

BALTU FILOLOGIJA

XXVIII (1)
2019

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra

UNIVERSITY OF LATVIA
Faculty of Humanities
Baltic Linguistics

BALTU FILOLOĢIJA

XXVIII (1) 2019

Baltu valodniecības žurnāls

Journal of Baltic Linguistics

LU Akadēmiskais apgāds

BALTU FILOLOĢIJA

Redaktors / Editor

Pēteris Vanags

Latvijas Universitāte, Stockholms universitet

Redaktora vietnieki / Associate Editors

Lidija Leikuma
Latvijas Universitāte

Edmundas Trumpa
Latvijas Universitāte

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Aleksej Andronov

*Sankt-Peterburgskij
gosudarstvennyj universitet*

Laimute Balode

*Latvijas Universitāte,
Helsingin yliopisto*

Rick Derksen

Universiteit Leiden

Pietro U. Dini

Università degli Studi di Pisa

Trevor G. Fennell

Flinders University of South Australia

Artūras Judžentis

Vilniaus dailės akademija

Jenny Larsson

Stockholms universitet

Benita Laumane

Liepājas Universitāte

Dace Markus

Liepājas Universitāte

Nicole Nau

*Unwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

Juozas Pabrėža

Šiaulių universitetas

Jurgis Pakerys

Vilniaus universitetas

Bonifacas Stundžia

Vilniaus universitetas

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago

Jānis Valdmanis

Latvijas Universitāte

Steven Young

*University of Maryland,
Baltimore County*

Baltu filoloģija ir recenzējams izdevums ar starptautisku redakcijas kolēģiju.
Visus iesniegtos rakstus pirms to publicēšanas recenzenti novērtē un akceptē.

Baltu filoloģija is a fully refereed journal with an international panel of referees. All articles submitted are assessed by our referees before being accepted for publication.

Sējuma valodas konsultanti: Anna Frīdenberga (latviešu valoda), Trevor G. Fennell (angļu valoda), Frederik H. Bissinger (vācu valoda), Edmundas Trumpa (lietuviešu valoda).

Language consultants for this volume: Anna Frīdenberga (Latvian), Trevor G. Fennell (English), Frederik H. Bissinger (German), Edmundas Trumpa (Lithuanian).

Redakcijas adrese / Editorial Address

Baltu valodniecības katedra

Humanitāro zinātņu fakultāte

Latvijas Universitāte

Visvalža iela 4A

Rīga, LV-1050, Latvija

e-pasts: pvanags@latnet.lv

© Latvijas Universitāte, 2019

SATURS — CONTENTS

Raksti — Articles

Ernesta KAZAKĒNAITĒ
Ieskats 1587. un 1615. gada perikopju krājumos: izmaiņas 5

Rolandas KREGŽDYS
Sūduvių knygelės etnomitologinė faktografija:
aukojimo apeigų genezė ir tipologinė latrijos atitiktis
lingvistiniu bei ikonografiniu aspektu 33

Sanita LAZDIŅA
„Lai *wishful thinking* rezultātā būtu viena pilsēta“ —
naratīvs par dzīvi starp diviem laikmetiem
Valkas-Valgas dvīņu pilsētā 107

Rita MILIŪNAITĒ
Lūžis valstybinės lietuvių kalbos normų priežiūros sistemoje 123

Juozas PABRĒŽA
The Past and Present of the Samogitian Language 141

Alma RAGAUSKAITĒ
Lietuviškos kilmės asmenvardžiai seniausioje Lietuvoje
1599–1621 m. Joniškio krikšto metrikų knygoje 153

Arhīva materiāli — Archive materials

Aulejas izloksnes fonetika un vārdu atvasināšana
(*Anna Vagale*) 169

Hronika – Chronicle

Seminārs <i>Latviešu raksti un raksti Latvijā 16.–19. gadsimtā – pētniecības aktualitātes un problēmas</i> , 2019. gada 11. janvārī (<i>Pēteris Vanags</i>)	201
Kleine Schriften von Prof. Rainer Eckert	
Die beiden Eckert-Zwillinge aus Hasel	205
Nachtrag zu meinem Bericht „Kommission zum Studium der balto-slawischen Beziehungen“ (1963–2013), erschienen in „Oblicza slawistyki. Komisje międzynarodowego komitetu slawistów (1958–2013)“; Opole 2013, S. 129–142	209
Zweiter Nachtrag zur Gesamtbibliographie (<i>Rainer Eckert</i>)	211

IESKATS 1587. UN 1615. GADA PERIKOPJU KRĀJUMOS: IZMAIŅAS

Ernesta KAZAKĒNAITĒ
Viļņas Universitāte

0. Ievads

Pirmoreiz perikopju krājums latviešu valodā izdots 1587. g. Kēnigsbergā.¹ Kopā ar Mārtiņa Lutera *Mazo katķismu* (1586), psalmiem un garīgām dziesmām (1587) tas veido tā saucamo Kurzemes rokasgrāmatu (SLV: 3, 4, 5). Kā visas grāmatas sastādītāji minēti četri mācītāji — Kristians Miks, Balcers Lembroks, Johanness Vegmanis un Gothards Reimerss —, tomēr tiešie perikopju krājuma tulkotāji nav zināmi². Par galveno redaktoru Jānis Straubergs (1936: 473–476) uzskatījis Miku, lai gan tas grāmatā nav minēts. Šī tulkojuma avoti, pateicoties Pētera Vanaga pētījumiem (1994; 2000), ir pietiekami skaidri — sākotnēji tulkots no kāda lejasvācu izdevuma starp 1532. un 1541. g., tomēr galvenais avots bijusi kāda Lutera Bībele lejasvācu valodā pēc 1545. g. galīgās redakcijas (Vanags 2000: 387; arī Augstkalns 1930: 98). Tātad perikopju krājums netapa tukšā vietā, bet ir arī kādu agrāku tulkojumu kontaminējums.

1587. gada perikopju izdevums (tālāk — EE1) bija paredzēts Kurzemes baznīcām, tomēr jau pēc 28 gadiem — 1615. g. — grāmata atkārtoti izdota Rīgā (tālāk — EE2).³ Domājams, ka tā Mollīna tipogrāfijā izdota pēc rātes uzdevuma, lai panāktu luterāņu dievvārdu unifikāciju, jo pirmais izdevums jau bija

¹ Nosaukums — *Euangelia vnd Episteln / aus dem deut=schen in vndeudsche Sprache gebracht / fo durchs ganze Jar / auff alle Sontage vnd fürnem=ften Feste / in den Kirchen des Fürsten=thumbs Churland vnd Semigallien in Lieflland vor die vndeudschen gelesen werden. Mit der Historien des Lei=dens / vnd Aufferstehung vn=fers HErrn Jesu Chrijti / aus den vier Euange=listen, Gedruckt zu Königsperg in Preuffen / bey Georgen Osterbergern. M, D. LXXXVII. [internetā: <http://www.korpuss.lv/senie/static/EoEp1587.html>]. Pašlaik ir zināmi divi perikopju krājuma eksemplāri, abi, gatavojot rakstu, apskatīti de visu. Viens atrodas Latvijas Nacionālajā bibliotēkā Rīgā (šifrs L2S 128), otrs, defektīvs, — Tartu Universitātes bibliotēkā Igaunijā (šifrs R III.V.1.; sk. SLV: 4).*

² Vācu *Christian Mick, Baltzer Lembrock, Johannes Wegman, Gothard Reymers*. Zināms, ka viņi izmantojuši arī Johannesa Rīvija atstātos manuskriptus (Vanags 2000: 38).

³ Nosaukums — *Euangelia vnd Episteln / aus dem Teut=schen in die Liefpländische Pawrpsprache gebracht / fo durchs ganze Jahr auff alle Sonta=ge vnd fürnem=ften Festen in der Kirchen Gottes zu Riga / vnd andern örtern Liefplandes mehr / vor das gemeine Haußgefinde vnd Pawren gelesen / vnd erlehrt werden Mit der Historien des Leidens vnd Auff=erftchung vn=fers Herrn Jesu Chrijti aus den vier Euangelisten. Cum Grat.& Priv. Ser. Reg. Majest. Polonis. Gedruckt in der Konigi. Seeftadt Riga im Liefplandt / bey Nicolaus Mollin / 1615. [internetā: <http://senie.korpuss.lv/static/EvEp1615.html>]. Zināmi četri eksemplāri, kas iedalāmi divās grupās atkarībā no tā, vai tiem ir Polijas karaļa atļauja un privilēģijas: 1. grupa (bez ievietotas atļaujas) — Ņujorkā, Tartu un Virtembergā, 2. grupa (ar ievietotu atļauju, sk. citētajā nosaukumā) — tikai Latvijas Nacionālajā bibliotēkā Rīgā (SLV: 6).*

izgājis no apgrozības (Apīnis 1977: 46; Zanders 1988: 98). Otrais triju grāmatu izdevums tiek saukts par Vidzemes rokasgrāmatas pirmo izdevumu (sal. SLV: 6, 7, 8)⁴. Par šīs grāmatas tapšanu, iespējams, ir zināms pat mazāk nekā par pirmo — lai gan ir minējumi⁵, izdevēja Mollīna ievadvārdos iespējamo redaktoru uzvārdi nav atrodami. No trim rokasgrāmatas daļām īpaša uzmanība pievērsta tikai dziesmu grāmatai (Straubergs 1934; Apīnis 1991; Vanags 2000), jo tajā publicēts trīsreiz vairāk dziesmu nekā 1587. g. Taču šī izdevuma perikopju krājums tikpat kā nav pētīts, un līdz ar to tas kļuva par šā raksta **mērķi**.

Pastāv uzskats, ka 1615. g. perikopju krājums iespiests praktiski bez izmaiņām (sk. Augstkalns 1933: 53; Apīnis 1991: 23; Vanags 2000: 367). Lielākoties tā arī ir — krājuma struktūra netika mainīta, tomēr, salīdzinot abu grāmatu perikopju tekstu, atrodamas dažādas izmaiņas rakstībā, morfoloģijā, vārddarināšanā, leksikā, sintaksē un teikuma uzbūvē, bet jāpiebilst, ka to daudzums ievērojami atšķiras (sk. 1. diagrammu). Zinot, ka 17. gs. sākums vēl ir grafizācijas izvēles periods (Vanags 2013: 178), nepārsteidz, ka tieši rakstībā ir visvairāk izmaiņu, t. i., pilnīgi visās EE perikopēs. Te daudzviet vārda sākumā mazie burti nomainīti uz lielajiem (*bet* → *Bet*, *Jefum* → *JEfum*), retumis arī otrādi (*Layx* → *layx*), vietām pielikts vai retāk nodzēsts *h* aiz *t* vai *k* (*to* → *tho*, *thas* → *tas*), itin bieži *y* nomainīts uz *i* (*Szyrdes* → *Szirdes*) vai — piecas reizes retāk — otrādi *i* → *y* (*tudelin* → *tudelyn*)⁶, nekonsekventi atmests viens no diviem kopā rakstītiem *ee* gan vārda saknē (*dreebims* → *drebims*), gan izskaņā (*redtczeeth* → *redtczeth*), bet retāk arī otrādi — pielikts klāt (*fpetczibe* → *fpeetzibe*) utt.⁷ Tomēr dažviet EE2 ne tikai pieļautas jaunas korektūras kļūdas (*mettet et vß tho* (1Pēt 5:7)), bet arī atstātas vecās (*dar*=*dyth* → *dardyth* (Jņ 3:2) ‘darīt’; *liake* (Mt 24:21) ‘laikā’). Šāda drukātam tekstam raksturīgo korektūras kļūdu pārņemšana liek domāt, ka jaunā EE redakcija gatavota no manuskripta, kas radies no drukāta EE1 teksta, nevis no kāda vecāka palikuša rokraksta, kā tiek uzskatīts par 1615. g. kopā izdoto dziesmu grāmatu (Apīnis 1977: 46).

⁴ Lai gan grāmatas iesietas kopā, no grāmatniecības viedokļa tās ir trīs atsevišķas grāmatas, jo katrai ir sava titullapa, numerācija, māksliniecisks noformējums, un tās arī iespiestas uz atšķirīga papīra (Apīnis 1977: 48–49; Zanders 1988: 91).

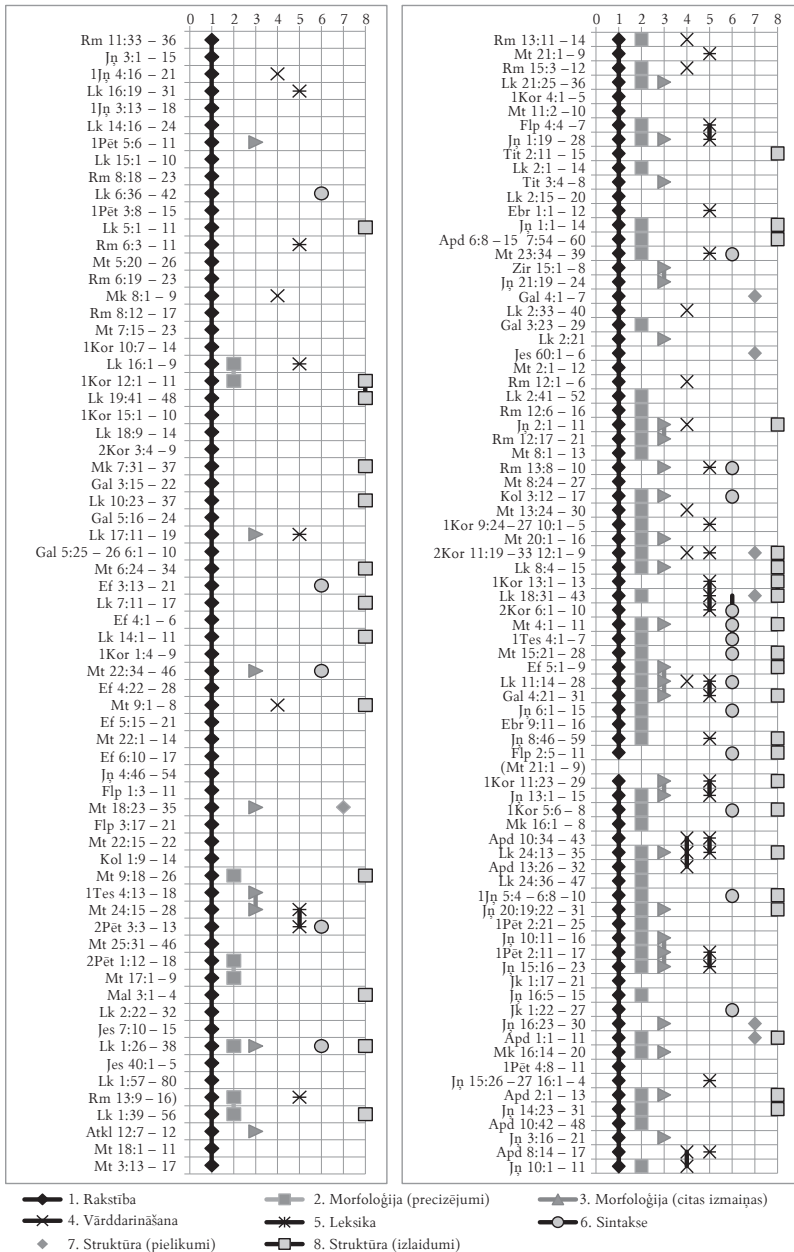
⁵ Straubergs (1936b: 18) ir izteicis domu, ka galvenais dziesmu grāmatas redaktors esot bijis Rīgas latviešu draudzes mācītājs Andreass Širings vai tās diakons Gregorijs Bauers. Šo apgalvojumu apšaubījis Vanags (2000: 44), kas, ņemot vērā grāmatas tekstu lielo dažādību, kā vienu no iespējam min, ka redaktora vispār nav bijis.

⁶ Te vērojama gandrīz konsekventa *i* nomaīņa pret *y*, kad tas apzīmē *j*, piem., *ieb* → *yeb*, *ieme* → *yeme*.

⁷ Patiesībā te var saskatīt arī kādu tendenci: biežāk ar diviem *ee* apzīmētas gaidāmas garas zilbes, piem., *Grekis* → *Greekes* (Gal 3:28), *Sweetet* → *Sweetyet* (Rm 12:14), *dhwetcz* → *dhwetcz* (Lk 2:21).

1. diagramma

Izmaiņu tipu sadalījums perikopēs pēc to kārtas EE

EE savdabīgās ortogrāfijas dēļ nereti grūti pateikt, vai konkrēts gadījums ir apzināta maiņa vai nav, tāpēc jāatzīst, ka pētījums ortogrāfijas ziņā ir nosacīts. Līdz ar to šajā rakstā tiks aplūkota daļa no 1615. g. perikopēs identificējamām izmaiņām — neņemot vērā rakstības, resp., arī fonētiskās un varbūt dažas iespējamās morfoloģiskās, izmaiņas, par kurām to apjoma, dažādības un neskaidrības dēļ jārunā atsevišķi.

1. Materiāla apjoms un pētniecības metode

EE2 no EE1 strukturiski neatšķiras — abos krājumos ir tās pašas 147 norādes uz lasījumiem vai 146 perikopes (73 evaņģēliju un 73 epistulu izvilkumi). Pa vidu tām ielikta pasija jeb Kristus ciešanu stāsts, kas uzskatāma par atsevišķu daļu, tāpēc pētījumā netika iekļauta. Abi perikopju teksti ņemti no *Latviešu valodas seno tekstu korpusa*⁸ un salīdzināti, izmantojot automatiskās salīdzināšanas programmu⁹. Rezultātā iegūts šāds teksts ar identificētām izmaiņām (izsvītrotais teksts EE2 nav iekļauts, bet pasvītrotais — EE2 pievienots):

Die Epiftel auff den ~~v~~Vierden Son-tag des Aduents Phillip. 4. eCapit.
MYlige Brale / preczeetes yums exkan to kunge allaßin / vnde whel
wene ~~k~~ärtat~~t~~re backe es / preeeeczates yums / Juufe Laipn~~n~~ibe laideth
ßinnamme buuth w~~w~~æüffims czilwhekims / Tas ~~k~~Kunx gir tuwe klathe /
Nhe gadayeth neeneke [..].

Manuāli apkopojot un sargrupējot visas fiksētās izmaiņas, tās, gandrīz tāpat kā Georga Manceļa LVM gadījumā¹⁰, var iedalīt sešās izmaiņu grupās (dažas dalot arī sīkāk): 1) **rakstības**, 2) **morfoloģiskās**: 2.1. — precizējumi un 2.2. — citas izmaiņas, 3) **vārdarināšanas**, 4) **leksiskās**, 5) **sintaktiskās** un 6) izmaiņas panta **strukturā**: 6.1. — pielikumi un 6.2. — izlaidumi. Lai gan, kā iepriekš teikts, tālāk rakstības izmaiņas netiks aprakstītas, 1. diagrammā aplūkojams visu izmaiņu sadalījums EE, tostarp arī rakstības.

2. Morfoloģiskās izmaiņas

Par izmaiņām morfoloģijā EE rakstības dēļ runāt ir sarežģīti. Kā redzams 1. diagrammā, tās šajā pētījumā nosacīti iedalītas divās grupās: galotņu precizējumos (2.1.), kas ir saistīti ar ortogrāfiju, un citās izmaiņās (2.2.). EE1 savdabīgās rakstības dēļ bieži ir grūti noteikt, vai vārdā ir veikta izmaiņa vai tas ir tikai precizējums, it īpaši tad, kad EE1 izmantota grafēma <e>, piem., *Gode gir Dewam* → *Gods gir Dewam*. Līdz ar to pētījums iegūst subjektīvu nokrāsu,

⁸ <http://www.korpuss.lv/senie>, tomēr teksti salīdzināti ar oriģinālu un pārbaudīti.

⁹ <https://www.dginc-usa.com/text-compare-tool.htm>

¹⁰ Sk. Kazakēnaitē 2017.

jo tālāk tiks aplūkotas tādas morfoloģiskās izmaiņas, kas šķiet neapšaubāmas, uzsvāru liekot uz citām morfoloģiskajām izmaiņām. Lai iekļautu arī iespējamās izmaiņas, jāveic atsevišķs pētījums.

2.1. Neskatoties uz neskaidrībām, nosacīti par galotņu **precizējumiem** ir iespējams runāt, un, kā redzams 1. diagrammā un 1. tabulā, tas ir otrs biežākais tips — sastopams 58 (34 evaņģēliju un 24 epistulu) perikopēs. Ar jēdzienu *precizējums* ir domāta izskaņas, kurā ir *-e-* vai *-i-*, nomaiņa pret kādu citu, piem.: *wueffes czilwhekes abskaydro* → *wuffos czilwhekus abskaydro* (Jņ 1:9); *es gode Manne Thewe* → *es Göda Manno Thewu* (Jņ 8:49); *Vnde tur by Ganne* → *Ganni* (Lk 2:8); *queeleines Ogles* → *queeleinas Oglis* (Rm 12:20); *peetcz trims denims* → *peetcz trims denams* (Lk 2:46). Jāteic, ka tās ir pa vidu starp rakstības un morfoloģiskajām izmaiņām, bet, tā kā robeža ir blāva un rakstības izmaiņas šajā rakstā plašāk netiek aplūkotas, tās analizētas pie morfoloģiskajām izmaiņām (sk. arī Augstkalns 1930: 102).

Nepieciešamība šīs izmaiņas atspoguļot radās tāpēc, ka bieži vien agrākajos pētnieku darbos (sk. Augstkalns 1930: 102; 1934: 13; Ozols 1965) minēts uzskats — EE valoda esot kļūdaina un aplama tieši lietotās grafēmas <e> dēļ, kas aizstāj citus patskaņus (Augstkalns 1933: 42). Arī Jānis Endzelīns (1951: 20–21) ir teicis, ka EE ļoti neprecīzā rakstība mazina to vērtību. Taču EE2 vērojama tieksme precizēt vārdu galotnes un atspoguļot arī citus patskaņus. Tomēr 1. diagrammā var labi redzēt, ka šis apgalvojums attiecas tikai uz daļu no krājuma perikopēm — galotnes precizētas lielākoties perikopju krājuma pirmajā pusē (apmēram līdz 80. perikopei (Jņ 10:1–11)) un arī beigās. Grūti pateikt, kāpēc tā ir, var tikai minēt, ka tas atspoguļo EE1 rediģēšanas vēsturi — pārējās daļas labotas mazāk. To apliecina arī citu veidu izmaiņas, kuru otrajā daļā ir mazāk, izņemot izlaidumus, taču tie bieži vien ir neapzinātas maiņas jeb korektūras kļūdas.

2.2. Citas morfoloģiskās izmaiņas vērojamas 35 (22 evaņģēliju un 13 epistulu) EE perikopēs (sk. 1. diagrammā 3. tipu). Tās vairāk sastopamas darbības vārdos (2.2.), nevis nomenos (2.1.), pretēji, piemēram, G. Manceļa veikto izmaiņu virzienam (sk. Kazakēnaitē 2017: 11).

2.2.1. N o m e n o s visbiežāk notikusi dzimtes kategorijas maiņa virzienā *vīr. dz.* → *siev. dz.* (a), bet divreiz arī otrādi (b).

a) *vīr. dz.* → *siev. dz.* maiņas piemēru lielāko daļu veido vietniekvārdi daudzskaitlī: *vnd py tems effzams / to Libien* → *vnde py thāms effzams / tho Libier* (Apd 2:10); *thos kayes mařgath / vnd řoufenaye thos* → *thūs kayes mařgath / Vnde řoufenaye thas* (Jņ 13:5); *tōs kayes* → *thūs kayas* (Jņ 13:8, 9, 10, 14); *tōs Auwes* → *tūs Auwis* (Jņ 10:3,12); *tims Auwims* → *thāms Auwims* (Jņ 10:11,15). Tas nepārsteidz, jo savulaik jau J. Endzelīns ir

pamanījis, ka šādu vīriešu dzimtes formu lietošanu daudzskaitlī ir ietekmējusi vācu valoda, un EE2 tās labotas kā interferences kļūdas. Šķiet, vienreiz šāda virziena dzimtes maiņa notikusi arī lietvārdā: *Beth pār to wueffe apwelcet to mylibe / katteers tur gir tas Saytzc tās puelnibes* → *Kateters tur gir tha Sayta thas pūlnibes* (Kol 3:14).

- b) *siev. dz.* → *vīr. dz.* maiņa vērojama tikai vienskaitlī, saskaņotajā apzīmētājā un vietniekvārdā, kas lietots artikula funkcijā: *Es efme wena foutczamme balxnis wene Maetczetaye* → *Es efme wens foutczams balxnis wene Maetczetaye* (Jņ 19:23); *wena Balxnis no Debbeffe βatcy* → *wens Balxnis nho Debbeffe βatcy* (Mt 3:17), bet pārējos divos gadījumos — Apd 2:6 un Jes 40:3 — arī EE1 *balxnis* tiek lietots kā vīriešu dzimtes vārds. Abos piemēros sieviešu dzimtes lietošanu, iespējams, ir ietekmējusi arī vācu valoda (sal. *die Stimme*).

Viena maiņa EE2 — *ka thas stippre stawhet war* → *ka ta stippre stawhet war* (Zīr 15:4)¹¹ — arī izskatās kā vārda dzimtes mainīšana, tomēr visdrīzāk tā ir korektūras kļūda, jo dzimtes maiņu nepamato neviens no avotiem: subjektam jābūt vīriešu dzimtē, nevis sieviešu.

Citu tipu izmaiņu nomenos ir maz. Trīsreiz vācu valodas ietekmē EE1 lietotā dsk. 3. personas lokāmā piederības vietniekvārda vietā EE2 lietots nelokāmāis: *Beth tas no mannie wings domafchennes* → *Beth tas no mannye wingu domafchennes* (Lk 11:17)¹²; *onde ladeye winge neetitzzybe / onde wings byrdefcetybe* → *onde ladeye wingu neetitzzibo / Vnde wingu birdefcetybe* (Mk 16:14)¹³. Tomēr vēl deviņos gadījumos pārējās perikopēs šī vietniekvārda forma atstāta bez izmaiņām.

Vienreiz EE1 un EE2 atšķiras arī īpašvārda rakstība: *ond py tems effzams / to Libien* → *onde py thāms effzams / tho Libier* (Apd 2:10). EE2 lietotajam *Libier* pamatojuma avotos citās valodās nav, jo *-r* neparādās¹⁴: LB, LBž — *Lybien*; GR — *τῆς Λιβύης*; V — *Lybiae*.

Atsevišķi jāpiemin EE1 un EE2 atšķirības illatīva formu rakstībā. Lai gan gramatikās un citos darbos tiek runāts vienīgi par formantu *-n* (Augstkalns 1933: 47; Endzelīns 1951: 460–461; Ozols 1965: 84; Rosinas 2005: 121), EE2 tas piecas reizes nomainīts pret *-m* (a), bet sastopami arī pretēji gadījumi, kad EE1 lietots *-m*, savukārt EE2 — *-n* (b):

¹¹ LBž — *Dadorch wert he stark werden / dar he vaste stan kan [..]*; LB — *Da durch wird er starck werden / das er fest stehen kan [..]*; LVM1 — *Czaur to tas stippris kļuβ / ka tas stippre staweht warr [..]*.

¹² LBž — *He vornam auerst ere gedancken [..]*; LB — *Er aber vernam jre gedancken [..]*; LVM1 — *Bett wings nomanniya winjo Dohmas [..]*.

¹³ LBž — *[..] Vnde schalt eren Vngelouen / unde eres herten hardicheit [..]*; LB — *[..] Vnd schalt jren unglauben / ond jres herten hertigkeiteit [..]*; LVM1 — *[..] vnd lammaya winjo Nhetitzzibu / vnd winjo Širtz czeetumu [..]*.

¹⁴ Piem., G. Mancelis un pārējie 17. gs. autori lieto *py teems Efcheems to Lybiego*.

- a) *thas yums paauxtena bouwan laykan* → *thas yumß paauxtena bouwam* *lai-ka~* (1Pēt 5:6); *kopan bye* → *kopam bye* (Mt 22:41); *loudes wenan kopan by* → *loudes wenam kopan by* (Lk 8:4); *nhe näckfem prefchan* → *prexfcham* (1Tes 4:15); *parradan* → *parradam* (Mt 18:24);
- b) *femmem nätcis* → *Semmen nätcys* (1Tes 4:15); *parradam* → *parradan* (Rm 13:8); *wuerfom* → *würßon* (Lk 21:35); *tefcham* → *tefchan* (Tit 3:8).

Vispār illatīva formas ar *-m*, spriežot pēc valodiskajiem aprakstiem, valodā nav bijušas sastopamas, tāpēc jādomā, ka tāda maiņa radusies nejauši: *-n* → *-m* maiņa kā drukas kļūdas burtu *m* un *n* līdzīguma dēļ vai arī pēc analogijas pār-celtas, piem., no apstākļa vārdiem kā *augšām* vai *tiešām*, bet *-m* → *-n* — kā EE1 korektūras kļūdu labojumi (izņemot *tefcham*). Kļūdas, nevis kādas paralēlas formas iespējamību apliecina fakts, ka to lietojums ar *-m* ir okazionāls, jo citās vietās sastopam illatīvu tikai ar formantu *-n*, piem., *kopan* (14), *wenan* (3), *parradan* (8) utt.

2.2.2. Atsevišķu lielu grupu veido maiņas *d a r b ī b a s* vārdos — to ir vairāk nekā nomenos. Divreiz EE2 mainīta darbības vārda izteiksmē: *ka tas bherns apgreftz tapte* / *tad tappe winge wärdctz dheweetzc Jefus* → *ka tas Bherns apgreftz tappe* / *Tad tappe winge wärdctz dhe weetzc JEFus* (Lk 2:21)¹⁵; *ka tas no tho Whelne kārdenaatz tapte* → *Ka thas nho tho Whelne kārdenaatz tappe* (Mt 4:1)¹⁶. Abos piemēros ir līdzīga maiņa — verbs *tapt* vēlējuma izteiksmē, kas visdrīzāk lietots Lutera Bībeles ietekmē, nomainīts pret īstenības izteiksmi. Lk 2:21 tāda maiņa ir pamatota, jo teikums izsaka pabeigtu darbību, kas īstenojas (vispirms *apgreftz*, tad *dheweetzc*), tomēr Mt 4:1 vēlējuma izteiksme būtu piemērotāka, jo tiek runāts par iemeslu — *TAd tappe Jefus no Garre exkan to Tuxniffe wheftz / ka tas no tho Whelne kārdenaatz tapte*.

Grūti pateikt, bet ir iespējams, ka bijusi vēl viena šā tipa maiņa: *nhe ßinnaya no kurrenes thas naeckte* → *nhe ßinnaya no kurrenes thas näckte* (Jņ 2:9)¹⁷. Te neskaidrības rada ortogrāfija un arī tas, ka vārdforma *naeckte* EE1 (resp. *näckte* EE2) tādā rakstībā sastopama tikai vienreiz. Viens no EE2 *näckte* skaidrojumiem varētu būt tāds, ka maiņa radusies, jo kāds vīrs vārda vai blakus uzrakstījis labojumu, bet burtlicis nav sapratis un uzrakstījis visus līdzskaņus kopā.¹⁸

¹⁵ LBž — [...] *dat dat Kindt besnēden wōrde* [...]; LB — [...] *daß das Kind beschnitten wūrde, da ward sein Name genannt Jesus* [...]; LVM1 — [...] *ka tas Bährns apgreifts taptu* [...].

¹⁶ LBž — [...] *Vp dath he vam Dünel vor socht worde*; LB — [...] *Auff das er von dem Teuffel versucht wūrde*; LVM1 — [...] *ka tas no to Wallu kahrdenahtz taptu*.

¹⁷ LBž — [...] *vnde wüste nicht wor he her quam* [...]; LB — [...] *vnd wuste nicht von wannen er kam* [...]; LVM1 — [...] *vnd dhe ßinnaya no kurrenes tas nähze* [...].

¹⁸ Zināms, ka, gatavojot EE1 Kēnigsbergā, bijis kāds korektors (Augstkalns 1930:97). Tāds varētu būt bijis, arī gatavojot otro izdevumu, jo ir vēl daži piemēri, kā šis — *es gode Manne Thewe / vnde yuus negodeth man* → *es Göda Manno Thewu / vnd yuus negodaeth man* (Jņ 8:49), kurā, šķiet, arī labojums varētu būt bijis uzrakstīts vīrs vārda, lai precizētu darbības vārda izskaņu.

Verbs *nākt* EE2 nomainīts vēl vienā vietā: *Jefus nake* → *Jefus nācze* (Jņ 20:26). Abas formas — gan bez līdzskaņu mijas, gan ar to — pārmaiņus tiek lietotas abos perikopju krājumos itin bieži.

2.2.2.a. Kā arī būtu gaidāms, ņemot vērā Jāņa Kušķa secinājumus par dažādām dialektālajām pirmo rakstu pieminekļu pazīmēm¹⁹, vairākās vietās iespējams saskatīt vienas izlokšņu formas maiņu pret otru. Ne reizi vien EE meklētas lībiskā dialekta pēdas (K. Milēnbahs, J. Kušķis), tomēr secināts, ka lielā pārsvarā tekstos ir vidus dialekta izlokšnēm raksturīga morfoloģija (Kušķis 1998: 76), izņemot darbības vārdu 3. personas formu lietojumu. Tieši 3. personas formās, kas lībiskajā dialektā lielākoties vispārinātas (Rudzīte 1964: 231) un lietotas arī 2. personā, fiksētas izmaiņas, piem., *thad tu queeleines Ogles wuerβon wyngē Galwe* **βakraas** → *Tad tu queeleinas Oglis wūrβon wyngē Galwe* **βackrafi** (Rm 12:20) un *tu taps aprgrutenata exkan meβe / vn~ wene Dhele* **peczimps** → *tu taps aprgrutenata exkan meβe / vnde wene Dhele* **peczimpfi** (Lk 1:31); *vnde es Abraham redtczeis ?* → *vnd efi Abraham redtczeis ?* (Jņ 8:57) (sk. arī Rudzīte 1964: 232). Tomēr fiksēts arī pretējs piemērs, kad viena iespējamā vidus dialekta forma, mainot verbu īstenības izteiksmē pret pagātnes aktīvo divdabi, nomainīta pret iespējamo lībiskā dialekta formu — *the gyr wene wayge tho Engel redtczeifche / katters tur* **βacke** / *tas cziwo* → *Thā gir wene wayge tho Engel redtczeifche / katters tur* **βatczifch** / *thas cziwo* (Lk 24:23)²⁰. Šajā piemērā pagātnes divdabis *sacijs* tiek lietots ar notikušo asimilāciju (-š < -js < -jis), kas ir raksturīga daļai lībiskā dialekta izlokšņu (Rudzīte 1964: 184, 189, 250). Ja nākamajā piemērā tā nav kļūda, ir vēl viena šāda izlokšņu formas maiņa: *mums nhe gir newens* **βadderreis** → *mums nhe gir newens* **βadderres** (Mt 20:7)²¹. Tomēr grūti noliegt korektūras kļūdas iespējamību, jo vārdiem atšķiras tikai viens burts vārda beigās.

Patiesībā ir vesela virkne verbu, kas EE1 un EE2 atšķiras tikai ar vienu beigu burtu: *wingē Engele* **czyxteye** → *wingē Engele* **czyxtey** (Atkl 12:7); *the fthaweye* → *the fthawey* (Lk 17:12); *es* **βacke yums** → *es* **βack yums** (Jņ 8:58) un *thas pallecke* → *tas palleck* (Jņ 21:22) (Rudzīte 1964: 235, 239). Tomēr jāpiebilst, ka vērojama tikai -e atmešana, nevis pielikšana, un visi verbi ir īstenības izteiksmē. Šāda bezgalotnes formu rakstīšana ir raksturīga dažādām izlokšnēm, kurās notikusi redukcija (Rosinas 2005: 113). Arī nākamais piemērs radies tāpēc, ka vienlaikus pastāvējušas vairākas formas — *Vnde kad*

¹⁹ Iespējams, ka Rīgas latviešu valodā 16. gs. vienlaikus bija sastopami gan vidus, gan jaunā lībiskā dialekta elementi (Kušķis 1996: 80).

²⁰ Šajā piemērā redzamā *the* → *Thā* maiņa nav skaidra, jo EE2 *Thā* tiek lietots tikai vienā gadījumā. Citviet atrodams tikai *tā*, piem., *Exkan tho wārde tā Kunge* (Mt 21:9), tomēr arī tikai vienu reizi.

²¹ LBž — [...] *ons hefft nemandt gemedet* [...]; LB — [...] *Es hat ons niemand gedinget* [...]; LVM1 — [...] *Nhweens nhe gir mums šadarreyis* [...].

tha to attraduffche gir [...] *es efme manne Groffsche atkal attrad=duffe / kat=tre es passudduffe by* → *es efme manne Groffsche atkal attraduffche* (Lk 15:9). J. Endzelins (1951: 944–945) atzīmē, ka pagātnes aktīvā divdabja sieviešu dzimtes nominatīvs izlokšnēs visbiežāk aizstāts ar *-se*, tomēr, kaut arī retāk, dažviet pēc pārējo locījumu parauga tas pārveidots ar *-š-*.

Runājot par izlokšņu formām, jāmin vēl daži piemēri: *Tad bhege wuerβon tems kalnems* → *Tad bhedzet wuerβon thems kalnems* (Mt 24:16)²² un *gir* → *yr* (1Kor 11:24). EE1 Mt 24:16 tāda forma var būt radusies labošanas rezultātā, jo lībiskajā dialektā indikatīva 3. personas forma nereti izspiedusi arī dsk. 2. personas formu imperatīvā (Rudzīte 1964: 231), bet 1Kor 11:24 izmaiņa visdrīzāk ir drukas kļūda. To apliecina fakts, ka EE1 lietotais *gyr* EE2 nomainīts uz *gir* pat 16 reizes, bet forma *yr* vispār sastopama tikai šo un vēl vienu reizi, kad sakrīt arī ar EE1 (*tha neeaugliga yr*).

2.2.2.b. Divreiz EE2 mainīta primāra darbības vārda sakne, kas EE1 apzīmēta ar <e>: *Wena Sewe / kad tha czem / tad gir tay nofkumschenne* → *Wena Sewe / Kad tha czim / tad gir tay nofkumschenne* (Jņ 15:21); *katters py kalposchen peczem* → *peczim* (Gal 4:24), tomēr vēl Lk 2:23 pantā tā ir atstāta nemainīga (*peczem*). Interesanti, ka, lai gan Gal 4:24 pantā maiņa fiksēta, tai pašā lappusē ir arī šāda maiņa — *tu nhe czeem* → *tu nhe cziem* (Gal 4:27). Tam var būt dažādi skaidrojumi, bet viens no iespējamiem (ja labojums tika rakstīts virs burta, nosvītrojot to), ka tāda sakne radusies, jo burtlicis pārpratis burtu maiņu. Tomēr uzreiz jāpiebilst, ka EE1 *ie* tādā rakstībā vārda saknē ir retums, izņemot gadījumus, kad lietots gaidāmā *j* vietā (*vfiemt, ieb*), taču EE2 tas nomainīts vēl dažos citos vārdos: *Tetczibe* → *Tieczibe, Wefe* → *Wiefe* un *Swefte* → *Swiefte*.

2.2.2.c. Dažas izmaiņas ļauj runāt par laika kategorijas maiņu, piem., *THa gir Dews to Passoule pemileys / ka thas bouwe wenige Dhele doeuwe / ka wueffe the kattre exkan to titcz / nhe thope passufte / beth to muβige cziwoschenne dabbu* → *beth to muβige cziwoschenne dabbuy* (Jņ 3:16)²³. EE1 lietotā tagadne ir pārtulkota no Lutera Bībeles, jo GR un V pantā — vēlējuma izteiksmē, tomēr tās nomainīai uz pagātni cēlonis nav skaidrs. Citā vietā, arī Jāņa evaņģēlija pantā, darbības vārds mainīts uz nākotni: *beth tas Layx nake / ka es nhe waysr czour lydyczibems ar yums treffeefcho* → *beth thas Layx naks / Ka es nhe waysr czour*

²² GR — τότε οί ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη; V— *tunc qui in Iudaea sunt fugiant ad montes*; LBž — *Denne flege op de Berge / wol im Jödeschen lande ys*; LB — *Als denn fliehe auff die Berge / wer im Jüdischenlande ist*; LVM1 — *Tad laid bähg wirβon tems Kallnems / kas Juddo=Semme gir*.

²³ GR — ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον; V— *ut omnis qui credit in eum non pereat sed habeat vitam aeternam*; LBž — *Also hefft Godt de Werlt geleuet / dat he synen eyngigen Söne gaff / op dat alle / de an en gelöuen / nicht vorlaren werden / sunder dat ewige Lönnendt hebben*; LB — *ALso hat Gott die Welt geliebet / das er seinen eingeboren Son gab / Auff das alle die an jn gleuben / nicht verloren werden / sondern das ewige Leben haben*.

lydtczibems ar yums treffeefcho (Jņ 16:25)²⁴. Arī šai izmaiņai nav pamata, skatoties iespējamās oriģinālavotos, jo visos šajā vietā tiek lietota tagadne, bet pēc konteksta izmaiņa ir piemērota — tā tika saskaņota ar paligteikumu (*treffeefcho*).

Istenības izteiksmes tagadnes formas maiņa uz nākotni fiksēta vēl vienā vietā. Varbūt arī šajā piemērā ir jārunā par izteiksmes maiņu — *To darreth / czekārth yuus to ferreth / py manne peminnefchenne* → *Tho derreth / czekārth yuus to czerfeth / Py manne peminnefchenne* (1Kor 11:25)²⁵. Tomēr nākamajā pantā ir tieši otrādi — *Aesto czekārth kha yuus no fcho Mayfe ehdath / vnde no fcho Bickere czerfeth / buus ynms ta Kunge Nawe paßluddenath* → *Aisto czekārth kā yuus no fcho Mayfe ehdath / Vnde nho fcho Bickere czerreth / buus yums ta Kunge Nawe paßluddenath* (1Kor 11:26)²⁶. Jāpiezīmē, ka 1Kor 11:26 pantā EE1 lietotā tagadne šajā teikuma vietā neliekas piemērota, bet EE2 tas labots un pieskaņots *ehdath*.

Vienreiz EE1 verbs īstenības izteiksmes tagadnē EE2 nomainīts pret ne-noteiksmes formu: *tha buus ta Czilweheke Dhelam patczeltam tapt / Ka wueffe / kattrre exkan to titcz / nhe thope pa=fufte / beth to mußige cziwofchen dabbuu* → *dabbut* (Jņ 3:14–15)²⁷. Tādu maiņu nav viegli izskaidrot, jo tā šķiet nepamatota, bet var būt, ka tas ir pieskaņots saliktā teikuma pirmajai daļai (sk. pasvītrotu).

3. Vārddarināšanas izmaiņas

Izmaiņu vārddarināšanā nav daudz, tās vērojamas 16 (8 evaņģēliju un 8 epistulu) perikopēs. To mazliet vairāk ir verbos (3.1.) nekā nomenos (3.2.).

3.1. Darbības vārdos veiktas gan prefiksālas, gan sufiksālas izmaiņas. Te četras reizes mainīts verba priedēklis (*pie-*; *no-*; *ie-*; *pār-*): vienreiz pielikts klāt — *kad the czeeruffche tappuffche gir / ka tad to planako* → *kad the Peczeeruffche tappuffche gir / tad tho planako* (Jņ 2:10); divreiz atmests — *nütce*

²⁴ LBž — [...] *De tydt kümpt auerst / dat yck nicht mehr dorch Byspröke mith yuw reden werde* [...]; LB — [...] *Es kompt aber die zeit / das ich nicht mehr durch Sprichwort mit euch reden werde* [...].

²⁵ LBž — [...] *Sölckes döth / so vaken else gy ydt drincken / tho myner gedechtenisse*; LB — [...] *Solchs thut / so oft jr trincket / zu meinem Gedechtnis*; LVM1 — [...] *to darraita / czeekahrt juhß to dferreeta / mannis peeminnādammī*.

²⁶ LBž — *Wente so vaken else gy van dessem Brode ethen / vnnde van dessem Kelcke drincken / schöle gy des HERen dodt vorkündigen / beth dat he kümpt*; LB — *DEnn so oft jr von diesem Brot esset / vnd von diesem Kelch trincket / solt jr des HERn tod verkündigen / bis das er kompt*; LVM1 — *Ajto czeekahrt juhß no fcho Mais ähdäht / vnd no fcho Bickeri dferraht / buhß jums tha Kunga Nahwes paßluddenath / teekams tas nahk*.

²⁷ LBž — [...] *Also moth des Minschen söne vorhöget werden / up dat alle / de an en gelöuen / nicht vorlaren werden / sunder dat ewige läuent hebben*; LB — [...] *Also mus des menschen Son erhöhet werden / Auff das Alle die an jn gleuben / nicht verloren werden / Sondern das ewige Leben haben*; LVM1 — [...] *ta buhß tha Czillwäka Dählam pa=auxtenatam tapt ka wißi / kattri eekchan to titz / nhe tohp pafuddufchi / bett to muhßchigu dñewofchanu dabbu*.

*tuwe prexkan to Jelgouwe / kur the **nogaya** / Vnde thas thurreya βōw → nātce tuwe prexkan to Jelgouwe / vs kattre the **gaya** / vnde thas weerβes βōw (Lk 24:28); Es βack yums / kas czour to Durwe **nhe e eth** / exkan to Auwekuute → Es βack yums / kas czour tho Durwe **nhe eth** / Exkan to Auwekuute (Jņ 10:1); vienreiz arī nomainīts uz citu — Ta nactz gir **pagaiuffe** → Ta nactz gir **pargaiuffe** (Rm 13:11). Tomēr pilnīgi iespējams, ka abos pēdējos piemēros — **nhe e eth** : **nhe eth** un **pagaiuffe** : **pargaiuffe** — izmaiņas ir neapzinātas.*

Formāli skatoties, priedēklis *ie-* EE2 pielikts klāt arī šai piemērā: *Vnde thas yeme thos Sep=tinge Mayfes / vnde patteitcze / vnde pār loufe thos / vnde **doeuwe** thos bouwims Maetceklims → Vnde tas yeme thos Septinge Mayfes / vnde patteitcze / vnde pār loufe thos / vnd **e doeuwe** thos bouwims Maetceklims (Mk 8:6). Tomēr te, visticamāk, ir drukas kļūda — nevietā ielikta atstarpe, jo EE1 lietots *vnde* EE2 atbilst *vnd*, lai gan bieži pilnīgi pretēji — EE1 sastopamais *vnd* EE2 nomainīts pret *vnde*.*

Divreiz mainīts verba atgriezeniskums: vienreiz atmests refleksivais afikss *sa-*: **Jβabrinoyas** the βōw / vnde teytcze → **Jfzbrynoyas** fzōw / Vnde teytcze (Mt 9:8), bet vienreiz tiešs darbības vārds nomainīts pret atgriezenisko: *Kad nu touwam enaidenekam **Jβalckeft** / thad baryo tho / Twyxth tham / thad cziyrdena to → Kad nu touwam enaidenekam **Jβalckas** / Thad baryo tho / Twyxth tham / tad czirdena to (Rm 12:20).*

Interesanti, ka plaši aprakstītā vārda *dabūt* jauktā paradigma latviešu izloksnēs (sk. Endzelīns 1951:843–844) atspoguļojas arī izmaiņās: *dabbauuth* → *dabbuith* (Apd 10:43); *dabbuthe* → *dabbuith* (Apd 8:15); *mhes czour patczefchenne / vnd precibe to Raxte / wene Czerribe dabbuyam* → *dabboyam* (Rm 15:4). Tās liecina, ka paradigma bijusi jaukta arī 17. gs. sākumā.

3.2. Lietvārdu vārddarināšanas izmaiņas jādala divās grupās, jo daļā vārdu izmaiņas ir ļoti apšaubāmas. Par neapšaubāmām izmaiņām var runāt, ja mainīts lietvārda piedēklis: vienreiz tas mainīts pret citu — exkan **βaltyhe und **nodzibe** → exkan **βaltum** und **Kailum** (2Kor 11:27), bet divreiz atmests — tad pa yem thas tham wyng **Brunnige** → Tad pa yem thas tham winge **Brunnyias** (Lk 11:22); βeneth to exkan **naftinims** → βeneth to exkan **naftams** (Mt 13:30). EE1 vārds *bruņas* biežāk lietots bez piedēkļa *-ig-* (*Brunye*; 6) un tikai divas reizes ar piedēkli. Tāpat arī *nasta* EE sastopama bez deminutīva piedēkļa *-iņ-*, izņemot citēto piemēru.**

Pārējās izmaiņas lietvārdu vārddarināšanā jāmin kā apšaubāmas, jo vārdi EE1 un EE2 atšķiras tikai ar vienu vai diviem burtiem, piem., varbūtēja priedēkļa maiņa (varbūt precizējums) — *peβatcifchenne* → *paβatcyffchenne* (Apd 13:31) — vai vienā vietā pielikts piedēklis *-n-* — *Attraitte* → *Attraitne* (Lk 2:37) —, kas citviet atstāts bez izmaiņām (*attraites* Jk 1:27), bet vēl vienā vietā EE1 sastopams ar piedēkli (Lk 7:12). Iesprausti arī daži patskaņi,

piem., *starpan them Raxtmaet=cetayems* → *starpan them Raxtimaetce=tayems* (Mt 9:3) vai *by=fchenne* → *byafchenne* (1Jņ 4:18). Pēdējais piemērs iespējams ir EE1 drukas kļūda, jo iepriekšējā tās pašas perikopes EE1 rindiņā līdzīgs vārds, kas nav pārcelts uz nākamo rindiņu, ir *Byafchenne*. Tātad tas var būt arī nejaušs izlaidums, tomēr par šo — *meckle duffeschenne* → *meckle duffchenne* (Lk 11:24) — tā apgalvot ir grūti, jo izlaisti divi burti, kas liek domāt, ka tiem varētu būt cits pamatvārds: pirmatnējs *dust* un atvasinātais *dusēt*.

4. Leksiskās izmaiņas

Izmaiņas leksēmu izvēlē fiksētas 28 (13 evaņģēliju un 15 epistulu) perikopēs. Tomēr arī šai grupā ne visas ir uzskatāmas par īstām — vārdi bieži vien avotā atšķiras tikai ar vienu burtu, kas liek domāt, ka tās varētu būt korektūras kļūdas.

4.1. Šādas apzinātas un neapzinātas izmaiņas vērojamas saikļu nomaiņā, piem., vietām sajaukti burti vārdam piešķir arī citu nozīmi — *ka Chriftus no tims muerronims vs modenaatz / un nhe wairs muerft* → *Ka Chriftus nho thims mürro-nims vs modenaatz / nu nhe ways mürft* (Rm 6:9), tomēr nākamie divi piemēri ir īsti stilistiski labojumi: *lelotes / beth wene mannes waybes* → *lelothes / Ka wen mannes waybes* (2Kor 12:5) un *Beth yuus buuifeeth nofkummuffche / beth yuufe nofkumfchenne buus pār preczybe tapt* → *Vnde yuus buuifeeth nofkummuffche / Beth yuufjo nofkumfchenne buus pār preczibe tapt* (Jņ 16:20).

Nav īsti skaidrs, bet varbūt šai grupā ierindojas arī šī maiņa — *Tad batcy the / kas gir tas ka tas back / pār wene maße bryde ?* → *Thad batcy the / kas gir thas ko tas back / pār wene maße bryde ?* (Jņ 15:18). Ja tā ir apzināta, tas varētu liecināt par saikļa *ka* nomaiņu uz attieksmes vietniekvārdu, kas arī izsaka pakārtojuma sakaru. Tomēr tā var būt arī drukas kļūda, jo iepriekšējā pantā esošajā līdzīgā konstrukcijā nekas nav mainīts: *Kas gir tas / ka tas vs mums backe* (Jņ 15:17).

Lielāko atsevišķo daļu veido vārda *kad* maiņa — kopā 7 reizes. Lai gan zinātnieku viedokļi dalās — tas ir saiklis vai apstākļa vārds (sk. Paegle 2003: 221; LLVMSA: 206–212) —, turpmāk sniegtajos piemēros *kad* visdrīzāk būtu uzskatāms par saikli. EE2 *kad* piecas reizes nomainīts pret saikli *ka*: *Szuuty the py tems Petrum vnde Johannem / kattre / kad the femmen nātce / luudtce the pār them* → *kattre / ka the Semmen nātce / luudtce the pār them* (Apd 8:18); *thas noticke / kad the nogaye* → *tas noticke / ka te nogaye* (Lk 17:14)²⁸; *Kad thas nu exkan to Helle / vnde exkan to moke by* → *Kha thas nu exkan to Helle vnde exkan to moke by* (Lk 16:23); *BEth prexkan tho fweetke to leledene*

²⁸ LBž — [...] *Vnde ydt geschach / do se hen gingen / würden se reyne*; LB — [...] *Vnd es geschach / da sie hin giengen / worden sie rein*; LVM1 — [...] *Vnd tas notickahß kad tee noghaya / tappa tee kiefti*.

kad Jefus atšynne / **ka** winge layx nātczis by / **ka** thas aran ſcho Paffoule edth py Thewe → **BEth** prexkan to ſweetke tho leledene **ka** JEfus atšynne (Jņ 13:1); ta gir ta ledtcybe Johannis / **kad** te Judde no Jerufalem Bafnicekunges vnd Leuites futy / **ka** te tam joutate / kas eftu ? → ta gir ta ledtczibe Johannis / **Ka** te Judde (Jņ 1:19). Tomēr divos gadījumos **kad** mainīts pret **kas** — **kad** tas layx nātcys → **Kas** tas layx nātcys (Jņ 16:4) vai **kad** es no to Ammatte no celtz thope → **Kas** es nho to Ammatte nho czeltz thope (Lk 16:4) —, un tās, šķiet, ir drukas kļūdas. Vienreiz **kad** nomainīts pret **tad**, kas izskatās pēc EE1 drukas kļūdas novēršanas: **kad** es man pathe godhete **khad** nhe gir mans goodtcz neeneke → **kad** es manni patti godhete **tad** nhe gir mans goodtcz neeneke (Jņ 8:54).

Iespējams, arī ta nomaināi pret **tad** ir līdzīgs cēlonis: **tha** ſacket / Tam kungam gir thös wayage → **thad** ſacket / tam Kungam gir tös wayage (Mt 21:3)²⁹; vnde **ta** ehde tas no ſcho Mayfe → Vnde **thad** ehde tas no ſcho Mayfe (1Kor 11:28)³⁰. Te apstākļa vārda **tā** lietošanu EE1 citi avoti nepamato.

Par neapšaubāmi apzinātu apstākļa vārda izmaiņu jāuzskata tikai šī Lūkas evaņģēlija pantā: **tad** thope peetz ar to patte czilwheke nickmake nhe ka **paprefche** → nhe ka **pirmack** (Lk 11:26)³¹, kurai, iespējams, ir bijis stilistisks iemesls.

4.2. Sešas reizes EE2 nomainīts vietniekvārds, tomēr četras no tām atkal atšķiras tikai ar vienu burtu un, ņemot vērā citvalodu avotus un kontekstu, drīzāk izskatās pēc drukas kļūdas nekā pēc labojuma: **Beth** exkan **wueffims** letims → **Beth** exkan **müffims** letims (2Kor 6:4); es fuute py Vnde **tas** noticke / **kad** tas Whelns yfbroudtce → Vnde **tad** noticke / **Kad** tas Whelns yfbroudtce (Lk 11:14)³²; nu pallecke **ta** Titczybe → nu pallecke **ka** Tytczibe (1Kor 13:13); es fuute / py **yums** Prophetes vnd Guddres → py **mums** (Mt 23:34)³³. Atsevišķi jāmin divi: **Beth** **kad** es tös Whelnes czour Beezebug Jfczeno / czour **kade** Jfczen thös → czour Bellzebug Jfczeño / czour **ko** Jfczen tös (Lk 11:19)³⁴ un **wuerßon**

²⁹ LBž — [...] **so** spreket: De Here bedarffer erer [...]; LB — [...] **so** sprechet: Der HERR bedarf ihrer [...]; LVM1 — [...] **tad** fackaita: Tam Kungam wayaga thäß [...].

³⁰ LBž — [...] vnde **also** ethe he van dessem Brode [...]; LB — [...] vnd **also** esse er von diesem Brot [...]; LVM1 — [...] vnd **tad** warr tas ähft no ſcho Mais [...].

³¹ LBž — [...] Vnde idt wert darna mit demsülüen Minschen erger / denn **vörhen**; LB — [...] Vnd wird hernach mit dem selbigen Menschen erger / denn **vorhin**; LVM1 — [...] vnd tad pehtz tohp ar to paffchu Czillwäku nicknake / nhe ka **pirmack**.

³² LBž — [...] Vnde **ydt** geschach / do de Düuel vthuor [...]; LB — [...] Vnd **es** geschach / da der Teufel ausfür [...]; LVM1 — [...] Vnd **tas** notickahtß / **kad** tas Wälls ißbedhje [...].

³³ LBž — [...] Ick sende tho **yum** Propheten vnde Wyse [...]; LB — [...] Jch sende zu **euch** Propheten vnd Weisen [...]; LVM1 — [...] es ſuhtu py **jums** Prophetus vnd Ghuddrus [...].

³⁴ LBž — So yck auerst de Düuele yth dorch Beezebug ythdriue / dorch **wene** dryuen se yuwe Kinder vth? [...]; LB — So aber ich die Teufel durch Beelzebug austreibe / durch **wen** treiben sie ewre Kinder aus? [...]; LVM1 — Bett **kad** es tohß Wällus czaur Beelzebubu ißdännu / czaur **ko** ißdännu~ tad tohß juhſi Bährni? [...].

*tems kalnems / kas exkan Judde Semme gir → wuerßon thems kalnems / Kattre exkan Judde Semme gir (Mt 24:16)*³⁵. Tie ir stilistiskie labojumi, kuriem pamats jāmeklē latviešu valodā, nevis jāsaista ar citvalodu avotiem un to atšķirībām.

4.3. Visdrošāk var minēt *verb*us, kas mainīti piecos pantos: *Tho gir the nokouwuffche → Tho gir te nodeuwuffche* (Apd 10:39)³⁶; *abdroudye to / tham bye kluffe czefth → abdroudye to / Ka tham bye kluffe buth* (Lk 18:39); *vnde Jslicka tims wueffe raxte → vnde platti tims wüffe raxte* (Lk 24:27); *nätce tuwe prexkan to Jelgouwe / kur the nogaya / Vnde thas thurreya böw → nätce tuwe prexkan to Jelgouwe / vs kattre the nogaya / vnde thas weerßes böw* (Lk 24:28); *kattre prettibe tho Dwhefel czinyas → Kattre prettibe tho Dwhefel czixtas* (1Pēt 2:11). Kā redzams, šīs maiņas ir neapšaubāmas, tāpēc jārunā par rediģēšanu, bet var tikai minēt, kāds tai bijis iemesls. Tomēr, arī runājot par vārdiem, jāmin iespējamās kļūdas — *darreth → derreth* (1Kor 11:24).³⁷

4.4. Četras reizes nomainīti arī lietvārdi: *vnde whel wene karte backe es → vnde whel wene kattre backe es* (Fil 4:4), *exkan ßaltyhe vnd nodzibe → exkan ßaltum vnd Kailum* (2Kor 11:27) un *Beth no to dhele Dewš touws kreeßls palleke no mußibe mußam → Beth nho to Dhele Dewš touws kreeßls pallecke nho mußige mußam* (Ebr 1:8). Pirmais piemērs ir acīmredzama korektūras kļūda, jo vietniekvārds šajā teikuma vietā nav pamatots, tomēr otrs sasaistās ar citviet četras reizes nomainīto tās pašas saknes īpašības vārdu *nogs*, piem., *Es efme Nöx buewis → Es efme kails buewis* (Mt 25:36,43). Visi četri gadījumi ir tai pašā Mt 25 perikopē. Ebr 1:8 lietvārda *mūžiba* nomaina uz adverbu *mūžigi* liekas pamatota, jo citviet EE leksēma *mūžiba* nevienu reizi neparādās, bet pastiprinājuma konstrukcijā ar *mūžam* lietots tikai apstākļa vārds *mūžigi*. Iespējams *mußibe* EE1 radusies kā drukas kļūda, jo *b* un *g* gotiskajā šriftā ir diezgan līdzīgi. Te jāmin arī pretējs piemērs, kad līdzīga drukas kļūda ir EE2, nevis EE1 — *mylige Brale → mylibe Brale* (Gal 4:28). Te tā paša iemesla dēļ ir sajaukti burti *g* un *b*, jo nevienā citā vietā uzrunā *mīlība* neparādās.

Par burtu sajaukšanu var runāt arī nākamajā piemērā — *Töw nhe buus nhe wene wyltige lydtczibe dhot → Thöw nhe buus nhe wene wiltige ledtczibe dhot*

³⁵ LBž — [...] *denn vörhen.*; LB — [...] *denn vorhin.*; LVM1 — [...] *nhe ka pirmahk.*

³⁶ LBž — [...] *Den hebben se gedödet* [...]; LB — [...] *Den haben sie getödet* [...]; LVM1 — [...] *To gir tee nokahwuffſchi* [...].

³⁷ Sal. *Ta yr manna Meße katträ paer yums pär loufta thope / To darreth py manne peminnefchenne. Tha lydtcz arridtczan tho Bickere / Peettz tho wackarre ehdenne / Vnde ßatcy / Schis Bickers gir tas Jous Eftadyums exkan man ne Affene / Tho derreth / czekärth yuus to czefjeth / Py manne peminnefchenne* [...].

(Rm 13:9)³⁸. Tā ir daļa no astotā baušļa, un nevienā agrāk vai arī pēc EE1 izdotā grāmatā nav lietota leksēma *līdzība*. Vācu vārds *zeugnis* vienmēr, pat EE1, tulkots kā *liecība*, izņemot šo un vēl vienu vietu, bet *līdzība* atbilst vācu *Gleichnis* (retāk *Spruch*).

4.5. Formāli skatoties, varētu teikt, ka vienreiz EE2 mainīts arī prievārds: *Beth te βhere no to garryge Ackmenne* → *Beth te czhere tho to garrige Ackmeņe* (1Kor 10:4)³⁹. Tomēr tā ir acīmredzama drukas kļūda, ko pierāda nevajadzīga vietniekvārda atkārtošana artikula funkcijā.

Par kļūdu jādēvē arī šāda maiņa: *gir wene wuβige Werdtczybe* → *gir wene muβige Werdtzibe* (Gal 4:25). Te, līdzīgi kā iepriekš citētajā 2Kor 6:4, sajaukti burti *m* un *w* — citos avotos atrodams vienīgi EE2 variants *mūžīgs*.

5. Sintaktiskās izmaiņas

Izmaiņas EE2 teikuma sintaktiskajā struktūrā vērojamas 18 (11 evaņģēliju un 7 epistulu) perikopēs. Tās EE2 var būt saistītas ar vārdu secības maiņu (5.3.), prepozīcijām un ar tām saistīto locījumu izmaiņām (5.2.) vai arī ar citām izmaiņām teikuma uzbūvē (5.1.).

5.1. 20. gs. pastāvēja uzskats (sk. Augstkalns 1934: 13; Ozols 1965: 91), ka EE sintakse ir aplama un kļūdaina, jo EE esot burtisks tulkojums no Luterā Bībeles, līdz ar to pārtulkotas arī vācu valodas sintaktiskās konstrukcijas. Tomēr jau gadsimta beigās šos asos apgalvojumus kritizējis P. Vanags (1996), lai gan atzinis, ka attiecība starp EE latviešu valodas arhaiskajām konstrukcijām un tām, kuras seko lejasvācu tekstam, ir nesamērojama. Pēc EE1 un EE2 salīdzināšanas tam var tikai piekrist un piebilst, ka bieži maiņas otrajā izdevumā neliekas nejaušas un lielākoties var tikt uzskatītas par apzinātu vācisku konstrukciju nomainītu pret latviskākām. Piemēram, tas vērojams piederības teikumos. Lai gan EE1 visai konsekventi bija ievērota latviešu valodas piederības konstrukcija (sk. Vanags 1996: 71), dažviet vēl saskatāmas vācu valodas pēdas un loģiskais subjekts lietots nevis datīvā, bet nominatīvā. Tas vietām pamanīts un EE2 labots: *Aefto tho buus yums / βynnath ka neewens Moutczenex ieb neeffkyftz / ieb neegouβyx* (*katetrs tur gir wens Elkedewe kalps*) *neewene dallibe gir / exkan tho walftybe Chrifti vnde Dewe* → *Ka neewenam Moutczeneka~ yeb neeffkyfta~ / yeb neegouβyga~* (*Katters gir wena*

³⁸ LB—[...] *du sollst nicht falsch Zeugnis geben* [...]; LVM1—[...] *Tōw nhe buβ nhe patteefu leezibu doht* [...].

³⁹ LB—[...] *Sie truncken aber von dem geistlichen Fels* [...]; LVM1—[...] *bett tee dfehre no to gharrigu Ackmini* [...].

Elkedewe kalps) neewene dallibe gir (Ef 5:5)⁴⁰. Citētajā piemērā redzama vēl viena sintaktiskā maiņa iekavās esošajā vārdkopā — nenoteiktā artikula vietā lietotais skaitļa vārds *viens* EE2 saskaņots ar atkarīgo komponentu (*Elkedewe*), nevis ar neatkarīgo (*kalps*), kā tas ir EE1.

Tas pats jāsaka par nākamo piemēru, kurā loģiska subjekta locījums ir precizēts: *vnde winge Kōninge walfstibe nhe buus gals* → *vnd winga Kōninge Walfstibey nhe buus gals* (Lk 1:33)⁴¹. Šo maiņu, resp. precizējumu, ir pamanījis jau A. Augstkalns (1933: 49–50), kas teicis, ka datīva apzīmēšana ar *e* šai vietā laikam radusies, rakstītājam nesadzirdot divskani, tomēr, ja EE1 lietotā forma *walfstibe* apzīmē nominatīvu, tas visdrīzāk būs radies attiecīgas vācu valodas konstrukcijas ietekmē.

Datīva un nominatīva maiņa vietniekvārdā vērojama vēl dažos piemēros: *ka yums staiğaath buufe* → *Ka yuus staiğaath buufe* (1Tes 4:1) un pretēji — *Mhers / taps yums exkan yuufe kleepe dhotz. Aefto / ar to Mhere / ar kattre yuus Jfmherifeeth / taps yums atkal emherydtcz* → *aifto / ar to Mhere / ar kattre yums Jfmherifeeth / taps yums atkal emherydtcz* (Lk 6:38)⁴². Tomēr te abos teikumos tā visdrīzāk ir EE2 kļūda (varbūt hiperkorekcija), jo locījuma maiņa tādā sintaktiskajā pozīcijā nav pamatota. Šai sakarā jāmin vēl viens interesants piemērs — *pallydtcze muns* → *pallidtcze muus* (Mt 8:25), kas ir iespējamas kļūdas vietā izdarīta cita iespējama kļūda, jo gan EE1, gan EE2 verbs *pallidzēt* visos padsmīt gadījumos EE pārvalda objektu datīvā.⁴³

Piederības izteikšana mainīta vēl citā vietā: *Joutaye tims Jefus vnde batcy / ko domaath yuus no Chrifto ? ka Dhels gir tas ?* → *Joutaye thims JEFus vnde batcy / ko domaath yuus no Chrifto ? kam Dhels gir tas ?* (Mt 22:41–42)⁴⁴. EE1 piederība izteikta ģenitīvā, bet EE2 — datīvā, tomēr šai gadījumā nevar pilnīgi

⁴⁰ LBž — *Wente dat schöle gy weten / dat nen Horenyeger / edder vnreyne / edder Giriger (de dar ys ein Affgöde Dener) Erue hefft in dem Kyke Christi vnde Gades; LB — Denn das solt jr wissen / das kein Hurer oder Vnreiner oder Geitziger (welcher ist ein Götzendienner) Erbe hat an dem reich Christi vnd Gottes; LVM1 — Aifto to buhß jums sinnaht / ka nhe weenam Mauzeneekam / jeb nhekeiftam / jeb nhegaufcham (katters gir weens ällka=deewa Kallps) nheneekada dalļa gir py to Wallstibu CHRifti vnd Deewa.*

⁴¹ LBž — [...] *vnde synes Kōninckrykes wert nen ende syn; LB — [...] vnd seines Königrichs wird kein ende sein; LVM1 — [...] vnd tha Kōninja=Wallstiba nhe mittehfšees.*

⁴² LBž — [...] *Wente mit der Mathe / dar gy mede methen [...]; LB — [...] Denn eben mit dem Mas / da jr mit messet [...]; LVM1 — [...] Aifto ar to Mähru / ar kattre juhß ißmehņohļšeeeta [...].*

⁴³ Jāpiemin interesanta sakritība — Tartu Universitātes bibliotēkas 1587. g. EE eksemplārā ar roku ierakstīta dziesma *Wens stippers pils gir muse Dewus* (par to Augstkalns 1935: 28–33), kurā viscaur *muns* vietā tiek rakstīts *muns*, un vienā vietā ir pat pie tā paša verba — *tas pallidtcze muns*. Gan J. Endzelīns, gan A. Augstkalns norāda, ka tāda disimilēta forma esot sastopama izloksnēs, bet līdzekus izsaka arī šaubas, vai norakstītājs pareizi atšifrējis (Augstkalns 1935: 32). Laikam arī EE1 šī vienreiz lietotā forma ir norakstītāja vai drīzāk burtliča atšifrēšanas kļūda.

⁴⁴ LBž — [...] *fragede se Jhesus vnde sprach: Wo düncket yuw by Christo: WENS Sōne ys he? [...]; LB — [...] Fraget sie Jhesus / vnd sprach / Wie düncket euch vmb Christo? WES son ist er? [...]; LVM1 — [...] jautaya tohß JEFus/ vnd šatziya: Ko fkeetaht juhß no CHRifto? Ka Dähls gir tas? [...].*

izslēgt arī nejausību, jo vārdi atšķiras tikai ar vienu beigu burtu, lai gan tas ir maz ticams, jo burts pielikts, nevis atmests.

Ar locījumu izvēli saistītu maiņu vai precizējumu EE2 ir vairāk, piem., *kad es man pathe godhete* → *kad es manni patthi godhete* (Jņ 8:54); *Juus dhewet man Meyfter* → *Juus dhewet manni Meyfter* (Jņ 13:13). Te ir grūti noteikt, ko īsti EE1 apzīmē vārds *man* — ja datīvu, tad tā ir maiņa, bet ja akuzatīvu — precizējums. Ņemot vērā P. Vanaga (1996: 75) pamanītu īpatnību, ka lejasvācu valodā vsk./dsk. dat. un ak. netiek šķirti, jādomā, ka tas ir datīvs, kas EE1 radies tulkojumavota iespaidā.

Divreiz locījumu maiņas notikušas vārdu savienojumos: *wens Spittals wyrs naetce* → *wens Spittalu wyrs naetce* (Mt 8:2)⁴⁵ un *thäs Debeffes ftip=prums* → *thäs Debeßu ftipprums* (2Pēt 3:10). Šķiet, abos piemēros pāriets uz vīr. dz. dsk. ģenitīvu. Lai gan vārds *debesis* apzīmētājā EE sastopams itin bieži, šādā formā, proti rakstībā, fiksēts vienīgo reizi.

Vēl pie sintaktiskajām izmaiņām jāmin EE1 pleonastiskas konstrukcijas lietojums ar papildu pronomenu blakus atgriezeniskam verbam, kas EE2 atmests, piem., *vnde thas ßeedas ßöw* → *Vnde thas ßeedas* (Lk 5:3)⁴⁶ un *Tad greßes ßöw Jefus apkarth* → *Thad greßes JEFus apkaärth* (Mt 9:22)⁴⁷. Kaut arī tas nav darīts konsekventi, jo atmests tikai šajās divās vietās, bet pārējās vairāk nekā simt vietās ir atstāts.

5.2. Izmaiņas redzamas arī p r e p o z i c i j ā s un to pārvaldītajos locījumos. Vienreiz pēc vācu valodas parauga lietota prievārda konstrukcija EE2 nomaiņa pret illatīva formu: *no tims muerronims / py tho trefschene* → *nho thims mürronims / than trefschan denan* (Lk 24:46). Trīs reizes EE2 precizēts vai mainīts prievārdu saistījums ar noteiktām locījuma formām: *pa labbe vnd pa kreyfe roke* → *pa labbey vnd pa kreyfey roke* (2Kor 6:4); *aefto no tho manne thas to yems* → *aifto no tha manne thas to yems* (Jņ 16:14); *ftipprims tapt czour bouwe Garre / py tho efchige Czilwehe* → *ftipprims tapt czour bouwe Garre / py tha efchige Czilwehe* (Ef 3:16); *grib es to py yums fuutyth* → *grib es tho py yuus fuutyth* (Jņ 16:7). Te konsekvence nav vērojama, jo ar citētajiem prievārdiem vienskaitlī EE vārdi pārmaiņus lietoti gan akuzatīvā, gan ģenitīvā.

⁴⁵ LBž — *Vnde sae / ein Vthsettisch man quam vnde bedede en an* [...]; LB — *Vnd sihe ein Aussetziger kam / vnd betet jn an* [...]; LVM1 — *Vnd raugi / weens Spittalix Wiers nahe / vnd peelhufte to* [...].

⁴⁶ LBž — [...] *Vnde he settede sick* [...]; LB — [...] *Vnd er satzte sich* [...]; LVM1 — [...] *vnd tas pafsedeyahß* [...].

⁴⁷ LBž — *Do wende sick Jhesus vmmē* [...]; LB — *Da wendet sich Jhesus vmb* [...]; LVM1 — *Tad attgrefehß JEFus apkarht* [...].

5.3. Salīdzinot EE izdevumus, atklājas vārdu secības maiņa, kas notikusi četros gadījumos, piem., EE1 apzīmētājs seko aiz apzīmējamā vārda, savukārt EE2 apzīmētājs pārcelts pirms tā, kā arī ir ierasts latviešu valodā: *JEfu tu Dhels Dauide* → *JEfu tu Dauids Dhels* (Lk 18:38)⁴⁸. Vienreiz apzīmētājs, kas EE1 citvalodu ietekmē teikumā novietots tālu no apzīmētāja, uztveres atvieglošanai pietuvināts: *Beth mhes / mylige Brale effem Jfaacs / peetz to peŕatcyŕhenne Bherne* → *effem Jfaacs / Bherne Peetz tho peŕatcyŕhenne* (Gal 4:28)⁴⁹. Arī trešajā piemērā vārdu secības maiņa izslēdz iespējamo EE1 pārpratumu: *aefto ka tu nhe touwe kaye py wene Ackmenne nodouffe* → *Kha tu teuwe kaye nhe py wene Ackmenne nodouffe* (Mt 4:6)⁵⁰. Ceturtais piemērs varējis rasties, pārrakstot tekstu vai arī to liekot — *gaye tas tims czour to Szirde / vnd ŕackode tös Sobes* → *gaye tims thas czour tho Szirde / vnde ŕacköde tös Sobus* (Apd 7:54)⁵¹. Kad vārdi ir tik līdzīgi, gan pārrakstītājs, gan burtlicis viegli tos varējuši samainīt vietām pat nepamanot.

6. Strukturālās izmaiņas

Kopējā EE2 krājuma struktūra no EE1 neatšķiras — jauni fragmenti nav pielikti un jau esošie nav mainīti vietām, saīsināti vai papildināti. Līdz ar to par strukturālajām izmaiņām tiek uzskatītas tādas, kas radušās panta vai teikuma robežās, nevis perikopju krājuma struktūrā. Tādu EE2 ir daudz — 42 perikopēs, tomēr pielikumu (6.1.) ir piecreiz mazāk nekā izlaidumu (6.2.) (sk. 1. diagrammā attiecīgi 7. un 8. tipu).

6.1. Pielikumi

Salīdzinot EE1 un EE2, pielikumi atrodami 7 perikopēs — 3 evaņģēliju un 4 epistulu izvilumos (sk. 1. diagrammā 8. tipu). Trīs no tiem ir ekvivalenti visiem iespējamiem tulkojuma avotiem un izskatās drīzāk kā EE1 nejaušu izlaidumu labojumi: *Dene vnde Nackte es exkan tho czillumme tās Jures buewis* →

⁴⁸ GR — [...] ἡθσου υιε δαυιδ [...]; LBž — [...] *Jhesu du Söne Dauid* [...]; LB — [...] *Jhesu du Son Dauid* [...]; LVM1 — [...] *JESV tu Dawida dähls* [...].

⁴⁹ GR — ημεις δε αδελφοι κατα ισαακ επαγγελιας **τεκνα** εσμεν; LB — *Wir aber / lieben Brüder / sind Isaac nach / der verheissunge Kinder*; LVM1 — *Bett mhes / myli Brahli / äjšam Jfaaca / pehtz to šoljchanu / Bähmi*.

⁵⁰ LBž — *vp dat du dynen Vöth / nicht an eynen Steen stötest*; LB — *Auff das du deinen fuss nicht an einen stein stössest*; LVM1 — *ka tu šawu Kahyu py nhekahdu Ackmini daufi*.

⁵¹ LBž — *ginck ydt en dorch dat herre / vnde beten de teenen auer en thosamende?*; LB — *Giengs jnen durchs hertz / vnd bitten die zeene zusammen vber jn*; LVM1 — *ghaya taß teems czaur širrdi / vnd ŕackohde tohß Sohbus par to*; VLH — *gahja tas teem zaur širdi / in sakohde tohs Sohbus pahr wiņņu*.

Dene vnde Nackte efme es exkan tho czillumme tās Jures buiwis (2Kor 11:25)⁵²; *bedeye wens py tho czelle* → *bedeye wens acklis py tho czelle* (Lk 18:35)⁵³; *Ludt-czeeth / thad yuus dabbuseeth / yuufe lyxmibe puelnige gir* → *yuus dabbufeth / Ka yuufe lyxmibe pūlnige gir* (Jņ 16:24)⁵⁴. Tomēr pārējiem pielikumiem atbilstmju citos avotos nav, piem., *tad gir the arridtczan Dewe walstibes Manteneke / Czour Chriftum* → *Czour JEFum Chriftum* (Gal 4:7)⁵⁵. Lai gan īstais pielikšanas iemesls nav skaidrs, tulkojumos personvārdu *Jēzus* mēdz apzināti pielikt blakus esošajam *Kristus* neatkarīgi no tā, vai tas ir avottekstā. Taču nākamos pielikumus par apzinātiem grūti saukt, jo daži ir acīmredzama jauna EE2 korektūras kļūda — *Beth par thōw ofedth tas kunx* → *Beth pār thōw ofedth tas ras Kunx* (Jes 60:2) un *pawheeley tas Kunx paardoth / βōw / vnd bouwe Sewe* → *pawheeley thas Kunx paardoth / βōw / vnd vnde bouwe Sewe* (Mt 18:25). Abos gadījumos redzams iepriekšējās leksēmas atkārtojums — *ras* ir līdzīgs vārdam *tas*, bet *un* atkārtots, pārceļot teikumu uz nākamo rindiņu (pirmais *vnd* ir pēdējais rindas vārds, otrs *vnde* — pirmais). Iespējams, vēl viens šīs grupas piemērs — *Kattrimš thas βōw peetcz bouwe czefchenne czywis paradyes by / czour daffchade paradifchenne* → *czywis paradyes by tho / czour daffchade pa=radiffchenne* / (Apd 1:3)⁵⁶ — jā-uzskata par EE2 kļūdu, jo papildinātāja lietošana pantā nav pamatota un pat rada pārpratumu.

6.2. Izlaidumi

Izlaidumi EE2 vērojami pat 35 perikopēs — 21 evaņģēliju un 14 epistulu izvilkumos. Tie pēc struktūras iedalāmi divās grupās: dažu (6.2.1.) vai viena (6.2.2.) vārda izlaidumos, kas veido acīmredzamu vairākumu.

6.2.1. Gandrīz visi vairāku blakus esošu vārdu izlaidumi tiek uzskatīti par t. s. parablepsi, kas radusies kā burtliča vai pārrakstītāja lasīšanas kļūdas, kad līdzīga teikuma daļa, liekot vai pārrakstot tekstu, izlaista. Salīdzinot EE1 ar EE2, vienā pantā fiksēti pat divi tādi izlaidumi (a), tomēr lielākoties pantā ir pa vienam (b):

⁵² LBž — [...] *Dach vnde nacht hebbe yck thogbracht / ynn der düpede des Meers*; LB — [...] *Tag vnd nacht hab ich zbrucht in der tieffe des meers*; LVM1 — [...] *Deenu vnd nackti äßmu es Juhra dñillmà biyis*.

⁵³ LBž — [...] *satt ein Blinde am wege* [...]; LB — [...] *sass ein Blinder am wege* [...]; LVM1 — [...] *šehdeya weens Acklis Czellmaly* [...].

⁵⁴ LB — *Biddet / so werde gy entfangen / dat yuufe früuude vullenkamen sy*; LB — *Bittet / so werdet jr nemen / das ewre freude volkomen sey*; LVM1 — *Luhdfeeta / tad juhß jempfeeta / ka juhšsa liexmiba pillniga warr buht*.

⁵⁵ GR — καὶ κληρονόμος διὰ θεοῦ; V — *filius quod si filius et heres per Deum*; LB — *so sinds auch Erben Gottes / durch Christum*.

⁵⁶ LBž — [...] *lëuendich bewyset hadde* [...]; LB — [...] *lebendig erzeiget hatte* [...]; LVM1 — [...] *dñiews paradiyees by* [...].

- a) *Tha czerre wueffe lethe / **Ta pe czeſche wueffe lethe**. *Tha myleſtibe nhe tope pekuffuffe / ka tomher ta preſche fluddenafſchenne nomitteeffes unde tās Wallodes nomitteeffes → *Tha czerre wuffe [...] lethe. Tha myleſtibe nhe thope pekuffuffe / Ka tomher tha preſche fluddenafſchenne [...] nomitteeffes* (1Kor 13:8);**
- b) *tappe lydctz ka wens citcz Czilwhex / **unde no prate kha wens Czilwhex** attraftz → *tappe lydctz ka wens [...] Czilwhex attraftz* (Fil 2:7–8); *und mhes redczeyam wyng godybe / **wene godybe** / kha tha wene peczimpte → unde mhes redczeyam winge godibe / [...] Kha tha wene peczimpte* (Jņ 1:14); *es ſacke thōw / czelles auxkam. **Vnde tas Muerronis czeelles auxkam** → es ſacke thōw / czelles [...] auxkam* (Lk 7:15); *Enaydeneke apkārth thōw / **und towwe Berne ar thōw** / **wene ratte pille apkārth thōw** ſittys → Enaydeneke apkārth thōw [...] ſittys* (Lk 19:43); *ka the to nhe redtze / **ieb the tho yow redtzc und nhe ſapprooth** / **ieb the tho yow czirde** → Ka the tho nhe redtze / [...] yeb te to yow czirde* (Lk 8:10).*

EE2 ir arī daži t. s. *homoioteuton* izlaidumi (kad sakrīt tikai vārda beigās), piem., *warrens nho darbims unde wārdims prexkan → warrens no darbims [...] prexkan* (Lk 24:19). Par tādu jāuzskata arī *beth exkan tho ſalde mykle tās tyribes → Beth exkan [...] tās tyribes* (1Kor 5:8), lai gan pasvītrotie vietniekvārdi sakrīt daļēji.

Tikai vienu no daudzajiem vairāku vārdu izlaidumiem EE2 var pielīdzināt apzinātai izmaiņai — *Nhe by **tham tad** yums to doudtze wayrack darrith ? → Nhe by [...] yums to doudtze wairack darryth ?* (Mt 6:30) –, tomēr arī tajā nav pilnībā izslēgta kļūdas iespēja, jo citvalodu avotos un vēlākajos latviešu perikopju krājumos tāds papildinātāja izlaidums neparādās⁵⁷.

6.2.2. Veselās 27 perikopēs EE2 fiksēti viena vārda izlaidumi. To izcelsme dažādāka nekā iepriekš aplūkotajās grupas, jo ne visus var uzskatīt par iespējamām kļūdām. Iedalot pēc vārdšķirām, var redzēt, ka tie tomēr lielākoties ir nelokāmi palīgvārdi vai artikula funkcijā lietots vietniekvārds *tas, tā*. No sintakses viedokļa tie bieži vien ir teikuma palīglocekļi.

6.2.2.1. Visbiežāk — 10 perikopēs — EE2 izlaists vietniekvārds, kas EE1 ticis lietots. No tām septiņas reizes *tas, tā*, kas trīsreiz EE1 lietots vācu artikula vietā (a), divreiz ir salikta teikuma komponenta teikuma priekšmets (b), bet vienreiz papildinātājs (c) un vienreiz ir EE1 kļūdas atmešana (d):

- a) *gaye tas tims czour to Szirde / vnd ſackode **tōs** Sobes → gaye tims thas czour tho Szirde / vnde ſackōde [...] Sobus* (Apd 7:54)⁵⁸; *vnd prexkan **tims***

⁵⁷ LBž — [...] *Scholde he **yuw dat** nicht vēle mehr don?* [...]; LB — [...] *Solt **er das** nicht viel mehr euch thun* [...]; LVM1 — [...] *negg by **tad tam** to jums wehl wairahk darrith?* [...].

⁵⁸ LBž — [...] *ginck ydt en dorch dat herre / vnde beten **de** teenen auer en thosamende?*; LB — [...] *Giengs jnen durchs hertz / vnd bitten **die** zeene zusammen ober jn*; LVM1 — [...] *ghaya taß teems czaur ſirrdi / vnd ſackohde **tohß** Sohbus par to*; VLH — [...] *gahja tas teem zaur ſirrdi / in sakohde **tohs** Sohbus pahr wiņņu*.

- Szunnims mheftha → Vnde prexkan [...] Szunnims mheftha (Mt 15:26)⁵⁹;
 vnde kha **ta** Sepe tās Mafgatayes → vnde ka [...] Sepe thās Mafgatayes
 (Mal 3:2)⁶⁰;
- b) Kad to loudis redtczey / Jfbabinoyas **the** βōw / vnde teytcze → Jfzbrynoyas
 [...] fzōw / Vnde teytcze (Mt 9:8)⁶¹; VNde kad thas atkal Jsgaya / no tims
 Eβyms Tyri vnde Sydon / nātce **thas** py to Galileifche Juure → nātce [...]
 py tho Galileifche Juure (Mk 7:31)⁶²;
- c) Tad paβluddenaye the **tham** / Jefus no Nazareth edth tur fetctzen → Tad
 paβluddenaye te [...] JEFus no Nazareth edth tur czetctzen (Lk 18:37),⁶³
- d) Jf=gaye aran **to** tho Bafnice → Jf=gaye aran [...] tho Bafnice (Jņ 8:59).

Meklējot a–c daļās citēto izmaiņu cēloni un salīdzinot piemērus ar to atbilstmēm citvalodu avotos (sk. vērēs), var redzēt, ka EE1 lietotajam vietniekvārdam *tas, tā* vienmēr ir atbilstme Luterā Bībelē, tāpēc to atmešanu EE2 nevar skaidrot ar iespējamu tulkojuma vai rediģējuma avota ietekmi. Turklāt piecas reizes no sešām vietniekvārds saglabājies arī G. Mančela perikopju krājumā. Šķiet, šis EE2 izmaiņas ir apzinātas, jo, piem., pat tad, kad atmesis teikuma priekšmets (b), tas neizskatās pēc nejaušas izlaidšanas — pirmajā salikta teikuma daļā teikuma priekšmets skaidri izteikts un tā atkārtošana nav nepieciešama.

Trīs reizes EE2 atmesti arī citi vietniekvārdi, kas teikumā veic dažādas sintaksiskās funkcijas: *Jefus batcy vs tho / peetcz to / ka tu man redtczey's effe Thoma thad titcztu* → *ka tu [...] redtczey's effe Thoma tad titcztu* (Jņ 20:29)⁶⁴; *Aefto kas βōw pattim auxtenayas / tam buus femmotam tapt. / Vnde kas βōw pattim femmoyas* → *Aifto kas fzōw pattim auxtenayas / Tham buus femmotam tapt. / Vnd kas fzōw [...] femmoyas / tham buus auxtenatam tapt* (Lk 14:11)⁶⁵;

⁵⁹ LBž — [...] vnde werpe ydt vor **de** Hunde; LB — [...] vnd werff es fur **die** Hunde; LVM1 — [...] vnd preekch sunneems meft; VLH — [...] in sunneems preekšcha meft.

⁶⁰ LBž — [...] vnde also **de** Sepe der Wesscher; LB — [...] vnd wie **die** Seiffe der Wesscher; LVM1 — [...] ka **thas** Seepes tahβ Mafghatayas.

⁶¹ LBž — Do dat Volck dat sach / vorwunderde **ydt** sick [...]; LB — Da das Volck das sahe / verwundert **es** sich [...]; LVM1 — Kad tee Łaudis to redfeya / brynoyahβ **tee** [...].

⁶² LBž — Vnde do he wedder vthgynck van den Grentzen Tyri vnde Sidon / quam **he** an dat Galileische Meer [...]; LB — VND da er wider ausgieng von den grentzen Tyri vnd Sidon / kam **er** an das Galileische meer [...]; LVM1 — KAd JEFus atkal iβghaya no teems Efcheems Tyri vnd Sydon / nahze **tas** py to Galileero Juhri [...].

⁶³ V — Dixerunt autem **ei** quod Jesus Nazarenus transiret; LBž — Do vorkündigen se **ew** / Jhesus van Nazareth gyngde dar vorauer; LB — Da verkündigeten sie **jm** / Jhesus von Nazareth giengde fur vber; LVM1 — Tad stahftiya tee **tam** JEFus no Nazareth eiohtz czetctzen.

⁶⁴ LBž — Jhesus spreckt tho em. Dewile dat du **my** geseen heffft Thoma / so gelöuestu [...]; LB — Spricht Jhesus zu jm / Diewel du **nich** gesehen hast Thoma / so gleubestu [...]; LVM1 — JEFus šatziya vs to : Tapehtz / ka tu **mann** redfeyis ešši Thoma / tad titzi tu [...].

⁶⁵ LBž — Wente wol sick siluest vorhöget / de schal vornedderr werden. Vnde wol **sick** siluest vornedderr / de schal vorhöget werden; LB — Denn wer sich **selbs** erhöhet / der sol ernidriget werden / Vnd wer **sich** **selbs** ernidriget / der sol erhöhet werden; LVM1 — Aifto kas šōw **patz** auxtenayahβ / tam buhβ fämmotam tapt / vnd kas **šōw** **patz** fämmoyahβ / tam buhβ auxtenatam tapt.

wedde vs to auxke / vnde if mettet yuufes tykles → *wedde tho auxke / vnde yfmettet [...] tyckles* (Lk 5:4)⁶⁶. Visos gadījumos EE1 lietotam un EE2 atņemtam vietniekvārdam ir atrodams ekvivalents Luterā Bībelē.

6.2.2.2. Sešas reizes EE2 atņemts saiklis — trīsreiz sakārtojuma saiklis *un: no to Namme Daid / vnde ta Jumprouwe dheweie Maria* → *no to Namme Daid / [...] tha Jumprouwe dheweie Maria* (Lk 1:27)⁶⁷; *Parther vnde Meder / vnd Elamiter* → *Parther vnde Meder / [...] Elamiter* (Apd 2:9)⁶⁸; *citte apmhedidamme vnd batcy* → *czitte apmhedidamme [...] batcy* (Apd 2:13)⁶⁹; divreiz pakārtojuma saiklis *ka: kad the czeeruffche tappuffche gir / ka tad to planako* → *kad the Peczeeruffche tappuffche gir / [...] tad tho planako* (Jņ 2:10)⁷⁰; *tekams ka thas naetcys* → *tekams tas nātcys* (1Kor 11:26)⁷¹, bet vienreiz arī *aizto: aefto ka tu nhe touwe kaye py wene Ackmenne nodouffe* → *[...] Kha tu teuwe kaye nhe py wene Ackmenne nodouffe* (Mt 4:6)⁷². Vairumu no šiem piemēriem var uzskatīt par labojumiem, jo EE2 izmaiņas izslēdz pārpratumus (sal. Jņ 2:10) vai burtisko tulkojumu no teksta vācu valodā (Apd 2:13). Par to, ka Mt 4:6 atmešana nav nejauša, liecina ar lielo burtu lietots saiklis *ka*, kas iezīmē salikta teikuma daļas sākumu.

6.2.2.3. Trīs reizes EE2 izlaisti prievārdi. Vienreiz tam nav pamatojuma, jo izlaišana pieļauj pārpratumu — *wedde vs to auxke / vnde if mettet yuufes tykles* → *wedde tho auxke / vnde yfmettet tyckles* (Lk 5:4), tāpēc tā visdrīzāk jāuzskata par neapzinātu maiņu, lai gan otrs izlaistais vārds pantā, par kuru jau rakstīts, tādu pārpratumu neveido. Iespējams, ka arī šī izlaišana — *katters tur nake / ar Vdenne vnde Af=fenne / Jefus Kristus / nhe ar Vdenne wene / beth ar Vdenne vnd Affenne* → *Nhe [...] Vdenne wene / Beth ar Vdenne vnde Affenne* (1Jņ 5:6) — ir drukas kļūda. Tomēr nākamajā piemērā prievārds *uz*, šķiet, izlaists, labojot burtisko tulkojumu no vācu valodas — *beth gaydite vs to peβatijchenne*

⁶⁶ LBž — *Vnde else he hadde opgehōret tho redende / sprack he tho Simon: Vare vp de hōgede / vnde werpet yuwe Nette vth / dat ghy einan toch don*; LB — *VND als er hatte auffgehōrt zu reden / sprach er zu Simon / Fare auff die hōhe / vnd werffet eure Netze aus / das jr einen zug thut*; LVM1 — *Vnd kad tas beidje runnaht / šatziya tas vs Simoni / dohdees vs auxtu / vnd iβmetteeta juhšus Tieklus / ka juhβ weenu Lohmu wällkaht*.

⁶⁷ LBž — *[...] van dem Huse Daid / vnde de Jungfrouwe hethe Maria*; LB — *[...] vom hause Daid / vnd die Jungfraw hies Maria*; LVM1 — *[...] no to Czilltu Dawida / vnd ta Jumprawa dehwehya Maria*.

⁶⁸ LBž — *Parther / vnde Meder / vnde Elamiter [...]*; LB — *Parther vnd Meder / vnd Elamiter / [...]*; LVM1 — *Partheri / vnd Meederi / vnd Elamiteri [...]*.

⁶⁹ LBž — *De anderen auerst hadden erspoth daruth / vnde spreken [...]*; LB — *Die andern aber hattens jren spot / vnd sprachen [...]*; LVM1 — *Bett czitti apmehdidami šatziya [...]*.

⁷⁰ LBž — *[...] onnde wenn se druncken worden synt / else denn den ryngern [...]*; LB — *[...] vnd wenn sie truncken worden sind / als denn den geringern [...]*; LVM1 — *[...] vnd kad tee peedjārfuchi gir / tad to plahnaku [...]*.

⁷¹ LBž — *[...] beth dat he kumpt [...]*; LB — *bis das er kompt [...]*; LVM1 — *teekams tas nahk [...]*.

⁷² LBž — *[...] vp dat du dynen Vōth / nicht an eynen Steen stōtest*; LB — *[...] Auff das du deinen fuss nicht an einen stein stōssest*; LVM1 — *[...] ka tu šāwu Kahyu py nhekahdu Ackmini daufi*.

tha Theewe → beth gaidite to pebatcifchene tha Thewe (Apd 1:4)⁷³. Interesanti, ka, lai gan EE2 šis pārvaldījums mainīts, visos perikopju krājumos pēc tā, arī Glikā Bībelē, vērbs lietots ar prievārdu (sk. vērē).

6.2.2.4. Četras reizes atmests v e r b s, proti verba *būt* forma, kas teikuma bieži vien ir izteicēja saitiņa: *pagane loudis buewuffche effeth / vnd effeth nogayfche py tems* → *pagane loudis būwuffche effeth / vnd [...] nogayfche py tems* (1Kor 12:2); *touwa meßige drougaina / gir arridtczan apgrutenata* → *touwa meßige drougaina / [...] arridtczan apgrutenata* (Lk 1:36)⁷⁴; *katters tur warents gir* → *katters tur warents [...] (Lk 1:49)⁷⁵*. Vienreiz fiksēts arī šāds izlaidums — *Tades wärdes effeme es vs yums treßeys / tickilge ka es py yums buewis efme* → *tickilge ka es py yums [...] effme (Jņ 14:25)⁷⁶*. Lai gan formāli šo piemēru varētu uzskatīt par izmaiņu morfoloģijā, jo, šādi atmetot vienu saliktā laika komponentu, divdabi *bijis*, liekas, ka tas ir labojums uz vienkāršo tagadni. Tomēr vienkāršās tagadnes lietošanu nepamato neviens no avotiem, kā arī iepriekšējā saliktā teikuma daļa, tāpēc tas uzskatīts par izlaišanu, nevis nomaiņu.

6.2.2.5. Pa vienai reizei atmesti s k a i t } a v ā r d s: *no schims trimts tas Tuwackays* → *no schims [...] thas Tuwackays* (Lk 10:36)⁷⁷; *apstākļa* vārds: *arridtczan fthawe atkal raxtytz* → *Arridtczan fthawe [...] raxtytz* (Mt 4:7)⁷⁸ un *lietvārds*: *vnde βode ar wueffe prate* → *vnde βode ar wüffe [...] (Tit 2:15)⁷⁹*. Arī šai gadījumā leksēmas izlaišana vērojama vienīgi EE2 — tā lietota gan Jaunajā Derībā sengrieķu valodā, gan Vulgātā, gan Lutera Bībelē un latviešu perikopju krājumos.

7. Secinājumi

7.1. EE1 un EE2 perikopju krājumi atšķiras. Izmaiņas fiksētas dažādos valodas līmeņos, tomēr tās šajā rokasgrāmatas daļā nav tik ievērojamas, lai to

⁷³ LBž — [...] *sunder wachteden vp de thosage des Vaders* [...]; LB — [...] *sondern warteten auff die Verheisung des Vaters* [...]; LVM1 — [...] *bett ghaidiet us to söhliſchanu ta Tähwa* [...]; VLH — [...] *bet gaidiht us ta Tehwa söhliſchanu* [...]; GB — [...] *bet gaidiht us to Apſöhliſchanu ta Tehwa* [...].

⁷⁴ LBž — [...] *dyne angebarne Fründinne / ys ock swanger* [...]; LB — [...] *deine gefreundete / ist auch schwanger* [...]; LVM1 — [...] *tawa Radda / gir arridfan apghrutenata* [...].

⁷⁵ LBž — [...] *de dar mechtich ys* [...]; LB — [...] *der da Mechtig ist* [...]; LVM1 — [...] *katters Spexiex gir* [...].

⁷⁶ LBž — [...] *dewile dat yck by yuw gewest bin*; LB — [...] *weil ich bey euch gewesen bin*; LVM1 — [...] *teekams es py yums äßnu biyis*.

⁷⁷ LBž — [...] *dessen dren / de a Nēgeste* [...]; LB — [...] *der vnter diesen dreien der Nehest* [...]; LVM1 — [...] *no ſcheems trimm to Tuwaku* [...].

⁷⁸ LBž — *Do sprach Jhesus tho em: Wedderümme steyth ock geschreuen: Du schalt Godt dynen HEREN nicht vorsöken*; LB — *Da sprach Jhesus zu jm / Widerumb stehet auch geschrieben / Du solt Gott deinen HERRN nicht versuchen*; LVM1 — *Tad šatziya JEFus vs to : Arridfan fthaw atkall raxtietz / thöw nhe buß Deewu tawu Kungu kahrdenaht*.

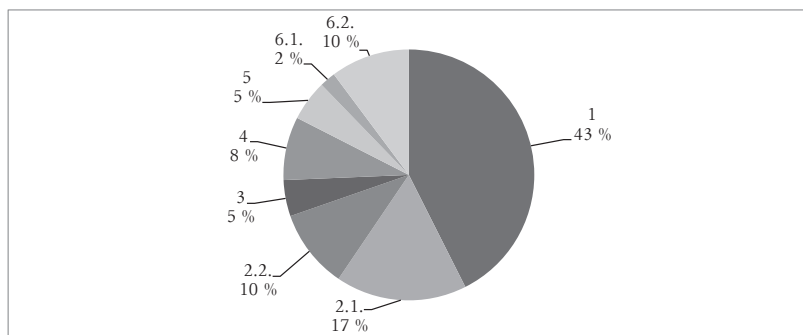
⁷⁹ LBž — *Solckes rede / vnde vormane / vnde straffe mit gantzem ernste* [...]; LB — *Solches rede vnd ermane / vnd straffe mit gantzem ernst* [...]; LVM1 — *To šacki / vnd peemini / vnd söhdi no wiſſas širdts* [...].

varētu uzskatīt par pilnīgi jaunu redakciju. Ir ļoti daudz izmaiņu, kuras nav iespējams kaut cik droši izskaidrot, un vairums no tām ir apšaubāmas, jo visdrīzāk uzskatāmas par neapzinātām maiņām, nevis īstiem labojumiem. Jāteic, ka lielākoties izmaiņas ir vienreizējas un bieži citētajos piemēros vārdi atšķiras tikai ar vienu burtu, līdz ar to nejaušības iespēja pieaug.

Pēc 2. diagrammā un 1. tabulā sniegtajiem datiem var redzēt, ka izmaiņu tipi sadalījušies ļoti nevienlīdzīgi. Visvairāk ir rakstības izmaiņu, kas ir vērojamas visās EE perikopēs, pēc tam ierindojas precizējumi un izlaidumi, bet pārējo tipu izmaiņu ir mazāk. Gandrīz visas izmaiņas biežāk veiktas evaņģēliju, nevis epistulu izvilkmumos, izņemot leksiskās izmaiņas un izlaidumus. Tomēr jāteic, ka tieši šo tipu izmaiņas visbiežāk ir neapzinātas un uzskatāmas par drukas kļūdām.

2. diagramma

Izmaiņu tipu sadalījums EE2 pēc to kopējā daudzuma

1. tabula

Izmaiņu tipu sadalījums EE2 pēc to atrašanās vietas

<i>Izmaiņas</i>	Evaņģēliju izvilkmumi	Epistulu izvilkmumi	Kopā (izvilkmumu daudzums perikopju krājumā / %)	
1. Rakstībā	73	73	146 (100 %)	
2. Morfoloģijā	2.1. Precizējumi	34	24	58 (39,72 %)
	2.2. Citas izmaiņas	22	13	35 (23,97 %)
3. Vārddarināšanā	8	8	16 (10,96 %)	
4. Leksikā	13	15	28 (19,17 %)	
5. Sintaksē	11	7	18 (12,33 %)	
6. Perikopes struktūrā	6.1. Pielikumi	3	4	7 (4,79 %)
	6.2. Izlaidumi	21	14	35 (23,97 %)

7.1.1. Citas **morfoloģiskās** izmaiņas EE2 vērojamas 35 perikopēs. Vairumu veido darbības vārdu formu maiņas. Tās notikušas gan verba izteiksmē, gan laika kategorijā, bet lielākais klāsts piemēru ir saistīts ar dažādiem variantiem, kas izloksnēs ir fiksēti arī mūsdienās. Nomenu izmaiņas lielākoties veiktas, mainot tā dzimti virzienā *vīr. dz.* → *siev. dz.*, bet ir arī dažas citas, kā lokāma piederības vietniekvārda maiņa uz nelokāmu vai illatīva apzīmēšana ar *-m*, nevis ar *-n*.

7.1.2. Vārddarināšanā ir vismazāk izmaiņu — 16 perikopēs. Te nedaudz vairāk piemēru ir verbiem, nevis nomeniem. Formāli skatoties, darbības vārdos veiktas gan prefiksālas, gan sufiksālas izmaiņas, bet dažos gadījumos grūti noliegt nejausību un rakstības kļūdu ietekmi. Viens no interesantākajiem piemēru klāstiem ir vārda *dabūt* jauktā paradigma, kas atpoguļojas EE2 izmaiņās. Nomenu maiņas EE2 lielākoties ir sufiksālas, bet ir arī daži citi okazionāli gadījumi, kā *by=fchenne* → *byafchenne*, tomēr, tos skaidrojot, grūti izslēgt nejausības iespēju.

7.1.3. Leksikā ir samērā daudz izmaiņu — 28 perikopēs —, tomēr arī iespējamo korektūras kļūdu skaits šā tipa izmaiņās ir ievērojams. Tas ietekmē to, ka visbiežāk EE1 un EE2 attiecīgajā vietā atšķiras saiklis, kas īstenībā vienā no avotiem salikts nepareizi. Tā apgalvot ļauj tikai viena burta atšķirība vārdos (*kad* → *kas*, *kad* → *ka*). Tomēr dažos gadījumos leksēmu nomaina ir neapšaubāma, tādu gadījumu visvairāk ir verbiem (*czefth* → *buth*) un nomeniem (*nodzibe* → *Kailum*).

7.1.4. Izmaiņas EE2 teikuma **sintaktiskajā** struktūrā vērojamas 18 perikopēs. Tās EE2 piecas reizes ir saistītas ar prepozīcijām un ar tām saistīto locījumu maiņām, četras — ar vārdu secības maiņu, bet pārējās ir citas dažādas izmaiņas teikuma uzbūvē. Gandrīz visas uzskatāmas par interferences kļūdu labošanu, kad vāciskas konstrukcijas vai vārdu secība tikusi latviskota vai precizēta. Iespējamo neapzināto maiņu šajā tipā ir maz.

7.1.5. Strukturālās izmaiņas EE2 iedalītas divās grupās: pielikumos, kuru ir piecreiz mazāk, un izlaidumos. Četrās perikopēs no septiņām pielikumi ir pamatoti un uzskatāmi par EE1 izlaidumu labojumiem, tomēr trīs gadījumi ir no jauna EE2 pieļautas kļūdas. Izlaidumi, kas var būt gan viena, gan vairāku vārdu apmērā, EE2 vērojami veselas 35 perikopēs. Vairāku vārdu izlaidumi fiksēti 8 perikopēs, un gandrīz visi ir parableses jeb lasīšanas kļūdas, bet viena vārda izlaidumu izcelsme ir daudzveidīgāka, un to ir trīsreiz vairāk. Te arī lielākā daļa uzskatāma par korektūras kļūdām, tomēr daļa ir acīmredzami uzlabojumi.

7.2. Izanalizējot EE1 un EE2 atšķirības, šo to var pateikt arī par EE2 **sagatavošanas principiem**. Pirmkārt, drukātam tekstam raksturīgo kļūdu pārmantošana rāda, ka EE2 teksts salikts, izmantojot manuskriptu, kas radies no EE1 drukātā teksta, nevis izmantojot kādu nezināmu agrāku manuskriptu. Otrkārt, 1. diagrammā ir skaidri redzams, ka EE2 perikopju pirmajā pusē maiņu ir vairāk nekā otrajā, tas rāda, ka pirmās perikopes rediģētas vairāk nekā tālāk esošās. Treškārt, daži piemēri liecina, ka daļa labojumu varēja būt ievietoti virs attiecīgā vārda vai tam blakus, jo saliktā forma ir grūti izskaidrojama (sk. Jņ 2:9, Jņ 8:49).

Avoti

- EE1 = *Euangelia vnd Episteln <...>*. 1587.
EE2 = *Euangelia vnd Episteln <...>*. 1615.
GR = Nestle–Aland [ed.], *Novum Testamentum Graece et Latine*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft. 2005.
LB = *Biblia: das ist: die gantze Heilige Schrifft deutsch*, Wittenberg, 1545.
LBž = *Biblia. Dat ys: De gantze Hillige Schrifft / Vordüdeschet dorch Doct: Mart. Luth. Uth der lesten Correctur mercklick vorbētert unde mit grottem vlyte corrigeret*, Gedrückt tho Wittenberch dorch Hans Lufft, 1569.
LVM1 = Mancelius, Georgius. *Lettisch Vade mecum*, 1631.
V = *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem*. Citēts no: *BibleWorks7*, red. — R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H. F. D. Sparks.

Literatūra

- Apīnis, Aleksejs. 1977. *Latviešu grāmatniecība: no pirmsākumiem līdz 19. gs. beigām*. Rīga: Liesma.
Apinis, Aleksejs. 1991. Pirmā latviski Rīgā iespiestā grāmata kā literāra problēma. *Daļ-literatūra latviešu grāmatniecībā*. Rīga: Avots, 11–24.
Augstkalns, Alvils. 1930a. Piezīmes par veclatviešu rakstiem. *Filologu biedrības raksti*, 10, 97–112.
Augstkalns, Alvils. 1930b. Veclatviešu rakstu apskats. *RLB ZK Rakstu krājums*, 20, 92–137.
Augstkalns, Alvils. 1933. Mūsu vecie raksti. *Filoloģijas materiāli. Profesoram J. Endzelinam sešdesmitajā dzimšanas dienā veltīts rakstu krājums*. Rīga: Ramave, 41–58.
Augstkalns, Alvils. 1934. *Mūsu valoda, viņas vēsture un pēitāji*. Rīgā: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums.
Augstkalns, Alvils. 1935. Wens stippers pils gir muse Dewes. *Ceļš*, 1, 28–33.
Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
Kazakēnaitē, Ernesta. 2017. Izmaiņas Georga Manceļa 1631. g. un 1644. g. *Lettisch Vade mecum* perikopju daļā. *Baltu filoloģija*, 26 (2), 5–36.
Kušķis, Jānis. 1996. Fonētikas īpatnības XVI gadsimta rakstos. *Baltu filoloģija*, 6, 79–86.

- Kušķis, Jānis. 1998. Dialektālā pamata atspulgs XVI un XVII gadsimta rakstu morfoloģijā. *Baltu filoloģija*, 8, 68–76.
- Ozols, Arturs. 1965. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga: Liesma.
- Rosinas, Albertas. 2005. *Latvių kalbos daiktavardžio linksniavimo sistema: synchronija ir diachronija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Rudzīte, Marta. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
- SLV = *Seniespiedumi latviešu valodā, 1525–1855: kopkatalogs = Die älteren Drucke in lettischer Sprache 1525–1855: Gesamtkatalog*. Aut. kol. S. Šiško vadībā, zin. red. A. Apinis. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999.
- Straubergs, Jānis. 1934. 1615. g. dziesmu hronoloģija. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 12, 534–543.
- Straubergs, Jānis. 1936a. Latviešu rokas grāmatas 350 gadi. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 5/6, 471–480.
- Straubergs, Jānis. 1936b. *Latviešu pirmās dziesmu grāmatas*. Rīga: Ramave.
- Vanags, Pēteris. 1994. 16. gadsimta latviešu tekstu avoti. *Baltu filoloģija*, 4, 27–42.
- Vanags, Pēteris. 1996. Locījumu lietošanas īpatnības vecākajos latviešu rakstos. *Baltu filoloģija*, 6, 71–78.
- Vanags, Pēteris. 2000. *Luterāņu rokasgrāmatas avoti. Vecākā perioda (16.–17. gs. sākuma) latviešu teksti*. Stokholma: Memento; Rīga: Mantojums.
- Vanags, Pēteris. 2013. Latviešu literārās valodas attīstība. Ilga Jansone, Andrejs Vasks (red.). *Latvieši un Latvija 1: Latvieši*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 177–203.
- Zanders, Ojārs. 1988. *Tipogrāfs Mollīns un viņa laiks: Pirmās Rīgā iespiestās grāmatas 1788–1625*. Rīga: Zinātne.

Ernesta Kazakēnaitē
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 3, Vilnius, Lietuva
e.kazakenaite@gmail.com

SUMMARY

Overview of the Collection of the Latvian Pericopes Published in 1587 and 1615: Changes

Ernesta KAZAKĒNAITĒ

The aim of this paper is to analyse the differences between the first edition of the *Euangelia vnd Epifitel* pericopes (1587; further EE1) and its second edition (1615; further EE2). The analysis shows that the following changes were made in the second edition of the EE (see also Diagram 1), which include orthographical and morphological changes, as well as derivational, lexical, syntactical and structural changes (few additions but mostly lacunas). The distribution of these types of changes in EE2 is uneven (see Diagram 2) — orthographical changes traced in all pericopes but all other types of changes are sporadic — and appear mostly in the very beginning of the book. It is important to emphasize that in EE2 there are many changes that cannot

be explained with certainty, and most of them are questionable, as they are most likely to be considered unintentional shifts rather than real corrections.

There are also some extralinguistic data concerning the preparation of EE2 that were found during the analysis. First of all, the inheritance of typographical errors shows that the EE2 text was compiled using a manuscript generated from the EE1 printed text rather than using an unknown earlier manuscript. Second, Diagram 1 clearly shows that there are more changes in the first part of the EE2 pericopes than in the middle or at the end of the book, showing that the beginning of the collection of the pericopes was edited more than the second part.

SŪDUVIŲ KNYGELĖS ETNOMITOLOGINĖ FAKTOGRAFIJA: AUKOJIMO APEIGŲ GENEZĖ IR TIPOLOGINĖ LATRIJOS ATITIKTIS LINGVISTINIŲ BEI IKONOGRAFINIŲ ASPEKTU¹

Rolandas KREGŽDYS
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

<...> *non vosmetipsos defendentes carissimi,
sed date locum iræ. Scriptum est enim: Mihi vin-
dicta: ego retribuam, dicit Dominus* (Rom 12.19)

0. SK relevantinės latrijos — ožio garbinimo / aukojimo terminų apibrėžtis ir vartosenos ypatumai

Minėdami ar interpretuodami SK 1-ąją antraštę² *Der ungläubigen Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth* A(p [WMh 244]), kai kurie tyrėjai implikuoja šio XVI a. pradžios veikalo kontekstinę, vokiečių kalbai (įvairaus laikotarpio) **ne**būdingą, leksemų semantinę konotaciją, pvz., W. Mannhardtas (WMh 230) ar jo monografijos redaktorai³ teigia, kad v. *Bockheiligung*, daugelio SK nuorašų ir perspaudų korporatyvus pavadinimo dėmuo, suponuoja sememas ‘bžn. lo. / V. lo. *consecratio* / *immolatio hirci* resp. ožio pašventinimas; prakeikimas; perkeitimas; įvedimas į šventikų luomą (resp. kunigo šventimai) / **aukojimas** (↔ lo. ‘**papjovimas, nudūrimas**’ [OLD 837; Lewis, Short 1958: 894]), dovanojimas (bažnyčiai) (žr. Sleumer 1926: 235, 410; Du Cange Lat II: 547, III: 769; Niermeyer 1976: 253, 511; Blaise 1994: 235, 455), nors vokiečių kalbos (įvairaus laikotarpio) žodynuose semema ‘aukojimas ↔ papjovimas / nudūrimas’ **nėra** užfiksuota:

- (I) sub. s. v. a. *heiligunga, heilegunga* ‘pašventinimas, atsidėkojimas (dovana ↔ atsidėkojimo auka); šventovė’ ↔ sub. s. v. a. *heilichmahha* ‘pašventinimas’ (Schützeichel 2012: 145) / sub. s. v. a. *heilagmahha, heilagmacha* ‘pašventinimas resp. *sanctificatio*’ (Köbler 1993: 132) ↔ verb. s. v. a. *heiligen, heiligôn, hêligen, heilagôn* ‘pašventinti, daryti šventą resp. *sanctificare, sancire, sacrare*’ (Wackernagel 1878: 128; dar žr. Seebold 2008: 403) ↔ verb. s. v. ž. *hêlagon* ‘laiminti, pašventinti’ (Tiefenbach 2010: 155);
- (II) sub. v. v. a. *heiligunge* ‘pašventinimas resp. *sanctificatio*’ (MLex I: 1214) ↔ verb. v. v. ž. *hilligen* ‘pašventinti, tapti šventu, t. y. *sacrare, conficere* resp.

¹ Publikacija parengta, 2017–2020 m. vykdant nacionalinės reikšmės mokslo tiriamąjį projektą „Mokslo monografijų ciklo *Baltų mitologijos etimologijos žodynas II: Sūdavių knygelė 2-ojo tomo rengimas ir leidyba*“ (Nr. P-MIP-17-4), finansuojamą Lietuvos mokslo tarybos pagal veiklos kryptį „Mokslininkų grupių projektai“.

² Apie SK struktūrinius ypatumus plačiau žr. Kregždys 2018:, 113–115.

³ Apie W. Mannhardto knygos rengimo ir leidybos ypatumus plačiau žr. Kregždys 2018:, 90–92.

(V. lo.) pašventinti (Komuniją, aliejų) ↔ atlikti mišių auką' (DW 657; LW 295; SchL II: 268; Niermeyer 1976: 243; Blaise 1994: 228);

(III) sub. a. v. a. *heiligenere* 'pašventinimas' (Götze 1920: 118), sub. a. v. a. *heiligung* 'garbinimas, šlovinimas; gyrimas; išaukštinimas, pakėlimas į šventųjų rangą' (FHNDWe);

(IV) sub. v. *Heiligung* 'pašventinimas; šventojo garbinimas, išaukštinimas; apsiavimas nuo nuodėmių ir gyvenimas Dievo palaimoje' (DWG IV²: 1293; dar žr. Heyne II: 100; DGWDS III: 1176).

Minėtina, kad Prūsijoje iš tiesų vartotas *tatpuruša* tipo kompozitas sub. a. v. a. *heiligungeopfer* 'auka, aukojamasis gyvūnas resp. sub. v. *Opfer(-tier)*', kurio signifikatas grindžiamas verb. a. v. a. *heiligen* 'atiduoti Dievui, jam aukoti atiduodant, atsisakant', o pastarojo aktualioji reikšmė ekspliciuojama, pasitelkus adj. a. v. a. *heilig* 'dieviškas, dangiškas, nežemiškas, būdingas Kristui', pabrėžiant jo išskirtinį designatą, įvardijamą sememomis 'pagarbus, pakylėtas, neįprastas' (FHNDWe). Šį dūrinį, versdamas ST Ez 46.4 fragmentą (plg. *dis ist daz brunstophir, das der vurste opphirn sal dem herren an dem sunnobinde: sechs lemmir ane wandil und eynin ster ane wandil und heiligungeopphir* [Ziesemer 1930: 205]), jau XIV a. pavartojo pranciškonų vienuolis Clausas Crancas, kryžiuočių ordino didžiojo magistro Siegfriedo von Dahenfeldo, valdžiusio 1347–1359 m., pavedimu vertęs ST pranašų knygas į a. v. a. kalbą (ADB IV: 563). Vis dėlto akcentuotina, kad sub. a. v. a. *bockheiligung* A(p) [WMh 244]) zoomorfino referento sandas yra 1-asis, o C. Cranco vartotame — 2-asis ir tik **numanomas**. Vadinas, vertinti šias dvi **skirtingos** reikšminių sandų **dispozicijos** leksemas kaip identiškos semantinės vertės alternantus resp. ktinoferatinės konotacijos reprezentantus, matyt, **negalima**.

Spėtina, kad W. Mannhardtas sub. a. v. a. *bockheiligung* A(p) (↔ v. *Bockheiligung*) vartoja reikšme 'aukojimas / aukos papjovimas', remdamasis gretinamosiomis sememomis 'consecratio ↔ **immolatio** hirci', nurodomomis XVI a. Johannesio Funcko veikale *Chronologia ab urbe condita* 1–2 (Königsberg, 1545–1552), kuriame tokiu semantemų lyginimu apibrėžiamas semitų paprotys, plg. „<...> de facrando & **immolando** hircio <...>“ resp. ' <...> apie ožio garbinimą ir **aukojimą** <...>' (žr. Hartknoch 1679: 49), nors aukojamojo gyvūno nudūrimo reikšmę resp. ktinoferatinę sememą suponuoja visai kitos a. v. a. ir v. ž. leksemos: (1) sub. a. v. a. *opff(opp)-erunge* 'aukojimas, aukojamojo gyvūno paskerdimas, nudūrimas' (Diefenbach 1857: 287; DW 790) ↔ sub. v. ž. *offeringe* 'aukojimas, aukojamojo gyvūno paskerdimas, nudūrimas; auka šventikams' (DW ibd.; LW 503); (2) lotynizmas sub. a. v. a. **immolation** 'aukojimas, aukojamojo gyvūno paskerdimas' (FHNDWe).

Akcentuotina, kad 1526 m. liepos 6 d. Albrechto Branderburgiečio įsake labai aiškiai įvardytas Prūsijos pagonių atliekamas **ožio** (demonologinio simbolio resp. **velnio** [žr. 1 poskyrį]) **garbinimas** ir atliekamos kulto apeigos:

„<...> ehrerbietung vnnnd anbetung der Bockheyligen <...>“ resp. „<...> **garbindami** ir meldami šventąjį ožį <...>“ (BRMŠ II: 32).

Vadinasi, SK įvardytų sakralinių apeigų indikacinė leksema a. v. a. *boc-kheiligung* A(p [WMh 244]) yra **ne** ktinoferatinės (t. y. susijusios su aukos nudūrimu, papjovimu [žr. Młrżinski 1895: 185; Okulicz-Kozaryn 1983: 179; Vėlius 1983: 60; Suchocki 1991: 134; Możdzeń 2013: 242]), bet **idolatrinės** (resp. religinio stabo **garbinimo**) konotacinės vertės, suponuojančios demonologinio simbolio (žr. Grimm 1835: 32; Grimm III: 995–996) sakralizavimą. Jacobo Ludwigo Karlo Grimmo (III: 196) spėjimu, tai Dievo antipodo resp. krikščioniškojo velnio šlovinimo apeigų refleksija, dar plg. „Als ‚Bockheiligung‘ schließlich ist die Praxis explizit anti-christliche ‚Abgöttereiei‘“ (Brauer 2008: 163). Tokį teiginį galima argumentuoti Coelestino Mislentos (1626: [37]), besirėmusio (Mierzyński 1900: 77) ir savaip reinterpretavusio *Agenda Ecclesiastica* faktografiją (žr. SK12 išn.), teiginiu apie ožio **garbinimą** (resp. jo **stabo darymą**), o **ne** aukojimą, plg. „Eft adhuc in Bruthenis noſtris Sambienlibus Sudorum quidam manipulus (ut reliquam abominationem ūperſtitionum, reliquias Gentilitatis taceamus) Hirco⁴ etiam num⁵ **furtim** nonnunquam **faciens**; ac inſtar olim Samaritanorum⁶, una cum vero DEO vana priſci erroris Numina tremens, &c.“ (Mislenta 1626: [36–37]; dar žr. BRMŠ III: 30) resp. „Iki ſiol yra tarp mūſų Sembos prūſų kažkokia ſūduvių ſutvė (jau nebeminėſiu prietarų bjaurasties, nutylėſime pagonybės liekanas), vis dar retkarčiais **slapta daranti ožio stabą**; panaſiai ir samariečių (gentis) kitados kartu su tikruoju Dievu ſenojo paklydimo dievais gėrėjoſi^{7,8}. Tiesą, *Agenda Ecclesiastica*⁹ suponuojama

⁴ Sintaksinė konstrukcija *Hirco num(en) faciens* (dar žr. 5 išn.) suponuoja *dativus commodi* darinį (plg. *dativus incommodi* sintaksinį alternantą: lo. *convicium deo* [dat. sg.] *facere* ‘Gotteslästerung ausstoßen resp. koneveikti dievą ↔ koneveikimą dievui daryti’ [Kirschius 1759: 187]), kurios semantinė vertė implikuoja sakralinio objekto technologiją, t. y. „(šutvė) gamino ožio stabą ↔ gamino ožiui stabą“.

⁵ Šios formos resp. sub. bžn. / V. lo. **numen** ‘dievas, dievybė; dievo stabas ir kt.’ (Sleumer 1926: 554; Blaise 1994: 622) **trumpinio** statusą liudija antroje sakinio dalyje minima lytis **Numina**.

⁶ C. Mislenta remiasi ST faktografija: „Et cum Dominum colerent, diis quoque suis serviebant juxta consuetudinem gentium, de quibus translati fuerant Samariam“ 2 Kar 17.33 (BSC 199) resp. „Taigi jie garbino VIEŠPATĮ, bet **tarnavo taip pat ir savo dievams** pagal įsakus tautų, iš kurių jie buvo ištremti“ (žr. Bbe), t. y. samariečiai priskiriami **pagonims**, o ne savųjų dievų ir senojo tikėjimo prisibijantiems žmonėms, kaip klaidingai interpretuoja BRMŠ vertėjai.

⁷ Plg. verb. bžn. lo. *tremo*, *-ere* ‘drebėti; stebėtis, **gėrėtis** (kuo)’ (Sleumer 1926: 791).

⁸ Klaidingą šio C. Mislentos veikalo sakinio vertimą pateikia BRMŠ (III: 34) vertėjai (žr. 6 išn.).

⁹ Tenka apgailėstauti, kad BRMŠ vertėjai, mėgindami versti *Agenda Ecclesiastica* (1530) teksto ištraukas, kai kurių, itin svarbių, suduviams priskiriamų apeigų motyvų apskritai neišvertė, t. y. implikavo dirbtinas teksto kupiūras (**a**), sukūrė lotyniškame tekste neminimų faktų resp. pateikė ne vertimą, bet literatūrinę / beletristinę interpretaciją (**b**): „<...> est adhuc in Bruthenis nostris Sambiensibus Sudorum quidam manipulus, ut reliquam abominationem superstitionum, reliquias gentilitatum taceamus, **hirco** et non **furtim** nonnunquam **faciens**, ac inſtar olim Samaritanorum, una cum vero Deo vana priſci erroris **nomina tremens** <...>“ (WMh 233; dar žr. BRMŠ II: 159)

Dievo antipodo, o ne animalistinės latrijos reminiscencija (plg. ožys ↔ velnias interferenciją [žr. 15 išn.]).

Pastaruoju metu kai kurie tyrėjai ima kvestionuoti W. Mannhardto pateiktą šio motyvo eksplikaciją kaip indigenaus latrijos motyvo, teigdami, kad nėra aiški šių apeigų kvintesencija, suponuodami jų kvazireligijos (resp. mistifikacijos) elementų statusą, plg. „Was aber die ‚Bockheiligung‘ sein soll, wer genau sie betreibt, bleibt offen“ (Brauer 2008: 148).

Dėl šių priežasčių, BRMŠ (II: 143) pateikiama SK 1-oji antraštė „Netikinčiųjų sūduvių ožio **aukojimas** su visomis kitomis apeigomis, kurias jie atlikinėjo“; matyt, turėtų būti keičiama į „Stabmeldžių sūduvių ožio **garbinimas**¹⁰ su visomis kitomis apeigomis, kurias jie atlikinėjo“; kaip tai XIX a. darė (1) J. Grimmas, rėmėsis G(p) SK nuorašu (žr. Grimm 1835: 32), plg. „In the goat-**hallowing** of the ancient Prussians the victim was lifted up high“ (Grimm III: 996) ↔ „<...> *die bocksheiligung* <...>“ (Grimm 1835: 32), t. y. „Senųjų prūsų ožio **garbinimo** apeigų metu auka buvo iškeliama aukštai“; (2) vienas SK vertėjų Vytautas Balaišis (žr. BRMŠ II: 156), kuris identiškos konotacijos religinės plotmės terminą „<...> das pockheyligenn <...>“ (BRMŠ II: 34), paminėtą 1525 m. gruodžio 10 dienos Krašto valdymo nuostatuose, verčia „<...> ožio **garbinimas** <...>“ (BRMŠ ibd.), nors kitas SK vertėjas Sigitas

resp. „<...> iki šiol yra tarp mūsų Sembos prūsų **kažkokia** sūduvių šutvė, — jau nebebiesniu prietarų bjaurasties, nutylėsime pagonybės liekanas —, vis dar atvirai **velniui besistengianti**; panašiai ir samariečių (gentis) kitados kartu su tikrojo Dievo senojo paklydimo (resp. pagonių dievų) **vardais gėrėjosi** <...>“ ↔ „<...> ligi šiol tarp mūsų prūsų sembų yra **vienas** sūduvių būrys. Nutylėdami apie kitas prietarų šlykštynes, kitas pagonybės apraiškas, pasakysime, jog jie, ne paslapčiomis tai darydami, bet — lyg kadaise samariečiai kartu su tikrojo Dievo [vardu] **bamba** ankstesnius klaidatikystės vardus <...>“ (BRMŠ II: 160), t. y. (a) iš teksto eliminuotas sintaktinis junginys *hirco faciens* (resp. *velniui besistengianti* ↔ *velnių garbinanti* [šutvė]), kurio prasmės vertėja, spėtina, neįminė, todėl ir nevertė; (b) pateikė inovacinius terminus **vienas būrys** (1b), **bamba vardus** (2b), kurių originalo tekste nėra.

Akcentuotina, kad *Agenda Ecclesiastica* autoriai, remdamiesi scholastine tokių veikalų rengimo tradicija, implikuoja ST pranašo Danieliaus kygos 8 dalyje pateiktą motyvą, kur Dievo antipodas (resp. **velnias**) vaizduojamas **ožio** pavidalo pabaisa (plačiau žr. Maurus 1467: 204; dar žr. BSC 581; 15 išn.).

¹⁰ Plg. Aldžio Pūtelio (2014: 62) pasitelktą sintagmą *āža pielūgsme* (resp. ožio **garbinimą**), verčiant SK 1-osios antraštės žodį *bockheiligung*.

Dar plg. Julijos Moždzeń (2011: 235) vartojamą apibrėžtį ožio *pašventinimas* (resp. „<...> poświęcenia kozła <...>“) ir Pietro Umberto Dinio (2011: 49) pasirinktą terminą *šventinimas*, kurį šis tyrėjas vartoja, versdamas Jeronimo Maleckio SK **d** kompiliacijos (resp. 4-ojo perspaudo, saugomo VU bibliotekos Retų spaudinių skyriuje [reg. № II 5364]) pavadinimą, tiesa, pateiktą su korektūros klaidomis, mat nurašytą nuo Wilhelmo Mannhardto knygos, kur tokių netikslumų gausu (žr. Kregždys 2018a: 90), o ne originalaus leidinio: *Wahrhaftige Beschreibung der Sudawen auff Samland sambt ihren Bockheyligen und Ceremonien* (turėtų būti — *Warhaffige be|chreybung der Sudawen auff || Samlandt |sambt ihren Bock hey||ligen vrrnd Ceremonien*), t. y. „Teisingas sūduvių Semboje aprašymas su jų ožio **šventinimu** ir apeigomis“.

Plaušinais visus šios lekšemos paminėjimus interpretuoja kaip „aukojimas“ (žr. BRMŠ II: 163).

1. SK ožio garbinimo / aukojimo apeigų ankstesnių tyrimų apžvalga, jų argumentacijos vertė

Vienas paskutiniųjų¹¹, aptarusių zoomorfiniams senosios baltų religijos simboliams priskiriamo (žr. LM III: 396; Balsys 2014: 87, 2017: 28) ožio prasminę savastį ir jam skirtas apeigas, Rimantas Balsys (2014: 39, 2017: 33) labai taikliai įvardija faktografijos, kuria turėtų būti grindžiamos aptariamo sakralinio objekto analitinės išvados, sisteminę gradaciją: „<...> tikėjimai, sakmės, frazeologizmai — tai vėlyvasis (XIX–XX a. pr.) laikotarpis <...> norint suprasti šio laikotarpio papročiuose, įvairių žanrų tautosakos tekstuose aptinkamų įvaizdžių kilmę ir prasmę, būtina iširti ankstyvuosius, t. y. XIII–XVII a. pab., rašytinius šaltinius, kurie teikia duomenų apie senąją baltų religiją“. Taigi autentiškos informacijos savasties paieškas jis apibrėžia detalio senųjų rašto paminklų, o ne tautosakos sfera, taip dar kartą paneigdamas J. Grimmo (1785–1863) suformuluotą mitologinę pasakų teoriją (apie ją plačiau žr. Tybjerg 1993: 28; dar žr. JBR II: 238–239).

Minėtina, kad R. Balsys (2014: 38, 2017: 29–31) šio zoomorfinio objekto sakralinę prasmę nutarė eksplikuoti, remdamasis deklaratyviuoju egzogeniniu tyrimo principu resp. lyginti ide. tautų mitologinės prasmės elementus, nepateikdamas etiologijos ryšio: įvardijami senųjų graikų, indų, germanų dievai¹²,

¹¹ Anksčiau šio, sūduviam priskiriamo, kulto parafrastinius aprašus yra pateikę: Maksas Töppenas (1846: 315–316, 1846_a: 213–214, 216–217, 221–228), Georgijus Trusmanas (Trusman¹ 1884: 52–53). Solidžią eksplikacinę tokių apeigų analizę atliko Michaelis Braueris (2008: 145–164). Fragmentiškai įtotvingių ožio aukojimą mini J. Grimmas (III: 996), Antonis Mierzyński (Mbržinskij 1895: 184–185, 1899: 62, 77), Aleksanderis Brückneris (1904: 48–49), Jonas Balys (JBR II: 74, 340), Gintaras Beresnevičius (2004: 183–184) ir kt.

Deja, pasitaiko ir visiškai neįtikėtinų, fantasmagorijai priskirtinų minėtų apeigų interpretavimo, pvz., teigiama, kad ožys buvo aukojamas todėl, kad jis buvo proliferatinis simbolis, plg. „Mat ožys padėdavęs gyvulių apvaisinimui“ (Bagdavičius 1994: 113).

¹² Minėtų koreliatyvių ide. mitologinių sąsajų paieška, remiantis R. Balsio (ibid.) įvardytų mitonimų nominacija, yra labai komplikauta dėl polidispersiškumo, plg., pvz., nurodytą graikų Dzeuso ir ožkos Amaltėjos siužetą, kuris yra kontradikcinis aptariamo baltų sakralinio kulto aspektu dėl 2-ų priežasčių: 1) baltai, remiantis rašto šaltinių duomenimis, aukodavo **ožį**, o **ne ožką** (išskyrus Paulio Einhorno sukurtą **fantasmagoriją** resp. **romėnų** mitologinio siužeto transpoziciją apie neva latvių kryžkelėse aukojamą ožką miško dievui, įsivaizduotam vilko pavidalu, kuris, atlikus šias apeigas, turėjo apsaugoti gyvulius nuo vilkų [Trusman¹ 1884: 55]; vėliau šį motyvą perpasakojo Gothardas Fridrihas Stenderis [1783: 266], paminėjęs mitonimą la. *Meřsha Deews* ‘miško dievas’; Pėteris Šmitas [1926: 37, 75] jį vadina miško tėvu [resp. la. *Meřa tėvs*] — italikų prastuomenė iš tiesų garbino žemdirbystės, **miškų**, laukų, galvijų, gausybės ir valstiečių dievą Silvaną [resp. lo. *Silvānus*], atsivestą **ožkos**, gyvenusį **kryžkelėse** prie namų [Preller 1858: 351; dar žr. Kregždys 2012: 303], tačiau šis kultas neturi nieko bendra su baltų

kurie, pasak jo, vienaip ar kitaip susiję su šiuo gyvūnu ar jo kūno dalimis, pvz.,

tautų senąja religija), kaip klaidingai teigia Marija Alseikaitė-Gimbutienė (1934: 70), mat šios tyrėjas įvardytas latrijos terminas v. *Bockheiligung* 'ožio garbinimas' (žr. Grimm III: 996; Grimm 1835: 32) suponuoja **ožio** (resp. v. *Bock* 'vyriškos lyties suaugęs raguotas gyvūlys — ožys resp. lo. *hircus* / *caper*; avinas ir kt.' [DWG II: 202–204]), o **ne** ožkos (resp. v. *Ziege* 'suaugęs moteriškos lyties gyvūlys — ožka resp. lo. *capra* ir kt.' [DWG XV: 900–903]) zoomorfinį objektą; generinė šių gyvūnų diferencija yra ypatingos svarbos, kontrastuota ne tik ide., bet ir semitų tautų, plg. τράγος ἀπομομπαῖος apeigų gyvūnų ožį (Kun 16.5–23), o ne ožką (Kun 4.28, 17.3) — gyvūno lytiškumas dažnai yra koreliatyvus dievybės, kuriai jis aukojamas ar paskiriamas, proliferatiniam tipui (žr. Glagolev¹ 1900: 584); 2) suponuojama keleriopa minėtos graikų mitologijos etiologijos eksplikacija resp. (2a) Amaltėja, Pseudo Eratosteno teigimu, buvo saulės dievo Helijo dukra, kuria rūpinosi Kretoje gyvenusi ožka, ilgainiui tapusi ir Dzeuso aukle; jos itin bijojo titaniai; (2b) ožkos ryšys su šia dievybe, kai kurių autorių teigimu, yra tik apotropėjinis, bet ne nutrialinis, t. y. ji nemaitino savo gienu dievų valdovo, bet ragino bites nešti jam dangiškąjį nektarą (plačiau žr. Cook II: 928; Gantz 1993: 41–42; Bianchi 1875: 19); (2c) Kretoje garbintas Požemio Dzeusas (resp. Ζεὺς καταχθόνιος) buvo vaizduojamas su jaučio, o ne ožio ragais, tarp kurių patalpintas galios simbolis labris (plačiau žr. Kregždys 2012: 318, 373, 495).

Mėginimas ožio simbolinę vertę eksplikuoti, pasitelkus šiaurės germanų griausmo dievo Toro vežimą tempiančių 2-ų ožių siužetą (Balsys 2017: 30), t. y. s. isl. *Tanngrjóstr* 'tarkšintis dantimis' ir s. isl. *Tanngrísir* 'griežiantis dantimis', kurių nuolat ataugančia mėsa maitinosi šis dievas (dar žr. Kregždys 2012: 329), ar senųjų indų dievo Pūšano (s. i. *pūšan*) nesunaikinamo vežimo, dangaus skliautu traukiamo ožių (beje, šiai dievybei buvo aukojamas būtent ožys [plačiau žr. Kregždys 2012: 134]), siužetais yra komplikuoti pirmiausiai dėl **porinio** gyvūnų skaičiaus, kuris **ne**minimas baltų mitologijos aprašuose. Akcentuotina, kad germanų (tarp jų išskiriami ir langobardai) ožio aukojimo apeigų autentiškumas yra visiškai pagrįstai kvestionuojamas (Grimm I: 52), tokį sprendimą argumentuojant ne visai aiškiu ktinoferinio referento (? ožys / ožka ↔ avinas / avis) įvardijimu rašto paminkluose bei akivaizdžia apeigų siužeto sąsaja su scholastine dogmatika resp. ST faktografijos imitacine ir / ar pakaitine pateiktimi, taip pat krikščionių suponuota demonologine jo savastimi (dar žr. Grimm III: 995–996). Vadinas, ožio garbinimo / aukojimo — neva senųjų baltų religijos sakralinio objekto latrijos autentiškumą, kurį vieni tyrėjai yra linkę priskirti tik hipotetiniams kulto objektams (žr. LM III: 396), kiti priešingai — interpretuoja kaip neabejotiną relikštą (Balsys 2017: 31), pagrįsti, remiantis kaimyninių šiaurės germanų tautų apeigyne minima (?) ožio auka (plačiau žr. Grimm 1835: 31–32), **nėra** patikima, mat be minėto sakraliojo referento, senoji tikėjimo švedų aukotų šerno, jaučio ir arkljo apeigas viduramžių autoriai siejo su demonologija (Grimm III: 995–996), t. y. rašto paminklų faktografija, matyt, grindžiama pramanais, sukurtais pagal scholastinę metodologiją.

R. Balsio (2014: 38, 2017: 29) išsakytas argumentas apie ožio aukojimą Atėnei nėra minimas akademinuose graikų mitologijos veikaluose (plg. Preller I–II; Gruppe I–II; Cook I–II ir kt.). Spėtina, kad šis tyrėjas supainiojo Afroditei, o ne Atėnei aukotą ožį (Gruppe I: 602) su pastarajai deivei aukojama **ožka**, su kuria, anot Marko Terencijaus Varono (Varr. drr I.219), ji buvo identifikuojama (Preller I: 280, 303; Gruppe II: 823, 1146, 1351, 1354).

Lyginant Antikos mitologinių galimų atitikmenų aprašus su baltiškaisiais, juos reiktų vertinti labai preciziškai, atsižvelgiant į politipinę graikų mitologinių siužetų genezę, kuri labai dažnai yra inovatyvi resp. vėlyva, atsiradusi, pvz., dėl liaudies etimologijos — kai kuriems kabinetinės mitologijos kūrėjams susiejus partityvinius homofonus sub. gr. ὄς 'kiaulė' su verb. gr. ὕειν 'siusti lietu; lyti ir kt.', griausmo, lietaus valdovas Dzeusas imtas identifikuoti su kiaule resp. buvo traktuojamas kaip kiaulės sūnus (plačiau žr. Gruppe II: 822). Taigi tam, kad

ožio kailiu, kuris dengė Dzeuso ir Atėnės skydus¹³ ir pan. Taip suponuojamas neva baltų mitologemos ožys archajiškumas ir etnomitologinė įvairių ide. tautų sąsaja. Tokios pat metodologijos paisoma ir pateikiant kvazilingvistinius argumentus resp. su šiuo gyvūno įvardijimu siejamas lietuvių kalbos leksemas, reflektuojančias įvairių įrankių pavadinimus, kurie, pasak šio tyrimo autoriaus (Balsys *ibid.*), lemia analizuojamos mitologemos autentiškumą (dar žr. Balsys 2015: 61, 2017: 31). Deja, darbo įrankių pavadinimai, kurie labai dažnai tėra **vertiniai** iš slavų ar germanų kalbų, jokiū būdu negali būti pasitelkiami, argumentuojant senosios baltų kultūros paveldo relikтус, mat kai kurie jų nėra indigenūs, plg. sub. lie. *ožys* ‘dvi poros kryžmai sukaltų ir skersiniu sujungtų pagalių malkoms pjauti’ (LKŽe) ↔ sub. lie. *kazilai* ‘t. p.’ (< r. *козпѣ* ‘t. p.’ ← s. r. *козьпѣ* ‘ožys; įtaisas malkoms pjauti’ [žr. DaI II: 132; SD]a IV: 236; Būga III: 764; LKA I: 123; LEEŽ 196]). Tokių pavyzdžių argumentacinė vertė, matyt, pirmiausiai turėtų būti įrodyta, pateikus kiekvieno šių žodžių etimologijos aprašą.

Anot šio tyrėjo (Balsys 2014: 39, 2017: 33), pirmasis rašto paminklas, kuriame minimas **baltų** tautų puoselėtas ožio aukojimas — XII–XIII a. vokiečių kronikininko bei Rygos vyskupui Albertui pavaldaus kunigo Henrico Latvio (*Henricus de Lettis*) veikalas *Chronicon Lyvoniae* (1225–1227). Iš tiesų, XIII a. pradžios pasakojime apie Livonijos tautų (resp. lybių, kuršių, latvių ir estų [žr. Dowden 2000: 181]) kovą su Ordino riteriais šis kronikininkas mini ožių papjovimą pagonių dievų garbei, plg. „<...> totam Lyvoniam ad ydolatria retrahere voluistis <...> hircos et cetera animalia diis paganorum immolantes <...>“ (Henricus de Lettis 1874: 103) resp. „<...> visą Livoniją trokštate pagonybėn sugražinti <...> ožius ir kitokius gyvūnus stambeldžių dievams aukodami <...>“, tačiau R. Balsio nurodoma citata, pateikiama BRMŠ (I: 289), **nėra** kaip nors susijusi su senųjų **baltų** religijos faktografija¹⁴, mat H. Latvis rašo apie **lybių**, t. y. vienos **finų** genties papročius: „Alii sagittis **Lyvones** a defensione

---

būtų išvengta galbūt klaidingų prielaidų, reiktų nurodyti graikų autorių, minintį aprašomos dievybės latrijos ypatumus.

Minėtina, kad yra žinomas Dzeuso epitetas Αἰγοράγος ‘**ožkų** rijikas’ (Kagarov¹³ 1913: 266). Vis dėlto šių gyvūnų ir graikų dievų valdovo sąsaja, spėtina, yra **antrinė** (resp. nemotyvuota funkcinė dievybės atributika), mat pirminiu epitetu Αἰγοράγος ‘ožkų rijikė’ (P. III 15.19 [dar žr. LS 33]) yra apibūdinama Hera, Dzeuso **žmona**, kuri tokiu vardu (resp. epitetu) buvo garbinama Spartoje. Vadinas, gali būti, kad Dzeusas buvo įvardytas sutuoktinės hiponiminiu epitetu resp. endogaminiu eponimu, t. y. labai vėlyvu resp. antriniu / asociatyviu vardu.

¹³ Tiesa, šių dievybių skydai buvo dengti ne ožio, bet ožkos Almalėtjos oda (plačiau žr. Glagolev¹³ 1909: 167; dar žr. 12 išn.). Atėnės egidos etiologija implikuoja **ne** ožkos, bet jos priešų, pvz., deivės nugalėto Tartaro ir Gajjos sūnaus titano Palanto (resp. gr. Παλλάς [Pape II: 1112]) odos panaudojimą (plačiau žr. Deacy 2008: 23, 51, 54, 143).

¹⁴ Georgijus Trusmanas (Trusman¹⁴ 1884: 37) XIX a. pabaigoje labai aiškiai įvardijo, kad H. Latvio kronikoje apie **latvių** senąją religiją yra nurodytas tik **1** faktas — pasakojimas apie tai, kaip burtų pagalba latgaliai ir žemgaliai sužinodavo dievų valią (XI.7, XII.2 [žr. Henricus de Lettis 1874: 49, 53]).

repellunt <...> canes et hircos immolantes ad illusionem christianorum in faciem episcopi et totius exercitus de castro proiciunt“ (Henricus de Lettis 1874: 101) resp. „Kiti **lybius** strėlėmis atbaidė nuo gynybos <...> vyskupo ir visos kariuomenės akivaizdoje šunis ir ožius nudurtus, idant pasityčiotų iš krikščionių, mėtė iš pilies“. Beje, **ne** ide. kultūros priklausinio nuoroda (resp. etnonimas „<...> [lyviai] <...>“) yra pateikta ir BRMS (ibd.).

Kita vertus, galima pritarti R. Balsiui (2014: 39, 2017: 33), išreiškusiam nuostabą apie minėtoje kronikoje įvardytą paaukotų šunų ir ožių mėtymą iš pilies, mat tai būtų nepagarbus elgesys senųjų dievų aspektu. Deja, šio tyrimo autorius neatsižvelgė į ganėtinai svarbų H. Latvio kronikos faktografijos pateikimo ir kūrinio prasminio struktūravimo aplinkybę – veikalo naratyvas grindžiamas **scholastine dogmatika** (plg. Brundage 2011: 3). Ši teiginį galima pagrįsti ne tik (1) formaliais bibliografiniais veikalo struktūravimo kriterijais resp. kronikos redaktorių ir leidėjų pateikiamomis rankraščio nuorašų remarkomis, kuriose įvardytos NT nuorodos (žr. Henricus de Lettis 1874: 96), bet ir (2) ST bei NT egzegezes motyvais, kurie iš esmės suponuoja anksčiau įvardytą scholastinės tradicijos refleksiją – Apr 22.15 implikuojama **šuns** – Dievo antagonisto esmė, t. y. šis gyvūnas yra priskiriamas burtininkų, žudikų, stabmeldžių ir šmeižikų, nepateksiančių į rojų, būriui: „Foris **canes**, et venefici, et impudici, et homicidæ, et idolis servientes, et omnis qui amat et facit mendacium“ (BSC 797) resp. „O lauke lieka **šunys**, burtininkai, palaidūnai, žudikai, stabmeldžiai ir visi, kurie mėgsta melą ir jį daro“ (Bb.e). ST šis zoomorfinis personažas reflektuoja negatyviąją konotaciją resp. yra siejamas su **blogio** jėgomis (žr. Kobielus 2002: 259, 262).

Simbolinis **ožio** – vienos pagrindinių Dievo antipodo (resp. **velnio**) demonofanijų¹⁵ (dar žr. 61 išn.) – vaizdinyz taip pat suponuoja pejoratyvinę sampratą: viduramžiais tikėta, kad šis gyvūnas ne tik labiausiai tinka būti **garbinamas** kaip velnio kratofaninis objektas (Behringer 2005: 168–169), bet ir **paaukotas** pragaro valdovo garbei (Trachtenberg 2001: 47). Papijauto ritualinio

¹⁵ Plg. „*Ecce hircus caprarum* (Dan VIII), id est, princeps peccatorum“ VII.8 (*De pecoribus et iumentis* [Rabanus Maurus 1467: 204; dar žr. BSC 581]) resp. „Štai ožkų ožys (minimas Danielaiaus knygos 8 dalyje), t. y. nusidėjėlių vadas“.

Velniai gali pasirodyti pilko (taip pat ir kitų koloristinių savybių, bet visuomet skirtingos spalvos, nei žmogus) ožio pavidalu ir tarnauja savo šeiminkui (resp. Liuciferiui) transporto priemone (Schulte 2009: 228); juo taip pat gali jodinėti įvairios dvasios, raganos, burtininkai ir velniai (Trachtenberg 2001: 47).

Pejoratyvinės ožio simbolikos etiologija sietina su semitų senąja tradicija (apie ją plačiau žr. Kregždys 2018: 72–73) ir krikščionių scholastinės doktrinos elementais, mat NT teigiama (Mt 25.32–33), kad **nedorėliai**, asocijuojami su **ožiais**, paskutiniojo teismo metu stovės Dievo kairėje pusėje resp. pasmerktųjų gretose (dar žr. Cohen 2008: 220), plg. šios scholastinės tiesos refleksiją, užfiksuotą lietuvių tautosakos etiologinių motyvų kataloge: „Dievas sutveria avį, velnias ožką“ (JBR III: 170 [Nr. 3081]; dar žr. Kregždys 2012: 139).

gyvūno mėsos valgymas, aprašytas SK (žr. WMh 250–251), žinoma, negali būti interpretuojamas kaip fiziologinių žmogaus poreikių patenkinimas (žr. Balsys 2014: 39, 2017: 33), bet kaip apeigų dalyvių noro identifikuoti save su dievybe, kurios garbei buvo atliekamas ritualas, būdas, t. y. visokeriopo sąlyčio ir tarnystės pragaro valdovui manifestacija¹⁶.

Vadinasi, remiantis H. Latvio kronikos pasakojimo (su ožio simboliniu vaizdiniu) ideologine motyvacija, grįsta krikščioniškojo mokymo tiesomis, galima daryti dvi išvadas: 1) šiame veikale nėra minimi baltų ožio latrijos motyvai (žr. 48 išn.); 2) pasitelkti zoomorfiniai vaizdiniai traktuotini kaip **scholastinės** prasminės **formulės** — **simboliai**, vartoti, norint apibrėžti **pagonių** ir **stambeldystės** sąvokas. Todėl šie reikšminiai kodai (resp. V. lo. *hircus* 'ožys' [Diefenbach 1857: 278] ↔ pagrindinė Dievo antipodo [resp. **velnio**] demonofanija / V. lo. *canis* 'šuo' [Du Cange Lat II: 93] ↔ Dievo antipodo [resp. **velnio**] tarno, t. y. **pagonio** epitetas) **nesietini** su senųjų baltų ir / ar finų genčių sakraline indigena atributika, mat etiologiniu aspektu jie yra ne tik diferentiški baltų, bet ir apskritai ide. tautų senojo kultūros paveldo reliktais, asocijuotini su **semitų** tikėjimais, užfiksuotais ST ir NT (plačiau žr. Kobielus 2002: 259–262).

Remiantis šiais argumentais, koreguotinas laikotarpis, kuomet ožio latrija pirmą kartą minima BRMŠ. Tai XVI a. pradžia, kuomet pasirodė Erazmo Steloso pirmoji spausdinta prūsų kultūrologinė studija *De Borussiae Antiquitatibus Libri Duo* (1518). Deja, bet būtent šiame veikale jos autorius nurodo motyvą, implikuojantį anksčiau įvardytą **scholastinės** dogmatikos pradą: „hirco in facrificijs uli funt, ob foecundam animalis iftius naturā: Nā ad **coniunctionem fexuum** maxime defertur, sine qua generatio est nulla in animantibus“ (Stela 1518: 28) resp. „Aukojami buvo ožiai — dėl šio gyvūno prigimtinio vislumo, mat labiausiai linkęs į **lytinę sueitį**, be kurios neįmanomas joks gyvūnų dauginimasis“ (Stela 2004: 58–59). Ožio vitalinė prigimtis resp. jo polinkis sueičiai buvo viena pagrindinių priežasčių priskirti jį **demonų** simbolikai (Cohen 2008: 220; dar žr. 61 išn.), kadangi ji implikavo *militia carnis* (resp. kūniškųjų geidulių [plačiau žr. Kregždys 2018: 67]) ydų sampratą (dar žr. Brixianus 1591: 281; Kobielus 2002: 158), plg. J. Funcko pateikiamą itin neigiamą sūduvių genties apibrėžtį, argumentuotą ožio garbinimo papročio, kuris siejamas su demonams skirtomis apeigomis: „Populus agreftis, inquit, & Dæmoniorum cultui deditus in ea terra habitabat. Quod reliquæ in hodiernum diem testantur“ (žr. Hartknoch 1679: 48–49) resp. „Tauta laukinė, pasakojo, puoselėjanti demonų garbinimą toje žemėje gyveno. Tikina, jos likučių šiuo metu esant“.

¹⁶ Ši tradicija, kai aukojamasis yra tapatinamas su sakraliniu objektu, itin archajiška, sietina su totemizmu (plačiau žr. Kregždys 2012: 328–329).

Kita aplinkybė, kurios nemini R. Balsys (2014: 40, 2017: 34) ir išverstos E. Stellos studijos įvado autorius Gintaras Beresnevičius (žr. Stela 2004: 14–15), šio veikalų sukūrimo aplinkybės — kūrinių **užsakė** Pamedės vyskupas Hiobas von Dobeneckis (1501–1521 [žr. Zonenberg 2010: 80–81; dar žr. Kregždys 2018b: 13]). Taigi galima spėti, kad šis užsakomasis veikalas, kaip ir SK (žr. Kregždys 2018b: 13), turėjo labai aiškiai suformuluotą potekstę — informuoti Prūsijos ordino klerą apie **netinkamą** autochtonų religiją, idant jų atžvilgiu būtų galima taikyti **represines sankcijas** (žr. Kregždys 2018b: 14).

Tos pačios priešastinės motyvacijos, arba ydingo tikėjimo simbolinės raiškos, demonologinis kodas — **ožys**, kurio etiologinė prasmė reflektuoja **tik** krikščioniškąją (ne etiologijos aspektu) dogmatiką (žr. anksčiau), yra aptariamam 1517¹⁷ m. Simono Grunau 2-ų redakcijų *Preußische Chronik*¹⁸ (1 — 1521 m.; 2 — 1526 m.), kuri buvo visiškai pabaigta 1529–1530 m. ir tapo itin populiaru ne tik Lenkijos Karalystėje, bet ir Prūsijos kunigaikštystėje¹⁹ (Dworzackowa 1958: 123–124, 143; dar žr. Töppen 1853: 230–232; Mbržinskij 1895: 185); šio gyvūno infernalinė savastis S. Grunau aiškiai deklaruojama 2 kartus, siejant ją su τράγος ἀποτομπαῖος resp. *caper emissarius*²⁰, arba atpirkimo ožio, kurio pirminis vaizdinys — demonų valdovas Azazelis (žr. toliau), funkcinė motyvacija, t. y. jo auka implikuoja **nuodėmių** atleidimą (žr. 28 išn.; dar žr. Mozdzeń 2011: 235, 2013: 243) resp. „<...> vor allir sunde willen <...>“ (Grunau I: 69) resp. „<...> už visų nuodėmes <...>“ (BRMŠ II: 97) ↔ „<...> beichten musten ire missethat <...>“ (Grunau I: 91) resp. „<...> turėjo <...> išpažinti

¹⁷ Julia Mozdzeń (2013: 226) pirmosios redakcijos variantą datuoja 1517 m.

¹⁸ Anksčiau kai kurie tyrėjai ją interpretavo kaip Elbingo vokiečių vienuolių (resp. „<...> eine deutsche Chronik, welche die Mönche von Elbing gemacht haben <...>“) vėlesnio nuorašo variantą, kiti — kaip nežinomo autoriaus veikalą, kurį S. Grunau redagavo ir pabaigė (Dworzackowa 1958: 125–127; dar žr. Tandecki 2011: 8), nors pastaruoju metu teigiama, kad neišlikusi Elbingo vienuolių kronika galėjo būti vienas S. Grunau kronikos variantų (Wenta 1992: 168; Tandecki 2011: 18).

¹⁹ Manoma, kad S. Grunau nebaigto varianto kopija po 1521 m. buvo atgabenta į Gdanską (Zonenberg 2009: 39; dar žr. Tandecki 2011: 19), iš kur, spėtina, antrinė kopija galėjo patekti ir į Rytų Prūsiją.

²⁰ Farmako (resp. gr. φαρμακός 'atpirkimo ožys; burtininkas; nedorėlis') funkcija (apie ją plačiau žr. Harrison 1913: 45; Barton 1918: 186) minima rabinistinėje literatūroje, Targume (resp. Tanache aramėjų kalba, plg. v. hebr. תרגום resp. *targgūm* 'interpretavimas, vertimas' [Jastrov II: 1695]) ir **tik** vieninteleje ST Kunigų knygoje (16.8–10, 21 [žr. Davidson 1971: 63; EJ II 763; Shea 2002: 1]).

Kolektyvinio apšalyimo nuo nuodėmių papročio būta ir ide. tautose, pvz., romėnai taip pat buvo linkę ieškoti atsakingų už patirtas nelaimes, pvz., Neronas apkaltino krikščionis (resp. lo. *mali homines*), neva padegusius Romos miestą 64 m. (plačiau žr. Kregždys 2017: 258). Minėtina, kad Rytų Prūsijoje taip pat būta antisemitinio judėjimo, lėmusio įvairių draudimų, paremtų teisiniais dokumentais, įgyvendinimą, pvz., 1309 m. didžiojo Ordino magistro Siegfriedo von Feuchtwangeno dekretu numatytas sankcijas (plačiau žr. Stern 1925: 6; dar žr. Hess 2017: 11–18, 154–157, 164–165).

savo nusižengimus <...>“ (BRMŠ II: 110), o **ne** dievų garbinimą, kaip įprasta teigti (žr. Töppen 1846: 315).

Taip pat minėtina, kad S. Grunau pateikiamo ožio aukojimo **pseudoinformacijos** statusą suponuoja pasakojimas apie paaukoto gyvūno **kraujo** uzualinę vertę: „<...> das blut sie fangen und is irem krancken vieh geben <...>“ (Grunau I: 91; dar žr. BRMŠ II: 73) resp. „<...> jie surinko kraują, kurį jie duoda kaip vaistą susirgusiems gyvuliams <...>“ (BRMŠ II: 110). Šią informaciją pakartojo Lukas Davidas (Dvd I: 101). Minėtas motyvas yra **judėjų**, viduramžiais Europoje praktikavusių tokį žmonių gydymo metodą, o ne prūsų demonizuotos etnokultūros refleksija (žr. 64 išn.).

Vadinasi, manyti, kad E. Stellos ir S. Grunau įvardyti ožio aukojimo apeigų motyvai yra sietini su autentiškais senųjų baltų religijos apeigomis (plg. Balsys 2014: 40, 2017: 35–36), matyt, **nevertėtų**.

Ši teiginį galima argumentuoti ambivalentišku SK ožio garbinimo ir aukojimo apeigų aprašu bei sūduvių burtininko iliustracijos kvintesencija (žr. 3 poskyrį), reflektuojančia sintetinį naratyvą, t. y. **(I)** istoriniuose dokumentuose²¹ užfiksuotą vakarų baltų aukojamojo gyvūno — **jaučio** įvardijimą, plg., pvz., 1520 m. Sembos gyventojų jotvingių, siekusių atitolinti nelaimę — lenkų puolimą, kreipimąsi į Albrechtą Brandenburgietį leisti jiems paaukoti dievams juodą **jautį**²² (Górski 1982: 84), o **ne** ožį, **(II)** inferaliniu jo atitikmeniu (resp. **velniu**), sukurtu, remiantis scholastine dogmatika (žr. anksčiau), paties SK autoriaus. Minėtas spėjimas grįstinas SK pasakojimo **alogine moduliacija**, interpretuojant šį motyvą kaip senosios baltų kultūros reliką, t. y. 6-oje SK dalyje *Wie sie den Bock heiligen* A(p [WMh 250–251] įvardytas zoomorfinis sakralinis objektas **ožys**, baltų mitologijos tyrėjų interpretuojamas kaip esminis senojo kulto simbolis (Balsys 2017: 37), yra kontradikcinis aprašomo paralelinio aukojamojo gyvūno **jaučio** aspektu: „Item wan sie den Bock heiligen wollen <...> kauffen sie einen Bollen <...> Den bock oder Bollen bringen <...>“ (WMh 250) resp. „Kuomet jie nori garbinti ožį <...> jie perka jautį <...> Tuomet ožį arba jautį veda <...>“.

J. Funckas, jau minėtam veikalui *Chronologia ab urbe condita* (žr. O. poskyrį) pasakodamas apie sūduvius ir remdamasis demonologine ožio simbolika, vienas pirmųjų labai aiškiai įvardijo analizuojamų apeigų genetinę sąsają su ST faktografija: „Religio fumma cum Mofis infititione de lacrando & immolando hirci in felto Propitiationis in multis conveniebat. Quem facrificandi hirci morem Sudavii (qui in Sembia ad mare habitant, ubi & fuccinum eorum opera hauritur ex mediis fluctibus) adhunc diem (licet manifeſte non

²¹ SK užsakovas, Sembos vyskupas Georgas von Polentzas, spėtina, suteikė šio veikalo autoriui visą reikalingą faktografinę medžiagą (plačiau žr. Kregždys 2018: 16, 54).

²² Galima spėti, kad šis motyvas sietinas su vakarų baltų **pagrindinės** dievybės *Kurvakas (↔ *Curche*), minimo Kristburgo sutartyje (plačiau žr. Kregždys 2012: 59, 66, 95–130), latrija.

aufint, prohibente eorum nefas pro Principe Alberto obfervare dicuntur“ (žr. Hartknoch 1679: 49) resp. „Apeigomis daug kuo itin artima Mozės nustatytai tvarkai apie ožio garbinimą ir aukojimą per apvalomosios aukos šventę. Pasakojama, kad ši ožio garbinimo paprotį sūduviai (jie Semboje prie jūros gyvena, kur jų darbas — semti iš vandens gelmių gintarą) puoselėja iki šiol (viešai atlikti nedrįsta, jų netinkamą elgesį uždraudus kunigaikščiui Albrechtui)“: Remdamasis šiuo latrijos panašumu, J. Funckas kartoja ankstesnių tyrėjų mėginimą sūduvius kildinti iš semitų tautos, t. y. „<...> hujus Populi originem à Judais <...> esse <...>“ (Hartknoch *ibid.*) resp. „<...> šią tautą judėjų kilmės <...> esant“:

J. Grimmas (III: 996), nors ir nepaneigė SK minimų pagoniškųjų ožio **garbinimo** (dėl termino žr. O. poskyrį) papročių autentiškumo, tačiau jais labai abejodamas, taip pat nurodė itin archajiško semitų tautų tikėjimo atitikmenį (žr. Glagolev²³ 1900: 573), jo manymu, **prototipinę** minėtos vakarų baltų latrijos refleksiją resp. **tikrąjį** pradmenį (plačiau žr. Grimm I: 52), t. y. jis buvo linkęs kvestionuoti šių apeigų istoriškumą (dar žr. Kregždys 2018: 72):

per Jom Kipuro (plg. s. hebr. יוֹם הַכִּיפּוּרִים resp. *yôm ha-kippûrîm* ‘[kaltės] išpirkimo / atleidimo diena resp. tišrej mėnesio 10 d.’ [DCH IV: 168]) apotropėjinės kilmės šventę (žr. Hertz 1999: 660) į Jeruzalės šventyklą būdavo atvedami **du** ožiai²³ (Barton 1918: 171); vienas jų burtų keliu²⁴ (Kun 16.8–10 [DDD 128, 130]) būdavo išrenkamas ir paskerdžiamas, o po to sudeginamas²⁵ kaip 12-os Izraelio genčių nuodėmių atpirkimo auka Jahvės garbei (žr. Hertz 1999: 660)²⁶; o antrasis paskiriamas jo antipodui — demonų²⁷ valdovui Azazelui²⁸ (Hazazelui,

²³ Minėtina, kad ST, skirtingai nuo NT (žr. 15 išn.), ožys nėra demonologinis simbolis, mat šio gyvūno auka traktuota kaip leistina, t. y. švari (Dever 2005: 103), plg. s. hebr. *kāšēr* resp. קָשֶׁר ‘tinkamas; palankus, naudingas; tinkantis, atitinkamas’ (BDB 1224).

²⁴ Vyriausiajam žyniui patarnaujantys žemesnio rango šventikai atnešdavo urną, kurioje buvo 2 lentelės. Jų užrašai buvo dengti aukso plokštelėmis. Vyriausiasis žynys dešine ranka ištraukdavo vieną lentelę ir ją perskaitydavo. Palankiu ženklui buvo traktuojama, jei lentelėje buvo įrašas s. hebr. לַשֵּׁם resp. *lašēm* ‘vardo ↔ Dievo’, skelbiantis, kad tai apvalomoji auka, skirta Jahvei (Breithauptus 1710: 905). Tuomet buvo pasirenkamas ožys, stovėjęs žynio dešinėje pusėje. Jeigu lentelėje būdavo įrašas s. hebr. לְאָזֶל resp. *la-Āzāzēl* ‘Azazelio’, Jahvei aukodavo ožį, stovintį kairėje pusėje. Tai buvo nesėkmę lemiantis burtas (plačiau žr. Hertz 1999: 659–660).

²⁵ Ši auka vadinta degintine, plg. s. hebr. עֹלָה resp. *’olāh* ‘degintinė auka’ (DCH VI: 413).

²⁶ Plg. „Domino erit (hircus ilte) sacrificium pro peccato“ (Breithauptus 1710: 905) resp. „Viešpačiui bus (šis ožys) auka už nuodėmes“:

²⁷ Infernalinė ožio sąsajos etiologija grįstina itin archajišku judėjų tikėjimu, minimu jau ST, neva demonai yra labai panašūs į ožius (arba asilus), plg. s. hebr. עֲרִימִים resp. *’erîm* ‘kailiniuoti demonai ↔ ožiai’ Iz 13.21, 34.14 (plačiau žr. Kregždys 2018: 72; Guiley 2009: 20), pasirodančius karšto dykumos dvelksmo pavidalu (žr. Gruppe II: 1391; Glagolev²³ 1900: 593). Šiems kailiniuotiems demonams ožiams ST uždrausta aukoti (Kun 17.7 [žr. Glagolev²³ 1900: 575]).

²⁸ Plg. s. / v. hebr. עֲזָזֶל resp. *’Āzāzēl* ‘Arabijos dykumoje gyvenęs demonas, asocijuotas su skardžia uola, nuo kurios buvo nusviedžiamas aukojamasis ožys; aštriabriaunė uola; atpirkimo ožys; visiškas kaltės / nuodėmės pašalinimas Pesacho šventės apeigų metu; Dievo kerštas’ (DCH VI: 326; Jastrow II: 1060; dar žr. Breithauptus 1710: 905; Štejnberg²⁸ 1878: 346; Witton

Azaeliui²⁹ ar Azozeliui³⁰, dykumoje³¹ (*Dudael* vietovėje [Mack, Mack 1999: 144; dar žr. Guiley 2009: 20]) iki paskutiniojo teismo dienos angelų įkalintai dievybei, buvo išvaromas į dykumą (Kun 16.8 [dar žr. Barton 1918: 186; Shea 2002: 1–4]) arba nustumiamas nuo uolos (Hertz 1999: 659; dar žr. 28 išn.). Azazelis ilgainiui virto egzistencinio **blogio** simboliu resp. buvo demonizuotas ir susietas su Jahvės antipodu, t. y. infernaline dievybe (Glagolev³² 1900: 586; Shea 2002: 1–2, 5, 8). Jo būtina šalintis apšalymo būdu (žr. Sk 29.31; dar žr. Crawford 2006: 141; Mack, Mack 1999: 144–145). Šias apeigas, kurių etiologija nebuvo aiški jau ST Kunigų knygos (žr. Kun 16.10) interpretatoriams (Breithauptus 1710: 905; Hertz 1999: 664; Rosen-Zvi 2011: 190; dar žr. Bonino 2016: 24), nors, spėjama, yra susijusios su asirų Naujųjų metų švente (plačiau žr. Hooke 1968: 125), remiantis Kumrano rankraščių ir Mišnos (Yōm 3.8, 4.2, 6.2) faktografija, atlikdavo vyriausiasis žynys, t. y. s. hebr. הכהן הגדול resp. *hakohen hag-gādōl* ‘aukščiausiasis šventikas’ (DCH II: 318), laikęs **dubenėlį** su **ožio krauju** (Feldman, Goldman 2014: 249, 290; Orlov 2016: 148).

1910: 96; Shea 2002: 1; Kregždys 2017: 257–258). Bažnyčios tėvai jį, kaip ir demonų valdovą *Ašm'dai* (žr. 59 išn.), asociavo su gyvate, sugundžiusia levą (Or. Cels. 6.305 [dar žr. Glagolev³² 1900: 586]).

²⁹ Plg. v. hebr. אַזַּאֵל resp. ‘*Āzāēl* ‘Azazel — puolęs angelas’ (Jastrov II: 1060).

³⁰ Apokrifinėje Enocho, arba Etiopijos, resp. deuterokanoninėje ST knygoje (8.1, 9.6, 10.4–6, 54.5), datuojamoje Antrosios šventyklos laikotarpiu resp. VI a. pr. m. e. (EJ VI: 442–443, XIX: 608–610), Azazelis minimas kaip vienas 200 puolusiųjų angelų vadų (plačiau žr. Kregždys 2017: 257–258; dar žr. Shea 2002: 2), gundęs merginas ir moteris santykiuoti (En 1.6) bei puošti (En 1.8), mokęs burtininkavimo, o vyrus — karybos amato (Shea 2002: 2), atskleisdavęs didžiausias paslaptis (Shea 2002: 3; Guiley 2009: 20).

³¹ Judėjai manė, kad dykuma — blogio poilsio vieta (Iz 13.21, 34.14; Bar 4.35; Mt 12.43; Lk 8.27; Apr 18.2 [žr. Glagolev³² 1900: 578]), mat joje blaškėsi demonai, išvaryti ar palikę žmonių kūnus (Mt 12.43 [žr. Bonino 2016: 24]). Apsėdimo iniciatorius buvo jų valdovas Azazelis (Guiley 2009: 20). Teigiama, kad būtent Azazelis, sangulavęs su *Na'māh* (resp. avd. v. hebr. תּוּבְלָאִי ‘Tūblqaino sesuo, Nojaus žmona’ [Jastrov II: 920; dar žr. Guiley 2009: 21], vėliau buvo traktuojama, kaip archangelo Samaelio, vieno šedų [žr. toliau] meilužė, susargdindavusi vaikus epilepsija [Zoh 3.76b–77a]), susilaukė 5-ių asirų demonų šedų (resp. s. hebr. שְׂדִימ resp. *šēdim* ‘pavojingi demonai, kuriems aukojami vaikai’ [Ist 32.17, Ps 106.37; dar žr. Suk 28a] ↔ s. hebr. שֵׁד resp. *šēd* ‘kenkiantis demonas, kuriam aukojami vaikai’ [DCH VIII: 266; Barton 1918: 184; dar žr. Kregždys 2018: 56]), apsėdančių žmones (žr. Kohut 1866: 62): (1) s. hebr. שָׂטָן resp. *šāṭān* ‘priešininkas; velnias, διάβολος’ 1 Kr 21.1 (apie jį plačiau žr. Glagolev³² 1900: 370–371; Barton 1918: 186–187; dar žr. BDB 2349; DCH VIII: 122–123; LS 1376; Davidson 1971: 261; Kregždys 2018: 61); (2) *Sammāel* (resp. v. hebr. סַמְאֵל ‘kaltinimo ir mirties angelas’ [apie jį plačiau žr. Kohut 1866: 32, 55, 62, 65–67, 70, 80–81, 95–96; dar žr. Jastrov II: 998]), kurio vardas eksplikuojamas, rekonstruojant protosememą *‘aklasis dievas’ (DDD 246); (3) *Ašm'dai* (resp. v. hebr. אֲשֶׁמְדַי ‘demonų valdovas’ [apie jį plačiau žr. 59 išn.; dar žr. Jastrov I: 129; dar žr. DDD 106]); (4) s. hebr. לִילִי resp. לִילִי ‘naktį besivaidenantis moteriškos lyties demonas; pirmoji Adomo žmona’ Iz 34.14 (BDB 1291; DCH IV: 543; Barton 1918: 184; dar žr. Kohut 1866: 51, 61–62, 86–89, 95); (5) *Igrat bat Māhalat* resp. v. hebr. אִגְרַת בַּת מַחֲלַת ‘demonų valdovė ↔ šokėja’ Pes 111a, 112b (Kohut 1866: 88; 59 išn.; dar žr. Jastrov I: 15, II: 762; EJ I: 470–471). *Ašm'dai*, kuris, būdamas ypatingai nuožmus šedas, yra jų valdovas (Kohut 1866: 79, 82).

Iš pradžių buvęs tik zoomorfinis judėjų tautos apsisvalymo nuo nuodėmių simbolis, išvaromas į dykumą — teigiama, kad ši tradicija itin archajiška (Barton 1918: 186; Glagolev 1900: 573; dar žr. EJ II: 763; Harrison 1913: 45), ilgainiui Azazelis imtas tapatinti su aukojamuoju ožiu, plg. s. hebr. אָזַיִל resp. *sā'ir* 'kailiniuotas **demonas** ↔ **ožys**' Iz 13.21, 34.14 (plačiau žr. Barton 1918: 183–184; Davidson 1971: 63; EJ II: 763; Kregždys 2017: 257–258, 2018: 72). Dėl šios priežasties kai kurie tyrėjai šio teonimo kilmę eksplikuoja (žr. 30 išn.), rekonstruodami protosemėną *'Dievas-ožys' (Štejnberg 1878: 346; dar žr. DCH I: 253–259, VI: 321–322; dar žr. Kregždys 2018: 73).

Vadinasi, J. Grimmo išvalga (žr. anksčiau) yra visiškai motyvuota, mat reflektuoja XVIII–XIX a. kultūrinės Vokietijos tendencijas³² ir visuomenės pažiūras, kurių tradicija, žinoma, siekia daug senesnę — krikščionybės įvedimo laikotarpį ir su šiuo procesu susijusios pažinimo faktografijos ypatumus bei stereotipus, būdingus ir kitų Vakarų Europos tautoms: ožio aukojimas čia asocijuotas su demonologija (žr. 3 pav.) bei judėjų *caper emissarius* apeigomis (žr. toliau).

M. Braueris (2008: 159–160) taip pat kvestionuoja SK ožio garbinimo resp. senosios latrijos faktą, manydamas, kad tai tėra krikščioniškosios pejoratyvinės konotacijos simbolinės raiškos manifestacija. Šį spėjimą jis argumentuotai grindžia 1531 m. *Patarimų ir sprendimų knygoje* (resp. *Rath und Abschiedbuch*) minimu kito gyvūno (ne ožio) garbinimo faktu — gegužės 15 d. įvykių apraše teigiama, sūduvį garbinus **kiaulę** (resp. „Eodem die hat der Sudaw der das **Schweyn** geheiliget bekant <...>“ [žr. WMh 273; BRMŠ II: 162])³³.

Šis M. Brauerio pastebėjimas, žinoma, būtų daug įtikinamesnis, jei jis būtų pasitelkęs įvardyto gyvūno pejoratyvinę, ilgainiui virtusia demonologine, konotaciją reflektuojančias iliustracines viduramžių teologų veikalų ištraukas. IX a. vokiečių teologas ir poligrafas Rabanas Mauras (780–856) enciklopedinio pobūdžio veikale *Apie kalbų artimumą arba Veikalas apie visumą*, remdamasis NT doktrina apie kiaulių ir blogio interferentinį santykį (plg. „**Dæmones** autem rogabant eum, dicentes: Si ejicis nos hinc, mitte nos in gregem **porcorum**“ [Mt 8.31 (BSC 657)] resp. „**Demonai** ėmė prašyti: „Jeigu mus išvarysi, tai siušk **kiaulių** kaimenėn““ [Bb.e]), teigia, kad **kiaulė** — nusidėjęliu, **velnio** garbintojų ir **stambeldžių** simbolis: „**Sues** peccatores significant, et **immundos** vel **haereticos** <...>“ VII.8 (De pecoribus et iumentis [Migne

³² Plg., pvz., konstatuojamojo pobūdžio pejoratyvinį Georgo Christopho Pisanskio SK faktografijos esmės vertinimą, apibrėžtą stambeldystės (resp. „<...> abgöttischen Gottesdienstes <...>“ [Pifanski 1791: 336]) terminu.

³³ Vėliau šią fantasmagoriją, paremtą scholastine doktrina (žr. Mt 8.31 [Migne 1832: 206]), kuria siekta demonizuoti senojo tikėjimo atstovus, perpasakojo Casparas Hennenbergeris (1595: 351; dar žr. Balsys 2017: 25). Deja, šis pseudomitologinis motyvas iki šiol tyrėjų vertinamas kaip autentiškas (žr. Alseikaitė-Gimbutienė 1934: 70; JBR II: 340; Vėlius 1983: 106; Balsys 2017: 74), plg. J. Balio formuluotę: „Sūduviams ožys buvo tipingas aukų gyvulys“ (JBR ibd.).

1832: 206]) resp. „**Kiaulės** simbolizuoja **velnio** garbintojus ir eretikus“ / „**Porcus** similiter **immundi** spiritus“ VII.8 resp. „Kiaulė kaip velnias“ (Migne ibd.; dar žr. Schouwink 1984: 520; Kobielus 2002: 321).

Be to, remiantis naujai atlikta SK pseudoteonimų sąrašo, kuris iš tiesų yra **demonologinė** konsekventinė mitonimų **seka** (žr. Kregždys 2018: 65), struktūravimo ir kodifikavimo principų analize (plačiau žr. Kregždys 2018: 64–71), galima teigti, kad garbinamo ir aukojamo gyvūno pasirinkimas yra koreliatyvus pirmojo šio mitonimų kodekso dievybės — jtv. *Swayxtix* ‘pirmasis dangaus ir didžiosios žvaigždės dievas’³⁴ A(p), α, B, G(p), *Swayxtix* C 1r / *Schwayxtix* †D, E 377r, †ε, †F, J(p) ir kt. latrijos aspektu, mat ožys yra **Veneros** (= [bžn. / V.] lo. **Lucifer** **tarnas** (žr. 34 išn), plg. „Cornibus ornatus hircus, veneri famulatur“ resp. „Raguotas **ožys Venerai** tarnauja“ (Chr. Camp. 1.91 [plačiau žr. Kregždys 2018: 72]).

Vadinasi, galima daryti preliminarią išvadą, kad vakarų baltams priskiriama zoomorfinio objekto — ožio latrija yra scholastika grįstas pramanas.

2. SK zoomorfinio objekto — ožio — garbinimo / aukojimo latrijos tipologinė genezė

Analizuojant sūduviams priskiriamo ožio garbinimo / aukojimo apeigų etiologiją ir nustatant jos autentiškumo faktorių arba jį paneigiant, pirmiausiai būtina atkreipti į dėmesį į kelis itin svarbius tekstologinius SK šios latrijos naratyvo aspektus:

- 1) **neva** sakralinio pagonių ritualo aprašo pradžia pateikiama ne 6-oje dalyje *Wie sie den Bock heiligen* A(p [WMh 250]) (*Kaip jie ožį garbina*), bet 5-oje resp. „mitonimų sąrašas ir jų funkcinės konotacijos eksplikacija“ A(p [WMh 247–248])³⁵;
- 2) akivaizdų semasiologinį ryšį su **krikščionių liturgija** — **mišiu**, arba pagrindinių kulto apeigų, **eigos** ir **atributikos** aprašu, t. y. SK pateikiamas imitacinis krikščioniškosios tradicijos modelis — 5-oje SK dalyje yra minimas (**2a**) sakralinis indas, plg. „<...> eine Schalen voll Biers <...>“ A(p [WMh 247]) resp. „<...> pilną alaus taurę (/ dubenį)³⁶ <...>“, kurią(/-i) (**2b**), SK autoriaus teigimu, sūduvių burtininkas **pašventina** (resp. palaimina) ranka, ją(/-i) pakeldamas ir rodydamas susirinkusiems, ir (**2c**) kreipiasi į **dievą**, prašydamas jo malonės, t. y. „<...> der Worschkaite **hebt** eine **Schalen** voll Biers **auff** mit der **hand** vnd **bittet**: du grosser mechtiger **Gott** <...>“

³⁴ Resp. V. lo. *militia coeli* = bžn. lo. **Lucifer** ‘planeta **Venera** / aušros **žvaigždė** ↔ puolusiųjų angelų vadas resp. bžn. lo. **satan**’ (Sleumer 1926: 481, 699) ↔ „<...> der Gott des Lichtes“ (plg. WMh 245; plačiau žr. Kregždys 2018: 66–67).

³⁵ Plačiau apie SK struktūrinę naratyvo sąrangą žr. Kregždys 2018: 113–115.

³⁶ Plg. sub. a. v. a. *schal* ‘taurė; dubuo’ (Götze 1920: 184).

resp „<...>Wourschkaite pašventina [išskeldamas ją (jį) ir rodydamas susirinkusiems] ranka taurę (dubenį) ir meldžia³⁷: didžiai galingasai **dieve** <...>“.

Visi šie **neva** pagonių latrijos motyvai labai panašūs į krikščionių vykdytas (ir dabar atliekamas) apeigas resp. sietini su vyno taure³⁸ bei šio tikėjimo atstovų mišiole apibrėžta procesine seka:

α. sakralinis **atributas** (indas) → **β.** jo **pašventinimas ranka**
(kryžiaus ženkle darymas ↔ peržegnojimas) →
γ. **kreipimasis** į dievą, prašant jo malonės

plg. „<...> accipit **calicem** (**α**) <...> et ponit vinum in calicem. Deinde, eodem modo tenens calicem, **producit signum crucis** super ampullam aquae (**β**), et dicit: **Deus**, qui humanae substantial, et infundens parum aquae in calicem prosequitur: Da nobis per huius aquae et vini mysterium, etc. (**γ**)“ (MS LVIII) resp. „<...> paima taurę <...> įpila į taurę vyno³⁹. Po to, tuo pat būdu laikydamas taurę, peržegnoja vandens indelį, ir taria: „Viešpatie, žmonijos lobi“, — ir įpildamas lygiomis dalimis vandens į taurę tęsia: „Suteik mums šiuo vandeniui ir vynu sakramentą, ir kt.“

Neabejotina sąsaja su krikščioniškąja tradicija laiminti peržegnojant, liudija 6-osios *Wie sie den Bock heiligen* (resp. *Kaip jie ožį garbina*) bei 8-osios *Bardoayts der Schiffleut gott* (resp. *Jūrininkų dievas Bardoayts*) SK dalių faktografija, t. y. mitonimų *Segnoten* (acc. sg.) ↔ *Wourschkaiten* (acc. sg.) A(p [WMh 251]) paralelinė vartoseną kaip alternantų, kurių pirmasis suponuoja krikščioniškiosios latrijos refleksiją⁴⁰: (1) „Vnd thuen dancksagung Irem Segnoten, den sie heissen Wourschkaiten <...>“ A(p [WMh 251]) resp. „Palydi padėkos malda⁴¹ savo Segnoten, kurį vadina Wourschkaiten <...>“ (dar žr. 115 išn.); (2) „Da

³⁷ Plg. verb. a. v. a. *bitten* ‘prašyti; teirautis; maldauti; laiduoti; skaityti maldą, melstis; siųsti į konkrečią vietą, iškviešti; pareikšti norą’ (FHNDWe).

³⁸ Į ją dar įpilama ir vandens, taip suponuojant Kristaus dualistinę prigimtį — dieviškąją ir žmogiškąją (žr. Kajačka 1998: 207).

³⁹ Be to, krikščionių apeigų metu naudotą vyną SK kūrėjas sąmoningai pakeitė **alaus** referentu, mat viduramžiais vokiečių valstiečiai gėrė vandenį, pieną, obuolių vyną ir **alų**, o kilmingieji — vyną (Jones 1960: 79, 82).

⁴⁰ Plg. hieronimo *Segnoten* A(p) ir jo variantų *Signoten* †D, E, †F, J(p) / *Signoren* †H abcd kilmės raidą: pr. (jtv.) *zignutis *‘tas, kuris laimina’ (← *‘tas, kuris žegnoja kaip kunigas ar vyskupas krikščionių bažnyčioje’) ← verb. pr. (jtv.) *signāt* ‘žegnotis’ III 77₂₃ + suff. pr. (jtv.) **-utis* (dėl kontaminacijos su pr. *waidlotten* ‘žyniai’ [plačiau žr. Kregždys 2012: 195, 223; dar žr. Bezenberger 1878: 140]) ← verb. V. lo. *signare* ‘ranka daryti kryžiaus ženklą, žegnoti, laiminti’ (PEZ IV: 106; dar žr. Blaise 1994: 846).

Neatmestina galimybė, kad jtv. *Segnoten* A(p) gali reflektuoti ir sub. a. v. a. *segen* ‘formulė, **burtai**; amuletas’ (Götze 1920: 199) perdirbinį.

⁴¹ Plg. a. v. a. *dancksagung* ‘padėka; padėkojimas (žodžiais); padėkos malda; ostija’ (FHNDWe). Kitoks šio sakinio vertimas pateikiamas BRMŠ (II: 148): „Padėjoja savo zegnotui (*Segnoten*), kurį vadina Viršaičiu (*Wourschkaiten*) <...>“.

stehet Ir Segnote oder Wourschkaite <...>“ A(p [WMh 253]) resp. „Ten stovi jū Segnote, arba Wourschkaite <...>“:

Minėtina, kad SK sakralaus kulto objekto — taurės (/ dubens) **ypatingas pakylėjimas** minimas 6 kartus⁴², šį procesą po 2-u kartus įvardijant verb. a. v. a. *auff(he)ben* (žr. 44 išn.), a. v. a. *anheben* (žr. 44 išn.) bei **nepriešdėliniu** verb. a. v. a. *heben*⁴³. Visų šių veiksmažodžių semantinė konotacija yra sakrali, nors BRMŠ pateikiamame SK vertime nėra atskleista⁴⁴;

3) NT **demonologinės** faktografijos (3a) ir germanų folkloro (3b) elementų, siejamų su žmogaus kūno organo — **dantų** ypatinga simbolika⁴⁵,

⁴² Dar plg. „Einer wartet darauff, der die schalle **auffhebet** <...>“ A(p [WMh 247]) resp. „Po to tas pats [jau minėtas *Wourschkaite*] palaukia, pašventina [iškeldamas ją (jį) ir rodydamas susirinkusiems] taurę (/ dubenį) <...>“. BRMŠ (II: 145) vertėjai pateikia visai kitos konotacijos teksto interpretaciją, t. y. „Vienas to laukia, pakelia kaušelį <...>“; taip suponuodami kito asmens paminėjimą, nors a. v. a. *einer* suponuoja sememas ‘pirmas(is); vienintelis; kažkas; **tas pats** resp. bžn. lo. *unus*’ (žr. DWG III: 165; dar žr. Sleumer 1926: 802).

⁴³ Plg. verb. a. v. a. *heben* ‘(su)laikyti; turėti; baigti; išlaikyti, iškęsti; taikyti į taikinį; kreiptis; pakelti aukštyn, iškelti, užkrauti; ištraukti; **aukštai iškelti indą, iš kurio bus geriama**; krikštijamojo pakėlimas krikštėvių rankomis (sakralioji prasmė — įgyjami krikštėviai); **M. Lutherio nustatytas mišių epizodas, kuomet šventikas kažką iškelia aukštyn**; pakelti aukštyn; perkelti; išvykti; išvykti; prasidėti, rasti (refl.); pradėti veikti, kalbėti; kelti mokesčius; atidėti; užprotestuoti; lyginti vertinant; ’ (FHNDWe; dar žr. Götze 1920: 117)

⁴⁴ BRMŠ (II: 145) vertėjų pasitelkta verb. a. v. a. *anheben* vienintelė semema ‘pakelti’ turinio aspektu yra pernelyg apibrėžta, mat šis veiksmažodis yra itin platus ekstensionalo, plg. ‘prasidėti, tęstis (laiko aspektu); (**pa**)šventinti; imti, griebti; imtis (ko), prasidėti; įsteigti, įkurti; sumanyti; kalbėti, aiškinti; teikti skundą teisman; reikalauti, primygtinai prašyti; prakeikti (prašant kitam ligos, pvz., maro ir pan.); (su)laukti, susilaikyti; laikyti’ (FHNDWe). Kai kurios jų gali būti itin svarbios, nusakant SK informacijos autentiškumo faktorių, t. y. atskiriant sūduvių indigenaus sakralinio etnokultūros paveldo faktografiją nuo **pseudoinformacijos**, kuriūs, remiantis BRMŠ vertimu, neįmanoma identifikuoti, mat jo autoriai pasirinko ne konkrečios, bet neutraliosios semantinės vertės reikšminius vienetus, t. y. ne aktualųjį, bet virtualųjį denotatą. Taip itin svarbi apeigų prasminė savastis — krikščionių mišių apeigų dalies imitacijos pateikimas — lieka neatskleistas. Daryti tokią išvadą galima, remiantis anksčiau esančiu sakiniu, kuriame pavartotas verb. a. v. a. *auffheben* (žr. 42 išn.), spėtina, reikšme ‘**pašventinti ostiją ir taurę su Kristaus krauju, juos pakeltus rodant susirinkusiems**’, nors be šios, dar vartojamas ir kitoms prasminėms aplinkybėms reikšti, plg. ‘pakelti; parengti; pakelti ranką balsuojant, duodant priesaiką, prieš maldą; išaukštinti, garbinti kokią dievybę; užaugti iš viršaus; kalbėti pakeltu balsu; pakilti, pašokti; atverti (pvz., vartus); nuleisti (pvz., vandenį), nupilti; pagriebti, sučiupti, išnešti; (iš- / pa-)kęsti; statyti, naudoti; pakelti, įvesti mokesť; turėti naudos; (baigti) kirsti įvusus (resp. nuimti derlių), nuolat kažką rinkti (pvz., medieną kurui); samdyti karius; surinkti įrodymus, įrodyti; laikytis moralės normų; saugoti, išlaikyti (pvz., nužudytųjų palaikus, kol vyks nusikaltimo tyrimas); pasiimti, perkelti į savo valdas; gaudyti bičių spiečių; sustabdyti atlyginimo mokejimą; atimti, pagrobti, pavogti; užgrobti teritoriją; konfiskuoti, suimti; sulaukyti, sulėtinti; vestuvių rytą išsivežti jaunąją (tai susiję su senuoju nuotakas išpirkimo papročiu); susilaikyti (pvz., nuo alkoholinių gėrimų); gintis, priešintis; priekaištauti; atimti, panaikinti, paskelbti negaliojančiu; pašalinti, nugriauti, sunaikinti; atsiskaityti, atskaičiuoti kieno dalį; pradėti ką daryti; pataikauti’ (FHNDWe).

⁴⁵ Infernalinė dantų sąsaja atsekama jau romėnų apeigyne: tikėta, kad naujagimė, gimusi su dantimis (resp. lo. *dentata* ‘dantytoji, dantinga’), yra blogio simbolis ir lemianti nesėkmę bet

inkorporaciją, plg. „So setzet er die schalen nieder vnd fasset die schalen mit dem maul, **hebt sie mit den zenen** <...>“ A(p [WMh 247]) resp. „Taigi jis iš lėto pastato taurę (/ dubenį) ir sukanda taurę (/ dubenį) burna, jis **dantimis** pakelia <...>“ — spėtina⁴⁶, šis latrijos motyvas, matyt, eksplikuotinas —

- (3a) Evangelijos pagal Morkų *Jaunojo epileptiko išgydymo* pasakojime minimu infernaliniu motyvu apie **blogio dvasios** apsėstą ir dėl šios priežasties nekalbantį bei nuomariu sergantį vaikina, kuris priepuolių metu griežia **dantimis** (žr. Lopuhin` IX: 60), t. y. būna juos sukandęs: „Einer aber aus dem Volk antwortete und sprach: Meister, ich habe meinen Sohn hergebracht zu dir, der hat einen sprachlosen Geist; und wo er ihn erwischet, so reißt er ihn und schäumet und knirschet **mit den Zähnen** und verdorret“ Mk 9.17–18 (BL 1184) ← „Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum: qui ubicumque eum apprehenderit, allidit illum, et spumat, et stridet **dentibus**, et arescit“ Mk 9.16–17 (BSC 676) resp. „Mokytojau, aš atvedžiau pas tave sūnų, kuris yra nebylės dvasios apsėstas. Kur tik sugriebusi, dvasia jį tąso, iš burnos jam eina putas, jis griežia **dantimis** ir pasta yra“ (Bb.e);
- (3b) germanų tikėjimu, kad mirusysis **dantimis** gali nusitempti į nebūtį savo giminaičius, plg. „709. einem todten legt man wasen oder ein brettchen unters kinn, dass er nicht den sterbkittel **mit den zähnen** erhaschen und seine verwandten nach sich ziehen könne“ (Grimm 1835: XCVI) resp. „709. mirusiajam po smakru deda velėnos arba lentelę, kad jis negalėtų **dantimis** sukąsti įkapių ir nusitempti savo artimųjų“;

kuriai bendruomenei ir vietai, kur tik ši bebūtų (plačiau žr. McDaniel 1948: 47–48). Šiaurės germanai tokį vaiką priskirdavo burtininkų kastai, turėjusių galių gydyti mirtinas žaizdas, plg. „Ein erstgebornes, mit **zähnen** auf die welt gekommenes kind vermag den bösen biss zu heilen“ (Grimm 1835: 670) resp. „Pirmagimis, gimęs dantingas, galėdavo mirtinas žaizdas gydyti“. Tai bendroji ide. tautų etnokultūrinė tradicija, būdinga ir baltų tautoms, plg. lietuvių tikėjimą, kad „Su **dantimis** gimęs kūdikis būsiąs didelis **burtininkas**“ (JBR II: 129), „O **raganiai** gimsta jau turėdami **dantis**“ (JBR IV: 228), „Kas užgimsta su **dantimis**, tas vadinasi **čirtakryžninku**. Toks žmogus numiręs pareina namo, sėda su kitais kortų grajyti. Tokio žmogaus lavoną reikia, iškasus duobe po zomatais (pamatais), taip per zomatų apačią išnešti į kapus“ (JBR V: 170), „<...> **burtininkai**, gimę su **dantimis**, pardavę **velniui** sielą“ (JBR V: 196); „Jei kūdikis gimsta su **dantimis**, jis vadinasi „upiors“: Kunigas turi uždrausti jam duoti valgyti — jis turi numirti, nes užaugęs bus **negeras**“ (JBR V: 50) — le. *upior* ‘vampyras, negyvelis, naktimis geriantis žmonių kraują’ (SW VII: 324); „Kai vaikas užgimsta su **dantimis**, tai tokį mirušį reikia traukti per langą, kad negalėtų sugrįžti“, „Tokie žmonės vaidenasi, kurie gema su **dantimis**“ (JBR V: 50).

⁴⁶ Šis epizodas kai kurių tyrėjų, neatlikus jokios ide. tautų panašaus apeiginio motyvo lyginamosios analizės, yra priskiriamas lietuvių pagoniškajai latrijai (žr. Lipec 1969: 204), kiti vertina kaip jotvingių indigenios etnokultūros relikta (žr. Balsys 2017: 105, 119, 122), nors jos infernaline konotacija resp. SK autoriaus sukurta mistifikacija abejonių nekelia (žr. 45 išn.).

- 4) protogermanų ir Viduramžių vokiečių etnokultūros motyvą — **alau** gėrimą (žr. 39 išn.), kuris, tyrėjų teigimu, yra įvardytas Kornelijaus Tacito veikale *De origine et situ Germanorum liber*⁴⁷, patvirtintas ir archeologų, iki šiol yra vienas populiariausių šios tautos gėrimų (plačiau žr. MacGregor 2014: 128).

Remiantis 1-ame poskyryje išvardytais argumentais, galima teigti, kad SK autorius, spėtina, Prūsijos ordino dokumentuose (žr. Kregždys 2018b: 16) aptikęs aukojamojo gyvūno jaučio nuorodą (t. y. aliziją į ST Kun 16.6, 11), pateikia scholastine dogmatika grįstą **pramaną** apie neva suduvių paprotį aukoti ožį⁴⁸, kurio atnaša ST Kun 16.5, 7–11 minima paraleliai, **spekulytyviai** interpretuodamas **judėjų** ST Kun 16.10–29 naraciją, implikuodamas sakralinės ir infernalinės aukos permutaciją (t. y. ožio kraujo apotropėjinė auka Dievui [resp. Jahvei] → dovis pagonių dievams resp. velniams), nekeisdamas tik aukojamųjų objektų sekos, t. y. *ožys* → *jautis* (**α**) bei nuodėmių išpažinimo resp. atgailos apeigų ypatumų — veiksmo sakramentalijų resp. vyriausiojo šventiko atliekamo rankų uždėjimo⁴⁹ ant pašvęstosios aukos (**β** [dar žr. Brauer 2008: 156]), ritualinės atgailos formulės išsakymo (**β**₁)⁵⁰, kraujo šlakstymo⁵¹ motyvo (**β**₂ [žr. Brauer ibd.]), demonizuodamas latrijos dalyvius, valgiusius ST blogį simbolizavusią ir privalomai sunaikintą paaukoto gyvūno mėšą (**γ**): (**α**) „<...> wan sie den **Bock** heiligen wollen <...> kauffen sie einen **Bollen**“⁵² <...>“ A(p [WMH 250]) resp. „<...> kai jie nori garbinti ožį <...>

⁴⁷ Plg. „Potui humor ex hordeo aut frumento, in quodam similitudinem vini corruptus; proximi ripae et vinum mercantur“ Tacit. Germ. 23.1 resp. „Buvo gėrimas iš miežių arba javų, fermentuotas panašiai kaip vynas“.

⁴⁸ Negalima pritari A. Mierzyńskiui (M̄rziński 1895: 185), kad šis apeiginis motyvas yra nurašytas nuo S. Grunau *Prūsijos kronikos*, mat nėra jokių patikimų šaltinių, kurie suponuotų SK autorių turėjusį šio metraštininko 1-osios redakcijos, datuojamos 1521 m. (Dworzaczkowa 1958: 123–124) veikalo kopiją. 2-oji S. Grunau kūrinio redakcija pasirodė 1526 m. (Dworzaczkowa ibd.), t. y. po SK sukūrimo (žr. Kregždys 2018a: 115).

⁴⁹ Jeruzalės šventyklos vyriausiasis rabinas uždėdavo ant ožio, skirto Azazeliiui, galvos **abi rankas**, išvardydavo visas nuodėmes, nusikaltimus ir piktadarybes, padarytus judėjų, ragus perjuosdavo raudonos vilnos juostele. Kuomet ši ožį išsiųsdavo kartu su vienu iš nusidėjėlių dykumon, vilnos juostelę perplėsdavo pusiau: vieną dalį pakabindavo virš šventyklos kiemo vartų, kitą — vėl užrišdavo ant ožio ragų; jei numetus ožį nuo olos, vilnos juostelė, buvusi virš vartų, pabalzdavo, buvo tikima, kad tauta nuoširdžiai atgailavo ir Viešpats priėmė jų auką (plačiau žr. Glagolev⁵² 1900: 574; Hertz 1999: 659).

⁵⁰ Plg. v. hebr. אָדוּדָא resp. *ōddū* ‘nuodėmių išpažinimas; prašymas atleisti, atgaila’ (Jastrov I: 373).

⁵¹ Jahvei paaukoto ožio kraujas buvo supilamas į **dubėnėlį** ir įnešamas į šventyklos sakraliausią patalpą, kur buvo saugojama sandoros skrynja (resp. s. hebr. אָרֹן הַקֹּדֶשׁ resp. *arōn hab’rīt* ‘t. p.’ [DCH II: 266]). Vienu tyrėjų teigimu, vyriausiasis žynys, įmerkęs dešinės rankos pirštą į indą su krauju, šlakstė jį taip, kad skysčio lašai nepasiekdavo sandoros skrynios, bet nukrisdavo šalia jos (Hertz 1999: 661), kiti aiškina, šį apeigų atlikėjų 7 kartus šlakstčiusį kraujo lašus virš šio sakralaus objekto, taip pat šalia jo (plačiau žr. Glagolev⁵² 1900: 574; Barton 1918: 171).

⁵² Plg. a. v. a. *bulle* ‘veislinis jautis’ (FHNDWe), v. dial. (RPr.) *bolle* ‘t. p.’ (Ziesemer I⁴: 864–865).

- perka veislinį jautį⁵³ <...>“ (plg. BRMŠ II: 147) ↔ „<...> cujus autem in **caprum emissarium**, statuet eum vivum coram Domino, ut fundat preces super eo, et emittat eum in solitudinem. His rite celebratis, offeret **vitulum**, et rogans pro se, et pro domo sua, immolabit eum“ (BSC 57) resp. „<...> o **ožys**, burtu paskirtas Azazeliui, bus paliktas gyvas stovėti VIEŠPATIES akivaizdoje, kad per jį atliktų permaldavimą ir išvarytų jį Azazeliui į dykumą. Aaronas atnašaus savo **jautį** kaip atnašą už nuodėmę, atlikdamas permaldavimą už save ir savo namus. Jis papjaus savo **jautį** kaip atnašą už nuodėmę“ (Bb.e). Akcentuotina, kad jo minimas ožys nėra tik ordinarinis latrijos elementas (plg. Balsys 2017: 38), bet infernalinis simbolis – Dievo antipodo įvardijimas, plg. ST fragmento vertimą, kuriame minimas demonų valdovas Azazelis (apie jį žr. 28 išn.);
- (β) „<...> der **leget beide hende** auff inen vnd spricht anruffende alle Götter <...>“ A(p [WMh 250]) resp. „<...> tas **uždeda** ant jo **abi rankas** ir kalba meldamas visus dievus <...>“ (BRMŠ II: 147) ↔ „<...> et **posita utraque manu** super caput ejus <...>“ (BSC 58) resp. „<...> **uždės** gyvajam ožiui ant galvos **abi rankas** <...>“ (Bb.e);
- (β₁) „<...> das ist das lobliche heilige gedechtnis vnserer Veter, auff das wir **versönen** den zorn vnserer Götter <...>“ A(p [WMh 250]) resp. „Tai yra girtinas šventas mūsų tėvų atminimas, kad **atpirktume** mūsų dievų rūstybę“ (BRMŠ II: 147–148) ↔ „<...> confiteatur omnes iniquitates filiorum Israël, et universa delicta atque **peccata** eorum: **quæ** imprecans capiti ejus <...>“ (BSC 58) resp. „<...> išpažins virš jo visas izraelitų kaltes ir visus jų **nusižengimus**, visas jų **nuodėmes** sudėdamas ožiui ant galvos <...>“ (Bb.e);
- (β₂) „Das **Blut** lassen sie nicht auff die Erden kommen, sie **sprenge**n darmit“ A(p [WMh 250]) resp. „**Kraujo** neleidžia ant žemės tekėti, bet visus juo **pašlaksto**“ (BRMŠ II: 148) ↔ „Cumque mactaverit hircum pro peccato populi, inferet **sanguinem** ejus intra velum, sicut præceptum est de sanguine vituli, ut **aspergat** e regione oraculi <...>“ (BSC 57–58) resp. „Tada jis papjaus žmonių aukos už nuodėmę ožį, nusineš jo **kraujo** už uždangos ir darys su ju krauju, kaip darė su jaučio krauju, **šlakstydamas** malonės sostą ir priešais malonės sostą“ (Bb.e);
- (γ) „Darnach schlachten sie vnd thuen das fleisch in einen Kessel <...> Darnach teilen sie das fleish aus. Wenns gar Ist, fressen <...>“ A(p [WMh 250–251]) resp. „Tada dorėja mėsa ir sudėda ją į katilą <...> Po to dali-ja mėsa. Kai ji išvirusi, ryja <...>“ (BRMŠ II: 148) ↔ „Vitulum autem, et hircum, qui pro peccato fuerant immolati, et quorum sanguis illatus

⁵³ Be reikšmės v. dial. (RPr.) *bolle* 'veislinis jautis' (žr. 52 išn.), ši leksema dar gali reikšti 'elnias, briedis, ožys resp. „Bezeichnung für den männlichen Hirsch, Elch, Ziegenbock“ (Ziesemer 194: 865). Sememos 'veislinis jautis' pasirinkimą galima argumentuoti juridinio dokumento, kuriame įvardytas jotvingių prašymas leisti jiems aukoti juodą jautį (Górski 1982: 84), motyvu.

est in sanctuarium, ut expiatio compleretur, asportabunt foras castra, et comburent igni tam pelles quam **carnes** eorum, ac fimum: et quicumque **combusserit ea**, lavabit vestimenta sua et carnem aqua, et sic ingredietur in castra“ (BSC 58) resp. „Atnašos už nuodėmę jautis ir atnašos už nuodėmę **ožys**, kurių kraujo buvo atnešta permaldavimui šventykloje atlikti, bus išnešti už stovyklos. Jų oda, **mėsa** ir išmatos bus **sudėgintos ugnyje**“ (Bb.e).

Apibendrinant ožio garbinimo / aukojimo apeigų etiologijos analizę, galima teigti, kad (1) SK pateiktas, jotvingių senosios religijos reminiscencijoms priskiriamas, zoomorfinio objekto latrijos naratyvas yra sukonstruotas, remiantis ne autentiška šios vakarų baltų genties kultūrinio paveldo tradicija, bet SK autoriaus sukurta fantasmagorija, grindžiama ST minimomis τράγος ἀποπομπᾶος, t. y. *caper emissarius*, apeigomis ir ST demonologinio Azazelio kulto faktografija; (2) SK autorius pateikia iš esmės pejoratyvinės plotmės — infernalinių apeigų — informaciją.

3. SK α, B nuorašų ikonografinė eksplikacija

SK α (žr. 1 pav.) ir B (žr. 2 pav.) nuorašų piešiniai, kuriuose pavaizduotas jotvingių **burtininkas** resp. *Wourfchaitj α 725r*, *Wourfchkaity B 725r* (žr. 4.3 poskyrį), o **ne** žynys, kaip iki šiol buvo teigiama daugelio tyrėjų (žr. 4 poskyrį), išskyrus M. Strykowski, Aleksandrą Guagninį bei Ewarystą Estkowską (žr. 4.2 poskyrį), o šalia jo sakralinis objektas — **juodas ožys**⁵⁴, yra itin informatyvūs. Jų vaizdinės faktografijos elementai reflektuoja ne tik šio veikalo autoriaus baltų kultūros ir judaikos žinias, bet ir perspaudų graviūrų inovacines detales (dar žr. 57, 65 išn.), niekaip nesusijusias su analizuojamu rankraštiniu veikalu dėl jų abesijos. Deja, kabinetinės mitologijos atstovai, pvz., M. Strykowski (1582: 146; dar žr. BRMŠ II: 515, 548), A. Guagninis (BRMŠ II: 481, 493, 497), M. Pretorijus (MP III: 523–524, 549), spėtina, remdamiesi⁵⁵ ir SK perspauduose užfiksuota vėlyva inovacine (resp. Jer. Maleckio sugalvota⁵⁶) sūduvių žynio atributika (pvz., SK rankraščių iliustracijose **ne**užfiksuota, bet

⁵⁴ Minėtina, kad nepaisant šio gyvūno koloristinių ypatumų, vokiečiai jam iš seno yra priskyę pejoratyvinę konotaciją, plg. Laurentijaus Diefenbacho (1857: 278) nurodomą ožio sąsają su nešvara ir persifliazu, plg. V. lo. *hircus* 'ožys ↔ (žmogaus) **pažastis**'.

⁵⁵ Įprastai teigiama, kad A. Guagninis vakarų baltų faktografinę medžiagą perpasakojo, remdamasis P. Dusburgiečio, S. Grunau ir E. Stellos veikalų antrinėmis interpretacijomis resp. šiuos autorius cituojančiųjų vėlesniais šaltiniais (BRMŠ II: 467), o M. Pretorijus rėmėsi ne tik daugelio senųjų šaltinių publikacijomis, bet ir rankraščių informacija (BRMŠ III: 103).

⁵⁶ Jis galėjo remtis X a. veikalo *Vita S. Adalberti episcopi* (resp. šv. *Adalberto (Vaitiekaus) gyvenimo pirmasis aprašymas*) faktografija, plg. „<...> **fustes** capiti ejus apponunt <...>“ (BRMŠ I: 172) resp. „<...> **vėzdais** ėmė daužyti jam galvą <...>“ (BRMŠ I: 175), t. y. šv. Adalberto kankinimo aprašymu, kuomet prūsai jį daužė vėzdais.

1 pav. α 725r: seniausia SK iliustracija – sūduvių *woufchaitj*, garbinantis ožį (LMAGBR: Ms. 1277)

2 pav. β 725r: 2-oji išlikusi SK iliustracija – sūduvių *woufch||kaijy*, garbinantis ožį (LMAGBR: Ms. 1278)

d perspaudo graviūroje vaizduojama burtininko **lazda**⁵⁷ [žr. Kregždys 2012: 206]], sukūrė iki tol jokiam šaltinyje neminimą aukos nudobimo, mušant lazda, pramaną (žr. 56 išn.), kuri interpretuojama kaip autentišką etnomitologijos informaciją. Tenka apgailestauti, kad šis **pseudomitologinis** motyvas vis dar kritiškai nevertinamas, o M. Pretorijaus itin išplėtotą neva senosios latrijos fikcija priskiriama senosios baltų kultūros reliktais ir proliferuojama kaip autentiška faktografija (žr. Balsys 2006: 98, 175, 2017: 60).

Teigti, kad α manuskripto iliustracija ir jos antrinis B nuorašo piešinys suponuoja perkopijuoatą neišlikusio A(p) nuorašo originalo (apie jį žr. Kregždys 2018a: 95, 97, 99, 117) pirminį variantą pernelyg keblu, mat juose vaizduojamo burtininko ganėtinai **jaunatviška**, arba juvenilinė, išvaizda yra **kontradikcinė**

⁵⁷ Galima atsargiai spėti, kad A. Guagninis, sukūręs šią fantasmagoriją, galėjo remtis būtent SK perspaudų **inovacine** graviūrų faktografija, mat iki tol jokiam rašto šaltinyje nebuvo minimas aukojamojo gyvūno nudobimas (žr. 56 išn.), daužant jį lazda, plg. „Tam ich ksiądz czarownik <...> **uderzy kijem** którekolwiek z onych bydłat <...> ofiarując <...>“ (BRMS II: 481) resp. „Tada ję kunigas burtininkas <...> kuriam nors iš tų gyvulių **smogia lazda** <...> aukodami <...>“ (BRMS II: 493).

SK pateikiamo šio, sakralines apeigas vykdžiusio, asmens habito — **senolio**⁵⁸ — aprašo aspektu: 2-ojoje SK dalyje (resp. *Der Sudauenn* || *wourfchaitj welcher Ihren Bock Heiligt α 725r* [Sūduvių burtininkas, kuris jų ožį garbina] ↔ *Der Sudauen wourfch* || *kaity welcher ihren bock heiligt B 725r*), t. y. abejuose α ir B piešiniuose vaizduojamas 30–40 metų šatenas vyras, rusvai juoda barzda ir tokios pat spalvos ūsais (t. y. **neraukšlėtas** ir **nepražilęs**), o 4-ojoje SK dalyje (resp. *Von den Zudewiten die itzund Sudauen heissen vnd genant werden, wie sie Ire Ceremonien halten A* [p (WMh 244)] [*Apie burtininkus, kurie dabar save vadina sūduviais ir yra vadinami, kaip jie atlieka apeigas*]) teigiama, kad sūduviai burtininko pareigoms atlikti renka itin senyvo amžiaus asmenis, plg. „Sie erwelen **alte** Menner <...>“ A(p [WMh 244]) resp. „Jie išrenka **senolius** <...>“ (dar žr. 92 išn.). Šis motyvas yra itin svarbus, mat vėlesnio laikotarpio SK perspauduose (pvz., d) šis mitologinis personažas vaizduojamas raukšlėtu veidu ir, spėtina, žilagalvis (Jer. Maleckio SK kompiliacijos perspaudų iliustracijos nespaltotos), šiek tiek sukumpęs, t. y. vaizduojamas truputį sulenktomis kojomis (d perspaudo titulinio lapo iliustraciją žr. Vyšniauskaitė 1994: 97; Kregždys 2009: 178).

Šiose spalvotose, skirtingų autorių perpieštose, iliustracijose užkoduoti **8** (↔ porinis⁵⁹ skaičius) **demonologiniai** simboliai, suponuojantys vaizduojamųjų objektų pejoratyvinę konotaciją:

⁵⁸ A. Brückneris (1904: 48), supainiojęs SK minimas kelias jotvingių žynių kategorijas, t. y. jtv. *Wourschkaite* A(p [WMh 247]) susiejęs su jtv. *Segnot* A(p [WMh 259; dar žr. BRMS II: 140, 154] — šio mitonimo kilmės aprašą žr. Kregždys 2012: 195), pirmajam jų priskiria 2-ojo habito ypatumus: luošumą ir aklumą.

⁵⁹ Judėjų numerologijoje **porinis** skaitmuo, išskyrus 4 (resp. tetragramos simbolis), suponuoja **demonišką** prasminį ženklą resp. porinį dalyką (Kohut 1866: 79–80), t. y. v. hebr. אָרָם resp. *zūgā* 'pora, dvejetas; sutuoktinių pora; komanda; žirklys ir kt.' [Jastrov I: 384 [dar plg. aram. אָרָם resp. *zōgā* 'pora; žmona, sutuoktinė; žirklys' (Sokoloff 1992: 173)]), kurio infernalinė savastis yra aprašyta Talmud Bavli (Pes 109b–112a). Jo demoniška etiologija sietina su 2-ų judėjų pragaro valdovų motyvu ir **unifikuotos** uranistinės sferos dievybės priešprieša: Jahvé valdė vienas resp. žmonos neturėjęs, remiantis ortodoksų doktrina (Dever 2005: 209–210, 214), o demonų valdovas *Ašm'dai* (resp. v. hebr. אֲשֶׁמְדַי 'demonų valdovas' [Jastrov I: 129; dar žr. DDD 106]), tapatinamas su gyvate, sugundžiusia Ievą (Davidson 1971: 56), buvo karaliaus Dovydo meilužės ir 180 000 blogio dvasių valdovės *Ig'rat bat Māh'lat* resp. v. hebr. אִגְרַת בַּת מַחְלַת 'demonų valdovė ↔ šokėja' Pes 111a, 112b (Kohut 1866: 88; dar žr. Jastrov I: 15, II: 762; EJ I: 470–471) sanguliuavimo vaisius (Dennis 2016: 126), požemio karaliai vadovavę kartu su savo motina, t. y. suponuojama **neporinio** (resp. Jahvės [↔ sakralumo (1)] ↔ **porinio** (resp. *Ašm'dai* + *Ig'rat bat Māh'lat* [↔ demoniškumo (2)])) objekto prasminė opozicija.

Tokią pozityviosios (resp. **neporinės** ↔ *dievas*) ir pejoratyvinės (resp. **porinės** ↔ *demonas*) sistemos opoziciją savo darbuose postulavo ir Helados filosofai bei istorikai, pvz., Aristoklas, arba Platonas, ir Mestrijus Plutarchas, taip pat italikų literatūros kūrėjai, pvz., Publijus Vergilijus Maronas (plačiau žr. Kohut 1866: 80).

- 1) XV a. Vokietijoje tikėta, kad **juodas ožys** — **velnio** reinkarnacija⁶⁰ (dar žr. 61 išn.), simbolizavusi (α) paleistuvystę⁶¹, taip pat sietą su (β) burtininkavimu ir raganavimu (žr. Po-Chia Hsia 1988: 213; dar žr. Mack, Mack 1999: 255), mat, remiantis Martino Lutherio tvirtinimu, ant šio gyvūno jodinėja (žr. 15 išn.) blogio valdovui tarnavusios burtininkės (Schulte 2009: 12, 101; dar žr. Trachtenberg 2001: 208; Tatai 2006: 57, 62–63; Behringer 2005: 176; Mack, Mack 1999: 96);
- 2) juodas ožys vaizduojamas **besituštinantis**, mat šio gyvūno **išmatos** yra labai svarbus infernalinis žymuo, suponuojantis negatyviąją vaizduojamojo objekto sampratą resp. sąsają su **velniu**, grindžiamą: **(2.a.)** pseudomitologiniu tikėjimu — jį eskalavo M. Lutheris, teigęs, kad fekalijos yra **velnio maistas** (Po-Chia Hsia 1988: 213–214); **(2.b.)** lingvistine motyvacija, mat NT (Mt 12.24, Mk 3.22, Lk 11.15) visų demonų valdovu įvardijamas Baal-Zebubas ↔ lo. *Baal-Sebubum*, *Behal-zebub* (2Kar 1.2–3, 1.16 [BSQ I: 953; BSV 499–500; Easton 1997: 122], dar plg. lo. *Beelzebub* [BSC 189, 659, 672, 690]), kurio vardas, dėl paralelinių lyčių resp. lo. *Beelzebub* ↔ v. gr. Βεελζεβοούλ (Mt 10.25, 12.24, 12.27, Mk 3.22, Lk 11.15, 11.18–19 [AG 1022–1024, 1046, 1079; dar žr. DDD 154]), eksplikuojamas ne tik kaip *‘musių valdovas’ (resp. lo. *Dominus muscarum* < s. hebr. *Ba'al Z'biib* resp. *בַּעַל זְבוּב* ‘mūsų valdovas / saugantis nuo kenkėjų’ ← s. hebr. *Ba'al* resp. *בַּעַל* ‘ponas, valdovas, savininkas, situoktinis, gyventojas; semitų dievybės vardas’ + s. hebr. *z'biib* resp. *זְבוּב* ‘musė; uodas’ [Mather 1705: 367; Ford 2006: 377–378; Feyerabend 1905: 44, 81; plačiau žr. Kregždys 2012: 23–24]), bet ir *‘nešvaros dievybė’, mat rabinų laikotarpio literatūroje (žr. Winer 1833: 139), dėl liaudies etimologijos resp. įžvelgiamos sąsajos su v. hebr. *zebel* resp. *זֵבֵל* ‘išmatos, mėšlas; trąšos’ (Jastrow I: 379), šio vardo ne visiškai aiški kilmė (žr. EB I: 407–408; EJ III: 10; Štejnberg' 1878: 120; Klein 1987: 193; DDD 154–155) buvo siejama su **ekskrementų** įvardijimu (Smith 1880: 78). Taip buvo modeliuotas naujasis šios dievybės asociatyvinis vaizdinys resp. jos archetipas — **išmatos**;
- 3) sūduvių „žynys“ (↔ burtininkas⁶² [žr. 4 poskyrį]) vaizduojamas **barzdotas** (resp. atitinka religingų judėjų habito ypatumą, t. y. vokiečių itin niekintą semitų kilmės žmonių barzdos nešiojimą, aprašytą Jacobo ir Wilhelmo Grimmų [žr. Ehret 2015: 210], dar plg. a. v. a. *geisbart* ‘ožio barzda; tas

⁶⁰ Vakarų germanai šį mitologinį siužetą transformavo, susiedami jį su krikščionių Dievo antipodu — **velniu**, priskirdami jam juodos spalvos ožio referentą (Grimm III: 995–996; dar žr. Töppen 1846.: 227; Kregždys 2018: 72).

⁶¹ Remiantis vokiečių folkloro tradicija, teigiama, kad ožį, paleistuvystės simbolį (Cohen 2008: 220), sukūrė velnias (Trachtenberg 2001: 47, 207), plg. v. v. a. *helle-boc* ‘pragaro ožys ↔ velnias’ (MLex I: 1232), kaip ir šis gyvūnas, turėjęs kailį, kanopas, ožio kojas (Russell 1986: 212).

⁶² Rytų Prūsijos gyventojai burtininkų veiklą siejo su raganavimu ir velnio kerais, plg. „<...> Hexerei und Zauberei und Kunft des Teufels <...>“ (Frifchbier 1870: 121).

- kuris nešioja barzdą, panašią į ožio' (FHNDWe) ↔ v. *Ziegenbart* '**judėjas**' [Trachtenberg 2001: 46–47, 215; dar žr. 3 pav.]). Šis vaizdinys implikuoja sąsają su Prūsijoje itin niekintais judėjų kongregacijos atstovais (žr. 68, 70 išn.), plg. 1309 m. kryžiuočių ordino didžiojo magistro Siegfriedo von Feuchtwangeno dekretu įvardytą šios semitų tautos atstovų lyginimą su **burtininkais**, juodosios magijos propaguotojais, minimais greta **pagonių** (plačiau žr. Hess 2017: 164–165; dar žr. Hartknoch 1684: 567);
- 4) javų **varpų vainikas** ant šventiko galvos, spėtina, simbolizuoja nekanoniniame Barnabo laiške (apie jį žr. Shea 2002: 6) minimą **prakeiktosios aukos** (resp. **ožio**, skirto Azazeliui resp. **velniui** [žr. toliau]) objektą, plg. „Τὸν μὲν ἕνα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, τὸν δὲ ἕνα ἐπικατάρατον, καὶ ὅτι τὸν ἐπικατάρατον ἐστεφανωμένον <...>“ BrnBL 7.9–11 (Snyder, Dornan 2010: 41) resp. „Vienas (ožys) yra skirtas altoriui (resp. aukai [Jahvei]), o vienas — prakeiktasis, ir kad **prakeiktasis** yra **vainikuotas** <...>“ (dar žr. Orlov 2016: 73–74, 78, 108), t. y. transponuodamas pejoratyvinės konotacijos aukojamojo gyvūno atributą apeigas atliekančiam asmeniui, SK autorius suponuoja konvergentinę aukojančiojo ir aukos sąsają⁶³, kurios pagrindinis motyvas — demonologinio (žr. 3 pav.) abiejų sakralinių objektų ryšio akcentavimas (jie abu kontaktuoja — žynys ranka liečia ožio ragus [žr. 1, 2 pav.]) bei aliuzija į krikščionių garbinamą Jėzų Kristų, vainikuotą erškėčių vainiku, kuris tam tikru periodu Bažnyčios tėvų ir mokytojų (pvz., Tertuliano [AdvM 1.191]) buvo asocijuojamas su bžn. lo. *caper emissarius* (resp. atpirkimo ožio) simboliumi (plačiau žr. Brixianus 1591: 136; Kobielus 2002: 156–157; EB III: 3982; dar žr. Kregždys 2018: 72));
- 5) žynys, laikantis **dubenėlių**, XVI a. skaitytojo realiųjų suvokimo ir lingvistinės sakralinio subjekto motyvacijos aspektu (žr. 2 poskyrį) galėjo suponuoti kelias hieromantines funkcijas: (5.1) lekomantijos (resp. būrimo iš skysčio⁶⁴, esančio dubenyje, kviečiant demonus pagalbon [plačiau žr. CMH

⁶³ Plg. a. v. a. *bilwez-schnitt* '**burtininko** papjovimas' = a. v. a. *bock-schnitt* '**ožio** paskerdimas' (Grimm III: 995).

⁶⁴ Nors SK teigiama, kad žynio dubenėlis buvo pripildomas alaus (žr. WMh 247; dar žr. BRMŠ II: 144–145), tačiau piešinyje vaizduojamas **ne**putotas rusvai raudonos spalvos skystis gali implikuoti ir užkoduotą ožio kraujo sakralinį objektą (žr. 58 išn.), minimą ST Kun 16.15 resp. aukotą per Jom Kipuro šventę (dar žr. Hertz 1999: 660).

Be to, viduramžiais judėjų gydytojai įvairioms ligoms įveikti naudojo ožio džiovinto kraujo miltelius, kuriuos skiedavo vandeniui (Zimmels 1952: 125; dar žr. Po–Chia Hsia 1988: 9). Tokia terapija buvo traktuojama kaip **inferalinė** ir vertinama kaip antagonistinė krikščionių prigimčiai resp. siejama su sielos pardavimu velniui, plg. 1657 m. Saksonijos-Anhalto žemės Halės miesto archyvo įrašą: „Es sei besser mit Christo gestorben, als per Juden–Dr. mit dem Teufel gesund worden!“; t. y. „Geriau su Kristumi pasitikti mirtį, nei judėjo daktaro padedamam su velniu sveikatą pelnyti“ (Trachtenberg 1939: 4; dar žr. Kregždys 2016b: 101). Judėjo ir kraujo, nesvarbu ar gyvūno, ar žmogaus, sąsaja viduramžiais Europoje buvo traktuojama kaip priešiškos jėgos, nukreiptos prieš krikščionis, simbolis (plačiau žr. Trachtenberg 2001: 147).

3 pav. **Demonų valdovas Azazelis** (Plancy 1863: 68)

299; Maguire 1997: 1045]); (5.2) latrijos esmę — aukojimą, kuris diachroniniu aspektu lygintinas su itin senu judėjų apotropėjumi — burtų dubenimi, dažnai vartotu V–VIII a. Mažosios Azijos, Sirijos, Palestinos teritorijose (Hunter 1996: 220), reflektuojančiu prototipinį (žr. Witton 1910: 130; Orlov 2016: 47–48), sakralinį objektą, sietiną su auka Jahvei (žr. O. poskyrį), o SK autoriaus transformuotą į aukos įrankį jo antagonistui Azazeliui, mat burtininkas laiko dubenėlį su viduramžiais demoniškomis substancijoms priskiriamu ožio krauju (žr. 64 išn.);

- 6) **nuplyšęs** sūduvių burtininko **apavas**⁶⁵ — pusbačių antkurpiai (t. y. getrai [resp. bžn. / V. lo. *ocrea, ocreae* ‘pusbačiai su antkurpiais; getrai’ (Sleumer 1926: 561; Erzepki 1900: 69)]), kurių jokiū būdu negalima sieti su mizerijos⁶⁶ simbolika, mat burtininkas (α) avi batus⁶⁷, o ne vyžas (žr. 69 išn.), (β) mūvi puošnią **baltą**⁶⁸ milinę⁶⁹, kaip ir Mažojoje Lietuvoje, pagražintą

⁶⁵ Pabrėžtina, kad ši žynio habito ypatybė nėra užfiksuota perspaudų graviūrose (žr. Sch 701).

⁶⁶ Labai aukštą vaizduojamo asmens (žr. 1 ir 2 pav.) socialinę padėtį implikuoja ir itin ilgos **kojinės-kelnės** (baltos spalvos, besiskiriančios nuo apnuogintų pėdų paviršiaus rusvo atspalvio), mat viduramžiais Europos šalyse kojinių ilgumu buvo suponuojama žmogaus žema arba aukšta kilmė: a) ilgas kojines-kelnes mūvejo tik karališkosios giminės nariai, aristokratai; b) pasiturintys miestelėnai — kojines iki girnelių; c) riteriai — kojines iki vidurio blauzdos; d) prastuomenė — kojines iki kulkšnių (plačiau žr. Engensperger 1965: 201; dar žr. Turska 1984: 141).

⁶⁷ Plačiau apie XIII–XVI a. avalynės gamybos ypatumus žr. Turska 1984: 94–95, 140–147, 212–216.

⁶⁸ Spėtina, balta spalva — alizija į tokios pat koloristinės dermės vyriausiojo Jeruzalės šventiko lininius drabužius, kuriais jis, nusivilkęs visus puošnius atributus, galėjo patekti į patalpą, kur buvo saugojama Sandoros skrynija ir atliekamas ožio kraujo aukojimas (plačiau žr. Hertz 1999: 658).

⁶⁹ Ji kainavo daugiau, nei pirktinis apsiaustas, plg. *Sermėgoj pinigas* (*tas turi pinigų, kuris sermėgą, o ne pirktą paltą nešioja*) Dglš (LKŽe [žr. s. v. *sermėgą*]). Be to, labai skiriasi ir prūsų, vaizduotų

mėlynais⁷⁰ apvadais, perjuostą diržu (plačiau apie šį drabužį žr. LEEŽ 249; Lepner 1744: 63). Basos ar pusiau apautos kojos XVI a. ir ankstesnio laikotarpio skaitytojams buvo labai aiškus **apsėdimą** ar sąsają su demoniškuoju pradu suponuojantis požymis⁷¹, mat viduramžiais tikėta, kad:

XVI a. graviūrose, drabužiai: jie vilkėdavo ilgus marškinius, perjuostus virve, mūvėjo ties kulکشnimis surištas kelnes bei avėjo vyžas (žr. 4 pav.).

4 pav. Pagonio prūso atvaizdas (XVI a. graviūra [Ws IV])

⁷⁰ Minėtina, kad būtent mėlynos spalvos išaustą vilnonį arnotą, arba efodą (žr. toliau), ir kitus, šia koloristine savybe pasižyminčius, drabužius religinių apeigų metu privalėjo vilkėti vyriausiais Jeruzalės šventyklos rabinas (Iš 39.22): (1) žydąjį mylą (resp. s. hebr. מַעֲיֵל 'mantija, platus drabužis; toks sakralinis drabužis ir kt.' [DCH V: 396–397; plačiau žr. Iš 28.31–35]), vilkimą po (2) efodu (resp. s. hebr. אֶפֶד 'šventiko drabužis; gausiai puošta Aarono palaidinė' [DCH I: 354; plačiau žr. Iš 28.4–6, 29.5, 39.2–4, Kun 8.7]); (3) chošeną (resp. s. hebr. חֹשֶׁן 'krūtininis papuošalas, kuriame, be 12 brangakmenių, simbolizavusių judėjų genčių skaičių, viduje dar buvo ūrim ir tummim [resp. s. hebr. אֲרִיִם 'šventasis orakulas, esantis chošene' / s. hebr. תְּמִיִם 't. p.' (DCH I: 165, VIII: 644–645; dar žr. Iš 28.15–30, Kun 8.8)] [DCH III: 333]), ant kaklo rišamą mėlynos spalvos virvele (Iš 28.13–29, 39.13–30); (4) šios spalvos juostele buvo pritvirtinta aukso plokštelė cīcas (resp. s. hebr. צִיץ 'gėlė; gėlės formos papuošimas; rozetė — gėlės formos auksinis papuošalas ant vyriausiojo žynio galvos apdangalo' [DCH VII: 118]) ant šventiko tiaros (Iš 28.37); (5) mėlyni šio šventiko diržo siūlai (Iš 39.29); (6) melsvos ir kt. spalvų siuvinėti obuolio formos papuošimai (Iš 28.33; dar žr. בּוֹרֶשֶׁת 1988: 20–21).

Mėlyna spalva (s. hebr. תְּכֵלֶת resp. *təkēlet* 'mėlynas, purpurinis; mėlynas siūlas; mėlyna, purpurinė medžiaga, nudažyta medžiaga, pagaminta iš jūros moliuskų *Murex brandaris* ir *Murex trunculus* bei tam tikrų priedų' [DCH VIII: 632–633]), remiantis Tanacho (Iš 25.4, Sk 15.38–39), Talmudo (Men 9.6; 38A–44A, 42B) faktografija, judėjams simbolizuoja sakralinės sferos atributą (plačiau žr. בּוֹרֶשֶׁת 1988: 25–27, 49–57).

⁷¹ Jo etiologija, spėtina, grįstina viduramžių scholastų, koneveikusių Antikos tradiciją, demonišku romėnų papročiu, kuomet Lemūrijų (resp. lo. *Lemūria*) mirusiųjų pagerbimo šventės metu

(6.1) raganos netenka savo infernalinių galių, jei yra nuaunamos ir stovi basos pašventintoje vietoje; inkvizitoriai jas teisdavo tik basas (Memminger 1904: 137); (6.2) burtininkės užkrečia žmogų blogio dvasia, šaudamos į jį strėlę⁷², pvz., taikydamos į koją (žr. 5 pav.)⁷³, nuplėšdamos nelaimingojo apavą ir pažymėdamos velnio ženklų (žr. Guiley 2008: 157) — taip jis tapdavo blogio tarnu resp. velnio pasekėju (Treu 1998: 71), **neturiniu sielos** (žr. 72 išn.) ir sveikatos⁷⁴;

- 7) puošni balta milinė, mėlynais apvais (žr. anksčiau), suponuoja judėjų religinių apeigų drabužio — didžiojo talito (resp. v. hebr. *tallit gadol*)⁷⁵ imitaciją (dar žr. 70 išn.), mat žynio apsiausto apačioje yra pavaizduoti talitui būdingi **kutai** — **ciceliai**⁷⁶, visiškai svetimi ir baltų segutėms (plačiau žr. LEEŽ 148–149; Dmochowski 1860: 36–37), ir netoliese gyvenusių vakarų

(gegužės 9 d.) šeimos tėvas (resp. lo. *pater familiae*) pagal *mundus patet* (resp. pasaulis [mirusiųjų] atviras yra) ritualą, atsikėlęs naktį ir stovėdamas **basas**, 9 kartus spjaudavo juodas pupas per petį, ir, sukalbėjęs **užkeikimą** bei mušdamas varines lėkštes, iš namų išvarydavo mirusiųjų vėles (plačiau žr. Kregždys 2012: 495).

⁷² Iš pradžių šaudymo demono strėlėmis, skirtomis sunaikinti mirtingojo sielą, motyvas buvo priskiriamas Liuciferiui, t. y. burtininkų valdovui (plačiau žr. Russell 1986: 212).

⁷³

5 pav. Raganos užkeri vyrą, šaudama strėlę į jo koją (Molitor 1561 [14 graviūra])

⁷⁴ Šio introdukuotojo motyvo paplitimą germanų užimtose baltų kraštuose liudija latvių frazeologizmas la. *raganu bulta* 'radikulitas; apopleksija' (ME I: 349; EH I: 251) ← (germanizmas) sub. la. *bulta* 'strėlė ir kt.' (plačiau žr. Kregždys 2018;: 40–41).

⁷⁵ Plg. jdš. *tales* resp. טלית 'vilnonė skraistė, judėjų naudojama religinių apeigų metu (meldžiant Viešpaties atgailos); judėjų vyrų įkapių dalis' ← v. hebr. *tallit* resp. טלית 'talitas; marška, drobulė' (plačiau žr. Kregždys 2016: 92).

⁷⁶ Plg. monogeninį polonizmą sub. lie. *ciceliai* 1 (pl.) 'tokie žydų apeiginių drabužių kutai ir kt.' (LKŽe [$<$ le. (dial.) *cycele*, *cycele* (*cyces*) (pl.) 'spurgai, kutai; judėjų apeiginių drabužių kutai' $<$ jdš. *cices* resp. ציצית 'siūlių sruogelės talito kraštuose' ← s. hebr. *cicit* resp. ציצית / ציצית 'kutas, spurgas (jų religinė prasmė apibrėžta Mozės); garbana, plaukų sruoga'] [plačiau žr. Kregždys 2016;: 40).

- slavų župonams (resp. [v.] le. [dial.] *župan* ‘lenkų drabužis, velkamas po kontušu [ilgu apsiaustu su angomis rankoms]; toks moterų apsiaustas’ [žr. Gloger IV: 1003–1005; Brückner II: 1024–1025; dar žr. Kregždys 2016_a: 698]) bei kuntušams / kontušams (resp. le. dial. *kuntusz* / [v.] le. *kontusz* ‘tautinis lenkų drabužis — ilgas durtinys’ [žr. Gloger III: 173–176; Brückner I: 646–647; dar žr. Kregždys 2016_a: 402]), taip pat vokiečių aukštuomenės ir klero apdarams — Vokietijoje vyrų (taip pat ir kunigų apeiginiai) drabužiai kutais imti puošti ne anksčiau 1534 m. ar šiek tiek vėlesniu laikotarpiu (Braun 1907: 277; Burde 2005: 10, 73, 108), t. y. po SK sukūrimo;
- 8) žynio poza — ožio ragų **lietimas** (dar žr. 3 pav.) yra labai aiški aliuzija į ST (Pr. 24.2, 9; 47.29) minimą **priesaikos** davimą ↔ ištikimybės saitų patvirtinimą (žr. Green 2013: 259), šiuo atveju — blogiui (žr. 49 išn.), kuri SK iliustracijose galimai simbolizuoja sandorį su velniu.

Reziumuojant SK iliustracijų ikonografinę analizę, galima atsargiai spėti, kad šio veikalo autorius, remdamasis jo paties sukurta sūduvių kultūrine **pseudofaktografija**, sąmoningai sugretino du, tuo laikotarpiu itin populiarius, religinės konotacijos objektus — **judėją** ir **ožį** (Trachtenberg 2001: 47–48, 206, 208), suponuojančius demonologinius alternantus **burtininką** ir **velnią** (t. y. jo zoomorfinį reprezentantą [žr. 63 išn.]), kurių konvergentinė grandis (žr. 77 išn.) viduramžiais ir vėlesniuoju laikotarpiu simbolizavo **blogį** (Wiedl 2010: 344), o Prūsijoje sieta su **magija**⁷⁷. Pasitelkęs tokią iliustracijos siužeto moduliaciją, SK autorius implikavo demonologinę vaizdinio konotaciją, kurios priežastinė esmė, spėtina, buvo sarkazmas ir patiriamų judėjų tautos niekinimo ir nuolatinio persekiojimo nuoskaudų, simboliškai gretintinų su bžn. lo. *caper emissarius* (žr. anksčiau) krikščioniškąja esme ir prasme, išraiška.

SK iliustracijas šio šaltinio rankraščiais ir Jer. Maleckio a kompiliacijos ir jos perspaudais besinaudoję tyrėjai vertino įvairiai, tačiau visi ką nors keitė, pvz., Christophoras Hartknochas (1684: 173), matyt, išvelgdamas teksto ir šio vaizdinio relevantiškumą (resp. latentinę jo prasmę), savo veikale *Alt und neues Preuffen...*, nors ir pateikė iš dalies tikslią SK α ar B (o gal ir neišlikusio originalo) nuorašų piešinių graviūrą, tačiau ją šiek tiek stilizavo — nepavaizdavo ožio išmatų.

⁷⁷ Plg. didžiojo magistro Siegfriedo von Feuchtwangeno († 1311 05 03) potvarkį, skirtą **burtininkams** ir **judėjams** kaip tapačiai socialinei grupei (žr. MP I: 378–379). Vakarų Europoje tikėta, kad judėjai gali dieną paversti naktimi, naktį — diena, patys moka tapti nematomais, sugeba pajudinti žemę ir net **pavirsti žvėrimis** (Trachtenberg 2001: 77).

Minėtina, kad net XIX a. Galicijoje tikėta, jog esama 2-ų šiltinės tipų, kurių pirmasis gydomas maldomis, kreipiantis į Dievą, o 2-asis — „judėjų“, kuris tegali būti įveiktas, prie kūno pridėjus šios tautos mirusiųjų likučius, pvz., kaulus. Dėl šios priežasties, iš judėjų kapų buvo vagiami palaikai (žr. Trachtenberg 2001: 229).

6 pav. Sūduvių burtininko, liečiančio ožio ragus, XVII a. graviūra
(Hartknoch 1684: 173)

Kiti manuskriptų faktografijos interpretatoriai arba visai graviūrų nepublikavo (plg., pvz., L. Davido [Dvd I: 86–98] parengto G[p] varianto tik tekstinę SK pateikimo kompoziciją), arba šiuos piešinius traktavo kaip paprastą teksto dekoraciją, kurią galima keisti, koreguoti, plg. Jer. Maleckio a kompiliacijos pakaitinę iliustraciją (identiška publikuojama e perspaude [Sch 701]), kurioje modifikuota ne tik žynio atributikos dispozicija (pakeista dubenėlio vieta [α ir B nuorašų piešiniuose burtininkas jį laiko kaire ranka, o a kompiliacijoje ir e perspaude — dešine]), bet ir jo apdaras (demonologinę konotaciją suponavę nudraskyti batai pakeisti vyžomis [matyt, remiantis J(p) nuoraše pateikiamo prūsų valstiečio piešinio aprangos ypatumais (žr. 4 pav.)]), o ožio išmatos, kaip ir Chr. Hartknocho knygoje, apskritai eliminuotos. W. Mannhardtas (WMh 242–243) konstatuoja, kad SK d perspaude⁷⁸ *Warhafftige Be||schreibung der*

⁷⁸ Vienas šio Jer. Maleckio kompiliacijos perspaudų egzempliorius yra saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje (reg. № II 5364). Tai mažo formato (14,5 x 19 cm) knygelė, išleista, remiantis inkunabulams būdinga rengimo tvarka: nenurodyta leidimo vieta ir metai, puslapiai nėra numeruoti. Minėto egzemplioriaus buvę savininkai ar ankstesni bibliotekos skaitytojai pieštuku pažymėjo paginaciją — jos esama dvejopos: 1) nuo 2-ojo psl. resp. 21 psl.; 2) nuo 4 psl. Taigi iš viso leidinių sudaro 22 psl.

Minėtina, kad Pietras Umbertas Dinis (2011: 49) nurodo abstrahuotus šio perspaudo leidimo metus — 1562 m., nors anksčiau minėjo 1561 m., tiesa, abejodamas (Dini 2000: 247). Deja, jis nepateikia abiejų šių datų nustatymo kriterijų, jokios bibliografinės nuorodos tokiam teiginiui pagrįsti, nors BRMS (II: 125) įvardyta hipotetinė 1561–1562 m. data, implikuota tik J. K. Sembrzyckio (1888: 640) argumentų. Pastaruoju metu P. U. Dinis (2014: 333) apsiriboja neutralia XVI a. nuoroda.

Sudawen auff || Samland fambt ihren Bock hey||ligen und Ceremonien pateikiama naujoviška iliustracija: žynys vainikuotas laurų vainiku, ūsuotas, vilkintis odinę liemenę, papuoštą apvadais; ties kaire krūtinės puse persmauktas kelioninis krepšys; lazda laiko kairėje rankoje, o dešinė šiek tiek kilstelėta. Jis mūvi ilgas lenkiškas kelnes. Įdomu, kad visai nevaizduojamas ožys. Taip pat minėtina, kad šio perspaudo leidėjas ilgą prūso lazda pakeitė trumpa (žr. Kregždys 2009: 178).

Nesuprasdami šių piešinių latentinės kognityvinės informacijos, SK nuorašų perrašinėtojai ir perspaudų leidėjai juos ėmė transponuoti iš vieno veikalo į kitą, net nepaisydami skirtingos autorystės, pvz., Matthejus Waisselijus (Ws IV) pateikia neva pagonio prūso atvaizdą (žr. 4 pav.), kuris iš tiesų yra stilizuotas Jano Maleckio 2-ojo (resp. 1563 m.) *Libellus de sacrificiis et idolatria veterum Borussorum...* leidinio (apie jį plačiau žr. Kregždys 2018a: 93) piešinio kopija.

4. Mitonimų pr. *Wurschayto* (S. Grunau), jtv. *Wourschkaite A(p)* ir kt. SK jų variantų ligšiolinė etnokultūrinės savasties eksplikacija

Pastaruju metu socialinio rango terminas *viršaitis*⁷⁹ įprastai vartojamas kaip sakralinio referento *senojo baltų tikėjimo* žynys alternantas. Šis žodis įvairaus laikotarpio baltų mitologijos tyrėjų, filologų, istorikų bei kultūrologų veikaluose rašomas didžiąja ar mažąja raidėmis implikuoja sąsają su Simono Grunau kronikoje užfiksuotu teonimu pr. *Wurschayto*, SK hieroforiniu mitonimu jtv. *Wourschkaite A(p)* arba su šių veikalų faktografiją savo rašto darbuose minėjusių vėlesniojo laikotarpio autorių mitologijos epizodais (žr. Mūržinskij 1895: 188, 1899: 77; Greimas 1990: 458–459, 2005: 458; BRMŠ II: 46, 105, 113, 116, 125, 143–149, 208, 287, 312–313, 345, 475, 491, 493, 543, 549–550, 599, III: 32, 56–57, 286; Vyšniauskaitė 1994: 22; Beresnevičius 2004: 176, 183–186; Balsys 2006: 56, 171, 239, 242, 256, 279, 361, 2015: 42, 110–112, 115, 2017: 37–38, 46, 104–106, 119, 121, 155). Gintaras Beresnevičius (2004: 172) abu šiuos terminus (resp. *viršaitis* ir *žynys*) vartoja kaip koherentinę prasminę sintagmą, arba pasirenka vieną jų (pvz., tik žynio funkcinę apibrėžtį [Beresnevičius 2004: 186]).

Tiesa, kai kurie etnologai linkę nurodyti autentiškas⁸⁰ mitologemų formas, kiti — adaptuotas⁸¹ rašto paminklų autentiškas lytis, keisdami tik jų grafinę raišką, remdamiesi transliteracijos principais, o dar kiti prideda lietuvių kalbai

⁷⁹ Plg. sub. lie. *viršaitis* ‘valsčiaus valdybos viršininkas; mažiausio administracinio vieneto (apylinkės) viršininkas’ (LKŽe).

⁸⁰ Plg. A. Brücknerio (1904: 48) ir Łucjos Okulicz-Kozaryn (1983: 179) pateikiamą lytį *wurszajtis* pagal Motiejaus Strykowskiio įvardytą formą *Wurfchait* (Strykowski 1582: 147; dar plg. Witczak 1989); Norberto Vėliaus (1977: 207) cituojamą Mato Pretorijaus veikalė minimą vaidilučio vardą *Wurskaiete* (dar žr. MP III: 390–391) arba S. Grunau teonimą *Wurschayto* (Vėlius 1983: 60).

⁸¹ Pvz., *Vurškaitis* (žr. Lukšaitė 1999: 186; Kregždys 2009: 176, 178–179); dar plg. M. Pretorijaus veikalo vertėjų pakeistą originalo lytį *Wurszkaitis* ir *Vurškaitis* (MP III: 148–149, 250–251, 266–271, 438–439, 466–467).

būdingus deklinacinius baigmenis⁸². Taip išvengiama minėtos skirtingos prasmės terminų ekvivokacijos⁸³.

Vieni tyrėjai abiejų šių šaltinių įvardytų mitologemų autentiškumu linkę abejoti (BRMŠ II: 126; dar žr. Kregždys 2018; 13), pvz., J. Balys (JBR II: 181) S. Grunau pateiktą teonimą pr. *Wurschayto* priskiria pramanams, nenurodęs jokių tokio sprendimo argumentų. Kiti konstatuoja jų istoriškumą (žr. Beresnevičius 1995: 121, 2004: 196).

4.1. Mitonimų pr. *Wurschayto*, jtv. *Worschkaite* ir jų variantų formalioji raiška

SK nėra ankstyviausias šaltinis, kuriame minimas šis mitonimas. Pirmą kartą jis užfiksuotas Simono Grunau kronikoje (apie ją plačiau žr. 18 išn.) keliais fonomorfologiniais variantais: pr. *Worskaito*, *Wurschayto*, *Wursskaito* ↔ *Borsskayto*, *Borsskaito*, *Borsz kayto* ‘galvijų⁸⁴ dievo vardas ← senesnių laikų žynys Brutenis [pr. *Bruteno*]), prašęs dievų malonės bendruomenei; karalius’ (Grunau I: 79, 95–96; dar žr. BRMŠ II: 76, 113; Ws 18). Įžvelgti konsekventinę šių šaltinių informacijos pateikimo interferencijos seką (resp. S. Grunau kronikos faktografija → SK mitografijos realijos negalima (žr. 19 išn.), mat Johannes Voigto (I: 619) teigimu, S. Grunau kroniką kunigaikštis Albrechtas gavo tik 1541 m., o kiti mano, kad tai buvo Elbingo vokiečių vienuolių rankraštis (Dworzaczkowa 1958: 123).

Tokios prielaidos nesuponuoja ir šio mitonimo diferentinė funkcijų konotacija, įvardyta minėtuose šaltiniuose. Ji vėlesnių autorių būdavo pasirenkama eklektiškai, pvz., deifikuotą referentą, remdamasis S. Grunau nurodoma lytimi *Worskaito*, mini Coelestinas Mislenta (1626: [31]), plg. „Quartus Deafter⁸⁵ Prutenorum erat nuncupatus VVorskaite, isq₃ primus Prutenorum Rex ante lui combustionem VVidivvuto dictus: post verò sic cognominis in Deorum cenfum relatus“ resp „Ketvirtasis prūsų stabas buvo vadinamas VVorskaite, be to, pirmasis prūsų valdovas, iki jo kremacijos, vadintas VVidivvuto: po to iš tiesų šiuo vardu su dievais susietas“.

Dėl itin proliferuotos analizuojamo SK mitonimo pateikties, jo grafinės raiškos variantus prasmingiausia registruoti, remiantis formaliuoju gramatiniu — deklinacinių formų sisteminės gradacijos (resp. *nom. sg.*, *gen. sg.*... → *nom. pl.*, *gen. pl.*...) — principu, kuris itin svarbus, įvardijant kai kuriuos sūduvių sakralinių apeigų niuansus, klaidingai interpretuotus BRMŠ vertėjų (žr. 87 išn.):

⁸² Plg. Jono Balio vartotą formą *Vuršaitas* (žr. JBR II: 181).

⁸³ Plg. Angelės Vyšniauskaitės (1994: 22) teiginį: „<...> viršaičio (*Wurskait*) vardu vadinamo aukotojo <...>“.

⁸⁴ Remdamasis šiuo referentu ir liaudies etimologijos sąsaja (žr. 4.3 poskyrį), M. Pretorijus sukūrė naują mitonimo funkciją, plg. †„Des Wurtzkaitis Inspection / über die Milch-Speise“ resp. „Wurckaitis globoja pieniškus patiekalus“ (MP III: 266–267; dar žr. MP III: 268).

⁸⁵ Plg. V. lo. *deastrum* ‘netikro dievo atvaizdas, stabas’ (Bartal 1901: 197).

nom. sg.:

Wourschkaite A(p [WMh 247, 253]), *Wourschkaiti*⁸⁶ A(p [WMh 248, 249, 250]);

7 pav. **α 728v: α nuorašo fragmentas, parašytas vokiškąja fraktūra – mitonimas *Wourfchaiti* (nom. sg.)** (LMAGBR: Ms. 1277)

Wourfchaiti α 728v (žr. 7 pav.), *Wourfchaitenn*⁸⁷ α 729r, *wourfchait* α 725r (žr. 88 išn.), *Wourfchait*⁸⁸ α 729v, *Wourfch||aiti*⁸⁹ α 730r, *Wourfchaiti* α 730v, *Wourfchaite* α 732r

⁸⁶ Dėl fleksinių *n. propria* nom. sg. formantų a. v. a. / v. -e (↔ vak. bl. [pr.; jtv.] *-is, *-as) ↔ a. v. a. / v. -i variavimo plačiau žr. Kregždys 2012: 100.

⁸⁷ Ši lytis reflektuoja taisyklingą gramatinę a. v. a. **dat. pl.** formą (apie ją plačiau žr. FrG 166, 174), užfiksuotą A(p) ir C nuorašuose, t. y. „<...> vor **denen** Wourschaiten“ A(p [WMh 247]) ↔ „<...> vor **denen** || Wourfchayten“ C 2v – žr. 102 išn.). Ją α kopijos autorius **transponavo** į naują (toliau einantį) sakinį kaip jo **pradinį** elementą (t. y. „Wourfchaitenn fo hebt <...>“ α 729r), šią mitonimo lytį **klaidingai** pateikdamas kaip **nom. sg.** formą. Pabrėžtina, kad A(p) nuoraše buvusią sintaksinę konstrukciją „<...> vor denen Wourschaiten“ A(p [WMh 247]) – apie ją plačiau žr. 102 išn.) α kopijos autorius **pakeitė** į „<...> vor denn Wourfchaiti“ α 729r, t. y. implikavo dat. pl. → acc. sg. kaitą. Tokią inovacinę sintaksinę teksto struktūrą ir jos klaidas įžvelgė B nuorašo autorius, pakeitęs ydingą α kopijos „Wourfchaitenn fo hebt wider ahn <...>“ α 729r į gramatiškai taisyklingą „Der Wourfkyti hebet wider ahn <...>“ B 729r, visiškai eliminuodamas netaisyklingą nom. sg. lytį su fleksiniu formantu *-en(n)*, kuri jokiame kitame SK rankraštyje **nėra** vartojama. Deja, SK α nuorašo informaciją klaidingai suprato ir eksplikavo W. Mannhardtas ar jo knygos leidėjai.

Ši sintaksinė kaita yra ypatingos svarbos, mat remianti ją, galima nustatyti SK rankraščių alternacinę seką, t. y. pirminio manuskripto ir jo proliferatinių variantų genetinę sąsają, pvz., C nuorašo atitinkamas fragmentas, lyginant A(p), α ir B kopijas, yra artimiausias A(p), o ne B manuskripto faktografijai. Vadinas, galima atsargiai teigti, kad W. Mannhardto nustatytas SK variantų etiologijos eiliškumas (A → B → C... [žr. Kregždys 2018,: 96]) yra problemiškas resp. koreguotinas iš esmės, mat B → C genetinis ryšys, remiantis minėtu teksto fragmentu, yra neįmanomas. Vadinas, formuluotina hipotezė, kad pirminis C nuorašo variantas buvo A(p), o ne B manuskriptas. Vis dėlto esama B ir C nuorašų neabejotino bendrumo įrodymų (plačiau žr. 4.4. poskyrį), suponuojančių C manuskripto prototipą buvus iki šiol neišlikusių, hibridinių SK variantą.

⁸⁸ Šios lyties baigmenį W. Mannhardtas nurodo *-j*, t. y. *Wourfchait* A (WMh 248), tačiau nepaaiškina grafemos *-j* fonologinės vertės. Pabrėžtina, kad tai nėra etimologinis šio mitonimo baigmuo, mat to paties nuorašo (resp. α 725r) šios deklinacinės vertės forma užbaigiama galūne *-i* (resp. *Wourfchaiti* α 730v). Iš tiesų, analizuojamo mitonimo nom. sg., taip pat *wourfchait* α 725r lyčių baigmuo *-j* yra fleksinio formanto *-i* vienas grafinių alternantų, vartotų a. v. a. raštuose (FrG 43; dar žr. 89 išn.).

⁸⁹ Grafamų *i, j, y* (ir su diakritiniais žymenimis) variavimas XVI a. a. v. a. raštuose buvo ganėtinai įprastas (FrG 43–44). Minėtina, kad šio rašmens *y* nereiktų sieti su a. v. a. *i-longa* grafine raiška, mat SK nuorašuose nėra užfiksuota lytis su baigmeniu **-ij*, suponuojančiu ilgąjį *i*. Be to, akcentuotina, kad vietoj baigmens *-i* fleksinis formantas *-y* dažniau vartotas perteikiant ne germaniškos, bet kitų kalbų leksikos pavyzdžius (žr. FrG 44).

wourfch||kaity B 725r (žr. 89 išn.), *wourf kayte* B 728v, *Wourf kayt*⁹⁰ B 729r, *Wourfch kayti* B 730r (x 2), *Wourfch ayti* B 731r, *Wourfch kaytj* B 732v
wourfch ayte C 2r, *wourfch aythj* C 3v (x 2), *wourfch aythj* C 4v, C 7r
wurfch||kaytt E 377v (žr. 105 išn.), *wurfch kaytt* E 378r (dar žr. 90 išn.),
wurfch kaytt E 379r (x2), E 381v, *wurfch||kaytt* E 380r
Wursch kaytte †F (WMh 249)
wourfch ayte G 3r, *wourfch aythi* G 4r, *wourfch aythy* G 4r, *wourfch aytj* G 5r,
wourfch aythi G 6v
Wurf kayte G(p [Dvd I:88, 89 (x 2), 90])⁹¹, *Wurf kayte* G(p [Dvd I:89]), *Wurf kayto*
G(p [Dvd I:90]), *Wurs kayto* G(p [Dvd I:91 (x2)])
Wurfch kayt J(p [Ws 20]) (x 4), *Wurfch keyt* J(p [Ws 21])
*warfowothei*⁹² K 166r, *Wurfcheithi*⁹³ K 166r

⁹⁰ Tik B ir E nuorašuose, vietoj kituose SK variantuose užfiksuoto sub. a. v. a. *er* '(galingas) ponas, valdovas; dievas' (Götze 1920:66; dar žr. Heyne II: 134–136), sakinio pradžioje dar nurodoma ir mitonimo lytis *Wourf kayti* B 729r ir *Wourfch kaytt* E 378r, t. y. „Der Wourf kayti hebet wider ahn vnd byttet <...>“ B 729r resp. „Burtininkas vėl pakelia (kaušelj) ir meldžia <...>“ ↔ „Der wourfch kaytt hebt widder ann zū||bittenn <...>“ E 378r resp. „Burtininkas toliau tęsė, prašydamas <...>“. Panaši teksto inovacija užfiksuota ir SK perspauduose, t. y. „Item der Wurf kayt hebt wider an vnd bittet <...>“ c (Dtm [133]), „Item, der Wurfch kayt hebt wieder an, und bittet <...>“ e (Sch 708).

BRMŠ vertėjai pasirinko ne substantvyvo, o pron. pers. a. v. a. *er* 'jis' vertimą, t. y. „Tada jis vėl pradeda ir prašo <...>“ (BRMŠ II: 145). Remiantis šia išskirtine ypatybe, galima išskelti atsargią hipotezę, kad E nuorašo autorius galėjo naudotis B kopija.

⁹¹ Ši L. Davido (Dvd ibd) vartojama lytis su dusliuoju pučiamuoju *s-fortis* (resp. **B**) kaip s alternacija (apie ją plačiau žr. FrG 110–115) yra labai svarbi, suponuojanti šio autoriaus užfiksuotos formos /s/, o ne /ʃ/ fonologinį statusą, mat a. v. a. raštuose trigrafas *sch* resp. /ʃ/ raide β, t. y. *s-fortis* pakaitine grafema **nežymimas** (žr. FrG 115–117).

⁹² Ši lytis reflektuoja keletą iki tol SK rankraščiuose neužfiksuotų fonomorfologinių kitimų:

1) šaknies balsio **-a-** kilmę (pagal skiemens struktūrą – trumpojo *ā*) formaliai galima būtų sieti su –

α. *ā* ↔ *ō* grafinė alternacija, pasitaikančia a. v. a. raštuose (žr. FrG 38, 45–46), plg. a. v. a. *warzel* 'karpa' ↔ a. v. a. *worzel* 't. p.' (DW 894), mat būtent a. v. a. *ō* būdavo užrašomas ir kaip **ou** (diftongoidas [FrG 60]), vartotas ir Prūsijos šnektose, plg. adv. v. *bold* /bālt/ 'greitai, lengvai' (KSHA 350) ↔ v. dial. (RPr.) *bōul* 't. p.' (žr. Ziesemer 1924: 130; dar žr. Bethge 1970: 17; Kregždys 2018: 49);

β. *ā* ↔ *ō* (↔ v. dial. [RPr.] *ōu*) variavimu, plg. a. v. a. *warsager* 'aiškiaregys, orakulas, būrėjas resp. V. lo. *veridicus*' (DW 892) ↔ jtv. *warfowothei* K 166r, *warfkeyten* K 165r / a. v. a. *worseger* 'aiškiariagy's' (Götze 1920:232) ↔ pr. *Worskaito* (Grunau I: 79; dar žr. 134 išn.) / *Wourschkayte* A(p [WMh 247, 253]), plg. verb. v. dial. (RPr.) *plōgō* ↔ *plōgū* 'trukdyti' ↔ verb. v. *plagen* /pla:gn/ 't. p.' (plačiau žr. 4.3 poskyrį).

Šiuo atveju, spėtina, pirmasis šios lyties sandas suponuoja etimologinę formą **wārs-* resp. **korekcine** lytį (senųjų SK rankraščių šios formos pavyzdžių aspektu), kurios grafinę kaitą galėjo implikuoti K autoriaus mitonimo semantinės vertės įžvalga (žr. 137 išn.), t. y. jis koregavo Prūsijos šnektoms būdingos sekos a. v. a. *ā* → v. dial. (RPr.) *ō* → *ōu* kitimą, pasirinkdamas aiškia mitologemos reikšmę suponuojantį grafinį variantą (plačiau žr. 4.3 poskyrį), nors rankraščio pradžioje taip pat mini senosios grafinės raiškos lytį su **-ou-**, t. y. *wourfch aythj* K 165r (dar žr. 136 išn.);

würfchai||ti X 763, *Würfchkaiti* X 764, 765, *würfchkaiti* X 764, *Würfch*||*aite* X 767⁹⁴

Wurfkayt c x3 (Dtm [133, 134, 135]), *Wurfchkeyt* c (Dtm [133])

Wurfchkayt e x3 (Sch 708, 713), *Wurfch*||*kayte* e (Sch 709), *Wufchkayte*⁹⁵ e (Sch 710), *Wurfchkayte* e (Sch 711) / a (WMh 247)

gen. sg.

*Wurfkaiten*⁹⁶ G(p [Dvd I: 90])

dat. sg.:

*Woürfkayti*⁹⁷ B 729r

*Wurfkayto*⁹⁸ G(p [Dvd I: 88])

Wurfchkayten e (Sch 708 — dar žr. 99 išn.)

acc. sg.:

Wourschkaiti A(p [WMh 250]), *Wourschkaiten*⁹⁹ A(p [WMh 251])

Wourschkaiti α 729r, *Woürfchkaithÿ* α 730v, *Woürschaitj* α 731r (dar žr. 88 išn.)

Woürf||*kayti* B 730v, *Woürfkaÿten* B 731v,

woürfchaÿthÿ C 4v, *woürfchaÿthenn* C 5v

2) 2-ojo sando *-wothei* etiologiją, matyt, reiktų sieti su kontaminacijos procesu resp. K nuorašo autoriaus pasitelktu v. v. ž. *voit* 'teismo pirmininkas; laiduotojas; gynėjas, advokatas; miesto meras; apskrities vadovas; dvaro ūkvedys; **kaimo seniūnas**' (LW 975), kurio struktūrinį elementą *-i-* transponavo į formos finalę. Daryti tokią prielaidą galima dėl, spėtina, K rankraščio autoriaus neteisingai interpretuotos SK 4-osios dalies (resp. 2-osios antraštės) 2-ojo sakinio pradžios informacijos, t. y. „Sie erwelen **alte Menner** <...>“ A(p [WMh 244]) resp. „Jie išrenka **senolius** <...>“ (~ a. v. a. *altman* 'senolis, senis' [Götze 1920: 8; FHNDWe]) jis susiejo su a. v. a. *alterman* 'bažnyčios, cecho, **bendruomenės**, bendrijos **vadovas**, viršininkas; cecho vienas vadovų' (FHNDWe). Šio dūrinio, žinoma, nereiktų painioti su sintagma a. v. a. *alter mensch* 'nusidėjėlis' (FHNDWe).

⁹³ Šios formos šaknies *-e-* nėra etimologinis, bet grafinis alternantas, pasitaikantis a. v. a. raštuose (žr. FrG 38–39), plg. a. v. a. *wartz* 'karpa' ↔ a. v. a. *wercz* 't. p.' (DW 894).

⁹⁴ Minėtina, kad visos X nuorašo šio mitonimo lytys, kaip ir E bei G(p), J(p) kopijų alternantai, manifestuoja **unifikuotą** struktūrinį elementą *-u-* vietoj senuosiuose SK kopijose užfiksuoto *-ou-* (žr. 105 išn.). Tai vėčia daryti prielaidą apie E ir J(p) nuorašų pirmumą, o X manuskripto vėlyvą kilmę (dar žr. Kregždys 2018: 111–113).

⁹⁵ Ši forma reflektuoja *lapsus calami*, t. y. praleistą raidę *-r-*.

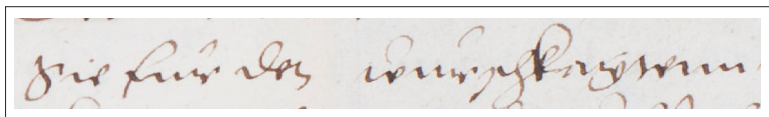
⁹⁶ Šios lyties fleksinis formantas *-en* suponuoja įprastą gen. sg. formantą v. v. ž. *-en*, mat *n. propria* formos, besibaigusios *-e*, buvo linksniuojamos silpnąja linksniuote (plačiau žr. Lasch 1914: 201, 203).

⁹⁷ B nuorašo autorius vartoja nom. sg. fleksiją *-i* (žr. 86 išn.) kaip unifikuotą deklinaciją lytį.

⁹⁸ L. Davidas (Dvd ibd.) pasitelkia lotynų deklinacinę sistemą (t. y. vartoja dat. sg. fleksiją *-o*), įprastą linksniuojant ne indigenios kilmės leksemas (žr. Whitney 1888: 42).

⁹⁹ Galūnė *-(e)n* įprastai buvo pridama prie dat. / acc. sg. ankstyvosios vokiečių aukščiaučių ir vidurio vokiečių žemaičių *n. propria* lyčių (Whitney 1888: 42; Lasch 1914: 203).

würfchkaýtenn E 378r (žr. 87, 100 išn.), *würfchkaýtenn*¹⁰⁰ E 379v
wourfchkaythen G 3v (žr. 87 išn.), *wourfchaythÿ* G 5r, *wourfchaythen* G 5v
Wurfkaiten G(p [Dvd I: 88])
Wurfchkayten J(p [Ws 19, 21 (x2)] — dar žr. 100 išn.),
warfkeyten K 165r (dėl šaknies *-a-* žr. 92 išn.)
würfchkayti X 763 (žr. 102 išn.), *Würfchayti* X 765, *Würfchkayti* X 765
Wurfchkayten c (Dtm [133]), *Wurfkayten* c (Dtm [135] — dar žr. 100 išn.),
*Wurfckayten*¹⁰¹ c (Dtm [135])
Wurfchkayten e x2 (Sch 710, 711 [dar žr. 100 išn.]

8 pav. E 379v: E nuorašo fragmentas — paprastuoju vokiškuoju kursyvu pateikta sintagma „<...> für den || *würfchkaýtenn* <...>“ (VKKSTVB: Rps 95)

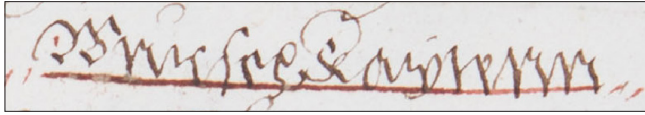
dat. pl.¹⁰²:

Wourschkaiten A(p [WMh 247])
Wourfchayten C 2v (dar žr. 87 išn.)

¹⁰⁰ Minėtina, kad, pradėdant E nuorašą, vietoj sintaksinio junginio „<...> vor den Wourschkaiti <...>“ A(p [WMh 250]) yra užfiksuotas „<...> für den || *würfchkaýtenn* <...>“ E 379v (žr. 8 pav.), pakartotas ir J(p) nuoraše, t. y. „<...> für den *Wurfchkayten* <...>“ (Ws [21]) bei perspauduose, plg. „<...> für den *Wurfkayten* <...>“ c (Dtm [135]) / „<...> für den *Wurfchayten* <...>“ e (Sch 710). Vadinas, galima pritarti išskeltai hipotezei (žr. SRP VI: 600–601; dar žr. Kregždys 2018: 110), kad J(p) nuorašo leidėjas Matthejus Weisselis iš tiesų naudojo E kopiją.

¹⁰¹ Minėtina, kad v. v. a. ir v. v. ž. XIV a. raštuose dažnesnė digrafo *sc*, o ne trigrafo *sch* /f/ vartoseną (plačiau žr. Penzl 1968: 341; Lasch 1914: 21), t. y. c perspauodo autorius, Elbingo miesto tipografas Wolfgangas Dietmaras (apie jį žr. Sekulski 1988: 29; Freise 2012: 490), pasirašinęs Wolff Ditmar (žr. Dtm [17]), matyt, mėgdžiojo senąją grafinę tradiciją (dar žr. Kregždys 2018: 18).

¹⁰² Deja, BRMŠ (II: 145) vertėjai kažkodėl nutarė A(p) nuoraše pateikiamą dat. pl. konstrukciją su parodomuoju įvardžiu „<...> vor **denen** Wourschkaiten“ A(p [WMh 247]) resp. „<...> priešais **šiuos** burtininkus“ (tokia vartosena būdinga a. v. a. kalbai [žr. FHNDWe (s. v. *der Artikel*)], mat praep. v. *vor* vietai nusakyti suponuoja datyvo vartosena) interpretuoti kaip sintaksinę silpnosios linksniuotės dat. sg. konstrukciją (matyt, dėl fleksinio formanto *-en*), t. y. pateikiama: „<...> prieš Viršaitį <...>“ (BRMŠ II: 145). Toks vertimas gramatiškai ydingas, mat a. v. a. *denen* nesuponuoja dat. sg. formos (žr. FrG 166). Be to, taip iškreipama SK pateikiamos informacijos esmė — apeigose galėjo dalyvauti **ne** vienas, bet **keli** burtininkai. Beje, apie tai užsimenama ir SK pradžioje: „Jie išsirenka senus **vyrus** <...> juos vadina Viršaičiai <...>“ (BRMŠ II: 143). Be to, M. Strykowski Jer. Maleckio tekste taip pat įžvelgė **kelių** burtininkų dalyvavimą apeigose, plg. „<...> przed Wurfchaita, albo onego Czarownika, który wziąłży

9 pav. E 377r: E nuorašo fragmentas — paprastuoju vokiškuoju kursyvu pateiktas mitonimas *Wûrfchakaytenn*, reflektuojantis šaknies balsį *-u-* (VKKSTVB: Rps 95)

acc. pl.¹⁰³:

Wourschkaity A(p [WMh 244])

Wourfchakaitÿ a 727v

Woirfchaitÿ B 728r

*Wairfchakaitÿ*¹⁰⁴ C 1r (žr. 10 pav.)

*Wûrfchakaytenn*¹⁰⁵ E 377r / †ε, †F (WMh 245)

kufel <...>“ (Strykowski 1582: 147) resp. „<...> priešais Wurfchaita arba tą burtininką, kuris paėmė taurę <...>“.

BRMŠ pasirinkta teksto interpretacija būtų galima, tik vertinant B nuorašo pateikiamą informaciją, t. y. „<...> vor denen Woûrfkayti“ B 729r, t. y. „<...> priešais šių burtininką“; arba X inovacinį variantą „<...> vûr denn wûrfchakayti“ X 763 resp. „<...> burtininkui“ (suponuojamas stipriosios deklinacijos acc. sg. refleksas), tačiau šio manuskripto duomenų BRMŠ apskritai nepateikiama (žr. Kregždys 2018.: 91).

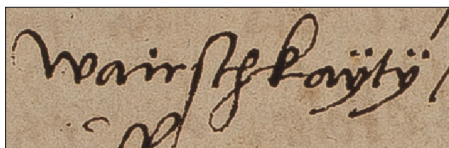
¹⁰³ Plg. „<...> alte Menner <...> groswirdig vnd heilig wie <...> die Bischoffe“ resp. „<...> senolius <...> ypatingai puikius ir dievotus <...> kaip vyskupus“ ↔ a. v. a. *bischof* ‘religinės bendruomenės vadovas ankstyvuoju krikščionybės laikotarpiu; aukščiausias tam tikros Bažnyčios struktūros atstovas, vyskupas’ (FHNDWe).

¹⁰⁴ Šios lyties struktūrinio elemento *-ai-* etiologija, matyt, sietina su analogijos veiksniu (resp. *-ai-* ← *-ou-*) dėl diftongo *-aj-* poveikio (regresyvinės asimiliacijos poveikis: **-ou-...-aj-* → *-ai-...-aj-*), t. y. šio *-ai-* kilmė vėlyva resp. neetimologinė. Dėl šios priežastis minėta forma priskirtina okazionalizmams, plg. identiško kitimo lytį: *Baidonaitis* X 762 ↔ *Bardonayths* a 728r.

W. Mannhardto knygos sudarytojai, aptardami šią lytį, apsiriboja teiginiu apie inovacinį jos statusą, t. y. tokios formos stoką kituose SK nuorašuose, plg. „Wairschakayt C, „durch“ Zusatz des Herausgebers, fehlt allen Hss. u. Drucken“ (WMh 244).

¹⁰⁵ Pabrėžtina, kad tai pirmoji lytis su struktūriniu šaknies elementu *-u-*, kuri (unifikuota, t. y. tik su *Wur-* [žr. 9 pav.]) vėliau kartojama J(p) nuoraše, o šio duomenis itin dažnai cituoja W. Mannhardto knygos redaktoriai (žr. WMh 247–251). Tokia grafinė pateiktis, matyt, neturėtų būti priskirta neetimologinėms resp. inovacinėms, bet E nuorašo autoriaus vartotos rašmenų sistemos refleksijoms, t. y. jis ankstesniuose SK variantuose užfiksuoję diftongoidą a. v. a. / *ou/*, kuris jau XV a. ankstyvosios vokiečių aukštaičių kalbos rašto paminkluose buvo žymimas grafema *û* (plačiau žr. FrG 47), pažymėjo paprastu *u* (be jokio diakritinio ženklų). Vadinasi, E nuoraše pateiktos šios lyties šaknies *-u-* ir ankstesniuose SK nuorašuose užfiksuočių lyčių su *-ou-* neatitikimas grįstinas morfologinės (vėlyvesnio periodo [resp. *u*]) ir fonetinės (ankstesnio laikotarpio [resp. *ou*]) garsų fiksacijos **alternacija**. Šio kitimo negalima sieti su v. dial. (RPr.) *qu* < *q̄* ↔ a. v. a. (**ilgasis**) *u* /u:/, plg. sub. v. dial. (RPr.) *štjw* ‘kambarys’ ↔ sub. v. *Stube* ‘t. p.’ (Ziesemer 1924: 126 [žr. 4.3 poskyrį]), mat formaliai (pagal grafinę pateiktį resp. skiemės

Wourfchkaithi G 2r
Wurfch kayten J(p [Ws 19])
wourfchaythÿ K 165r (dar žr. 92 išn.)
Wurfchaiti X 762
Wurfch kayten c (Dtm [132])
Wurfch kaiten e (Sch 707)

10 pav. C 1r: C nuorašo fragmentas – vokiškuoju kursyvu užrašytas mitonimas *Wairfchkaity* (acc. pl.) (WHAB: Cod. Guelf. 14.11 Aug. 4°)

Remiantis pateiktų SK mitonimo *Wourschkaite* A(p) ir kt. jo formų grafine alternacija, galima daryti tokias išvadas:

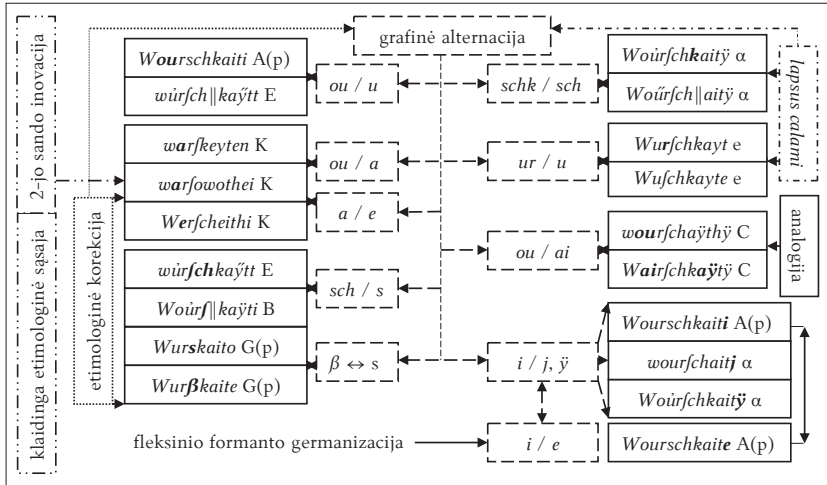
- 1) išskirtini 6 grafemų alternacijos požymiai (žr. 1 schemą) —
  - 1.1) struktūrinio elemento *-ou-* ↔ *-u-* ↔ *-a-* (*-e-*) variavimas;
  - 1.2) trigrafo *sch* ir raidės *s* bei *s-fortis* (resp. β) paralelinė vartoseną;
  - 1.3) struktūrinių elementų *-k-* ir *-r-* abesija;
  - 1.4) 2-ojo kompozito sando inovacinė kaita;
  - 1.5) diftongoido *ou* → *ai* kaita;
  - 1.6) fleksinių formantų *-i* (↔ *-j*, *-ÿ*) ↔ *-e* pakaitinis žymėjimas.
- 2) klaidingą α nuorašo dat. pl. lyties *Wourfchaitenn a* 729r vartoseną vietoj nom. sg. koregavo B kopijos perrašinėtojas — pastaruoju sekė E rankraščio autorius;
- 3) veikale minimas ne vienas, bet keli sakralinių apeigų atlikėjai (resp. burtininkai) — *Wourschkaity* A(p).

---

struktūrą) šis *-u-* yra **trumpas**, t. y. pirminės resp. substratinės šio mitonimo lyties E nuorašo autorius, spėtina, nesuaponavo, skirtingai nuo K manuskripto perrašinėtojo, aiškiai implikavusio etimologinės žodžio paieškos nuorodas (žr. 92 išn.).

Be to, minėtina, kad šios lyties fleksinis formantas *-enn* yra inovacinis resp. suponuojantis gramatiškai dėsninę (resp. sisteminių) ankstyvosios vokiečių aukštaičių kalbos acc. pl. lyčių baigmenį (žr. Whitney 1888: 42).

SK mitonimo Worschkaite A(p) ir jo variantų grafinės alternacijos distribucija

4.2. Semantinis mitonimų pr. *Wurschayto*, jtv. *Worschkaite A(p)* ir jų variantų ekstensionalas

S. Grunau kronikoje mitonimai pr. *Wurschayto*, *Wursskaito*, *Worskaito* / *Borsskayto*, *Borsskaito*, *Borszakayto* suponuoja funkcinę mitologemos gradaciją, t. y. šventiko pareigas atlikusio asmens apoteozę, implikavusią hieronimo virtimą teonimu: 'gyvulių dievo¹⁰⁶ vardas ← senesnių laikų žynys¹⁰⁷ Brutenis (*Bruteno*¹⁰⁸), prašęs dievų malonės bendruomenei; karalius' (Grunau I: 79, 95–96; dar žr. BRMŠ II: 76, 113; Ws 18).

Christianas Knauthė (1767: 21), interpretuodamas S. Grunau kronikos pasakojimą apie 'galvijų dievą ← senesnių laikų žynį Brutenį' (žr. 4.3 poskyrį), nurodo teonimo formą *Worskaitus* (su lotynizuotu fleksiniu formantu *-us*, kaip ir M. Pretorijaus paminėta lytis *Wurszkaitus*¹⁰⁹ [MP I: 230], vietoj S. Grunau

¹⁰⁶ Ši funkcija nustatoma, remiantis S. Grunau (I:96) animalistinės latrijos aprašu, kuriame įvardyta gyvulių globos ir proliferacijos savastis (dar žr. BRMŠ II: 46).

¹⁰⁷ Plg. „<...> krivaitis – luominis vyriausiojo žynio vardas <...>“ (Batūra 2005: 82; dar žr. Kregždys 2016: 19).

¹⁰⁸ Plg. „<...> wen is war ihr kirwait gewesen Bruteno <...>“ (Grunau I: 96) resp. „<...> jis kitados buvo krivaitis (*kirwait*), vardu Brutenis (*Bruteno*) <...>“ (BRMŠ II: 113).

¹⁰⁹ Hermannas Usener (1896: 104) teigia, kad šią lytį M. Pretorijus pateikia, remdamasis J. Bretkūnu, nors šio veikaluose tokios fleksijos reprezentantas nenurodomas (žr. BRMŠ II: 306–307).

vartojamo baigmens -o), nurodymas reikšmę 'prijaukintų (resp. naminių) gyvūnų dievas' (dar žr. Mikhailov 1998: 97).

Janas Maleckis, liuteronų teologas ir kultūros veikėjas (apie jį plačiau žr. BRMŠ II: 199–200; dar žr. Kregždys 2018_a: 92–93), naudojėsis SK faktografija kaip pagrindiniu veikalu, apibūdinančiu jotvingių etnokultūrą (BRMŠ II: 200; dar žr. Kregždys 2018_a: 92), pateikia **satyrinę**¹¹⁰ senojo tikėjimo puoselėtojų sūduvių mitonimo *Vurschaytes* (nom. sg.) / *Vurschayten* (acc. sg.) funkcinę apibrėžtį, žinoma, norėdamas pašiepti katalikus, t. y. jis lygino jų atliekamas apeigas su pagoniškąja latrija: „Sacrificulus¹¹¹, quem Vurschayten appelant <...>“, „<...> Vurschaytes, illorum sacrificulus <...>“, „Tum sacrificulus admonet populum <...>“ (WMh 294–295; dar žr. BRMŠ II: 203–204) resp. „**Kunigas** (katalikų), kurį vadina Vurschayten <...>“, „<...> Vurschaytes, jų **kunigas** <...>“, „Tuomet **kunigas** ragina žmones <...>“. Identiškos konotacijos funkcinės apibrėžties terminą vartojo Motiejus Strykowski: „<...> Wurfchaitos ich **Pop**¹¹² <...>“ (Strykowski 1582: 148) resp. „<...> Wurfchaitos jų **kunigas** <...>“, taip pat Jonas Bretkūnas, plg. „<...> Wurſkaytten¹¹³ <...> als ein Bischoff oder Priester <...>“ resp. „<...> Wurſkaytten <...> kaip vyskupas ar **kunigas** <...>“ (BRMŠ II: 307). Christophoras Manlijus (1719: 185) labai aiškiai apibrėžia Jano Maleckio vartotos leksemos V. lo. *sacrificulus* semantinį referentą 'kunigas', siedamas jį su s. hebr. קֹהֵן resp. *kōhēn* 'kunigas, šventikas' (DCH IV: 364–370) resp. jo veikale neįžvelgia konotato 'žynys' (žr. 111 išn.).

Kazimieras Būga (I: 172, 180) šio mitonimo kilmės nedetalizuoja, bet jį taip pat priskiria **kunigu** luomo vardams. Minėtina, kad XIX–XX a. kultūros

¹¹⁰ Tenka apgailestauti, kad BRMŠ vertėjai, interpretavę XVI a. tekstą, remdamiesi klasikinės, o ne viduramžių lotynų kalbos leksikos reikšmine savastimi (dar žr. 129 išn.), šio itin svarbaus niuanso nesugebėjo įžvelgti, plg. jų pateikiamą vertimą: „<...> **žynys**, kurį vadina Viršaičiu (*Vurschayten*) <...>“ (BRMŠ II: 208). Deja, šio vertimo ydingumą galima argumentuoti vėlesnių šaltinių faktografija, suponuojančia sememos 'kunigas', o ne 'žynys' proliferatinę sklaidą, spėtina, tiesiogiai susijusia su Jeronimo Maleckio SK kompiliacijos citavimu, plg., pvz., M. Strykovskio teiginį: „<...> Wurfchait ich, to iest **ofiarnik** <...>“ (Strykowski 1582: 147) resp. „<...> jų Wurfchait, tai yra atnašaujantis **kunigas** <...>“ (žr. SPW XXI: 21), plg. sub. v. le. *ofiarnik*, *ofiarnik* '**kunigas**, šventikas, vyskupas resp. bžn. lo. *sacerdos*' (SPW ibd.; dar žr. Sleumer 1926: 686). Vėliau šią reikšmę nurodė Teodoras Narbutas: „<...> Wurszajt, czyli ofiarnik <...>“ (Narbutt 1835: 301).

¹¹¹ Plg. V. lo. *sacrificuli* 'Melanchtono vadinti **katalikų kunigai**, laikantys mišias' (Blaise 1994: 811) ≠ lo. *sacrificulus* 'atliekantis aukojimo apeigas; atnašaujantis žynys' (Lewis, Short 1958: 1612). Minėtina, kad tą pačią funkcinę apibrėžtį nurodo ir Janas Łasickis, radikalsios reformacijos atstovas bei **katalikybės kritikas** (Barycz 1973: 27–28), pasakodamas apie žemaičių *Wurschaiten* 'sacrificulus' (acc. sg. [žr. Lasicus 1868: 19]).

¹¹² Plg. v. le. *pop* '(atnašaujantis) kunigas, (stačiatikių, katalikų; pagonių) šventikas resp. bžn. lo. *sacerdos*, *cultrarius*' (SPW XXVII: 239; dar žr. 110 išn.).

¹¹³ Šios formos rašmuo *escet*, matyt, reflektuoja pirminį trigrafą *sch*, mat J. Bretkūno rankraščiuose pasitaiko paralelinių šių grafinių žymenų vartosenos atvejų, plg. „<...> «erfke → erfch=keczjų <...>“ Bbk Jer 4.3; „<...> ir «Bakeles → fchakeles «io → auga io Szardije“ Bbk Job 8.16 ir kt.

veikėjų ir tyrėjų veikaluose ši mitologemos traktuotė buvo dominuojanti (Narbutt 1835: 282; Kraszewski 1847: 163; Grienberger 1896: 75; Okulicz-Kozaryn 1983: 179) — ją buvo linkstama papildomai eksplikuoti, nurodant socialinės ar klero hierarchinės padėties¹¹⁴ bei amžiaus cenzo¹¹⁵ įvardijimą, pvz., žemesniojo rango atnašaujancio kunigo¹¹⁶ ir bendruomenės vyresniojo¹¹⁷ ar net vyskupo¹¹⁸ pareigas, kurios kaip lyginamasis krikščionių alternantas pagoniškosioms įvardytos SK (žr. 103 išn.), atliekantį asmenį. Tokia ji išlieka iki šiol, plg. „<...> ‘ksiądz wurszajt’: Wurfchaitos ich Pop <...>“ (SPW XI: 368; dar žr. 112 išn.) resp. „<...> ‘**kunigas** wurszajt’ <...> Wurfchaitos jų **kunigas** <...>“ (dar žr. Witczak 1989, 2015: 274–275)¹¹⁹.

M. Pretorijus, be jo paties sukurto „maisto dievybės“ referento (žr. 84 išn.), dar mini hieronimą *Wurszkaitis*, priskiriamą vaidilučių luomui (MP III: 398–399, 438–439, 466–467, 494–495). Vėlesniu laikotarpiu ši mitonimą tyrėjai įprastai asocijuoja su įvairaus rango **žynių**¹²⁰ įvardijimais (žr. Mhržinskij 1895: 188, 1899: 32; Brückner 1922: 168; Mališauskas 2009: 188; Kregždys 2009: 176, 178–179, 2012: 206). Tiesa, kai kurie jų šiuo sakraliniu terminu pavadindavo herojų ar sudieivintą žmogų (Kraszewski 1847: 137), o kiti de-sakralizuotą asmenį — vadovą ar viršininką, turto valdytoją (Lelewel 1863: 481). Minėtina, kad analizuojamo mitonimo funkcinė apibrėžtis nebuvo aiški ją minintiems (plg. MP III: 266–267), mat remtasi skirtingais šaltiniais (t. y. S. Grunau, Jer. Maleckio, M. Pretorijaus, M. Strykowskio ir kt. veikalais),

¹¹⁴ Plg. „<...> „wurszajtis“, czyli główny ofiarnik“ (Okulicz-Kozaryn 1983: 179) resp. „<...> „wurszajtis“, arba aukščiausio rango aukojantis kunigas“.

¹¹⁵ Plg. „*Wurszajtossy*, byli to **starcy** znający modlitwy <...>“ (Juciewicz 1846: 300) resp. „*Wurszajtossy*, buvo **senoliai**, mokėję melstis <...>“; „jačw. wurszajtis ‘**starzec**—kapłan ofiarujący kozł’“ resp. „jotv. wurszajtis ‘**senolis** — kunigas, atnašaujantis ožį“ (Witczak 2015: 274). Minėtina, kad ši mitonimo ypatybė yra nurodyta SK (žr. 92 išn.).

¹¹⁶ Apie prūsų hieroniminės terminijos vartoseną plačiau žr. Kregždys 2012: 190–191.

¹¹⁷ Plg. „Wurszajtis, u pogańskiej **Lotwy**, Ofiarnik niższego stopnia i razem starszyzna“ (Bujnicki 1852: 64, 65, 70–72, 74, 76, 78) resp. „Wurszajtis — pagoniškosios **Latvijos** žemesniojo rango atnašaujantis kunigas ir bendruomenės vyresnysis“: Latvijos paminėjimas, matyt, implikuoja Gotthardo Friedricho Stenderio (1783: 271) veikalo informacijos apie neva latvių stabo *Pergruhb* žynį *Wurfcheiti* nuorodą.

¹¹⁸ Plg. „Ein alter Mann ift **Bifchof** oder Wurfchkaitis“ (Bink 1935: 484) resp. „Senolis yra vyskupas, arba Wurfchkaitis“: Marija Gimbutienė taip pat pabrėžia panašumą į krikščionių vyskupus, plg. „<...> similar to the Christian bishops“ (Gimbutas 1963: 183).

¹¹⁹ Plg. „Wurszajtis — jačwięski kapłan—ofiarnik“ resp. „Wurszajtis — jotvingių atnašaujantis kunigas“ (Witczak 1989).

¹²⁰ Enciklopediniuose sąvaduose įprastai apibrėžiamas semema ‘žynys’: „Das preußische Volk der Sudinen beging das Feft Ozinek auf diefe Weife <...> Der Wurfchayt, ihr **Opferprieſter** <...>“ (Wachter 1836: 235) resp. „Prūsų tauta sūduviai pradėdavo Ožinek šventę taip <...> Wurfchayt, jų **žynys** <...>“. Georgas Ernstas Sigismundas Hennigas (1785: 306) nurodo reikšmę ‘**Oberprieſter** resp. **vyriausiasis** žynys’.

todėl pasitaiko ambivalentiškų apibrėžčių, plg. uzemas 'dievybė, dievas'¹²¹ ↔ 'herojus' ↔ 'atnašaujantis kunigas' (Kraszewski 1847: 137, 163), o kai kurie tyrėjai, susieję į vieną mitologinį lizdą kelių rašto paminklų faktografiją, apsiriboja tik vieno jų mitologemų funkcinio eksplikacinio aprašo pateikimu, pvz., nurodomas Videučio epitetas „<...> *Worskaito* [*Wurskait*, *Wurschait*] <...>“ (žr. Běťáková, Blažek 2012: 48), remiantis S. Grunau (I: 79) kronikos motyvais (jo kronikoje minima mitologema *Worskaito*), nors kita lytis (resp. *Wurskait*) reflektuoja SK informaciją, plg. *Wurfkayt* c (Dtm [133, 134, 135]). Šią dilemą bene pirmasis mėgino išspręsti Christophoras Hartknochas (1679: 140), griežtai neigdamas teoforinę mitonimo sąvastį ir siūlydamas pasirinkti sakralųjį referentą 'atnašaujantis kunigas', kurią argumentuoja, remdamasis Jano Maleckio veikalo faktografija: „Notandum est, Joannem Meletium, quem alii sequuntur, in hoc capite Ducem, Vorskaitum non referre inter Deos, sed statuere, nomen hoc fuisse Waidelottarum, id est, Prufflicorum Sacerdotum“ resp. „Pažymėtina, kad Janas Maleckis, kuris kitų yra perpasakojamas, šioje dalyje vadą Vorskaitą nepriskiria dievams, bet teigia, kad jo vardas buvo vaidilučių, t. y. prūsų atnašaujančių kunigų“ (dar žr. Manlius 1719: 185). Tokios pat nuomonės buvo ir A. Mierzyński (Młrżinskij 1899: 32), neigęs S. Grunau įvardyto mitonimo pr. *Worskayto* dievybės statusą.

Atskirai minėtina, kad pirmasis ši mitonimą reikšme 'burtininkas' pavartojo M. Strykowski: „<...> *Wurfchait* ich, to jest ofiarnik, albo raczey **Czarownik** <...>“, „<...> przed *Wurfchaita*, albo onego **Czarownika** <...>“ (Strykowski 1582: 147) resp. „<...> jų *Wurfchait* yra atnašaujantis kunigas, o tiksliau — **burtininkas** <...>“ (dar žr. 110 išn.), „<...> priešais *Wurfchaitą*, arba tą **burtininką** <...>“. Vėliau šią informaciją pakartojo A. Guagninis — „<...> *Wurschait czarownik* <...>“ (žr. BRMŠ II: 468) resp. „<...> burtininkas *Wurschait* <...>“ (BRMŠ II: 482) ir E. Estkowski (1859: 186): „<...> tam ich *Wurszajt czarownik* <...>“ resp. „<...> ten jų burtininkas *Wurszajt* <...>“, dar vartodamas ir lytis *Wurszajtos* bei *wurszalt* (Estkowski 1859: 187), nors, nekyla jokių abejonių, tokios konotacijos funkcinę mitologemos apibrėžtį nurodė Janas Maleckis (žr. 129 išn.).

4.3. Mitonimų pr. *Wurschayto*, jtv. *Wourschkaite* A(p) etimologinė analizė

Ankstyviausi (taip pat ir vėlyvojo periodo) mitonimo pr. *Wurschayto*, jtv. *Wourschkaite* A(p) ir jų variantų etimologijos svarstymai visuomet grindžiami liaudies etimologijai būdingais argumentais, t. y. panašiai skambančių žodžių paieška ir jų lyginimu, taip nustatant neva genetinius homofonų ir

¹²¹ M. Pretorijaus raštų sudarytojai teigia šią funkcinę reikšmę esant istorinę, todėl vartoja terminą *teonimas* (plačiau žr. MP III: 719).

homonimų ryšius. Bandymų atskleisti šios sakralinės plotmės įvardijimų kilmę būta įvairiausių:

- 1) S. Grunau (I: 95–96), matyt, buvo pirmasis, susiejęs mitonimą pr. *Wurschayto* su sub. pr. *werstian* ‘veršiukas’ E 674 (pagal homofonų paieškos principą [žr. anksčiau]) arba su vėliau M. Pretorijaus minimomis pr. *Wurszke* / *Warszke* ‘varškė’ (žr. 3 punktą), nurodęs **gyvulių** dievybės funkciją (žr. 106 išn.);
- 2a) išskirtinį šios mitologemos kilmės nustatymo bandymą pateikė K nuorašo autorius. Mėgindamas ieškoti analizuojamo žodžio autentiškos reikšmės ir neteisingai supratęs 4-osios SK dalies resp. 2-osios antraštės (↔ įvadinio sakinio) informaciją, jis pakeitė leksemos morfologinę struktūrą — sukūrė dūrinį *warfowothei* K 166r, kurio antrasis sandas, spėtina, reflekuoja v. v. ž. *voit* ‘**kaimo seniūnas**’ (LW 975) (plačiau žr. 92 išn.);
- 2b) SK K nuorašo autorius buvo vienas pirmųjų, spėtina, visiškai teisingai išvelgusių jtv. *warfowothei* (nom. sg.) K 166r ↔ *warfkeyten* (acc. sg.) K 165r (žr. 3.2. poskyrį) kilmę, mat jis pirmą kartą užfiksavo pastarąsias lytis su šaknies **-a-**, vietoj senųjų nuorašų atitikmenų su **-ou-**, nors pamini ir formą *wouřschaythÿ* K 165r (acc. pl.);
- 3) M. Pretorijus, matyt, remdamasis S. Grunau pateikta informacija (žr. 1 punktą), mini neva nadruvių tarmės lytį †*Warszkaitis* (MP III: 266), kurios kilmę aiškina, ją grįsdamas išvelgta etiologine sąsaja su lytimis „<...> Wurszke oder Warszke <...>“ (MP III: 268), t. y. sieja su patiekalo pavadinimu (dar žr. Usener 1896: 104; Brückner 1922: 169). Dėl šios priežasties nurodo jo paties sugalvotą patiekalų dievybės funkciją (žr. 84 išn.). Tokį šios mitologemos kilmės aprašą T. von Grienbergeris (1896: 76) vadina kvailyste (plg. „<...> ist sicher ein Unsinn“)¹²²;

¹²² Nors M. Pretorijaus spėjimas iš tiesų negali būti priskirtas teisingiems dėl semantinės lyginamų referentų *sakralinių apeigų atlikėjas* ≠ *maisto produktas* (resp. *varškė*) kontradikcijos, tačiau jo minima faktografija yra svarbi menkai paliudyto prūsų leksikono tyrėjams. Tikėtina, kad jo minima lytis pr. *Warszke*, reikšme ‘varškė’, iš tiesų galėjo būti indigeni šios vakarų baltų grupės kalbų leksema, deja nepaliudyta kituose prūsų kultūros paveldo šaltiniuose (žr. Fr II: 456), o forma †*Wurszke*, matyt, sugalvota hipotezės autoriaus, norint pagrįsti etimologinę sąsają su jo minimos formaliai panašios fonomorfologinės struktūros mitonimu *Wurszkaitis* ‘gyvulių dievas’ (MP III: 148–149, 250–251, 266–267 ir kt.). Daryti tokią prielaidą galima, remiantis XIV–XV a. vokiečių ordino rankraščių faktografija, plg. Varmėje esančios Prūsų Ylavos (*Preußisch Eylau*) top. pr. *Warskaythe* 1340, *Warschayten* 1419 (Gerullis 1922: 197), kurių pirmasis dėl fonomorfologinės struktūros tapatumo visiškai atliepia SK lytį *warfkeyten* K 165r. Šių prūsų vietovardžių kilmę Georgas Gerullis (ibid.) ir jį cituojantys tyrėjai (žr. Przybytek 1993: 319–320) aiškina, siedami ją sub. lie. sub. lie. *varškė* ‘sutraukinto ir nusunkto pieno produktas; saldaus pieno sūris; sutrauktas grūstų kanapių pienas, žildinys; pagedęs kūno audinys; žindomų kūdikių, sergančių šerpėmis, burnos ertmės išbėrimas’ (LKŽe), t. y. priskiria suff. pr. *-ait- vediniams, šiam leksiniam semantiniam lizdui priskirdami ir avd. lie. *Varškys* Trg (žr. LPŽe). Pirmasis leksemų gretinimas abejonių nekelia, plg. galimą morfologinę minėtų

- 4) Christophoras Manlius (1719: 186) teigia, kad galvijų dievo vardas *Vorskaito* yra pasiskolintas iš lenkų kalbos — *Wrożek*, t. y. v. le. *wrózek* ‘būrėjas, pranašautojas’ (Linde VI: 511);
- 5) Gotfrydas Ostermejeris, remdamasis S. Grunau kronikos motyvais, nurodo dvi teonimo lytis *Worfzkátis* / *Werfzukátis* ‘raguočių prieauglio dievas’, kurių etiologiją sieja su sub. lie. *Worfzis* ‘veršiukas’ (žr. Ostermeyer 1775: 18; dar žr. Kregždys 2016b: 95);
- 6) G. E. S. Hennigas (1785: 306), šiek tiek grafiškai modifikavęs M. Pretorijaus užfiksuotą formą *Wurszkaitus* (MP I: 230), t. y. įvardijęs mitonimą *Wurfchkaitus* ir jo paties sukurtą lytį †*Woruszkaiten*, kildina jas iš adj. pr. *Woras* ‘alt resp. **senas**’. Ilgainiui ši spėjimą pakartojo Wilhelmas Gaerte’as (1959: 637);

toponimų **antroponimo** substrato raidą: avd. pr. *Warske* 1540, *Warskin* 1421, *Worskyn* (Prūsų Ylava [Trautmann 1974: 116]), plg. avd. lie. *Varškė* ‘tas, kuris dirba pieninėje, namuose turi varškės; tas, kuris mėgsta varškę; hipokoristikas iš avd. lie. *Varškevičius*’ (Butkus 1995: 438) + suff. pr. *-ait- → top. pr. *Warskaythe*, *Warschayten* (n. *collectio*), mat istoriškai šiuo darybos formantu buvo sudaromi būtent **kuopiniai** pavadinimai (plačiau žr. Mažiulis 2004: 33), o ilgainiui patronimai (Trautmann 1974: 180–181), juos reflektuojantys toponimai (Gerullis 1922: 255–256) ir kt. darybos tipų onimai, t. y. suponuotina reikšmė *‘Varškiai (visuma) — vietovė (kaimas), kur gyvena Varškių giminės žmonės’.

Sąsaja su avd. lie. *Varškys* ar avd. lie. *Varškis* Šl, Žgč (LPŽe) taip pat visiškai tikėtina, t. y. suponuotina n. *agentis* darybos tipo forma resp. suff. lie. *-jō- vedinys (žr. Skardžius I: 66): sub. lie. *varškė* + suff. lie. *-jō- → avd. lie. *Varškys*. Remiantis šiuo spėjimu, galima teigti, kad miško pavadinimas top. lie. *Várškai*, matyt, suponuoja posesyvinę (↔ patroniminę) ar lokalizaciją įvardijančią sememą *‘Varšk(i)ų miškas’ ← ‘Varškių šeimos miškas’ / ‘miškas, esantis šalia Varškių sodybos / kaimo ir pan.’. Panašiai grįstina ir hidr. lie. *Varškinė* b. Antz bei top. lie. *Várškių kálnas* l. Pnd kilmė, kuri, anot Laimučio Bilkiu (2008: 187), yra neiški.

Spėtina, visai **kitos kilmės** yra hidr. lie. *Varškelis* up. Šl (Vanagas 1970: 122, 1981: 366), top. lie. *Varškiupys* pv. Vb, top. lie. *Várškos* mš. Šr (Vanagas 1981: 366 [iš tiesų top. lie. *Várškai* mš. Šr (žr. LMV 248)]), kuriuos etimologiniais top. pr. *Warskaythe*, *Warschayten* nurodo Rozalija Przybytek (ibd.). Aleksandras Vanagas (ibd.) iš tiesų hidr. lie. *Varškelis* up. kilmę sieja su sub. lie. *varškė*, tačiau toks aiškinimas neįmanomas semantiškai, kaip ir M. Pretorijaus aptariamų mitonimų ir šio maisto produkto gretinimas.

Galima atsargiai spėti, kad hidr. lie. *Varškelis*, jei šis vandenvardis nereflektuoja polonizmo resp. avd. s. le. *warszek*, *warszka* (← s. le. *wierszka* ‘nedidelis tinklas žuvims gaudyti’ [SEMISO I: 343, 350; SSt X: 186]), yra *tatpuruša* tipo kompozitas resp. *varš-kelis*, apie kurį anksčiau yra užsiminęs ir pats A. Vanagas (1970: 122), o pirmasis jo sandas kildintinas iš sub. lie. *várža* ‘(1) iš vytelių pintas ar iš medžio skalų padarytas prietaisas su įgerkliu **žuvims gaudyti**, bučius, bukis; pailgos dėžutės pavidalo prietaisas iš skalėlių **vėžiams gaudyti**; iš skalų ar vytelių pintas uždaras krepšys sugautoms **žuvims vandenyje laikyti**; iš plonų kartelių padaryta dėžė mėšai, žuvims laikyti; spąstai; (2) apie storą, stambų žmogų, gyvulį ar paukštį; (3) kartelė šiaudams prispausti dengiant stogą, klostis ir kt.’ (LKŽe), t. y. suponuotina semema *‘bučių kelias ↔ upė, kurioje žuvis gaudomos bučiais’, plg. top. lie. *Varškiupys* pv., matyt, asociatyvo kilmę resp. reikšmę *‘pieva, esanti prie upės, kurioje žuvis gaudomos bučiais’. Šių onimų šaknies *varš-* ← *varž-* resp. skardžiojo pučiamojo *-ž-* devokalizacijos kaita turėtų būti eksplikuojama **fonetine**, o **ne** morfologine **kodifikacija**, suponuota konsonantinio sinharmonizmo (resp. skardusis ↔ duslusis → duslusis ↔ duslusis: *-ž-k-* → *-š-k-*). Todėl hidr. lie. *Varškelis* ir top. lie. *Varškiupys* niekaip nesusiję su maisto produktų pavadinimu.

- 7) Joachimas Lelewelis (1863: 481) buvo vienas pirmųjų, kuris ėmėsi koreguoti fonomorfoliginę mitonimo lyties struktūrą, teigdamas autentišką šaknies balsį esant *-i-*, o ne *-u-*: „Nie *wurszajto*, ale *wirszajtis*, *wirszutis*, po prostu zwierzchnik, rządca majątku“ resp. „Ne *wurszajto*, bet *wirszajtis*, *wirszutis*, arba tiesiog viršininkas, turto valdytojas“ —
- 7a. Liudvikas Adomas Jucevičius, matyt, sekdamas J. Lelewelio aiškinimu, pakartojo nom. sg. formą *Wirszajt* (be fleksinio formanto) ir sukūrė nom. pl. lytį *Wirszajtasy* (Juciewicz 1846: 300);
- 7b. Juzefas Ignacas Kraszewskis (1847: 163), spėtina, remdamasis tuo pačiu spėjimu, rekonstruoja lytį **Wirszucziáusias* reikšme ‘najwyższy resp. aukščiausias’;
- 8) Adalbertas Bezenbergeris (1878: 136), remdamasis minėtu J. Lelewelio spėjimu (žr. 7 punktą), acc. pl. lyties *Wourfchkaithi* G 2r kilmę aiškina, pasitelkęs jo paties rekonstruotą dūrinį, neva sudarytą iš sub. lie. *viršus* ir sub. pr. *quaits* ‘valia, noras’ III 51₅ (žr. PEŽ II: 324–325), jo manymu, suponuojantį reikšmę $\ddot{z}$ dangaus ar dievų prašytojas resp. der den Himmel oder die Oberen bittende, θεοπρόπος’ (dar žr. Brückner 1922: 168);
- 9) G. E. S. Hennigo ir J. Lelewelio (žr. anksčiau) hipotezes į vieną etiologijos sistemą apjungė Theodoras von Grienbergeris. Analizuodamas Jano Łasickio, besinaudojusio Jano Maleckio veikalo faktografija (BRMS II: 573), paminėtų formų *Wurschaiten* (acc. sg.), *Vvurschaites* (nom. sg.) ‘sacrificulus’ (Lasicius 1868: 19; dar žr. 111 išn.) etiologiją, jis pateikia mitonimo lotyniškosios reikšmės vokiškąjį alternantą ‘sacrificulus, priester’ ir dvi rekonstruotas lytis: (**a**) **wuriβkis* ‘senis, senolis’, (**b**) **wuriβkáitis* (→ **wurβkáitis*)¹²³, kurių šaknies kilmę taip pat aiškina dvejopai — sieja su adj. pr. *urs* ‘senas’, inicialės *w-* istoriškumą grįsdamas adj. lie. *wóras* ‘labai senas’, arba sub. lie. *wirβūs* ‘viršutinė dalis’, sub. lie. *wirβúnė* ‘viršūnė’ (Grienberger 1922: 189: 75; dar žr. Nesselmann 1873: 196; LKŽe; dar žr. Brückner 1922: 166).
- Aiškinti šio mitonimo kilmę, pasitelkus J. Lelewelio hipotezę¹²⁴, t. y. ją argumentuoti spėjamu genetiniu ryšiu su sub. lie. *viršūs* ‘viršutinė, aukštutinė dalis; viršutinė, aukštutinė riba, kraštas; (ppr. smailėjanti) aukštutinė dalis, viršūnė; ugliis; smaigalys; kraštinė, apvalaina (ppr. siaurėjanti) dalis, galas; vieta ant ko nors, aukščiau ko nors; erdvė virš ko nors; aukščiau veikėjo, daikto esanti erdvė; daikto, asmens išorė, esimo bruožai; valdžia ir kt.’ (LKŽe), remiantis

¹²³ Raide *escet* spėjimo autorius žymi v. /j/ resp. vartoja kaip trigrafo *sch* alternantą (dar žr. 113 išn.).

¹²⁴ Šiuo J. Lelewelio, liaudies etimologija grįstu, aiškinimu suabejota tik pastaruoju metu (žr. Kregždys 2012: 347). Vis dėlto iki šiol referentas ‘viršaitis’, kuris buvo kodifikuotas kaip mitonimo *Wourschkaite* A(p) etiologiją suponuojanti substrato forma, lyg S. Grunau bei SK minimų hieronimų genetinis atitikmuo (žr. 4 poskyrį), postuluojamas net akademinuose veikaluose, plg. „<...> »ksiądz wurszajt« [z litew. viršaitis ‘zwierzchnik’] <...>“ (SPW XI: 368) resp. „<...> »kunigas wurszajt« [iš lie. viršaitis ‘viršininkas’] <...>“.

Jano Otrębskio (1963: 161) įvardyta **neva** jotvingiams būdinga kontrastine rytų baltams adj. jtv. **dulga-* ‘ilgas’ (↔ adj. r. bl. **ilga-* ‘t. p.’ < adj. bl. *ilga ‘t. p.’ [PEŽ II: 23]) resp. **sonanto** bl. *l > *ul raida (apie ją plačiau žr. Petit 2010: 21) ir nurodomu hidr. lie. *Dūlgas* (ež.; Leipalingis), **negalima**, mat šio vandenvardžio kilmę Bronys Savukynas sieja **ne** su adv. pr. *ilga* ‘ilgai’ III 95₃ ir kt. (apie jį plačiau žr. PEŽ II: 23), bet hidr. pr. *Dulgen* 1331 (Gerullis 1922: 32), t. y. **nėra** pavyzdžių, suponuojančių kodifikuotų jotvingių lyčių su *-u-* ir rytų baltų su *-i-* variavimo (Савукинас 1966: 167; dar žr. PEŽ ibd.; Petit ibd.). Deja, šių argumentų kai kurie tyrėjai nėra linkę paisyti (žr. Witczak 1989: 342, 2015: 274–275).

Akcentuotina, kad T. Grienbergerio hipotezė nėra pagrįsta vakarų baltų morfologinių atitikmenų analize, t. y. nepateikiami sufikso struktūrinio elemento **-i-* absorbcijos pavyzdžiai¹²⁵. Šis tyrėjas negalėjo to padaryti, mat prūsų kalbos *n. agentia* su suff. **-isk-* jos **nes**uponuoja (žr. 125 išn.), o dupletinio suff. **-isk-ait-* veikėjų pavadinimai apskritai neminimi jokiam šios kalbų grupės šaltinyje¹²⁶. Deja, šią fantasmagoriją pastaruoju metu proliferuoja Letas Palmaitis, padedamas akelai juo sekančio Paweł Kawińskiego (2011: 53–54, 2018: 156); **10**) Viačeslavas Ivanovas ir Vladimiras Toporovas, remdamiesi G. E. S. Hennigo ir T. Grienbergerio hipotezėmis apie mitonimo genetinę sąsają su su adj. pr. *urs* ‘senas’ III 63₁₄ (< adj. pr. **vāra-* ‘t. p.’ [PEŽ IV: 211]), nors to ir nenurodo, S. Grunau paminėtą lytį pr. *Worskaito* interpretuoja kaip sememos ‘vyresnysis’ reprezentantą, nepateikdami jokios etimologinės analizės (Ivanov, Toporov 1983: 172; Ivanov II: 385; dar žr. PJa II: 91; Kregždys 2012: 88);

11) mėginimas S. Grunau nurodytos dievybės pr. *Wurschayto* / *Wursskaito* ‘**galvijų** dievo vardas’ (Grunau I: 95–96 [dar žr. 4.1. poskyrį]) interpretuoti kaip struktūrinių elementų metatezės suponuotą pr. *Kurvaitas ‘tas, kuriam priklauso jautis (resp. jaučiai)’ refleksiją (plačiau žr. Kregždys 2012: 347, 2016_b: 95) nėra prasminga, remiantis naujausios SK mitonimų sąrašo analizės duomenimis bei suformuluotu scholastine dogmatika grįsto užsakomojo pobūdžio veikalo statusu (Kregždys 2018: 55, 73–74, 2018_b: 13), mat pirmasis sandas pr. *Wursch-* / *Wurs-* reflektuoja ne indigenią baltų, o germanų prolytę (žr. toliau).

Analizuojant mitonimų pr. *Wurschayto*, jtv. *Wourschkaite* A(p) ir jų variantų kilmę, pirmiausiai akcentuotini pagrindiniai, minėtų mitologemų etiologijai nustatyti itin svarbūs, metodologiniai tyrimo niuansai — (**I**) šaltinio kalbos tikslus identifikavimas, suponuojantis jame užfiksuotų leksemų formaliosios

¹²⁵ Minėtina, kad prūsų vardyno sąvaduose paliudyti suff. pr. **-isk-* vediniai — avd. pr. *Biriske* 1299 (Lewy 1904: 18, 44, 67; Trautmann 1974: 19, 174), avd. pr. *Matiske* (Lewy 1904: 35, 53, 67) sufikso elemento **-i-* nykimo **ne**reflektuoja, t. y. lytys *Biriske, *Matske nėra užfiksuotos. Vadinas, T. Grienbergerio rekonstruotos prolytės *wur-i-βkis, *wur-i-βkāitis niekuomet nebuvo vartojamos.

¹²⁶ Plg. G. E. S. Hennigo (1785: 306) sukurtą lytį †*Woruszkaiten*.

genezės pirminę apibrėžtį, (II) preliminariai indigenių mitonimų formų atribucija, (III) mitologemų lyčių variacijos determinacija:

- I. Lyginant S. Grunau kroniką ir SK, etimologiniu aspektu daug informatyvesnis yra pirmasis, mat jame pateikiamos **paralelinės** šaknų *Wur-* / *Bor-* aptariamo mitonimo formos. S. Grunau, vienuolio iš Tolkiemyčio Pagudėje (žr. Mažiulis 1966: 31), galbūt gyvenusio Gdansko ar Elbingo vienuolynuose (LE VII: 528), veikalo kalba — hibridinis skirtingų dialektų darinys, susidaręs Prūsijoje vartotą a. v. a. ir v. v. ž. kalbų pagrindu (plačiau žr. Kregždys 2018a: 116), nors iki šiol teigiama, kad ji parašyta v. v. ž. kalba (Baldi 1999: 35), plg., pvz., jo vartotą lytį a. v. a. *abgot(t)* ‘pagonių stabas; pagonių dievas, svetima dievybė; Antikos dievybė, gamtos galių dievas; nuostabus vyras, dieviškos pagarbos vertas žmogus; kopija’ (Grunau I: 53, 78–79, 94–95; FHNDWe), o **ne** v. v. ž. *afgod* / *affgod* ‘stabas’ (DW 8; SchL I: 24; dar žr. Buurman I: 66). SK formalioji apibrėžtis identiška (žr. Kregždys ibd.), t. y. etimologizuojant mitologemas, pasitelktini a. v. a. ir v. v. ž. leksikono medžiaga bei gramatiniai šių kalbų ypatumai.
- II. S. Grunau (I: 79, 95–96) šias lytis pateikia kaip **alternatyvias** (žr. 3 poskyrį):

pr. *Wurschayto* / *Wursskaito* / *Worskaito* ↔ pr. *Borsskayto* /
Borsskaito / *Borsz kayto*

Vadinasi, galima daryti prielaidą, kad vienos jų — bent iš dalies (dūrinio pirmojo sando aspektu [žr. toliau]) yra interpretacinės, t. y. vartotos atvykėlių vokiečių resp. **germanizuotos**¹²⁷, o antrosios — paveldėtos leksikos reprezentantai, bet **ne** indigenios morfologinės struktūros resp. vertiniai (žr. toliau). Daryti tokią prielaidą galima, remiantis šių, akivaizdžiai dvejopos kilmės, formų germanų ir vakarų baltų leksikono alternacinių lyčių (apeliatyvų ir onimų) refleksijomis: (**α**) germanų — a. v. a. *worseger* ‘**aiškiaregys**’ (Götze 1920: 232), (**β**) vakarų baltų — avd. pr. *Burthe*, *Burtin*, *Burtims*, *Burtim* (Trautmann 1974: 21; dar žr. PJa I: 266–267)¹²⁸, suponuojančių pirminį hieronimą ***bur-tininkas**, plg. Jano Maleckio teiginį „<...> eędem gentes habent inter se sortilegos¹²⁹, qui lingua Rutenica **Burty** uocantur <...>“ (WMh 296; dar žr. BRMS II: 205) resp. „<...> šie žmonės išlaikė burtininkus, kurie rutėnų kalba Burty vadinami <...>“¹³⁰;

¹²⁷ A. Mierzyński (Mbržinskij 1895: 188), aptardamas Jer. Maleckio kompiliacijos e perspaudo lytį *Wurfch kayt* (žr. Sch 708, 713; dar žr. 4.1 poskyrį), vadiną ją **vokišku** žodžiu.

¹²⁸ Dar plg. rytų baltų genetinį atitikmenį top. lie. *Burtkaimis* k. (Pabaiskas, Ukmergės r. [LATŽ 45]), top. la. *burtnieki* vs., *apburtais ceļš* (Plāķis 1939: 364, 368).

¹²⁹ Plg. V. lo. *sortilega* ‘burtininkas, raganius’ (Blaise 1994: 855).

¹³⁰ Dar plg. M. Pretorijaus užrašytus *Burtonei*, *Burtions*, *Burtones*, *Burtininks*, *Burteninki*, *Burteniker*, *Burten*, *Burtii*, *Udburtulli* ‘burtininkai’ ir kt. (WMh 549–550, 556–557, 605; MP I: 238–241, III: 390–391, 398–403, 412–413, 428–431, 438–439, 574–575, 646–647; dar žr. PJa I: 266–267).

III. (α1) a. v. a. *wor-seger* 'aiškiaregys' yra *tatpuruša* tipo dūrinys, kurio grafiniai alternantai suponuoja *de origine* ilgąjį pirmojo sando šaknies balsį **-ā-* (žr. Kluge 2002: 968); a. v. a. *war-seger*, *war-seyger*, *war-sager*, *war-sack* 'aiškiaregys, orakulas, būrėjas resp. V. lo. *veridicus*' (DW 892; Diefenbach 1857: 612 [dar žr. 92 išn.]) ↔ v. v. ž. *wâr-seger*, *wâr-sager* 't. p.' (Diefenbach 1857: 612; LW 1111–1112)¹³¹ ← sub. a. v. a. *war*, *ware* 'tiesa' (Götze 1920: 223; dar žr. Diefenbach 1857: 613) / sub. v. v. ž. *wâr*, *wahr* 'tiesa, teisė' (LW 1107)¹³² + verb. a. v. a. *sagen* 'mokyti, (iš)aiškinti; pranešti; patarti' (Götze 1920: 182; DW 827)¹³³ / v. v. ž. *segen* 'krikštyti; pašventinti; aptarti; užkeikti, užburti, užkerėti, apžavėti' (LW 680).

Pabrėžtina, kad a. v. a. *ā* vokiečių dialektuose buvo **diftongizuojamas**, t. y. jis suponavo a. v. a. /**ou**, ao/ (plačiau žr. FrG 49–50, 59–60), kurio tarpinės grandies elementas yra **antrinis *ō***, kažkodėl neaptartas FrG (ibd.), plg. a. v. a. *worseger* 'aiškiaregys' (Götze 1920: 232) ↔¹³⁴ v. *Wahrsage(r)* 'aiškiaregys, žynys, orakulas; būrėjas, burtininkas' (žr. 131 išn.) resp. pr. *Worskaito* (Grunau I: 79). Šis diftongoidas **ou** (← *ā) yra užfiksuotas SK senuosiuose manuskriptuose: jtv. *Wourschkaite* A(p [WMh 247, 253]), *Wourfchkaitÿ* α 728v, *wourfkaite* B 728v ir kt. S. Grunau formos su šaknies *-u-* (resp. pr. *Wurschayto* / *Wursskai-to*) reflektuoja diftongoido a. v. a. /**ou**/ grafinį variantą **u**, mat a. v. a. kalbos rašto paminkluose (pradedant XV a.) *ou* buvo žymimas grafema *ū* (plačiau žr. FrG 47; dar žr. 105 išn.), užfiksuota ir SK šio mitonimo lytyse¹³⁵, pradedant E nuorašu (resp. jtv. *W-ū-rfchkaytenn* E 377r / †ε, †F → *W-u-rschkayten* J[p] ir kt.). Vadinasi, diftongoido **ou** (← a. v. a. *ā* [plg. *warfowothei* K 166r, *warfkeyten* K 165r]) ↔ **u** variavimas grįstinas grafinės fiksacijos alternacija (žr. 105 išn.) resp. yra **korekcinis**¹³⁶ (žr. 2 schemą).

Vokiečių aukštaičių dialektinėje zonoje užfiksuota identiškas ilgojo *ā* (resp. *-ah-*) > *ō* kaita (ypač prieš **sonantą r** [Ziesemer 1924: 125, 127], plg. sub. v. dial. [RPr.] *ōrbait* ↔ sub. v. *Arbeit* 'darbas'), kuris, sutapęs su v. dial. (RPr.) *ō*, buvo diftongizuojamas (resp. *ō* > *ōu*), plg. verb. v. dial. (RPr.) *plōgō* ↔ *plōugō* 'trukdyti' ↔ verb. v. *plagen* /**pla:**g/ 't. p.' (Ziesemer 1924: 122; dar žr. KSHA 827).

¹³¹ Dar plg. sub. v. v. a. *wârsager* / *wârseger* 'aiškiaregys, orakulas, žynys; būrėjas, burtininkas resp. *aruspex*, *divinator*, *propheta*, *sortilegus*, *veridicus*, *veriloquus*' (MLex III: 696) / sub. v. *Wahrsage(r)* 'aiškiaregys, žynys, orakulas; būrėjas, burtininkas' (DWG XIII: 970, 974–976; dar žr. 137 išn.).

¹³² Dar plg. adj. a. v. a. *ware*, *war*, *waer*, *wair* 'tikras, teisingas' (Diefenbach 1857: 615).

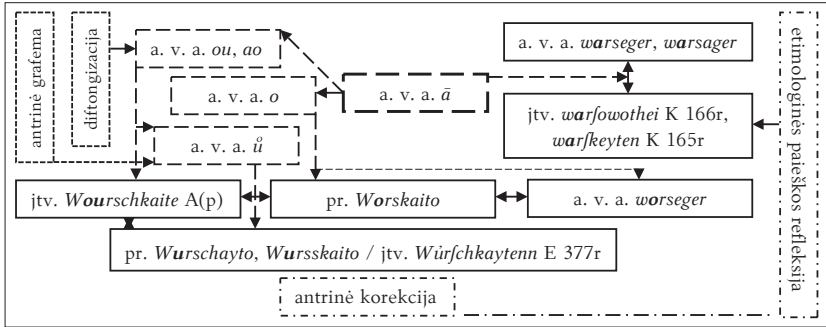
¹³³ Plg. adj. v. *wahr* 'tikras, teisingas', verb. v. *sagen* 'sakyti, kalbėti' (DWG XIII: 970).

¹³⁴ Dar plg. sub. a. v. a. *worschein* 'tikimybė' (DW 892) ↔ v. (arch.) *Wahrschein* 't. p.' (DWG XIII: 994).

¹³⁵ A. Mierzyński (Mährzinskij 1895: 188), negalėdamas paaiškinti SK formos *W-u-rfchkayt* (apie šią lytį žr. 127 išn.) šaknies balsio neatitikimo su jo postuluojuama substratine lytimi *vîrszaitis*, sukūrė neva prūsų kalbos fonetinio kismo dėsninę formą: *i* prieš *r* virsta *u*.

¹³⁶ Sieti struktūrinio elemento *-u-* kilmę su trumpojo a. v. a. *ō* (↔ *ou*) alternacija negalima, mat jis pakaitinės grafemų vartosenos sekos (resp. *ā* ↔ *ō* ↔ *ū*) nesuponuoja (žr. FrG 38–39, 46–47, 49–50, 56).

a. v. a. *ā* fonologinė koreliacija ir jos refleksija mitonimų pr. *Worskaito*,
Wurschayto, *Wursskaito* / jtv. *Wourschkaite* struktūroje

(α2) Formalųjį S. Grunau nurodomų formų su *-s(s)-* / *-sch-* (resp. pr. *Wurschayto*, *Wursskaito*, *Worskaito*) ir analogišką SK pavyzdžių (resp. jtv. *Wourfkyti* B 729r, *Wourfchkaÿti* B 730r ir kt.) neatitikimą galima eksplikuoti dvejopai, t. y. remiantis:

(α2.1) fonemų /s/ ir /ʃ/ konvergentine distribucija, vyravusia, pvz., Prūsijos Sembos dialekte, po **sonanto** *r* priedantinis frikatyvinis virsdavo **antriniu** alveoliniu pučiamuoju, plg. sub. v. dial. (RPr. [Sembā]) *woršt* 'deš-ra' ↔ sub. v. *Wurst* /vu*st/ 't. p.' (žr. Ziesemer 1924: 127; dar žr. Hasiuk 1993: 84; Kregždys 2018b: 20; KSHA 1061), t. y. suponuotinas **pirminis** resp. etimologinis duslusis pučiamasis *-s-* /s/, plg. G(p) nuoraše užfiksuotą lytį su *s-fortis* (resp. β) *Wurßkaite* (žr. 91 išn.);

(α2.2) kontaminacija su itin artimos semantinės vertės verb. v. v. ž. *warschouwen* 'įspėti, perspėti iš anksto' (LW 1111), verb. v. dial. (RPr.) *wahrschauen*¹³⁷ 'įspėti, perspėti iš anksto (resp. v. *verwarnen*) ← *žinoti iš anksto resp. būti aiškiaregiu'¹³⁸ (Fr II: 453), kuris suponuoja sub. v. dial. (RPr.) *Wahrschauer *'aiškiaregys, orakulas, žynys; būrėjas, burtininkas' (plg. v. *Wahrschauer* 'tas, kuris, primena, pataria, įspėja resp. *monitor*, *disuasor*' [DWG XIII: 994]).

(α3) Antrasis kompozitų pr. *Wur-schayto*, *Wur-sskaito*, *Wor-skaito* / jtv. *Wour-schkaite* A(p) sandas, akivaizdu, suponuoja šias lytis esant **partityviniams vertiniams**, darybos aspektu — hibridines formas, t. y. a. v. a. (*war-* / *wor-*) *seger*, (*war-*)*sager* ↔ v. v. ž. (*wâr-*)*seger*, (*wâr-*)*sager* yra pakeisti vakarų

¹³⁷ Plg. semantinę alternantą: verb. v. v. a. *wârsagen* 'burti, spėti, ateiti, žyniauti, burtininkauti resp. *ariolari*, *divinare*, *prophetare*'.

¹³⁸ Plg. verb. v. *wahrschauen* 'gebėti spėti ateiti' (DWG XIII: 992–993).

baltų alternantų morfologiniais semantiniiais atitikmenimis: (*war-* / *wor-*) *seger*, (*war-*)*sager* ↔ pr. (*Bor-*)*sskayto*, (*Bor-*)*sskaito*, (*Bor-*)*szkayto* ⇒ pr. *Wur-schayto*, *Wur-sskaito*, *Wor-skaito*;

- (α4) S. Grunau formos pr. *Wurschayto* struktūrinio elemento *-k-* abesija, būdinga ir SK lytims (to paties nuorašo, pvz., jtv. *Wouřfchajti* B 731r, *Wouřfch-k-aytj* B 732v), nors visi, spėtina, baltiškos kilmės šio mitonimo atitikmenys šį struktūrinį elementą reflektuoja (plg. pr. *Borss-k-ayto* / *Borss-k-aito* / *Borsz-k-ayto*), grįstina arba sporadine absorbcija (resp. *lapsus calami* argumentu) arba asimiliacija¹³⁹, arba analogijos veikimu resp. panašios konotacijos lytimi be *-k-*, plg. v. dial. (RPr.) *Wahrschauer (žr. anksčiau);
- (β1) avd. pr. *Borsskayto*, *Borsskaito*, *Borsz kayto* ↔ jtv. *Burty* resp. ũ ↔ ǫ grafinė alternacija grįstina:
- (β1.1) dvejoja pr. ũ grafinė raiška dėl šio balsio fonologinės vertės, t. y. jis buvo tariamas atvirai, plg. pr. *prusnan* ‘veidą’ III 105₂₂₋₂₃ ↔ pr. *prosnan* ‘t. p.’ III 105₁₄ (PEŽ III: 361; dar žr. Mažiulis 2004: 15);
- (β1.2) identiškų Prūsijos vokiečių dialektų (ir a. v. a., ir v. v. ž. kalbų vartosenos plotuose) ypatumu v. dial. ũ žymėti grafema ǫ, plg. jau minėtą sub. v. dial. (RPr. [Semba]) *woršt* ‘dešra’ ↔ sub. v. *Wurst* ‘t. p.’ (žr. Ziesemer 1924: 122, 127; dar žr. Kregždys 2018: 42);
- (β2) grafemų junginio *-sz-* žymėjimas vietoj *-ss-* (resp. pr. *Borsskayto* ↔ *Borsz kayto*) yra įprasta a. v. a. kalba parašytų raštų ypatybė — grafinė *s-fortis* (resp. β) alternacija (žr. FrG 113–114)¹⁴⁰. S. Grunau užfiksuota lytis pr. *Borsz kayto* yra ypatingos svarbos, mat yra svarus argumentas paneigti iki šiol vyraujančią nuomonę apie pr. *Wurschayto* trigrafo *-sch-* fonetinę /s/ vertę (žr. α2.2; dar žr. Mřžinskij 1895: 188), todėl ir klaidingai siejamą su sub. lie. *viršaitis* (žr. 79 išn.), kadangi digrafu *sz* a. v. a. *sch* /s/ nežymimas (FrG 115). Dėl S. Grunau kronikoje pasitaikančių gausių rašybos ir gramatikos klaidų (žr. Mažiulis 1966: 33; BRMŠ II: 38), teigti čia esant pavartotą dėsningą *s-fortis*, kuris a. v. a. kalboje buvo vartojamas intervokalinėje pozicijoje (FrG 113–115), **ne**galima. Spėtina, kad tai dusliojo pučiamojo /s/ grafinis variantas (FrG 112), plg. lytį pr. *Wor-s-kaito*.

¹³⁹ Plg. top. pr. *Au-c-tekaymen* 1354 ↔ *Autekaym* 1291, *Au-c-tigarbin* 1411 / 1419 ↔ *Autigarbe* 1419 (žr. Gerullis 1922: 13, 224).

¹⁴⁰ Tiesa, digrafu *sz* dar gali būti perteikiami a. v. a. *s* (Young, Gloning 2004: 201; dar žr.; Kregždys 2018: 45), afrikata /ts/ (Young, Gloning 2004: 200; dar žr. FrG 72, 130; dar žr. Kregždys 2018: 53), bet šiuo atveju fonologinė pr. *Borsz kayto* vertė abejonių nekelia.

Vadinasi, galima atsargiai spėti, kad S. Grunau nurodytų lyčių pr. *Borsskayto* / *Borsskaito* / *Borszskayto* reflektuoja kompozitą pr. **Būr(t)-skaitās(-īs)*, kuris, nors ir sudarytas iš baltiškos kilmės dėmenų¹⁴¹, struktūriškai suponuoja defektinį *tatpuruša* tipo kompozitą — **vokiečių kalbos pamorfemį vertinį** (matyt, vartotą paraleliai su paveldėtos morfologinės struktūros pr. **Burtenas/-is*)¹⁴²: *n. agentis* pr. **būrt-skaitas(-īs)* ‘burtininkas ↔ likimo ženklų sakytojas / aiškintojas’ (su antrojo sando resp. *n. agentis* baigmens pr. **-jas* apokope dėl fleksinio formanto *-ā-s* redukcijos¹⁴³, suponavusios sąsają su antroponimų suff. pr. **-ait-* (resp. pr. *-oyt-* / *-eyt-* [plačiau žr. Trautmann 1974: 180–181]¹⁴⁴) darybos tipu) ← pr. **burt-skaitā(a)s* *‘burtų sakytojas resp. burtininkas’ su suff. pr. **-tājas*¹⁴⁵ (plačiau apie jį žr. Mažiulis 2004: 35) < a. v. a. *war-seger*,

¹⁴¹ Plg. rytų baltų genetinius atitikmenis: (1) sub. lie. *būrta* ‘kubiukas su tam tikromis akimis šonuose burtams mesti; šiaip kokia priemonė tokiam reikalui; prietaras, būrimas; likimas ir kt.’ (**senieji raštai** — Mažoji Lietuva [LKŽe]) ↔ sub. la. *burts* ‘būrėjo, burtininko ženklas’ (ME I: 355); (2) verb. lie. *skaityti* ‘kalbėti [maldas]’ R, K. Donel, N (Mažoji Lietuva [LKŽe]) ↔ verb. la. *skāitīt* ‘skaičiuoti; aiškinti; deklamuoti; skaityti’ (ME III: 866–867).

¹⁴² Plg. S. Grunau nurodytą prūsų žynio ir Brutenio genetinę sąsają (plg. „<...> wen is war ihr kirwait gewesen Bruteno <...>“ [Grunau I: 96; žr. 108 išn.]), t. y. galima spėti, kad avd. pr. *Bruteno*, *Brutteno*, *Bruđeno*, *Bruteni* ‘Videučio brolis, vyriausiasis prūsų žynys (VI a.)’ (žr. BRMS II 47, 52–54, 56–59, 61, 64, 67, 68, 70, 75, 76; dar žr. Kregždys 2012: 30) yra **apeliatyvas**, virtęs asmenvardžiu: avd. pr. **Burtenas/-is* *‘tas, kuris buria, aiškina paslaptinius ženklus resp. spėja = žynys’ (su *-ru-* < *-ur-* metateze [apie šį sklandžiojo *r* kitimą žr. Gerullis 1922: 224]; dar plg. avd. pr. *Perbande* 1370 ↔ *Prebande* 1393 [Trautmann 1974: 76]) ← adj. pr. *būrtenas, *-a* *‘skirtas būrimui, burtų’ (apie prūsų apeliatyvinės kilmės asmenvardžius, sudarytus su suff. pr. *-en-* plačiau žr. Trautmann 1974: 167–168) ← sub. pr. *būrtān g. neutr. *‘likimo ženklas; būrimas’ (žr. PJa I: 266–267) + suff. *-en-* (apie jį plačiau žr. Mažiulis 2004: 27; Kregždys 2015: 20–21).

Manyti, kad minėtos, S. Grunau pateikiamos, lytys reflektuoja a. v. a. *bruder* ‘brolis; tikėjimo brolis (ir religinis krikščioniškas kreipinys); vienuolis; bendrakeleivis, pažįstamas, bičiulis; cecho narys; karys’ (FHNDWe; Götze 1920: 42 [v. v. ž. pavyzdžiai šiuo atveju negali būti lyginami, mat reflektuoja šaknies balsį *-o-*, neužfiksuotą aptariamuose prūsų asmenvardžiuose, plg. v. v. ž. *broder* ‘brolis; brolis vienuolis’ (LW 138)]) resp. **brolių** Videučio ir Brutenio giminystės saitą, matyt, **negalima**, kadangi a. v. a. *d* → *t* kaita **intervokalinėje** pozicijoje šio vokiečių kalbos laikotarpio raštuose nėra užfiksuota (plačiau žr. FrG 90–97). Dėl šios priežasties, avd. pr. *Bruđeno* su struktūriniu elementu *-d-*, spėtina, priskirtinas antrinėms resp. korekciniams lytims, informacijos pateikėjo sugalvotoms, siekiant pateikti mitologinio vardo ir jo galimo kilmės apeliatyvo genetinį ryšį. Žinoma, šį pavyzdį formaliai galima būtų interpretuoti ir kaip *lapsus calami* refleksiją.

¹⁴³ Plg. sub. pr. *artōys* ‘artojas’ E 236 ← pr. *artājas ‘t. p.’ (PEŽ I: 93). Dėl prūsų fleksinio formanto **-ās* redukcijos plačiau žr. Mažiulis 2004: 37.

¹⁴⁴ Minėtina, kad T. Grienbergeris (1896: 75), matyt, kartodamas A. Mierzyrskio (Mbržinskij 1895: 188) identišką teiginį, analizuojamo mitonimo suff. *-ait-* aiškino kaip lotynizuotos formos struktūrinį elementą.

¹⁴⁵ Plg. darybinį ir semantinį atitikmenį sub. lie. *skaitytojas* ‘maldų vadovas, sakytojas’ N [Mažoji Lietuva (LKŽe)].

war-sager / v. v. ž. *war-seger*, *wârsager* ‘aiškiaregys, orakulas, **būrėjas** resp. V. lo. *veridicus*’ ir kt. (žr. 3 schemą).

5. Išvados

1. SK sakralinių apeigų indikacinė leksema a. v. a. *bockheiligung* A(p) yra ne ktiniferatinės (t. y. susijusios su aukos nudūrimu, papjovimu), bet idolatrinės (resp. religinio stabo garbinimo) konotacinės vertės, suponuojančios demonologinio simbolio sakralizavimą.
2. Pirmasis rašto paminklas, kuriame minima vakarų baltų ožio kulto pseudoreminiscencija — Erazmo Stellos *De Borussiae Antiquitatibus Libri Duo* (1518).
3. Zoomorfinio objekto — ožio latrija nėra indigeni senosios baltų religijos refleksija, bet itin vėlyva fantasmagorija, sukurta, remiantis ST minimomis τράγος ἀποομπαιός (*caper emissarius*) apeigomis bei demonologine Azazelio kulto savastimi.
4. SK autorius, sugretinęs XVI a. Vokietijoje itin populiarus, religinės konotacijos objektus — judėją ir ožį, implikavo ikonografinį demonologinį burtininko ir velnio vaizdinį alternantą, simbolizavusį blogį ir sąsają su magija.
5. S. Grunau paralelinės mitonimų lytys pr. *Wurschayto*, *Wursskaito*, *Worskaito* ↔ pr. *Borsskayto*, *Borsskaito*, *Borszskayto* suponuoja *tatpuruša* tipo dūrinus, klasifikuotinus į dalinius ir pilnus leksikos vertinius — semantinius germanizmus:
  - 5.1. partityviniai vertiniai — pr. *Wur-schayto*, *Wur-sskaito*, *Wor-skaito* ‘burtininkas’ ← a. v. a. *war-* / *wor-(seger)*, *war-(sager)* / v. v. ž. *wâr-(seger)*, *wâr-(sager)* ‘būrėjas’ (šiam tipui priskirtini ir *Sūduvių knygelės* lytis jtv. *Wour-schkaite* A[p] ir kt. jos variantai);
  - 5.2. pamorfemiai vertiniai — pr. *Bor-sskayto*, *Bor-sskaito*, *Bor-szkayto* ‘burtininkas’ (SK tokių nėra užfiksuota).
  - 5.3. Fonologinė a. v. a. *ā* (→ *ou* [↔ *ū*], *o*) raida suponavo formaliai skirtingos grafinės raiškos, nors ir tos pačios kilmės, pirmojo kompozitų sando pr. *Wor-*, *Wur-* (resp. *Worskaito* / *Wurschayto*, *Wursskaito*) / jtv. *War-*, *Wour-*, *Wur-* (resp. jtv. *warfkeyten* K, *Wourschkaite* A[p], *wurfchkaýt* E) formas.
  - 5.4. Mitonimas pr. *Borsskayto* (ir jo variantai *Borsskaito*, *Borszskayto*) reflektuoja *n. agentis* darybos tipo vertinį pr. **būrt-skaitas*(/-īs) *‘burtininkas ↔ likimo ženklų sakytojas, aiškintojas’ ← pr. **burt-skaitāj(a)s* ‘t. p.’;
  - 5.5. S. Grunau ir SK analizuotų mitonimų struktūrinių kitimų tendencijos yra koherenčios.

Trumpiniai

Grafiniai trumpiniai

- ← pirminės etiologinės grandies žymuo
- < antrinės (resp. tolimosios) etiologinės grandies žymuo
- ↔ interferencijos (resp. dviejų modaliųjų lyginamųjų elementų) žymuo
- ⇔ semantinės transformacijos žymuo
- ≠ kontradikcijos (resp. neatitikimo) žymuo
- + struktūrinės jungties žymuo
- ‡ pseudoleksems (įvairių tyrėjų sukurtų žodžių ar kalbos faktų) žymuo
- † dingusio ar neišlikusio dokumento / asmens mirties žymuo
- /.../ fonetinės transkripcijos žymuo
- * rekonstruoti lytis, semantinė jos vertė
- [...] knygų be paginacijos (resp. inkunabulų modelio) puslapių nuoroda, remiantis elektroninės knygos konversine numeracijos sistema

Kalbų ir dialektų, lingvistikos terminų trumpiniai

- adj. — lo. (*nomen*) *adjectivum* ‘būdvardis’
- aram. — aramėjų (vienos semitų tautų kalbės) žodis
- a. v. a. — ankstyvosios vokiečių aukštaičių (kalbės [XIV–XVII a. (iki 1650 m.)]) žodis
- avd. — asmenvardis
- bl. — baltų prokalbės forma
- bžn. lo. — bažnytinės (resp. III–X a.) lotynų (kalbės) žodis
- dial. — dialekto(-inis) (šnektos) žodis
- hebr. — hebrajų (vienos semitų tautų kalbės) žodis
- hidr. — hidronimas (resp. vandenvardis)
- jdš. — jidiš (vakarų germanų kalbės) žodis
- jt. — jotvingių (kalbės) žodis
- la. — latvių (kalbės) žodis
- le. — lenkų (naujojo laikotarpio [nuo XIX a.] kalbės) žodis
- lie. — lietuvių (kalbės) žodis
- lo. — lotynų (resp. klasikinio laikotarpio [t. y. I prieš m. e. — III m. e. a.]) (kalbės) žodis
- pr. — prūsų (kalbės) žodis
- r. — rusų (kalbės) žodis
- RPr. — Rytprūsių arba Rytų Prūsijos (kalbės [resp. *Niederpreußisch* / *Hochpreußisch*]) žodis
- s. — senojo laikotarpio (kalbės) žodis (tik junginyje su kalbos trumpiniu)
- s. le. — senojo laikotarpio lenkų (kalbės [XII a. 2-oji pusė — XV a.]) žodis
- sub. — lo. (*nōmen*) *substantivum* ‘daiktavardis’
- suff. — lo. *suffixus* ‘priesaga’
- s. v. a. — senosios vokiečių aukštaičių (kalbės [VIII–XI a. (iki 1050 m.)]) žodis
- s. v. ž. — senosios vokiečių žemaičių (kalbės [XI–XII a.]) žodis
- top. — toponimas (resp. vietovardis)
- v. — viduriniojo (kalbės) laikotarpio žodis (tik junginyje su kalbos trumpiniu)
- v. — naujosios vokiečių (aukštaičių kalbės [nuo 1650 m.]) žodis
- verb. — lo. *verbum* ‘veiksmažodis’
- v. le. — viduriniojo laikotarpio (resp. XVI–XVIII a.) lenkų (kalbės) žodis
- V. lo. — viduramžių (resp. X–XIV a.) lotynų (kalbės) žodis
- v. v. a. — vidurinėsios vokiečių aukštaičių (kalbės [nuo 1050 m. iki 1350 m.]) žodis
- v. v. ž. — vidurinėsios vokiečių žemaičių (kalbės [nuo XIII a. — XVII a.]) žodis

Kiti trumpiniai AdvM — Tertulianus *Adversus Marcionem*

Apr — Apreiškimas Jonui

b. — bala

Bar — Barucho knyga

Chr. Camp. — Christianus Campililiensis (Christanus de Campo Liliorum [† 1329]) *Speculum animalium*

Dan — Danielio knyga

En — deuterokanoninė ST Enocho knyga (III–I a. pr. m. e.)

Ez — Ezekielio knyga

ež. — ežeras

Iš — 2 Mozės, arba Išėjimo, knyga

Iz — Izaijo knyga

Įst — 5 Mozės, arba Pakartoto Įstatymo, knyga

Yōm — Yōmā (resp. v. hebr. יוֹמָא 'diena; šviesa') — Mōedo (resp. v. hebr. מוֹעֵד 'susitikimas; šventė, festivalis'), arba Mišnos 2-osios dalies, sudarytos iš 12-os traktatų, 5-asis naratyvas

k. — kaimas

2 Kar — Antroji Karalių knyga

1 Kr — Pirmoji Kronikų knyga

Kun — Kunigų knyga

l. — laukas

Lk — Evangelija pagal Luką

LMAGBR — Lenkijos mokslų akademijos Gdanko bibliotekos Rankraščių skyrius (*Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii nauk, Pracownia Rękopisów*)Men — *Mnāhōt* (resp. v. hebr. מַנְהוֹת 'valgių aukojimas') — Mišnos 5-osios dalies naratyvas

mš. — miškas

Mt — Evangelija pagal Matą

NT — Naujasis Testamentas

Or. Cels. — Origenes *Contra Celsum*

P. — Πανσανίου Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος

Pes — *P'sāhim* (resp. v. hebr. פְּסָחִים 'Pesacho aukojimai, patiekalai') — Mōedo 3-iasis naratyvas, sukomponuotas iš 10-ies struktūrinių elementų

Ps — Psalmynas

pv. — pieva

r. — rytų (prie kalbos nuorodos)

Sk — Skaičių knyga

ST — Senasis Testamentas

Suk — *Sūkkāh* (resp. v. hebr. סֻכָּה 'palapinė') — Mōedo 6-asis struktūrinis elementasTacit. Germ. — *P. Cornelii Taciti libri qui supersunt. Tomus posterior: Historiarum libri. Germania. Agricola. Dialogus de oratoribus.* Lipsiae: Typis B. G. Teubneri, 1936.VKKSTVB — Viešojo Koperniko knygų saugyklos Torunės vaivadijos biblioteka (*Wojewódzka Biblioteka Publiczna — Książnica Kopernikańska w Toruniu*)WHAB — Wolfenbütelio hercogo Augusto biblioteka (*Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel*)Zoh — *Zōhar* (resp. v. hebr. זוֹהַר 'šviesa; švytėjimas; mėnulis') — svarbiausias Kabalos tekstas

Literatūra

- ADB I–LVI = *Allgemeine Deutsche Biographie* 1–56. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1875–1912.
- ΑΓ = Η Αγία Γραφή. Πέργαμος: Σκληρό έξώφυλλο, 2005.
- Alseikaitė-Gimbutienė, Marija. 1934. Pagoniškosios laidojimo apeigos Lietuvoje. *Gimtasai kraštas* 31. *Tautotyros vienkartinis leidinys*. Red. P. Bugailiškis. Šiauliai: Šiaulių kraštotyros draugija / „Aušros“ muziejus, 53–80.
- Bagdanavičius, Vytautas Jonas. 1994. Sūduvių religijos klausimas. *Prūsijos kultūra* (Senovės baltų kultūra 3). Vilnius: Academia, 107–118.
- Baldi, Philip. 1999. *The Foundations of Latin*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Balsys, Rimantas. 2006. *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Balsys, Rimantas. 2014. Ožys baltų pasaulėjautoje: nuo aukos aukščiausiems dievams iki velnio gyvulio. *Gimtasai kraštas* 7, 38–47.
- Balsys, Rimantas. 2015. *Lietuvių ir prūsų pagonybė: alkai, žyniai, stabai*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- Balsys, Rimantas. 2017. *Lietuvių ir prūsų religinė elgsena: aukojimai, draudimai, teofanijos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Barycz, Henryk. 1973. *Jan Łasicki. Studium z dziejów polskiej kultury naukowej XVI wieku*. Wrocław & Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Bartal, Antonius. 1901. *Glossarium Mediae Et Infimae Latinitatis Regni Hungariae*. Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri.
- Barton, George A. 1918. *The Religion of Israel*. New York: The MacMillan Company.
- Bb.e = *Biblija (Senasis Testamentas / Naujasis Testamentas)* — www.biblija.lt
- BBk Jer = Jono Bretkūno veikalas *Biblija, Jeremijo knyga* (1590) elektroninė abėcėlinė žodžių formų konkordancija, kurią 2018 m. parengė dr. Ona Aleknavičienė, Ernesta Kazakėnaitė, Vytautas Zinkevičius (programuotojas); saugoma Lietuvių kalbos institute, Senųjų raštų duomenų bazėje (ISBN: 978-609-411-206-5).
- BBk Job = Jono Bretkūno veikalas *Biblija, Jobo knyga* (1590) elektroninė abėcėlinė žodžių formų konkordancija, kurią 2018 m. parengė dr. Birutė Triškaitė, Vytautas Zinkevičius (programuotojas); saugoma Lietuvių kalbos institute, Senųjų raštų duomenų bazėje (ISBN: 978-609-411-206-5).
- BDB = Francis Brown, Richard Driver, Charles Briggs. *Enhanced Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon, with an appendix containing the Biblical Aramaic, based on the lexicon of William Gesenius as translated by Edward Robinson, by Francis Brown, with the cooperation of S. R. Driver and Charles A. Briggs*. Based on the 1906 edition originally published by Clarendon Press: Oxford, Washington, 2000.
- Behringer, Wolfgang. 2005. How Waldensians Became Witches: Heretics and Their Journey to the Other World. *Demons, Spirits, Witches 1: Communicating with the spirits*. Ed. G. Klaniczay, É. Pócs. Budapest & New York: Central European University Press, 155–192.

- Beresnevičius, Gintaras. 1995. *Baltų religinės reformos*. Vilnius: Taura.
- Beresnevičius, Gintaras. 2004. *Lietuvių religija ir mitologija*. Vilnius: Tyto alba.
- Běťáková Marta Eva; Blažek, Václav. 2012. *Encyklopedie baltské mytologie*. Praha: Libri.
- Bethge, Wolfgang. 1970. Riesenbeck. *Monographien 1: Riesenbeck, Kr[eis] Tecklenburg, Gleuel, Kr[eis] Köln. Kriva Bara, Banat. Barossatal, Südaustralien* (Phonai, Band 6). Hrsg. Walter Haas. Tübingen: Max Niermeyer Verlag, 11–66.
- Bezzenberger, Adalbert. 1878. *Altpreuussisches. Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen 2*. Göttingen: Verlag von Robert Peppmüller, 135–141.
- Bianchi, George Henry. 1875. *The mythology of Greece and Rome with special reference to its use in art*. London: Chapman and Hall, Ld.
- Bilkis, Laimutis. 2008. *Lietuvių helonimų daryba. Priesaginiai ir priesagėtieji helonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Bink, Hermann. 1935. *Auf den Spuren der alten Sudauer. Der ostpreussische Erzähler 34*. Königsberg Pr.: Sturm-Verlag — Ferdinand Hirt, 481–485.
- BL = *Biblia. Die Heilige Schrift. Text der unrevidierten Lutherbibel 1545*.
- Blaise, Albert. 1994. *Dictionnaire Latin-Français des auteurs du Moyen-Âge. Lexicon Latinitatis Medii Aevii*. Tvrnholti: Typographi Brepols editores pontificii.
- Bonino, Serge-Thomas. 2016. *Angels and Demons. A Catholic Introduction*. Washington: The Catholic University of America Press.
- Brauer, Michael. 2008. *Die Reformation in Preußen und der heilige Bock. Gestiftete Zukunft im mittelalterlichen Europa. Festschrift für Michael Borgolte zum 60. Geburtstag*. Hrsg. Wolfgang Huschner, Frank Rexroth. Berlin: Akademie Verlag, 145–164.
- Braun, Joseph. 1907. *Die liturgische Gewandung im Occident und Orient: nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik*. Freiburg im Breisgau: Herdersche Verlagshandlung.
- Breithauptus, Johannes Fridericus. 1710. *R. Salomonis Jarchi, Commentarius hebraicus in Pentateuchum Mosis, latine versus, cum duobus vetustissimis Codicibus MStis membranaceis collatus, multis in locis auctus & emendatus atque notis illustratus*. Gothæ: Typis Reyherianis.
- Brixianus, Antonius Ricciardus. 1591. *Commentaria Symbolica in duos tomos distributa (in quibus explicantur arcana penè infinita) 1*. Venetia: Apud Franciscum de Francichis Senenlem.
- BRMŠ I–IV = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai 1–4*. Sud. Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 1–2), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 3–4), 1996–2005.
- Brückner I–II = *Alexander Brückner. Encyklopedia staropolska 1–2*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1939.
- Brückner, Alexander. 1904. *Starożytna Litwa. Ludy i bogi*. Warszawa: Druk K. Kowalewskiego.
- Brückner, Alexander. 1922. *Osteuropäische Götternamen. Ein Beitrag zur vergleichenden Mythologie. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen 50(3/4)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 161–197.

- BSC = *Biblia Sacra iuxta Vulgatam Clementinam*
- BSQ I–II = *Biblia Sacra quadrilingua Veteris Testamenti Hebraici cum versionibus e regione positis... M. Christiano Reineccio. Lipsiae: svmtibus haeredvm Lanckisianorvm, 1750–1751.*
- BSV = *Biblia sacra, cum universis Franc. Vatabli, Regii Hebraicæ Linguae quondam Profefforis, et variorum interpretum, annotationibus. Latina Interpretatio duplex est: altera vetus, altera nova... Parisiis: Sumptibus Societatis, 1729.*
- Būga I–III = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai 1–3. Sud. Zigmas Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.*
- Bujnicki, Kazimierz. 1852. *Pamiętniki księdza Jordana: obrazek Inflant w XVII wieku. T I. Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.*
- Burde, Christina. 2005. *Bedeutung und Wirkung der schwarzen Bekleidungsfarbe in Deutschland zur Zeit des 16. Jahrhunderts. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde durch den Promotionsausschuss Dr. phil. der Universität Bremen. Bremen: Universität Bremen.*
- בורשטין, מנחם. 1988. א. נישלר ושוח: ירושלים. החכלא
- Butkus, Alvydas. 1995. *Lietuvių pravardės. Kaunas: Aesti.*
- Buurman I–XII = Otto Buurman. *Hochdeutsch-plattddeutsches Wörterbuch 1–12. Auf der Grundlage ostfriesischer Mundart. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag, 1962–1975.*
- CMH = *The Cambridge Medieval History 4. Ed. J. M. Hussey. Cambridge: at the University Press, 1967.*
- Cohen, Simona. 2008. *Animals as Disguised Symbols in Renaissance Art. Leiden: Brill.*
- Cook I–II = Arthur Bernard Cook. *Zeus: A Study in Ancient Religion 1–2. Cambridge: at the University Press, 1925.*
- Crawford, Sidnie White. 2006. *The Rewritten Bible at Qumran. The Bible and the Dead Sea Scrolls, vol. 1. Ed. J. H. Charlesworth. Waco: Baylor University Press, 131–147.*
- Daľ I–IV = Vladimir Daľ. *Tolkovyj slovar' živoego velikorusskogo jazyka 1–4. Moskva: Russkij jazyk, 1989–1991.*
- Davidson, Gustav. 1971. *A Dictionary of Angels: Including the Fallen Angels. New York: Free Press.*
- DCH I–VIII = *The Dictionary of Classical Hebrew 1–8. Ed. David J. A. Clines. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 1993–2011.*
- DDD = *Dictionary of deities and demons in the Dible (DDD). Ed. Karel van der Toorn, Bob Beking, Pieter W. van der Horst. 2nd extensively rev. ed. Leiden: Brill, 1999.*
- Deacy, Susan. 2008. *Athena. New York: Routledge.*
- Dennis, Geoffrey W. 2016. *The encyclopedia of Jewish myth, magic and mysticism. Woodbury, MN: Llewellyn Worldwide.*
- Dever, William G. 2005. *Did God Have a Wife? Archaeology and Folk Religion in ancient Israel. Grand Rapids & Cambridge: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.*

- DGWDS I–VI = *Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden.* Mannheim & Zürich: Dudenverlag, 1977–1981.
- Diefenbach, Laurentius. 1857. *Glossarium Latino-Germanicum mediae et infimae aetatis.* Francofurti ad Moenum: Sumptibus Josephi Baer Bibliopolae.
- Dini, Pietro Umberto. 2000. *Baltų kalbos.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Dini, Pietro Umberto. 2011. Jotvingių kalba. *Terra Jatwezenorum. Jotvingių krašto istorijos paveldo metraštis* 3. Punkskas: „Aušros“ leidykla, 44–53.
- Dini, Pietro Umberto. 2014. *Foundations of Baltic Languages.* Vilnius: Vilnius University.
- Dmochowski, Franciszek Salezy. 1860. *Dawne obyczaje i zwyczaje szlachty i ludu wiejskiego w Polsce i w ościennych prowincjach.* Warszawa: w Drukarni J. Jaworskiego.
- Dowden, Ken. 2000. *European Paganism. The Realities of Cult from Antiquity to the Middle Ages.* New York: Routledge.
- Dtm = Wolff Ditmar. *Kurŕer Auszugk Der Ankunfft, Regierung, vnd lebens, aller Hohemeister des Deudŕchen Ordens in Preuffen, sampt den Ceremonien, so vnter jrem Regiment für der erkenntnis Göttlichs Worts ŕein gehalten worden, Auch wie lange ŕie regirt, vnd was ŕie geftiffet haben.* Elbing, 1564.
- Du Cange Lat I–VII = Du Cange, Charles du Fresne. *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis conditum a Carolo Dufresne domino du Cange auctum a monachis ordinis S. Benedicti cum supplementis integris D. P. Carpenterii et additamentis Adelungii et aliorum digessit G. A. L. Henschel* 1–7. Parisii: excudebant Firmin Didot fratres, 1840–1850.
- Dvd I–VIII = *M. Lucas David's Preuffische Chronik* 1–8. Königsberg: in der Hartungŕchen Hofbuchdruckerei, 1812–1817.
- DW = Lorenz Diefenbach, Ernst Wülcker. *Hoch- und Nieder-deutsches Wörterbuch der mittleren und neueren Zeit.* Basel: Benno Schwabe Verlagsbuchhandlung, 1885.
- DWG I–XVI = *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm.* 16 Bde. in 32 Teilbänden. Leipzig: S. Hirzel, 1854–1961 (Quellenverzeichnis — 1971).
- Dworzackowa, Jolanta. 1958. Kronika pruska Szymona Grunauna jako ŕródło historyczne. *Studia ŕródloznawcze* II. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 119–146.
- Easton, Matthew George. 1997. *Easton's Bible Dictionary.* Albany: Books for the Ages.
- EB I–IV = *Encyclopædia Biblica* 1–4. *A Critical Dictionary of the Literary Political and Religious History, the Archæology, Geography and Natural History of the Bible.* Edited by the Rev. T. K. Cheyne, M.A., D.D. Oriel Professor of the Interpretation of Holy Scripture at Oxford and Formerly Fellow of Balliol College Canon of Rochester and J. Sutherland Black, M.A., LL.D. New York & London: the Macmillan Company; Adam and Charles Black, 1899–1903.
- EH I–II = Jānis Endzelīns, Edīte Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Miilenbacha Latviešu valodas vārdnīcai* 1–2. Rīgā: Kultūras fonds, 1934–1938 (sj. 1), 1938–1946 (sj. 2).

- Ehret, Ramona. 2015. Der Jude im Dorn (Märchen von Jakob und Wilhelm Grimm, 1815). *Handbuch des Antisemitismus. Judenfeindschaft in Geschichte und Gegenwart*. Hrsg. W. Benz. Band 7: Literatur, Film, Theater, und Kunst. Berlin & Boston: Walter de Gruyter GmbH, 208–211.
- EJ I–XXII = *Encyclopaedia Judaica* 1–22. Fred Skolnik, Editor in Chief. Michael Berenbaum, Executive Editor. Detroit & London: Thomson & Gale, USA; Keter Publishing House Ltd., Jerusalem, 2007.
- Engensperger, Ernst. 1965. Reminiscenzen zur modischen Entwicklung des Schuhs. *Aesthetische Medizin* 14(7), 198–206.
- Erzepki, Bolesław. 1900. *Słownik Łacińsko-Polski Bartłomieja z Bydgoszczy. Podług rękopisu z roku 1532*. Poznań: Drukarnia dziennika Poznańskiego.
- Estkowski, Ewaryst. 1859. *Zbiorek rzeczy swojskich ku nauce i rozrywce dla młodzieży*. Poznań: Nakładem Księgarni Konstantego Żupańskiego.
- Feldman, Ariel; Goldman, Liora. 2014. *Scripture and Interpretation. Qumran Texts that Rework the Bible*. Berlin & Boston: Walter de Gruyter GmbH.
- Feyerabend, Karl. 1905. *A complete Hebrew-English Pocket-Dictionary to the Old Testament*. Berlin & New York: The International News Company.
- FHNDWe = *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch* 1–11... Hrsg. O. Reichmann. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 1986–2016 (<https://fwb-online.de/>).
- Ford, Michael W. 2006. *Book of the Witch Moon: Chaos, Vampiric & Luciferian Sorcery*. Salt Lake City: Succubus Publishing.
- Fr I–II = Hermann Frischbier. *Preussisches Wörterbuch. Ost- und Westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge* 1–2. Berlin: Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin, 1882–1883.
- Freise, Fridrun. 2012. Elbing. *Handbuch kultureller Zentren der Frühen Neuzeit. Städte und Residenzen im alten deutschen Sprachraum. Bd. 1: Augsburg–Gottorf*. Hrsg. W. Adam, S. Westphal. Berlin & Boston: Walter de Gruyter GmbH, 467–502.
- FrG = *Frühneuhochdeutsche Grammatik* von Robert Peter Ebert, Oskar Reichmann, Hans-Joachim Solms und Klaus-Peter Wegera. Hrsg. Oscar Reichmann, Klaus-Peter Wegera. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993.
- Frifchbier, Hermann. 1870. *Hexenspruch und Zauberbann. Ein Beitrag zur Geschichte des Aberglaubens in der Provinz Preußen*. Berlin: Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin.
- Gaerte, Wilhelm. 1959. Sakrale Herrschaftsform bei den heidnischen Preussen, Litauern und Letten. *The Sacral Kingship. Contributions of the Central Theme of the VIII th International Congress for the History of Religions (Rome, April 1955) / La regalita sacra. Contributi al tema dell VIII Congresso Internazionale di Storia delle Religioni (Roma, aprile 1955)*. Leiden: E. J. Brill, 635–650.
- Gantz, Timothy. 1993. *Early Greek myth: a guide to literary and artistic sources*. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press.

- Gerullis, Georg. 1922. *Die altpreußischen Ortsnamen*. Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger.
- Gimbutas, Marija. 1963. *The Balts*. London: Thames and Hudson.
- Glagolev, Sergej Sergeevič. 1909. *Grečeskaja religija 1. Vnbrovanija*. Sergiev Posad: Tipografija Svjato Troickoj Sergejevoj Lavry.
- Gloger I–IV = Zygmunt Gloger. *Encyklopedja staropolska ilustrowana* 1–4. Warszawa: Druk P. Laskauera i W. Babickiego, 1900–1903.
- Górski, Karol. 1982. *Zanik dawnych prusów. Zapiski Historyczne poświęcone historii Pomorza i krajów bałtyckich* 47(4). Warszawa & Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 81–88.
- Götze, Alfred. 1920. *Frühneuhochdeutsches Glossar. Zweite, stark vermehrte Auflage*. Bonn: A. Marcus und E. Weber's Verlag.
- Green, Yosef. 2013. Who knows seven? *Jewish Bible Quarterly* 41(4), 255–261.
- Greimas, Algirdas Julius. 1990. *Tautos atminties beiškant*. Vilnius & Chicago: Mokslas.
- Grienberger, Theodor von. 1896. Die Baltica des Libellus Łasicki. Untersuchungen zur litauischen Mythologie. *Archiv für slavische Philologie* 18. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1–86.
- Grimm I–IV = Jacob Grimm. *Teutonic Mythology* 1–4. London: George Bell and Sons, 1882–1888.
- Grimm, Jakob. 1835. *Deutsche Mythologie*. Göttingen: In der dieterichschen Buchhandlung.
- Grunau I–III = *Simon Grunau's preussische Chronik* (Die preussischen Geschichtschreiber des XVI. und XVII. Jahrhunderts). Bd. 1–3. Hrsg. M. Perlbach, R. Philippi, P. Wagner. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1876–1896.
- Gruppe I–II = Otto Gruppe. *Griechische Mythologie und Religionsgeschichte* 1–2. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1906.
- Guiley, Ellen Rosemary. 2008. *The Encyclopedia of Witches, Witchcraft and Wicca*. New York: Facts on File, Inc.
- Guiley, Ellen Rosemary. 2009. *The Encyclopedia of Demons and Demonology*. New York: Facts on File, Inc.
- Harrison, Jane Ellen. 1913. *The Religion of Ancient Greece*. London: Contable & Company Ltd.
- Hartknoch, Christoph Johann. 1679. *Selectæ dissertationes historicæ de variis rebus Prussicis. Opera & studio Christophori Hartknoch*. Francofurti & Lipsiae; Jenae: Sumtibus Martini Hallervordii.
- Hartknoch, Christoph Johann. 1684. *Alt und neues Preuffen oder preuffischer Historien. 3wey Theile...* Franckfurt und Leipzig: In Verlegung Martin Hallervorden.
- Hasiuk, Michał. 1993. Bemerkungen zum Text Hieronymi Meletii „Wahrhaftige Beschreibung der Sudawen auf Samland, sammt ihrem Bockheiligen und Ceremonien“. *Contributions to Baltic Linguistics* (Linguistic and Oriental Studies — Monograph Supplement 2). Poznań: Adam Mickiewicz University, 83–86.
- Heyne I–III = Moritz Heyne. *Deutsches Wörterbuch* 1–3. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1890–1895.

- Hennenberger, Casparus. 1584. *Kurtze und warhafftige Beschreibung des Landes zu Preuffen. Item: Der alten heidenischen undeutschen Preuffen sampt irer Religion, Göttern Bapften und Pfaffen... Letzlichen eine kurtze Austeilung des Landes wie dasselbige in der Heiden schafft... bewonet worden.* Königsperg.
- Henricus de Lettis. 1874. *Heinrici Chronicon Lyvoniae ex recensione Wilhelmi Arndt. In usum scholarum ex monumentis Germaniae historicis reduci fecit Georgius Heinrichus Pertz (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum. Ex monumentis germaniae 29).* Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani.
- Hertz, Joseph H. 1999. *The Pentateuch and Haftorahs: Hebrew Text English Translation and Commentary.* Jerusalem: Gesharim.
- Hess, Cordelia. 2017. *The Absent Jews. Kurt Forstreuter and the Historiography of Medieval Prussia.* New York & Oxford: Berghahn Books.
- Hooke, Samuel Henry. 1968. *Middle Eastern Mythology.* Middlesex: Penguin Books.
- Hunter, Erica D. C. 1996. Incantation Bowls: A Mesopotamian Phenomenon? *Orientalia* 65(3), 220–233.
- Ivanov I–II = Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov. *Trudy po etimologii indoevropskikh i dreoneperedneaziatskikh jazykov* 1–2. Moskva: Jazyki slavjanskih kultur, 2007–2008.
- Ivanov, Vjačeslav Vsevolodovič; Toporov, Vladimir Nikolaevič. 1983. K probleme ltš. *Jumis* i baltijskogo bliznečnogo kul'ta. *Baltoslavjanskije issledovanija* 1982. Moskva: Nauka, 140–175.
- Jastrow I–II = Marcus Jastrow. *A Dictionary of the Targumim, The Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature.* London & New York: Luzac & Co., G. P. Putnam's Sons, 1903.
- JBR I–V = Jonas Balys. *Raštai* 1–5. Par. R. Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998–2004.
- Jones, George Fenwick. 1960. The Function of Food in Mediaeval German Literature. *Speculum* 35(1). Chicago: The University of Chicago Press 78–86.
- Juciewicz, Ludwik Adam. 1846. *Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów.* Wilno: Drukarnia M. Romma.
- Kagarov, Evgenij. 1913. *Kul' fetišej, rastenij, životnyh" v" Drevnej Grecii.* S.-Peterburg": Senatskaja Tipografija.
- Kajackas, Algimantas. 1998. *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje.* Kaunas: Lietuvos katechetikos centras.
- Kawiński, Paweł. 2011. Staropruskie słownictwo aksjologiczne i sakralne w ujęciu etnolingwistycznym. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 271. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, 33–60.
- Kawiński, Paweł. 2018. *Sacrum w wyobrażeniach pogańskich Prusów. Próba interpretacji na pograniczu historii i etnologii religii.* Olsztyn: Towarzystwo Naukowe Pruthenia.
- Klein, Ernest. 1987. *A comprehensive etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English.* Jerusalem & Tel Aviv: Eisenbrauns.
- Kluge, Friedrich. 2002. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache.* 24 Aufl. Bearb. von Elmar Seebold. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

- Knauth, Christian. 1767. *Derer Oberlaufitzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte, darinnen derselben Heidenthum, Bezwingung zur christlichen Religion, derselben erste Befchaffenheit, evangelische Reformation und folgender Zustand des Christenthums, imgleichn die wendischen Kirchspiele, und dann der wendischen Sprache Geschichte und Bücher, so zum Theil einen großen Einfluß in die Kirchengeschichte der Oberlaufitzer Deutschen hat, ordentlich und deutlich beschrieben.* Görlitz; gedruckt bey Joh. Friedr. Fickelcherer.
- Kobielius, Stanisław. 2002. *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze.* Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Köbler, Gerhard. 1993. *Wörterbuch des althochdeutschen Sprachschatzes.* Paderborn: F. Schöningh.
- Kohut, Alexander. 1866. *Ueber die jüdische Angelologie und Daemonologie in ihrer Abhängigkeit vom Parsismus.* Leipzig: bei F. A. Brockhaus.
- Kraszewski, Józef Ignacy. 1847. *Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d. Tom I. Historia do XIII wieku.* Warszawa: w drukarni Stanisława Strąbskiego.
- Kregždys, Rolandas. 2009. *Sūduvių knygelė—vakarų baltų religijos ir kultūros šaltinis. I dalis: formalių analizė.* *Lituanistica* 55 (3–4 [79–80]), 174–187.
- Kregždys, Rolandas. 2012. *Baltų mitologemų etimologijos žodynas I: Kristburgo sutartis.* Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2015. Baltų mitonimų kilmė: vak. bl. *Pargrubi(j)us (G[r]ubrium, Pergrubrius ir kt.)*; lie. *maselis*. *Acta Linguistica Lithuanica* 73(1), 9–37.
- Kregždys, Rolandas. 2016. *Lietuvių kalbos polonizmų žodyno specifikacija / Charakterystyka Słownika Polonizmów w języku litewskim* (Studia Etymologica Baltica I). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2016_a. *Lietuvių kalbos polonizmų žodynas / Słownik Polonizmów w języku litewskim* (Studia Etymologica Baltica II). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2016_b. Gotfrydo Ostermejerio *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* (1775) mitonimų etimologijos svarstymai. *Senoji Lietuvos literatūra* 41, 83–114.
- Kregždys, Rolandas. 2017. Lithuanian religious and ceremonial terms of semitic origin: phenomenon of Azazel. *Etnolingwistyka* 29. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, 257–267.
- Kregždys, Rolandas. 2018. *Sūduvių knygelės etnomitologinė faktografija: mitonimų Deywoty Zudwoty, Ockopirmus etimologinė raida ir semantinė transformacija.* *Baltu Filologija* 26(2) 2017. Rīga: Latvijas Universitāte, 37–94.
- Kregždys, Rolandas. 2018_a. *Sūduvių knygelės nuorašų formalių analizė bei analitinė eksplikacija.* *Archivum Lithuanicum* 20. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 89–124.
- Kregždys, Rolandas. 2018_b. *Sūduvių knygelės etnomitologinė faktografija: mitonimų Swayxtix, Auschauts etimologinė raida ir semantinė transformacija.* *Baltu filologija* 27(1). Rīga: Latvijas Universitāte, 13–73.

- KSHA = Eva-Maria Krech, Eberhard Stock, Ursula Hirschfeld, Lutz Christian Anders. *Deutsches Aussprachewörterbuch*. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 2009.
- Lasch, Agathe. 1914. *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Halle a.S.: Verlag von Max Niemeyer.
- Lasicius, Johanus Polonus. 1868. *De Diis Samagitarum Libellus*. Hrsg. von W. Mannhardt. Riga: Verlag von J. Bacmeister.
- LATŽ = *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas 2*. Vilnius: Mintis, 1976.
- LE I–XXXVII = *Lietuvių enciklopedija 1–37*. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1985.
- LEEŽ = *Lietuvių etnografijos enciklopedinis žodynas*. Sud. B. Kulnytė, E. Lazauskaitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.
- Lelewel, Joachim. 1863. *Polska. Dzieje i rzeczy jej. Tom V*. Poznań: Nakładem księgarni Jana Konst. Żupańskiego.
- Lepner, Theodor. 1744. *Der Preufche Littauer oder Vorftellung der Nahmens-Herleitung...* Danzig: bey Joh. Heinrig Rüdigersn.
- Lewis, Charlton Thomas; Short, Charles. 1958. *A Latin Dictionary founded on Andrews' edition of Freud's Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Lewy, Ernst. 1904. *Die alpreussischen Personennamen*. Breslau: Buchdruckerei H. Fleischmann.
- Linde I–VI = M. Samuil Bogumil Linde. *Słownik języka polskiego 1–6*. Warszawa: v Drukarni Xięży Piarów, 1807–1814.
- Lipec, Rahl' Solomonovna. 1969. *Ėpos i Drevnjaja Rus'*. Moskva: Nauka.
- LKA I–III = *Lietuvių kalbos atlasas 1–3*. Vilnius: Mokslas, 1977–1991.
- LKŽe = *Lietuvių kalbos žodynas* (t. 1–20, 1941–2002) elektroninis variantas. Antrasis elektroninis leidimas. Red. kolegija: G. Naktinienė ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- LM I–III = *Lietuvių mitologija 1–3*. Sudarė Norbertas Vėlius (t. 1–2), Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius (t. 3). Vilnius: Mintis, 1995–2003.
- LMV = *Lietuvos miškų vardynas. I dalis*. Sud. A. Brukas, B. Elsbergienė, A. Kozlovienė, D. Budriunienė. Kaunas: Lietuvos miškininkų sąjunga.
- Lopuhin' I–XI = Aleksandr' Pavlovič' Lopuhin'. *Tolkovaja Biblija, ili Kommentarij na vsn knigi Sv. Pisanija Vethago i Novago Zavrta 1–11*. Peterburg': Obšedostupnaja bogoslovskaja biblioteka, 1904–1913.
- LS = Henry George Liddell, Robert Scott. *A Greek-English lexicon*. New York & Cincinnati: American Book Company, 1882.
- Lukšaitė, Ingė. 1999. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis—XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius: Baltos lankos.
- LW = August Lübben, Christoph Walther. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1888.

- MacGregor, Neil. 2014. *Germany: Memories of a Nation*. London: Allen Lane.
- Mack, Carol K.; Mack, Dinah. 1999. *A field guide to demons, fairies, fallen angels, and other subversive spirits*. New York: An Owl Book.
- Maguire, Henry. 1997. Magic and Money in the Early Middle Ages. *Speculum* 72(4), 1037–1054.
- Mališauskas, Jurgis. 2009. Baltische Elemente im Werk von Simon Dach. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen* 17, 176–190.
- Manlius, Christophorus. 1719. *Scriptores Rerum Lusaticarum Antiqui & recentiores, Seu Opus, In quo Lusaticae Gentis Origines, Res gestae, Temporum vices... recensentur: quidam nunc primam ex Manuscriptis eruti, inter quos Christophori Manlii Rerum Lusaticarum Commentarii diu desiderati deprehenduntur, nonnulli vero ex Libellis fugientibus, ob raritatem in Corpus conjecti, ex Bibliotheca Senatus Zittaviensis editi*. Lipsiae & Budissae: Sumpt. Davidis Richteri.
- Mather, Samuel. 1705. *The Figures or Types of the Old Testament...* London: at the Prince's Arms.
- Maurus, Rabanus Magnentius. 1467. *De Sermonum proprietate, sive Opus de universo*. Strassburg: Adolf Rusch.
- Mažiulis, Vytautas. 1966. *Prūsų kalbos paminklai*. Vilnius: Mintis.
- Mažiulis, Vytautas. 2004. *Prūsų kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- McDaniel, Walton Brooks. 1948. *Conception, Birth and Infancy in Ancient Rome and Modern Italy*. Coconut Grove, Fla.: "Sunnyrest".
- ME I–IV = *K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca* 1–4, red. Jānis Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija (sj. 1); Kultūras fonds (sj. 2–4), 1923–1932.
- Memminger, Anton. 1904. *Das verhexte Kloster: nach den Akten dargestellt*. Würzburg: Memminger's Verlagsanstalt.
- Mierzyński, Antoni. 1900. *Romowe*. Poznań: Drukarnia dziennika poznańskiego.
- Migne, Jacobus Paulus. 1832. *B. Rabani Mauri Fuldensis abbatis et Moguntini archiepiscopi opera omnia* (Patrologiæ cursus completus, tomus CXI). Lutetia Parisiorum: apud J.-P. Migne editorem.
- Mikhailov, Nikolai. 1998. *Baltische und slawische Mythologie*. Madrid: ACTAS.
- Mislenta, Coelestinus. 1626. *Manuale Prutenicum, seu Repetito corporis doctrinæ ecclesiarum Pruthenicarum Commentario explicata: ac præmissâ Dissertatione Proæmiali Historico-Chronologica, tum de Corpore ipso Prutenico; tum de Statu Religionis, & Ecclesiæ in Ducatu Prutenico ab ipso statim primordio usq. ad jam inchoatum novum Seculum A. 1626. ex variis auctoribus...* Regiomontus: Typis & Sumptibus Laurentii Segebadii.
- MLex I–III = *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch von Matthias Lexer* 1–3. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1872–1878.
- Molitor, Ulricus. 1561. *Tractatus de Lamiis et Pythonicis, autore Vlrico Molitore Constan-tienfi, ad Sigismundum Archiducem Auftriæ, anno 1489*. Parisiis: Apud Ægidium Corrozer.

- Możdzeń, Julia. 2011. Synkretizm religijny Prusów na podstawie kroniki Szymona Grunaua. *Pruthenia 6. Journal of the history of Prussians and the Baltic Nations*. Olsztyn: Towarzystwo Naukowe Pruthenia, 221–248.
- Możdzeń, Julia. 2013. “Von ihrem irtumb und seltzam wan noch heutt in tagk”. The role of real life experience in the records of the Prussians made by Szymon Grunau (Mid-15th century-1529/30). *Conversions: Looking for Ideological Change in the Early Middle Ages*. Ed. L. Stupecki, R. Simek. Vienna: Fassbaender, 223–264.
- MP I–IV = Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* 1–4. Parengė I. Lukšaitė. Vilnius: Pradai (t. 1 — 1999), Lietuvos istorijos instituto leidykla (t. 2 — 2004, t. 3 — 2006, t. 4 — 2011).
- MS = *Missale Romanum. Ex decreto SS. Consilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum*. Romae: ex aedibus Sacrae Rituum Congregationis, 1962.
- Młrżinskij, Antoni. 1895. Prusskij žrec’ „Sicco“. *Trudy vošmago arheologičeskago s’nzda v’ Moskve 1890. Tom’ 2*. Red. P. S. Uvarova, M. N. Speranskij. Moskva: Tovarišestvo tipografii A. I. Mamontova, 183–190.
- Młrżinskij, A. Ø. 1899. *Romove. Arheologičeskoe izslėdovanie*. Moskva: Tipografija G. Lissnera i A. Gešelja.
- Narbutt, Teodor. 1835. *Dzieje starożytne narodu litewskiego. Tom I. Mitologia litewska*. Wilno: Nakładem i drukiem A. Marciniowskiego.
- Nesselmann, Georg Heinrich Ferdinand. 1873. *Thesaurus linguae Prussicae*. Berlin: Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung.
- Niermeyer, Jan Frederik. 1976. *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: E. J. Brill.
- Okulicz-Kozaryn, Lucja. 1983. *Życie codzienne Prusów i Jaćwiggów w wiekach średnich (IX–XIII w.)*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- OLD = *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: At the Clarendon Press, 1968.
- Orlov, Andrei A. 2016. *The Atoning Dyad: The Two Goats of Yom Kippur in the Apocalypse of Abraham*. Leiden & Boston: Brill.
- Ostermeyer, Gottfried. 1775. *Pastors zu Trempen im Amte Nordenburg. kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*. Marienwerder: in der Königl. Westpreuß. Hofbuchdruckerey bey Johann Jacob Kanter.
- Otrębski, Jan. 1963. Das Jatwingerproblem. *Die Sprache* 9, 157–167.
- Pape I–II = *Dr. W. Pape’s Wörterbuch der griechischen Eigennamen* 1–2 (I: α–x; II: λ–ω). Braunschweig: Druck und Verlag von Fried. Bieweg & Sohn, 1911.
- Penzl, Herbert. 1968. Die mittelhochdeutschen Sibilanten und ihre Weiterentwicklung. *Word* 24: 1–3, 340–349.
- Petit, Daniel. 2010. *Untersuchungen zu den baltischen Sprachen*. Leiden & Boston: Brill.
- PEŽ I–IV = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4. Vilnius: Mokslo (t. 1), Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 2, 3), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 4), 1988–1997.
- Pifanski, Georg Christoph. 1791. *Entwurf der Preußischen Litterärgeschichte*. Königsberg: In Verlag der Hartung’schen Buchhandlung.

- PJa I–V = Vladimir Nikolaevič Toporov. *Prusskij jazyk: Slovar' 1–5*. Moskva: Nauka, 1975–1990.
- Plāķis, Juris. 1939. Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. II. Zemgales vārdi. *Latvijas universitātes raksti* V(5). Rīga: Latvijas universitāte, 213–528.
- Po-Chia Hsia, Ronnie. 1988. *The Myth of Ritual Murder: Jews and Magic in Reformation Germany*. New Haven & London: Yale University Press.
- Preller I–II = Ludwig Preller. *Griechische Mythologie* 1–2. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1872–1921.
- Preller, Ludwig. 1858. *Römische Mythologie*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Przybytek, Rozalia. 1993. *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreußens*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Pūtelis, Aldis. 2014. Mācītie ļaudis un vienkārša tauta. Divas tradīcijas latviešu mitoloģijā. *Māksla un mūzika kultūras diskursā. III starptautiskās zinātniski praktiskās konferences materiāli*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 57–72.
- Rosen-Zvi, Ishay. 2011. *Demonic Desires. Yetzer Hara and the Problem of Evil in Late Antiquity*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Russell, Jeffrey Burton. 1986. *Lucifer—The Devil in the Middle Ages*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Savukinas, Bronis. 1966. K probleme zapadnobaltijskogo substrata v jugozapadnoj Litve. *Baltistica* 1(2), 165–176.
- Sch = Valentin Schlieff. [H. Meletius] Wahrhaftige Befchreibung der Sudawen auf Samland, fammt ihrem Bockheiligen und Ceremonien. *Erleutertes Preußens* 5. Königsberg: gedruckt bey Johann Heinrich Hartung, 1742 (p. 701–721).
- SchL I–VI = Karl Schiller, August Lübben. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* 1–6. Bremen: Verlag von J. Kührtmann's Buchhandlung, 1875–1881.
- Schouwink, Wilfried. 1984. The Sow Salaura and her Relatives in Medieval Literature and Art. *Épopée animale, fable, fabliau* (Atti du IVe Colloque de la Société Internationale Renardienne; Evreux, 7–11 septembre 1981). Éd. G. Bianciotto, M. Salvat. Paris: Presses universitaires de France, 509–523.
- Schulte, Rolf. 2009. *Man as Witch. Male Witches in Central Europe*. London & New York: Palgrave Macmillan.
- Schützeichel, Rudolf. 2012. *Althochdeutsches Wörterbuch* (7., durchgesehene und verbesserte Auflage). Berlin & Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- SDJa I–XI... = *Slovar' drevnerusskogo jazyka* (XI–XIV vv.) 1–11. Gl. red. R. I. Avanesov / V. B. Kryško. Moskva: Izdatel'stvo «Russkij jazyk» / Azbukovnik, 1988–2016.
- Seebold, Elmar. 2008. *Chronologisches Wörterbuch des deutschen Wortschatzes 2 (Der Wortschatz des 9. Jahrhunderts)*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Sekulski, Jerzy. 1988. *Bibliografia druków elbląskich 1558–1772*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.

- SEMSO I–VII = *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych* 1–7 (1. Odapelatyczne nazwy osobowe; 2. Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego; 3. Odmiejscowe nazwy osobowe; 4. Nazwy osobowe pochodzące od etników; 5. Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego; 6. Nazwy heraldyczne; 7. Suplement. Rozwiązanie licznych zagadek staropolskiej antroponimii). Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1995–2002.
- Shea, William H. 2002. *Azazel in the Pseudepigrapha. Journal of the Adventist Theological Society* 13(1). Berrien Springs: Adventist Theological Society, 1–9.
- Skardžius I–VII = Pranas Skardžius. *Rinktiniai raštai* 1–7. Par. Albertas Rosinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996–2013.
- Sleumer, Albert. 1926. *Kirchenlateinisches Wörterbuch. Ausführliches Wörterverzeichnis zum Römischen Missale, Breviarium, Rituale, Graduale, Pontificale, Caeremoniale, Martyrologium, sowie zur Vulgata und zum Codex juris canonici; desgleichen zu den Proprien der Bistümer Deutschlands, Österreichs, Ungarns, Luxemburgs, der Schweiz und zahlreicher kirchlicher Orden und Kongregationen. Zweite, sehr vermehrte Auflage des „Liturgischen Lexikons“*. Limburg an der Lahn: Verlag von Gebrüder Steffen.
- Smith, William. 1880. *A Dictionary of the Bible...* Boston: D. Lothrop & Co.
- Snyder, Jackson H.; Dornan, Theodore. 2010. *The Epistle of Barnabas: Revised Greek with Hebraic-English Translation*. New Hampshire: YL Wisdom.
- Sokoloff, Michael. 1992. *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic of the Byzantine Period*. Ramat-Gan: Bar Ilan University Press.
- SPW I–XXXVI... = *Słownik polszczyzny XVI wieku* 1–36. Wrocław & Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1966–2012...
- SRP I–VI = *Scriptores rerum Prussicarum: Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft* 1–6. Hrsg. von Theodor Hirsch, Max Töppen, Ernst Strehlke, W. Hubatsch, U. Arnold, E. Maschke. Leipzig / Frankfurt am Main: Verlag von S. Hirzel / Minerva GmbH, 1861–1968.
- SSt I–XI = *Słownik staropolski* 1–11. Red. S. Urbańczyk (t. 1, A–Ć, Warszawa 1953–1955; t. 2, D–H, Wrocław–Kraków–Warszawa 1956–1959; t. 3, I–K, Wrocław–Kraków–Warszawa 1960–1962; t. 4, L–M, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963–1965; t. 5, N–Ó, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965–1969; t. 6, P–Pożnienie, Wrocław–Warszawa–Gdańsk 1970–1973; t. 7, Póć–Rozproszyc, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973–1977; t. 8, Rozpróchnieć–Szyszki, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: 1977–1981; t. 9, Ściady–Używanie, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982–1987; t. 10, W–Wżgim, Kraków 1988–1993; t. 11, Z–Ż, Kraków 1995–2002). Zakład narodowy imienia Ossolińskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk.
- Stern, Selma. 1925. *Der preussische Staat und die Juden*. Bd. 1. Berlin: C. A. Schwetschke & Sohn / Verlagsbuchhandlung.
- Stela, Erazmas. 2004. *Apie Prūsijos senybes*. Vilnius: Aidai.

- Stella, Erasmus. 1518. *Erasmii Stellae Libonothani De Borussiae Antiquitatibus Libri Duo*. Basileae: Froben.
- Stender, Gotthard Friedrich. 1783. *Letijche Grammatik*. Zweyte Auflage. Mitau: gedruckt und zu haben bey Johann Fried. Steffenhagen.
- Strykowski, Maciej Osostevicius. 1582. *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi*. Krolewen.
- Suchocki, Jerzy. 1991. *Mitologia bałtyjska*. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.
- Šmits, Pēteris. 1926. *Latviešu mītoloģija*. Otrs pārstrādāts izdevums. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums.
- Štejnberg, Iošua. 1878. *Evrejskij i haldejskij etimoloģiskij slovar' k' knigam' Vethago Zavnta*. Tom 1. Evrejsko-russkij. Viļna: V tipografii L. L. Maca.
- Tandecki, Janusz. 2011. Dziejopisarstwo miejskie w Toruniu i w Prusach w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych. *Rocznik Toruński* 38. Toruń: Towarzystwo Miłośników Torunia / Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, 7–22.
- Tatai, Erzsebet. 2006. An Iconographical Approach to Representations of the Devil in Medieval Hungary. *Demons, Spirits, Witches 2: Christian Demonology and Popular Mythology*. Ed. G. Klaniczay, É. Pócs. Budapest & New York: Central European University Press, 54–71.
- Tiefenbach, Heinrich. 2010. *Altsächsisches Handwörterbuch. A Concise Old Saxon Dictionary*. Berlin & New York: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- Tybjerg, Tove. 1993. Wilhelm Mannhardt — A Pioneer in the Study of Rituals. *The Problem of Ritual: Based on Papers Read at the Symposium on Religious Rites Held at Åbo, Finland on the 13th–16th of August 1991*. Ed. Tore Ahlbäck. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 27–37.
- Töppen, Max Pollux. 1846. Geschichte des Heidenthums in Preußen. *Neue Preußische Provinzial-Blätter* 1. Hrsg. A. Hagen, F. A. Meckelburg. Königsberg: In Commißion bei Tag & Koch, 297–316, 339–353.
- Töppen, Max Pollux. 1846. Die letzten Spuren des Heidenthums in Preußen. *Neue Preußische Provinzial-Blätter* 2. Hrsg. A. Hagen, F. A. Meckelburg. Königsberg: In Commißion bei Tag & Koch, 210–228.
- Töppen, Max Pollux. 1853. *Geschichte der Preussischen Historiographie von P.v. Dusbarg bis auf K. Schütz. Oder Nachweisung und Kritik gedruckten und ungedruckten Chroniken zur Geschichte Preussens unter der Herrschaft des deutschen Ordens*. Berlin: Verlag von Wilhelm Hertz.
- Trachtenberg, Joshua. 1939. *Jewish Magic and Superstition: A Study in Folk Religion*. New York: Behrman's Jewish Book House.
- Trachtenberg, Joshua. 2001. *The devil and the Jews. The medieval conception of the Jew and its relation to modern antisemitism*. Skokie: Varda Books.
- Trautmann, Reinhold. 1974. *Die altpreußischen Personennamen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Treu Ursula. 1998. *Physiologus. Naturkunde in frühchristlicher Deutung*. Aus dem Griechischen übersetzt und herausgegeben von Ursula Treu. Hanau: Artia-Verlag.
- Trusman, Georgij Georgievič. 1884. *Vvedenie hristianstva v' Lifljandii*. S.-Peterburg: Tipografija F. Eleonskago i K°.

- Turska, Krystyna. 1984. *Ubiór dworski w Polsce w dobie pierwszych Jagiellonów*. Warszawa: Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk.
- Usener, Hermann. 1896. *Götternamen: Versuch einer Lehre von der religiösen Begriffsbildung*. Bonn: Verlag von Friedrich Cohen.
- Vanagas, Aleksandras. 1970. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius: Mintis.
- Vanagas, Aleksandras. 1981. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- Vėlius, Norbertas. 1977. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės*. Vilnius: Vaga.
- Vėlius, Norbertas. 1983. *Senovės baltų pasaulėžiūra*. Vilnius: Mintis.
- Vyšniauskaitė, Angelė. 1994. *Lietuviai IX a. – XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Voigt I–V = Johannes Voigt. *Gefchichte Preuffens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens* 1–5. Königsberg: im Verlage der Gebrüder Bornträger, 1827–1832.
- Wachter, Ferdinand. 1836. Ozinek. *Allgemeine Encyclopädie der Wissenfchaften und Künfte*. In alphabetifcher Folge von genannten Schrifttellern bearbeitet und herausgegeben von J. S. Erfch und J. G. Gruber. Dritte Section O – Z. Leipzig: F. A. Brockhaus, 235–236.
- Wackernagel, Wilhelm. 1878. *Altdeutsches Handwörterbuch*. Basel: Schweighauserische Verlags-Buchhandlung (Hugo Richter).
- Wenta, Jarosław. 1992. O hipotezach czyli zaginionych kronikach. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia* 26. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 165–172.
- Whitney, William Dwight. 1888. *A Compendious German Grammar*. Sixth Edition. New York: Henry Holt and Company.
- Wiedl, Birgit. 2010. Laughing at the Beast: The Judensau: Anti-Jewish Propaganda and Humor from the Middle Ages to the Early Modern Period. *Laughter in the Middle Ages and Early Modern Times. Epistemology of a Fundamental Human Behavior, its Meaning, and Consequences*. Ed. Albrecht Classen. Berlin & New York: Walter de Gruyter GmbH & Co., 325–364.
- Winer, Georg Benedikt. 1833. *Biblisches Realwörterbuch zum Handgebrauch für Studirende, Kandidaten, Gymnasiallehrer und Prediger*. Leipzig: bei Carl Heinrich Reclam.
- Witczak, Krzysztof Tomasz. 1989. *Wurszajtis* — jaćwięski kapłan-ofiarnik. Przyczynek do identyfikacji „gwar pogańskich z N arewu”. *Acta Baltico-Slavica* 20, 339–342.
- Witczak, Krzysztof Tomasz. 2015. *Węgra* — dawny hydronim jaćwięski. *Onomastica* 59, 271–280.
- Witton, Davies T. 1910. “*Magie*” black and white charms and counter charms. *Divination and demonology among the Hindus, Hebrews, Arabs and Egyptians*. Chicago: de Laurence, Scott & Co.
- WMh = Wilhelm Mannhardt. *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga: Herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft, 1936.
- Ws = Matthævs Waisselius. *Chronica Alter Preuffcher, Eifflendfcher vnd Curlendfcher Hiftorien*. Königsberg: bey Georgen Olterbergern, 1599.

- Young, Christopher;
Gloning, Thomas. 2004. *A history of the German language through texts*. London & New York: Routledge.
- Ziesemer I⁽¹⁻¹⁴⁾–II⁽¹⁵⁻²²⁾ =
Walther Ziesemer. *Preußisches Wörterbuch. Sprache und Volkstum Nordostdeutschlands. Im Auftrag und mit Unterstützung der Preußischen Akademie der Wissenschaften, der Deutschen Forschungsgemeinschaft und der Provinz Ostpreußen 1–2*. Königsberg Pr.: Verlag Gräfe und Unzer, 1936–1944.
- Ziesemer, Walther. 1924. *Die ostpreussischen Mundarten*. Königsberg: Ferdinand Hirt in Breslau.
- Ziesemer, Walther. 1930. *Die Prophetenübersetzung des Claus Cranc* (Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft—Sonderreihe Band 1). Halle: Max Niermeyer Verlag.
- Zimmels, Hirsch Jakob. 1952. *Magicians, Theologians, and Doctors: Studies in Folk-medicine and Folklore as reflected in the Rabbinical Responsa (Twelfth-Nineteenth Centuries)*. London: Edward Goldston and Son.
- Zonenberg, Sławomir. 2009. *Kronika Szymona Grunaua*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Zonenberg, Sławomir. 2010. *Prahistoria Prus w Preußische Chronik Szymona Grunaua. Sensus Historiae. Studia interdyscyplinarne 1*. Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Epigram, 79–90

Rolandas Kregždys

Baltų ir Lietuvos kultūros istorijos skyrius

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Saltoniškių g. 58, Vilnius, LT-08105, Lietuva

rolandaskregzdys@gmail.com

KOPSAVILKUMS

„Jātvingu grāmatiņas“ etnomitoloģiskā faktogrāfija: upurēšanas rituāla ģenēze un tipoloģiskā atbilsme lingvistiskā un ikonogrāfiskā aspektā

Rolandas KREGŽDYS

16. gs. sākuma rakstu avots — Simona Grūnava hronikā un t. s. „Jātvingu grāmatiņā“ — aprakstīti Prūsijas iedzīvotāju pagāniskie kultūri. Balstoties uz šo avotu materiāla, rakstā: (1) aktualizēta nepieciešamība izvērtēt rietumbaltu rituāla — āža nogalināšanas, lai panāktu izlīgumu par ciema iedzīvotāju grēkiem, — esamības pamatojumu; (2) mēģināts pārbaudīt mitonīma jāt. *Wourschkaite* iespējamo patieso funkciju. Pētījuma rezultātā izvirzīti vairāki secinājumi:

1. Sakrālas nozīmes leksēma jav. *bockheiligung* A(p) ir lietota, lai apzīmētu ‘āža pielūgšanu’, nevis ‘āža upurēšanu’, kā tas ir skaidrots līdz šim.
2. Pirmais rakstu piemineklis, kurā minēts rietumbaltu āža upurēšanas rituāls, ir Erasma Stellā *De Borussiae Antiquitatibus Libri Dvo* (1518).
3. Āža pielūgšanas rituāls nepieder rietumbaltu kultūras mantojumam, bet ir vēlīna fantasmagorija, kas radīta, balstoties uz Vecajā Derībā minēto *τράγος ἀποπομπῆς* (*caper emissaries* ‘grēkazīs’) rituālu un Azazela kultūru.

4. „Jātvingu grāmātiņas“ autors savienojis divus 16. gs. Vācijā ļoti populārus reliģiskās konotācijas objektus — ebreju, viduslaiku Eiropā izplatītajā ļaunā burvja izpratnē, kā arī melnu āzi, velna dubultnieku, kas simbolizē ļaunumu un maģiju.
5. S. Grūnavs savā hronikā lietojis divējādas mitonīmu formas pr. *Wurschayto*, *Wursskaito*, *Worskaito* ↔ pr. *Borsskayto*, *Borsskaito*, *Borszokayto*. Tie ir *tatpuruša* tipa salikteņi, kas uzskatāmi par daļējiem un pilnīgiem kalkiem — semantiskiem ģermānismiem.
  - 5.1. Daļēji kalki — pr. *Wur-schayto*, *Wur-sskaito*, *Wor-skaito* ‘burvis’ ← jav. *war-* / *wor-* (*seger*), *war-(sager)* / vlv. *wâr-(seger)*, *wâr-(sager)* ‘burvis’ (šim tipam pieder arī „Jātvingu grāmātiņas“ forma jāt. *Wour-schkaite* A[p] un citi varianti).
  - 5.2. Pilnīgi kalki — pr. *Bor-sskayto*, *Bor-sskaito*, *Bor-szkayto* ‘burvis’ („Jātvingu grāmātiņa“ tādi nav fiksēti).
  - 5.3. Fonoloģiskā atīstība jav. *ā* (→ *ou* [↔ *ū*], *o*) veicināja vienas cilmes, taču grafiski atšķirīgi izteiktu, salikteņu pirmā komponenta formu rašanos pr. *Wor-*, *Wur-* (resp. *Worskaito* / *Wurschayto*, *Wursskaito*) / jāt. *War-*, *Wour-*, *Wur-* (resp. jāt. *warfkeyten* K, *Wourschkaite* A[p], *wūrfchkaýt* E).
  - 5.4. Mitonīms pr. *Borsskayto* (un tā varianti *Borsskaito*, *Borszokayto*) atspoguļo *nomen agentis* vārddarināšanas tipa kalku: pr. **būrt-skaitas*(/–īs) **burvis* ↔ likteņa zīmju izskaidrotājs’ ← pr. **burt-skaitā*(a)s ‘t. p.’.
  - 5.5. S. Grūnava hronikā un „Jātvingu grāmātiņa“ minēto mitonīmu strukturālajām maiņām ir viena un tā pati izcelsme.

SUMMARY

Factographic Motifs of the *Yatvagian Book*: Genesis and Typological Analysis of the Sacrifice Ritual Using Linguistic and Iconographic Methodology

Rolandas KREGŽDYS

The written sources of the late period — such as the chronicle of Simon Grunau (the beginning of the 16th c) and the so-called *Yatvagian Book* (of the same period) — explain the pagan cult of the peoples of Prussia. It is assumed that Western Balts, i.e. Prussians and Yatvigiens, had their own notions of gods. They made animal sacrifices as an act of thanksgiving or as a prayer for grace, protection, prosperity and fertility. The killing and offering of an animal usually formed part of a pagan religious ritual. This kind of religious behaviour was conducted with the aim of getting a favour from a deity.

The article newly (1) actualizes the necessity of assessing the rationale of the existence of the ritual of Western Balts, i.e. killing a goat to atone for the sins of the people of the village; (2) pursues the aim of verification of the possible true function of the mythonym Yatv. *Wourschkaite*.

Special attention is focussed on the iconographical analysis of two illustrations of the *A* and *B* manuscripts of the *Yatvagian Book* (hereinafter YB) which are still preserved. A new hypothesis is presented that the author of YB used a form of phantasmagorical story of the sacrifice to the devil in his description of the immolating of a goat instead of presenting an authentic factographic relict of the Yatvagian ritual. To quote the authors of the Medieval Prussian written sources, the tribes of Western Baltic countries were deeply involved in demonological rites.

Also an etymology of the mythonym OPr. *Wurschayto*, *Wursskaito*, *Worskaito* / OPr. *Borsskayto*, *Borsskaito*, *Borszokayto* / Yatv. *Wourschkaite* A(p), *wūrfchkaýt* E, *warfkeyten* K is presented.

In summing up the results of the examination of the factographic motifs of S. Grunau's chronicle and YB, the following conclusions may be drawn:

1. A lexeme with the sacral connotation EHG *bockheiligung* was used to indicate a sememe 'worship of a goat', but not 'immolation of a goat', as has been explained until now by the authors of the *Sources of Baltic Religion and Mythology* (i.e. BRMŠ).
2. The first fabled description of the West Baltic rite of goat sacrifice is presented in *De Borussiae Antiquitatibus Libri Dvo* (1518) by Erasmus Stella.
3. The ritual of goat worshipping does not belong to the cultural heritage of the West Baltic peoples, but reflects the motifs of the ancient Semitic rite to abolish an evil using τράγος ἀποπομπᾶτος (*caper emissaries* 'a scapegoat'), mentioned in the Holy Writ. It is also called the Phenomenon of Azazel.
4. Based on the structural elements of the illustrations of copies of the old edition (resp. α and Β), the demonological iconographical essence of the drawings of YB should be explained by distinguishing two main components — the Jew in the negative sense of the sorcerer obtaining in Medieval Europe and the black goat, a pictorial double of the devil, symbolizing evil and magic.
5. S. Grunau in his chronicle presented twofold examples of the same mythonym, i.e. OPr. *Wurschayto*, *Wursskaito*, *Worskaito* ↔ OPr. *Borsskayto*, *Borsskaito*, *Borsskayto*. All of them are compounds of the *tatpuruṣa* type and are to be attributed to German loan-translations of two different types:
  - 5.1. OPr. *Wur-schayto*, *Wur-sskaito*, *Wor-skaito* 'sorcerer' ← EHG *war-* / *wor-(seger)*, *war-(sager)* / MLG *wâr-(seger)*, *wâr-(sager)* 'ditto' are half-calqued lexemes. Mythonym Yatv. *Wour-schkaite* mentioned in YB also belongs to the same morphological type.
  - 5.2. OPr. *Bor-sskayto*, *Bor-sskaito*, *Bor-szkayto* 'sorcerer' are representatives of the complete loan-transition word type. None of these is recorded in YB.
  - 5.3. The development of a vocal cluster EHG *ā* (→ *ou* [↔ *ū*], *o*) presupposed the emergence of atypical phonotactic links in the 1st component of the mythonyms OPr. *Wor-*, *Wur-* (i.e. OPr. *Worskaito* / *Wurschayto*, *Wursskaito*) / Yatv. *War-*, *Wour-*, *Wur-* (i.e. Yatv. *warſkeyten* K, *Wourschkaite* A[p], *würſchkaýt* E).
  - 5.4. The mythonym OPr. *Borsskayto* and its variants *Borsskaito*, *Borsskayto* are to be explained as calques of the morphological type of *nomina agentis*, i.e. OPr. **būrt-skaitas* (/ *-is*) *'sorcerer ↔ he who describes future events, explains mysterious signs' ← OPr. **burt-skaitā*(/ *a*)s 'ditto'.
  - 5.5. The structural changes of the analysed mythonyms mentioned in S. Grunau's chronicle and YB are of the same origin.

„LAI WISHPFUL THINKING REZULTĀTĀ BŪTU VIENA PILSĒTA“ — NARATĪVS PAR DŽĪVI STARP DIVIEM LAIKMETIEM VALKAS-VALGAS DVĪŅU PILSĒTĀ

Sanita LAZDIŅA
Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija

1. Ievads

Raksta pamatā ir pētījums, kurš Latvijas un Igaunijas pierobežas pilsētās Valkā un Valgā tika veikts 2014.–2015. gadā, lai izzinātu valodu lietojumu gan publiskajā telpā (lingvistiskā ainava), gan iedzīvotāju mutvārdu saziņā (īpaši — starp Valgas un Valkas pusē dzīvojošajiem igauņiem, latviešiem un krieviem), kā arī — lai pētītu abās pusēs dzīvojošo cilvēku pierobežas stāstus. Šajā rakstā ir izvēlēta tieši šo stāstu (naratīva) analīze, iedziļinoties stāstu saturā (kuri ir bijuši tie pagrieziena punkti, kas visvairāk ietekmējuši stāstītāja dzīvi), paša stāstītāja reprezentācijā citiem (kāda un kā tiek uzsverta runātāja identitāte) un stāstījuma noformējumā (naratīva aktā).

Pētījuma galvenie jautājumi ir iekodēti raksta nosaukumā: kā stāstītāja stāsti atspoguļo translokalitāti dažādos dzīves posmos (konkrētās stāstītājas kontekstā — arī dažādās politiskajās iekārtās) un vai translokalitāte izpaužas arī valodā, proti, kurās situācijās un kāpēc notiek pārlēgšanās no viena valodas koda uz otru jeb koda maiņa. Pēdējās desmitgades laikā sociolingvistikā un lietišķajā valodniecībā paralēli terminam *koda maiņa* (*code switching*) arvien biežāk tiek lietots arī termins *translanguaging*, kuru latviešu valodā varētu apzīmēt kā *kodu variēšana*. Abi termini semantiski ir ļoti tuvi, tomēr jaunā termina (*translanguaging*) lietotāji norāda uz niansētām atšķirībām nozīmes ziņā, liekot uzsvaru vairāk uz poststrukturālās paradigmas ietekmi valodu pētījumos un apguvē. Piemēram, valodnieki (García 2009; Blackledge, Creese 2010; García, Wei 2014; Mazak, Carroll 2017 u. c.) uzsver, ka, pretēji uzskatam par divām nošķirtām lingvistiskām sistēmām, kas raksturīgas bilingvāliem cilvēkiem, ir jārunā par vienotu, savā starpā integrētu valodu lingvistisko repertuāru, kurš piemīt bilingviem. Ar šo apgalvojumu tiek akcentēta atziņa, ka bilingvāls runātājs nevis maina kodus, bet tos variē atbilstoši situācijai noteiktā kontekstā, izvēloties kādu noteiktu daļu no sava lingvistiskā repertuāra. Tātad — vairāku valodu struktūras smadzenēs nav tik nošķirtas jeb norobežotas. Plašākā nozīmē jēdziens *translanguaging* tiek lietots arī izglītības diskursā, ar to apzīmējot kādas valodas apguves procesu, kura laikā tiek izmantotas vairākas apguvējam zināmās valodas, proti, tās tiek variētas, attīstot dažādas valodas prasmes, piemēram, lasot vienā valodā, bet par to stāstot citā.

Raksta nosaukumā ir izmantots citāts no citas, ne šajā rakstā aplūkotās, respondentēs teiktā (datu bāzē ieraksts 062M), kas visspilgtāk raksturo šī pētījuma

profilu: *mami droši vien tāpēc ir pieņēmuši darbā, lai (---) wishful thinking rezultātā būtu viena pilsēta. Pavisam nopietni, divās valstīs.*

Rakstu veido četras nodaļas un secinājumi: pētījums sākas ar ievadu, kam seko otrā nodaļa — neliels vēsturisks ieskats par Valkas un Valgas kā vienas pilsētas pastāvēšanu līdz divu neatkarīgu valstu — Latvijas un Igaunijas — dibināšanai, par robežu izveidošanu un atcelšanu, robežkontroli dažādos 20.–21. gs. laika posmos. Vēsturiskais fons ir nepieciešams, lai labāk saprastu naratīvā paustos dzīvesstāstus, aprakstītos notikumus un emocijas, kā arī pamanītu vēsturisko notikumu un politisko lēmumu ietekmi uz perifērijā, divu valstu pierobežā, dzīvojošo cilvēku ikdienu. Trešajā nodaļā ir izklāstīta pētījuma metodoloģija, proti, naratīva jēdziens un naratīva analīzes struktūra, naratīva interpretācijā lietotie jēdzieni (translokālitate, kodu pamīšus lietojums, deiktiskās norādes). Teorētiskajā daļā pieteiktā naratīva analīzes struktūra ir ņemta par pamatu ceturtās nodaļas izkārtojumam, proti, tajā atsevišķi ir raksturoti visi trīs struktūras komponenti: pats stāsts, stāstītājs un stāstījums (attiecīgi: 4.1., 4.2. un 4.3. apakšnodaļas). Raksta noslēgumā ir doti būtiskākie secinājumi, kas izriet no šī pētījuma.

2. Vēsturiskais konteksts

Vēsturiski Valka un Valga ir bijusi viena pilsēta, kurai pilsētas tiesības 1584. gadā piešķīra poļu karalis Stefans Batorijs. Rakstos tās nosaukums parādījies kā *Walk*, *Walka*, *Валкъ*. Valka ir pilsēta, kurā dzīvojuši dažādu tautību pārstāvji, bet majoritāte vienmēr ir bijuši latvieši un igauņi. Piemēram, 19. gs. beigās, proti, 1897. gadā, pilsētā (ieskaitot priekšpilsētas) tiek minēts šāds etniskais sastāvs¹: latvieši (40,7 %), igauņi (32,9 %), krievi (11,1 %), vācieši (10,4 %), pārējie (4,9 %). Par latviešu un igauņu ciešo kopā dzīvošanu šajā teritorijā liecina arī kultūras un izglītības dzīve, kas abām etniskajām kopienām tika organizēta kopīgi. Spilgtākais pierādījums tam ir Vidzemes draudzes skolu skolotāju seminārs (1839–1890), kurš 1839. gadā tika dibināts Valmierā, bet pēc 10 gadiem (1849) pārcelts uz Valku. Par galveno semināra uzdevumu tika izvirzīts: sagatavot Vidzemes latviešu un igauņu apgabala draudzēm skolotājus. Vēstures materiāli atklāj arī to, ka pēc nacionālās atmodas 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā gan latviešiem, gan igauņiem tika novērota spēcīgāka nacionālā pašapziņa un zināma konkurence pilsētas politiskajā pārvaldē. Piemēram, 1917. gada 16. jūlijā notika Valkas pilsētas domes vēlēšanas, kur no 40 domnieku vietām latvieši ieguva 17, igauņi — 16, bet cittautieši (krievi, poļi, ebreji) — 7 vietas. Par pilsētas galvu pirmo reizi ievēlēja latvieti Kārli Aleksandru Ozoliņu. Uz pilsētas

¹ Nodaļā „Vēsturiskais konteksts“ izmantoto vēstures datu pamatā ir Valkas novadpētniecības muzeja materiāli.

galvas amatu kandidēja arī igauņis Dr. A. Metuss. Kad viņš vēlēšanās zaudēja, igauņi demonstratīvi atteicās piedalīties pilsētas pārvaldē, tāpēc arī pārējos amatus sadalīja starp latviešiem un cittautiešiem (pēc Valkas novadpētniecības muzeja materiāliem).

Kad 1918. gadā tika dibinātas abas neatkarīgās valstis, aktuāls kļuva jautājums par pilsētas (Valkas) sadalīšanu starp Latviju un Igauniju. Nespējot savstarpēji vienoties, kurai republikai piederēs kura pilsētas daļa, talkā tika aicināti eksperti no malas. „1920. gada 1. jūlijā, nosakot robežu starp jaunajām Latvijas un Igaunijas neatkarīgajām valstīm, sabiedroto šķirējtiesa angļu pulkveža S. G. Talenta vadībā pieņēma lēmumu sadalīt Valku. Radās Latvijas Valka un Igaunijas Valka (tagad Valga). Igaunija ieguva praktiski visu vecās Valkas vēsturisko centru un pilsētas lielāko daļu.“ (Valkas novada dome 2014: 13)

Robežas izveidošana starp jaunajām valstīm simboliski veidoja norobežošanas starp latviešiem un igauņiem arī politiskajā, ekonomiskajā un kultūras dzīvē, radot divu suverēnu pilsētu pārvaldes struktūras un iekļaujoties jaunizveidoto nacionālo valstu kontekstā. Baltijas valstu militārā okupācija, ko 1940. gadā īstenoja PSRS, noteica arī robežas likvidēšanu Valkā, paredzot brīvu pārvietošanos bijušo neatkarīgo Latvijas un Igaunijas valstu iedzīvotājiem. Kļūstot par padomju republikām un zaudējot savu suverenitāti un patstāvību politisko jautājumu risināšanā, abu valstu robežpilsētā Valkā-Valgā tās iedzīvotāju sadzīvē robežas arī sāka saplūst. Veidojās situācijas, kad Latvijas iedzīvotāji strādāja Igaunijas pusē (Valgā), bet vakarā atgriezās mājās Latvijas pusē (Valkā), un otrādi (izvērstāku situācijas aprakstu sk. tālāk 4.1. nodaļā). Šajā periodā 50 gadu laikā izveidojās stabili iedzīvotāju paradumi, emocionāli un pragmatiski iemesli pārrobežu dzīves organizēšanā kā sociālajā, tā individuālajā sfērā.

Abu valstu neatkarības atjaunošana sekmēja, protams, arī valstu robežu atjaunošanu, un tā 1990. gadā valsts robeža tika atjaunota arī Valkā-Valgā. Pirmajos gados vietējo iedzīvotāju sadzīvē tas radīja pamatīgas jukas; kā apliecina interviju ieraksti, lēmumi, kuri Rīgā un Tallinā tika pieņemti nacionālajā līmenī, bija neadekvāti praktiskajā izpildījumā tādās robežpilsētās kā Valka-Valga (sīkāk sk. 4. nodaļā). Fiziska robeža (ar robežkontroles punktiem un pasu pārbaudi) abās pilsētās pastāvēja, līdz Latvija un Igaunija pievienojās Šengenas zonai. Formalitātes, kas bija saistītas ar robežas šķērsošanu, pilnībā izzuda pēc 2007. gada 21. decembra (Latvijas Republikas Ārlietu ministrija 2007).

3. Pētījuma metodoloģija

Veicot pētījumu Valkā un Valgā, tika iegūti daudzveidīgi pētījuma dati: fotografētas valodas zīmes publiskajā telpā (lingvistiskā ainava), intervēti vietējo pašvaldības un izglītības iestāžu darbinieki, Latvijas-Igaunijas institūta direktore, tūrisma informācijas biroja darbinieces u. c. (kopā — 13 intervijas, interviju

ierakstu kopējais garums: 7 h 17 min). Sākotnēji plānotās daļēji strukturētās intervijas atsevišķu interviju laikā pārauga respondentu dzīvesstāstos, līdz ar to pētījuma laikā divos gadījumos (ar Latvijas-Igaunijas institūta direktori un Valkas pirmsskolas izglītības iestādes psiholoģi) strukturēta intervijas gaita tika nomainīta ar abu stāstītāju naratīvu ierakstu. Šajos dzīvesstāstos atklājās noteiktu sociopolitisko apstākļu ietekme uz lokālās kopienas dzīvi pierobežā, tostarp, uz valodu lietojumu. Tajā pašā laikā arī pašu naratīvu valoda atspoguļoja pārmaiņas, kas bija notikušas sabiedrībā.

Šajā rakstā padziļināti tiks analizēts Valkas pirmsskolas izglītības iestādes psiholoģes naratīvs, kurš tika ierakstīts 2014. gada oktobrī (ieraksta brīdī respondentes vecums bija 50 gadi). Tā kā ieraksts tika veikts vairākās tikšanās reizēs, ierakstu transkripti ir noformēti četrās daļās ar kodiem: 054M, 055M, 056M, 057M. Šajā rakstā pamatā ir izmantota ierakstu transkripcija no personīgās interviju datu bāzes (13 interviju audioieraksti un transkribētie teksti) ar sadaļas numuru 054M, nedaudz arī — no 056M. Salīdzinājumam un pierobežas situācijas fona dziļākai izpratnei ir dots arī fragments no intervijas ar Latvijas-Igaunijas institūta direktori (ieraksts veikts 2014. gada oktobrī; transkribētais teksts datu bāzē ar numuru: 060M).

Stāstījuma izpētē ir izmantota naratīva analīze (Gimenez 2010), pētījuma veikšanai izvirzot divus pamatjautājumus: 1) kā stāstītāja un viņas stāsti atspoguļo translokālītāti dažādos viņas dzīves posmos; 2) kurās situācijās un kā šajā naratīvā ir vērojama arī valodu robežu šķērsošana?

Iegūto datu analīzē un interpretācijā nozīmīga ir tādu pamatjēdzienu kā translokālītāte, kodu variēšana (*translanguaging*), deiktiskās norādes (*deixis*) un naratīvs izpratne. Savukārt teorētiskais pamatojums ir atrodams šādās teorijās: lingvistiskā etnogrāfija, naratīva analīze un multimodālā analīze (runas paralingvistiskais raksturojums, emocijas, kas izskan naratīvā).

Tālāk īsumā tiks aplūkoti gan minētie pamatjēdzieni, gan būtiskākās atziņas no teorijām, kas veidojušas pamatu iegūto datu interpretācijai.

Ar translokālītāti (*translocality*) teorētiskajā literatūrā tiek skaidrota robežu šķērsošana — pāreja no vienas lokālās pierobežas teritorijas otrā (Greiner, Sakdapolrak 2013). Translokālītei piemīt divas perspektīvas: ģeogrāfiskā jeb telpiskā un sociālā — cilvēku dzīves telpa, veids, kā viņi organizē savu sociālo dzīvi, mijiedarbību ar citiem šajā pierobežas teritorijā (turpat). Līdz ar to translokālītātes jēdziens tiek izmantots, lai aprakstītu sociotelpisko dinamiku, proti, šī pētījuma kontekstā, — kā robežu šķērsošana ir ietekmējusi vai vēl aizvien ietekmē iedzīvotāju ikdienu, sociālo tīklošanos citam ar citu abu valstu (Igaunijas–Latvijas) pierobežā, viņu identitāti.

Vēl viens jēdziens, ar kuru angļu valodā tiek apzīmēts pārejas, robežu šķērsošanas process (tikai — lingvistisko robežu), ir *translanguaging*. Tā konceptuālā nozīme tiek saistīta ar pāreju no vienas valodas citā vienas runas situācijas laikā

(vairāk sk. ievadā). Tāda spontāna pāreja no vienas valodas otrā ir raksturīga bilingvāliem runātājiem un netiek saistīta ar nepietiekamu kādas valodas kompetenci, tieši otrādi — ar kompetenci vairāk nekā vienā valodā un citas valodas vārdu vai izteikumu izmantošanu, lai precīzi atdarinātu kādu runas aktu, citētu, lai izmantotu citu valodu kā stilistisko marķieri u. tml. Šis koncepts teorētiskajā literatūrā norāda uz atziņu, ka indivīds savu divu vai vairāku valodu lingvistisko repertuāru izmanto kā resursu, ar kura palīdzību runas akta laikā tiek likti noteikti uzsvāri, ne vienmēr atzīstot valodu robežas (Blackledge, Creese 2010). Līdz ar to latviešu valodā jēdzienu *translanguaging*, kā tas tika minēts ievadā, varētu apzīmēt: vairāku valodu pamišus lietojums jeb kodu variēšana (sk. arī Lazdiņa 2017). Šāda kodu variēšana nedaudz ir vērojama arī rakstā analizētajos naratīvos, tāpēc viens no izvirzītajiem pētījuma jautājumiem — noskaidrot, kurās situācijās stāstītāja sarunas laikā pārslēdzas no vienas valodas uz citu.

Jēdziena *naratīvs* skaidrošanai visbiežāk tiek izmantoti vārdi: stāstījums, dzīvesstāsts, dzīves vēsture (*life (hi)story*), mutvārdu vēsture. Precīzākais ekvivalents šim jēdzienam droši vien būtu — dzīvesstāsts, kurš kādam izstāstīts un kāds ir veicis tā pierakstu. Par dzīvesstāstu izpēti savā promocijas darbā ir rakstījusi B. Bela-Krūmiņa, norādot, ka „dzīvesstāstu izpētē izšķir trīs pieejas, kuras izriet no autobiogrāfijas strukturālā iedalījuma „autos“ (patība, individuālais es), „bios“ (dzīve, sociālā realitāte) un „graphie“ (teksts, naratīvs)“ (Bela-Krūmiņa 2004: 15). Pētniece norāda, ka tieši trešā pieeja ir tā, kurā „galvenā uzmanība tiek pievērsta dzīvesstāstam kā subjektīvi konstruētam tekstam, nevis reālistiskam dzīves atspoguļojumam“ (turpat). Citās naratīva definīcijās arī īpaši ir akcentēts viedoklis, ka caur stāstījumu stāstītājs reprezentē savu būtību un sevi attiecībā ar citiem, ar vidi, kurā viņš dzīvo, — fizisko un psiholoģisko telpu (Ochs, Capps 1996).

Pēdējais iepriekš tekstā pieteiktais pamatjēdziens, kura izpratnei ir nozīme šajā pētījumā, ir deiktiskās norādes (*deixis*), kas plaši aprakstītas pragmatikas teorijā (piemēram, Levinson 1983, latviešu valodā: Plaude 2004) un kā lingvistiskās analīzes paņēmieni izmantotas gan tradicionālās valodniecības pētījumos, gan arī mūsdienās pārstāvētajā virzienā — diskursa analizē. Deiktisko norāžu pamatā var būt personu vietniekvārdi, laika un vietas apstākļa vārdi un citu vārdšķiru vārdi, kuri pilda ne tikai semantisko, bet arī pragmatisko funkciju. Deiktiskās norādes kalpo kā references uz noteiktu cilvēku vai sevis pašā identitātes apzinātu vai neapzinātu uzsvēršanu, uz noteiktu vietu, laiku vai situāciju. Aiz šiem vārdiem stāv runātājam zināmais, dažbrīd īpaši sarunā uzsvertais situācijas konteksts jeb konsituācija; ja šis fona zināšanas ir pazīstamas arī klausītājam, tad viņš dekodēs teikto; ja nē — vārdu nozīme konkrētajā runas situācijā paliks neatsifrēta. Šajā pētījumā naratīva dekodēšanā visvairāk ir palīdzējusi vietas (telpas) un laika, nedaudz arī — personas deiktisko norāžu pamanīšana un nozīmes interpretācija.

4. Naratīva analīze

Naratīvs „lingvistiskajos, sociolingvistiskajos un diskursa analīzes pētījumos ir bijis uzmanības centrā pēdējo 40 gadu laikā“ (Gimenez 2010: 198). Humanitārajās zinātnēs kopumā naratīva analīze ir izmantota, lai pētītu sociālo fenomenu atspoguļojumu individuālajos stāstos, savukārt lingvistiskie rīki ir ļāvuši precīzāk un detalizētāk atklāt gan eksplīcīti pausto nozīmi, gan arī to, kas pateikts *starp rindām*, netieši jeb implicīti.

Šajā pētījumā naratīva (pamatā divu stāstījuma daļu, sk. 3. nodaļa) analīze ir balstīta modelī, kura ietvaru veido trīs galvenie komponenti: 1) stāsts (naratīvs); 2) stāstītājs (kā viņš/-a stāstījuma laikā konstruē savu identitāti) un 3) pats stāstīšanas process, stāstījums (*the tale—the content of the story and its form, the teller—the person through whose eyes we hear the tale and the telling or act of narration*, vairāk sk.: Cheshire 2000: 236). Turklāt naratīva analīzē pētniekam nozīmīgi ir pamanīt tādu īpašu notikumu, atgadījumu, dzīvē izšķirošu brīžu (*critical events*) pieminēšanu, kuri mainījuši stāstītāja ierasto dzīves ritmu, likuši uz pasauli paraudzīties citām acīm (Webster, Mertova 2007). Savukārt pats stāstīšanas process jeb stāstījums (trešais modeļa komponents), tajā izmantotie paralingvistiskie līdzekļi (runas intonācija, tonis, noteiktu morfēmu vai vārdu, izteikumu uzsvēršana ar balsis intonācijas palīdzību), kā arī neverbālie līdzekļi (ķermeņa kustības, sejas mīmika, žesti u. tml.) piešķir stāstījuma saturam papildnozīmi un konotāciju vai pat modificē verbāli pausto nozīmi (Bezemer, Jewitt 2010).

Tālāk iegūtie pētījuma dati tiks analizēti pēc iepriekš pieteiktā naratīva analīzes modeļa.

4.1. Stāsts

Stāsta (tā visu četru daļu) pamatā ir notikumi, kas risinājušies stāstītājas (sieviete, 2014. g. — 50 gadi) un lokālās kopienas dzīvē Latvijas un Igaunijas pierobežā (Valkā-Valgā) padomju laikā (20. gs. 80. gados), kad politiskā robeža starp Igauniju un Latviju nepastāvēja un līdz ar to cilvēki brīvi pārvietojās starp abām pilsētām, piemēram, strādājot Igaunijas pusē, bet dzīvojot Latvijā. Tālākie naratīva notikumi saistās ar 90. gadu sākumu — abu valstu neatkarības atjaunošanas laiku, kad atjaunota tika arī starpvalstu robeža. Pavisam nedaudz stāstījumā ienāk arī 21. gs.: Latvijas un Igaunijas pievienošanās Eiropas Savienībai un vēlāk — Šengenas zonai, kad fiziskā robeža starp valstīm (ar pasu kontroli uz robežas) atkal tika atcelta.

Visa analizējamā naratīva pamatā par kritisko, izšķirošo notikumu (*critical event*) respondentes un vietējo cilvēku dzīvē var uzskatīt robežkontroles atjaunošanu 1990. g. un sekas, ko vēlāk, 90. gados, tā izraisīja Valkas un Valgas iedzīvotāju ikdienā. Respondente (Valkas iedzīvotāja) 90. gadu vidū un otrajā

pusē Valgā vadīja Bērnu un jauniešu radošo studiju — deju grupu, kurā piedalījās kā Latvijas, tā Igaunijas puses bērni. Viņu ikdienu saistījās ar regulāru pāreju no Valkas Valgā un otrādi: bērni no Latvijas uz mēģinājumiem gāja uz Valgu, savukārt Valgas bērni bieži bija manāmi Valkas pusē. Situācija mainījās ar robežkontroles punkta atjaunošanu, turklāt — no vietējo iedzīvotāju perspektīvas — tas notika pēkšņi, nepaspējot rast kādu risinājumu tieši šajā abu valstu perifērijā:

- (1) *Nu tas bija kaut kādi deviņdesmit sestais, septītais. (--) Vienkārši mums notika tā, ka vienkārši Rīgā, Tallinā pieņēma lēmumu (-), un tas lēmums stājās spēkā trīs dienu laikā, un (--) vispār neatkarīgi no tā, kur cilvēks strādā, kur nestrādā, kurā pusē. Pieņēma lēmumu, ka jāmaksā, cik tur bij tie repšiki, manuprāt, divdesmit, ejot pāri robežai. Es vairs neatceros. Vienkārši pieņēma lēmumu, ja tu gribi iet pāri robežai, jāmaksā nauda, nāc atpakaļ, jāmaksā nauda (-) un, ja cilvēki strādā (-) katru dienu, cilvēkam burtiski uz dienu bija jāaiziet no darba. TAD vienā jaukā dienā pieņēma lēmumu par šim te (-), par tiem (---) ā, par vecāku atļaujām (---). Ka bez vecāka atļaujas nedrīkst iet, ka bērns nepilngadīgs, pāri robežai, ja.. VISS, neatkarīgi no tā, ka viss notiek pāri robežām, ka bērni staigā uz mēģinājumiem, mums piedevām vēl tajā laikā bij jābrauc uz Rīgu uz televīziju uz ierakstu, sestdienā. VISS, mums nevienam (---), nu, kur tu dabūsi pie notāra (--). Ceturtdienā pieņem lēmumu, viss, tu netiec pāri robežai. (054M)*

Naratīva autore apmēram pirms 20 gadiem piedzīvotais atklāj problēmas, kas Latvijas–Igaunijas pierobežā dzīvojošajiem cilvēkiem radās pēc robežkontroles atjaunošanas. Šajā stāstījuma fragmentā četras reizes atkārtojas frāze „(vienkārši / vienā jaukā dienā) pieņēma lēmumu“; lai gan darbības vārds ir lietots darāmajā kārtā, darītājs nav minēts, sākumā vispārīgi pasakot „Rīgā, Tallinā“. Noteiktas frāzes atkārtojums liecina par emocionalitāti, par pārdzīvoto un par bezspēcību, jo tur (centrā — galvaspilsētās) kāds (?) nav iedomājies, kā šāds lēmums pēkšņi varētu skart perifērijā dzīvojošo (Valkas un Valgas) iedzīvotāju ierasto ikdienas rutīnu. Adverba *vienkārši* (*mums notika tā / pieņēma lēmumu*) atkārtotais lietojums arī netieši norāda uz lielo plaisu starp lēmumu pieņēmējiem kaut kur centrā un vienkāršo cilvēku kaut kur abu valstu pierobežā, kuru šādi lēmumi skar tieši, paralizējot ierasto ikdienas ritmu. Ari vispārinājums, kas ar lielu uzsvāru izteikts ar vārdu VISS (transkripcijā lietoti lielie burti, jo runātāja šo vārdu izrunāja, īpaši to uzsverot), simboliski akcentē ierastās dzīves rutīnas apstāšanos, punkta pielikšanu noteiktam dzīves posmam, ko sociopolitiskās pārmaiņas ir ienesušas indivīda ierastajā ikdienas ritmā.

Iepriekš (sk. 3. nodaļu) minētais translokālītātes jēdziens un tam raksturīgās perspektīvas (ģeogrāfiskā jeb telpiskā un sociālā — cilvēku dzīves telpa) tieši atklājas šajā (1) transkriptā, proti, kā, pārejot no vienas teritorijas otrā,

pierobežā cilvēki organizē savu sociālo dzīvi un mijiedarbību. Interesanti arī vērot darbības vārdus, kuri lietoti translokālītātes izteikšanai. Tā kā vēsturiski tā ir bijusi viena pilsēta, kas 1920. gadā sadalīta starp jaunizveidotajām Latvijas un Igaunijas valstīm, tas atspoguļojas arī stāstījumā: cilvēki nebrauc vai nešķērso robežu, bet vienkārši *iet pāri / staigā: ar citiem ejot pāri robežai; ja tu gribi iet pāri robežai; bez vecāka atļaujas nedrīkst iet pāri robežai; bērni staigā uz mēģinājumiem*. Savukārt uz Rīgu *brauc* — lai gan viena valsts, tomēr lokālā identitāte *mēs (mums notika tā iekļauj problēmas, kas skāra gan Valkā, gan Valgā dzīvojošos) izskan spēcīgāk nekā valstiskā (interpretējot stāstījumu: tur — galvaspilsētās — tiek pieņemti mūsu dzīvi apgrūtinājoši lēmumi)*. Arī citi pētījuma laikā gūtie dati atklāj šīs valodas lietojuma īpatnības, piemēram, arī citas respondentēs stāstījumā (060M) verbi *iet* un *braukt* netiek diferencēti, stāstot par došanos uz Somiju (*Mīlākā ārstu nodarbība Igaunijā ir iet projām uz Somiju. jā, (---) un es domāju, ka es nemeloju, viena latviešu ārste taisās tūlītās, tūlītās iet uz Somiju*).

Interesanti stāstījumā (1) vērot, kā noteiktas ģeogrāfiskās telpas šķērsošana (translokālītāte) tiek raksturota, izmantojot laika deiktiskās norādes, piemēram, *TAD vienā jaukā dienā*, kas apliecina laiktelpas konceptuālo vienotību. Stāstījuma sākums atgādina universālas stāstījuma pazīmes, kuras raksturīgas arī vēstītāja folklorai. Tas savukārt pierāda metodoloģijas nodaļā minēto apgalvojumu, ka naratīvs nav realitāte, tas ir subjektīvi konstruēts stāsts, kurā spēcīgi atklājas paša stāstītāja identitāte.

4.2. Stāstītājs

Analizējot stāstītāja naratīvu, tā valodu, personu deiktiskās norādes, var secināt, ka pamatā viņa sevi reprezentē daudzskaitļa pirmās personas *mēs* formā (*mēs ar savu audzēkni; mēs ar draudzeni; mēs ar vienu mazo dejotāju; mēs te dzīvojam uz robežas; tā mēs te dzīvojam; mums visu laikā somā pases u. c.*), turklāt dažreiz ar vietas deiktisko norādi netieši uzsverot translokālo identitāti: *nu un šādi te mums, Valgas pusē ..* Stāstījumā dominē kā translokālā, tā arī lokālā identitāte, kura atsevišķos naratīva fragmentos (īpaši izšķirošo notikumu aprakstā — 90. gadu sākumā un vidū, abām valstīm atgūstot neatkarību) tiek papildināta ar etniskās piederības uzsveršanu. Tās ir retas reizes stāstījumā, kad eksplīcīti, no ārpuses (*pašam negribot*), tiek uzsvēta etniskā piederība (*es — latvietē*), lai norādītu, ka kāds nav *savējais*. Naratīvs atklāj, kā stāstītāja ar skumju smaidu uzsver pēkšņi pierobežā parādījušos *savējie—svešie* apzīmējumu, kad *svešais* Latvijas pusē tika attiecināts uz igauņiem, Igaunijas pusē — uz latviešiem un abās pusēs — uz krieviem. Tāpat īpaša nozīme šajā kontekstā kļūst arī telpas deiktiskajām norādēm: *mūsu pusē—tajā pusē*.

- (2) *Nu tas jau ir pavisam garš stāsts (-). Tā studija [bērnu deju studija] ir tāda, ka deviņdesmit piektajā gadā (--) Igaunijas interešu skolā izmeta no darba visus latviešus un un (-) krievus, paņēma kultūras centrā darbā tikai igauņu pasniedzējus. Un mēs ar draudzēni, man draudzene ir Marina, krieviete, un es — latviete, un mēs nodibinājām studiju „Joy“; bērnu radošo studiju, jo mūs izmeta no darba (---). Nu, man pateica: Ina, es tevi nevaru pieņemt darbā, tāpēc ka tu esi latviete .. . Tā bija tāda politika deviņdesmito gadu sākumā. Mūsu pusē arī meta igauņus no darba ārā un krievus. Un tajā pusē meta ārā latviešus un krievus (smejas). Un, ja, vienkārši, nu (---) (ar sāpēm) bija tas brīdis, kad valstis kļuva brīvas un kad bija tikai savējie. (054M)*

Stāstītājas emocionalitāte un attieksme pret pēkšņajām izmaiņām pierobežas iedzīvotāju dzīvē ir vērojama, pamanot stāstījumā lietotos lingvistiskos un paralingvistiskos līdzekļus. Par lingvistiskajiem (diskursa) marķieriem var uzskatīt gan naratīva ievada formulas lietojumu (*nu tas jau ir pavisam garš stāsts*), gan arī atkārtotu ar negatīvu konotāciju iesaistītā verba (*iz*)*mest no darba (ārā)* lietojumu. Turklāt stāstījumā neparādās darītājs / izpildītājs — persona ir abstrakta, darbības vārdi *izmeta (no darba); meta ārā; (man) pateica* funkcionē kā bezpersonas verbi. Tas naratīvā nepārtraukti, netieši rada sajūtu par *mēs, Valkas-Valgas iedzīvotāji* (te, pierobežā, perifērijā, tālu no centra), un *kāds* (bezpersoniski), kurš *kaut kur tur augšā* pieņem lēmumus, kuru sekas pārtrauc cilvēku ierasto ikdienu.

Emocionalitāte izpaužas arī runātājas neverbālajā uzvedībā (2): pauzēs starp teikumiem vai viena teikuma vidū, sejas izteiksmē, ķermeņa valodā, smiekliem mijoties ar sāpju izteiksmi sejā. Tie ir paralingvistiskie līdzekļi, kas kopā ar stāstītājas izmantotajiem lingvistiskajiem līdzekļiem piešķir stāstījumam gan ļoti personisku noskaņu, gan sociotelpisko dinamiku, kā arī minēts naratīva teorijās: caur stāstījumu stāstītājs reprezentē pats sevi, savu būtību un sevi attiecībās ar citiem. Tāpat caur stāstījumu tiek reprezentēta arī vide, kurā stāstītājs dzīvo, — fiziskā un psiholoģiskā telpa (sk. iepriekš 3. nodaļu).

Neitrālāka attieksme ir jaušama, atstāstot notikumus, kuri bijuši tālākā pagātnē un kuri nav saistīti ar eksistenciāliem dzīves jautājumiem. Lai arī tajos līdzīgi kā 2. naratīva ekstraktā ir sastopams *savējā–svešā* pretstatījums, tomēr stāstījumā vērojama neliela humora un ironijas pieskaņa:

- (3) *Astoņdesmit deviņtajā gadā, kad viss bija uz taloniņiem, ziepes un viss kaut kas šitāds, nu tad, kad mēs gājām Igaunijā iepirkties, tad arī latviski nedrīkstēja runāt. Tad labāk nerādīt, kas tu esi par tautību, labāk par igauņiem izlikties (---). Jā, tāda nu ir tā realitāte. Tas ir nepolitkorekti, ko es runāju, bet tā bij tā realitāte. (054M)*

Tādi izteikumi kā *Igaunijā .. latviski nedrīkstēja runāt; labāk par igauņi izlikties* atspoguļo īpašo translokālo situāciju Valkas–Valgas pierobežā, jo daudziem padomju periodā Latvijā dzīvojošiem cilvēkiem atmiņā vēl ir stāsti — ieteikumi: braucot uz Igauniju, tikai nerunājiet krieviski, tad jau labāk vismaz nedaudz latviski un tad krieviski, lai saprot, ka esat no Latvijas. Šādi atmiņu nostāsti, kas izauguši no individuālajiem dzīvesstāstiem, no vienas puses, atklāj apzīmējuma *savējais—svešais* saasināto uztveri dažādos vēsturiskajos periodos, no otras puses — norāda uz šo apzīmējumu lietojuma dinamiku noteiktā laiktelpā. Padomju iekārtas beigu posmā, kad ekonomiskais sabrukums atbalsojās garajās rindās pie veikaliem un deficītā, Valgā arī latvieši tika uztverti kā *svešie*, jo bija vistuvākie konkurenti uz ikdienas sadzīvei nepieciešamajām precēm. Savukārt tālāk no Latvijas–Igaunijas robežas šajā pašā laika periodā Igaunijā par *svešajiem* tika uzskatīti nevis latvieši, bet krievi.

4.3. Stāstījums (naratīva akts)

Kā jau iepriekš tika minēts, respondentes stāstījums, tajā lietotie valodas izteiksmes līdzekļi, stāstījuma sākumā vai vidū lietotie diskursa marķieri (piemēram, *jā, tāda nu ir tā realitāte*), bet jo īpaši stāstījuma ievada, turpinājuma un nobeiguma formulas atgādina kādu no vēstījuma folkloras žanriem. Tas liecina, ka naratīva analizē būtiska nozīme ir ne tikai stāstījumā paustā satura izpētei, bet arī paša stāstīšanas procesa aplūkošanai. Tā padziļināta analīze apstiprina dzīvesstāsta kā subjektīvi konstruēta teksta, kas nav aplūkojams kā analogs objektīvajai realitātei, konceptuālo veidolu.

Šī pētījuma kontekstā ir pamanāms, ka naratīva autores stāstījums atgādina pasakas vai teikas tekstu, piemēram, izmantojot vēstījuma folklorā lietotās laika deiktiskās norādes: *vienreiz vakarā mēs ejam* (pasakas sākuma formula), *TAD vienā jaukā dienā* (pasakas turpinājums) u. tml. Šie vēstījuma elementi tiek izmantoti arī kā teksta koherences līdzekļi, norādot uz pakāpenisku sižeta attīstību, tuvojoties stāstījumā noteiktam kulminācijas punktam.

Tāpat, analizējot naratīva autores stāstīšanas procesu, jāuzsver stāstījuma ieraksta laikā pamanīto stāstītājas vēlmi uzturēt dialogu ar klausītāju (lai gan pašam stāstījumam piemita gandrīz monoloģisks raksturs). Tas izpaudās, gan izmantojot neverbālos līdzekļus (dažbrīd īpaši skatoties acīs, žestikulējot u. tml.), gan arī respondentes refleksijas par pašas teikto, piemēram, *jā, tāda nu ir tā realitāte; tas ir nepolitkorekti, ko es runāju, bet tā bij tā realitāte* (3) vai — *tas ir tas, ko es nemaz nedrīkstu stāstīt*:

- (4) *man viena meitene deļotāja bij, kurai tēvs bij izbijušais armijnieks (--). Tas ir tas, ko es nemaz nedrīkstu stāstīt, ja. Es ar viņu kopā lecu pāri grāvim robežas, jo viņa nedrīkstēja iet pāri robežai pēkšņi vienā jaukā dienā.* (054M)

Pētījumā analizētajā naratīvā bez iepriekš minētajām tam raksturīgajām iezīmēm tika pamanīta vēl kāda lingvistiski interesanta parādība — latviešu valodā, kurā notika stāstījums, stāstītāja dažbrīd iekļāva arī citu valodu vārdus vai izteikumus.

Tālāk stāstījuma analizē tiks pievērsta uzmanība šai kodu variēšanai viena runas akta laikā (*translanguaging*, vairāk sk. 3. nodaļā), lai atbildētu uz otru šajā pētījumā izvirzīto jautājumu: *kurās situācijās un kā naratīvā ir vērojamas ne tikai translokālītātes izpausmes, bet arī valodu robežu šķērsošana.*

Visās respondentes naratīva daļās, ne tikai šajā pētījumā aplūkotajās (sk. iepriekš 3. nodaļā), kodu variēšana tika novērota viena izteikuma robežās, iestarpinot kādu vienu vārdu vai izteikumu.

Viena citas valodas vārda iestarpināšanu pētāmā naratīva kontekstā var interpretēt kā translokālītātes savdabību pierobežā: respondente, kurai dzimtā valoda ir latviešu valoda, nerunā igauņu valodā, bet zina vārdus, kuri nozīmīgi viņas profesionālās dzīves kontekstā:

- (5) *Tajā laikā Latvijā tāda modernā deja .. . Kā tagad sauc „laikmetīgā deja“ Latvijā saucas, Igaunijā sauc **vabataņc**.* (054M)

Arī vietu nosaukumi (pilsētas vai apriņķa), runājot par Igauniju, tika minēti igauņu valodā, ievērojot igauņu valodas izrunu un netulkojot nomenklatūras vārdus latviski, piemēram, *apriņķis, pilsēta*:

- (6) *Un tad mums tiešām igauņu valodas profesore (-) mācīja nometnē to valodu (smaida) un (-) viņa arī mācīja valodas toreiz tur **Ida-Virumā**, tur **Narvas**, jā, visiem šitiem (-) **Silamē** .. .* (056M)

Tāpat tika novērotas arī runas situācijas, kad stāstījumā autore iekļāva kādu angļu valodas vārdu. Nav iespējams objektīvi pamatot šo procesu, vienīgi transkribēto materiālu datu bāzē var pamanīt, ka kāds angļu valodas vārds parādās, respondentei stāstot par mūsdienām.

Klausoties un vērojot stāstīšanas procesu, var saskatīt atšķirības, kad stāstījumā tiek variēts ar krievu valodas un kad — ar angļu valodas vārdiem: krievu valodas vārdi vai izteicieni ir lietoti kā neatņemama dzīvesstāsta daļa, atstāstot kādu konkrētu situāciju, citējot pašas teikto vai dialoga partneri, piešķirot stāstītajai situācijai autentiskumu un — kas šķiet būtiski — it kā nepamanot šo pārslēgšanos uz krievu valodu, ne ar verbāliem, ne neverbāliem līdzekļiem nekomentējot šo procesu metalīmenī. Savukārt angļu valodas vārdu iestarpināšanu pavada apzināta stāstītājas neverbālā reakcija: smails, tāds kā apmulsums, neveiklība, ka ir notikusi kodu variēšana, piemēram:

- (7) *atsevišķi **setingi** (smejas) ir, kur dzird igauņu valodu šeit, Valkas pusē, Mego, un igauņi iet skriet uz mūsu mežu, mums ir mežs foršs, estrāde.*

Mums ceturtdienās ir Optimists tas saucamais, visa pilsēta skrien, un tur igauņi ar piedalās. Vienkārši tāda tautas skriešana .. Jā, tā var dzirdēt gan no sportistiem, gan no pircējiem igauņu valodu. (054M)

Salīdzinājumam arī kāds piemērs ar latviešu–krievu valodas pamīšus lietojumu. Pirmajā piemērā (8) respondente stāsta par situācijām robežas kontroles punktā; atceroties dialogu ar robežsargu, viņa neapzināti pārslēdzas uz krievu valodu:

- (8) *Mums visu laiku somā pases (--). Tur pat bija tā, ka tur bez jumtiņa, uz robežas jumtiņa nav, atver tavu pasi, skatās, tur snieg iekšā sniegs, līst iekšā lietus, aiztaisa ciet, un tu ej pāri, pases mums bija tādas kā dzēšlapas vienkārši (-). Kamēr arī sataisīja to robežu, jumtiņus uztaisīja pāri. Tad tikai robežsargs atvēra, skatos, sasnieg sniegs, es tikai: Netaisiet ciet!, **ne zakrivajte, ne zakrivajte**, ja, lai es pēc tam noslauku .. (054M)*

Otrajā piemērā (9) ir redzams, kā viena runas akta laikā ir iekļauts citāts — frāze, lai precīzāk atklātu (bieži vien) situācijas absurdimu:

- (9) *Pirmo diktātu, es atceros, tā man tāda bērnības trauma, skolotāja diktēja: **zajac točka, derevo točka**. Un es tā arī rakstīju: **zajac točka, derevo točka**, un piedevām es rakstīju nevis točka, bet počka, jo es nemācēju (smejas). (054M)*

Lai arī 9. ekstraktā krievu valodas apguves procesam runātāja ir veltījusi semantiski spēcīgu apzīmējumu (*bērnības trauma*), tomēr neverbālā uzvedība (sirsnīgi smieklī) un stāstījuma turpinājums (par pagalmā nepiespiestā gaisotnē apgūto krievu valodu un brīnišķīgo krievu valodas skolotāju, kā rezultātā *varu skaitīt Pušķinu no galvas šobrīd, Jeseņinu un vēl (smejas) visādus tur kara laika dzejoļus tur*) liecina par pozitīvu lingvistisko attieksmi gan pret krievu valodu, gan arī kultūru.

Nodaļas noslēgumā vēl pēdējais citāts, kurā stāstītāja lepni atklāj vienkāršā cilvēka, kurš dzīvo pierobežā, perspektīvu salīdzinājumā ar likumu pieņēmējiem galvaspilsētās vai ārpus Latvijas un Igaunijas:

- (10) *Visus 20 gadus tur nāk no Latvijas puses bērni, attieksme pret to ir bijusi dažāda, tikai tad, kad ir bijis **Šengen**, kā mana draudzene saka: **Šengen** (smejas), kad ir bijusi Šengenas zonas atklāšana, tad visi saprata, ka tāda studija [bērnu deju studija, kurā darbojas bērni gan no Latvijas, gan no Igaunijas] ir vajadzīga. (054M)*

Respondente mazliet ironiski stāsta, ka viņas bērnu deju studija tika aicināta uzstāties par godu Šengenas zonas atklāšanai, lai simboliski demonstrētu

brīvo robežu starp abām valstīm un abām pilsētām. Šim faktam nacionālajā un starptautiskajā līmenī tika piešķirta liela uzmanība un vērtība, lai gan viņa jau daudzus gadus iepriekš šādu projektu (tikai lokālajā līmenī) ir iniciējusi un realizējusi un 90. gados bijusi spiesta savu darbu pārtraukt.

5. Secinājumi

Atgriežoties pie raksta ievadā formulētajiem pētniecības jautājumiem, var secināt, ka pētījumā analizētais naratīvs atspoguļo galvenās idejas, kas aprakstītas teorētiskajā literatūrā par naratīvu un tā analīzi, par translokalitāti un tai raksturīgajiem procesiem indivīda un sabiedrības līmenī. Naratīva autore, stāstot par savu sociālo dzīvi, mijiedarbību ar lokālās vides pārstāvjiem pierobežā, Latvijas un Igaunijas pusē, netieši uzsver translokalitātes ģeogrāfisko un sociālo perspektīvu. Veids, kā šajā ģeogrāfiskajā telpā viņa ir organizējusi savu dzīvi un kā viņa par to stāsta, ļauj ieraudzīt un raksturot stāstītājas attiecības ar fizisko vidi (Valku-Valgu noteiktā vēstures periodā kā dvīņu pilsētām un citā — kā divu neatkarīgu valstu stingrām robežpilsētām) un arī viņas refleksijas par savu individuālo emocionālo telpu.

Naratīva analīze, iekļaujot tajā personas, vietas un laika deiktiskās norādes kā nozīmīgus lingvistiskos marķierus, atklāj, ka īpašais pagrieziena punkts (*critical event*) stāstītājas dzīvē ir bijis robežkontroles atjaunošana, abām valstīm atgūstot neatkarību. Autore neapšaubā neatkarības atjaunošanas nepieciešamību, bet uzsvēr tādu lēmumu absurdumu, kuri ir pieņemti *kaut kur augšā — Rīgā un Tallinā*, acīmredzami neapzinoties to ietekmi uz pierobežas teritorijā dzīvojošo cilvēku ikdienas dzīvi. Stāstījumā lēmumu pieņēmēju balsis (*voicing*) ekspliciti nav pārstāvētas, subjekti nav minēti, līdz perifērijai, pierobežai viņu vārdi nav atnākuši (stāstījumā lietoti bezpersonu verbi: *vienā jaukā dienā pieņēma lēmumu*). Otra atziņa, kas izriet šīs pašas konsituācijas sakarā, ir: abu valstu neatkarības un politiskās robežas atjaunošana sadalīja translokālajā teritorijā dzīvojošo kopienu *savējos un svešajos (kad valstis bija brīvas un bija tikai savējie)*, uzsvērot abu valstu titulnāciju (attiecīgi — latviešu un igauņu) pārakumu pār citiem.

Atbildot uz otro pētījuma jautājumu, var teikt, ka kodu variēšana (*translanguaging*) nav izteikta pazīme analizētajā naratīvā. Respondente tikai reizēm iekļauj stāstījumā kādu frāzi vai vārdu citā valodā. Rakstā minētie transkriptu fragmenti, kā arī tie, kas šajā rakstā netika analizēti, atklāj, ka stāstītāja sava stāstījuma laikā šķērso vienas valodas robežas divējādos veidos: 1) iekļaujot stāstījumā tikai atsevišķus igauņu, angļu vai krievu valodas vārdus; 2) lietojot viena runas akta laikā kādas frāzes — citātus krievu valodā. Šis konstatējums savukārt ļauj izteikt pieņēmumu, ka pārslēgšanās no viena koda uz otru vairāk nekā viena vārda līmenī notiek tad, ja runātājs izjūt lingvistisko komfortu valodās, kuras runas situācijā lieto pamīšus (šajā pētījumā: latviešu un krievu

valodu). Savukārt viena citas valodas vārda iestarpināšana stāstījumā neliecina par attiecīgās valodas kompetenci, bet — par cilvēku (valodu) kontaktiem noteiktā ģeogrāfiskajā areālā (šajā pētījumā: latviešu un igauņu valoda) un noteiktā sociopolitiskā situācijā (padomju laikos — krievu valoda, Latvijai un Igaunijai pievienojoties ES un vēlāk Šengenas bezrobežu zonai — angļu valoda). Šādās situācijās koda maiņu var raksturot kā stilistisko marķieri konsituācijas autentiskuma paspīlgtināšanai.

Naratīva transkripcijā lietotie simboli

Pauzes	(-) < 0,5 sek. (--) 0,5–1 sek. (---) > 1 sek.
Skaļums	LIELI BURTI — izteikts ar uzsvaru
Citi apzīmējumi	.. — izlaista intervijas teksta daļa [teksts] — pētnieka precizējums (emocijas) — ekstralingvistiskie līdzekļi

Literatūra

- Bela-Krūmiņa, Baiba. 2004. *Dzīvesstāsti kā sociāli vēstījumi*. Promocijas darbs doktora grāda iegūšanai socioloģijā, sociālās antropoloģijas apakšnozarē. Rīga: Latvijas Universitāte. Pieejams: http://www.dzivesstasts.lv/admin/content_files/Bela_DISERTACIJA.pdf
- Bezemer, Jeff and Jewitt, Carey. 2010. Multimodal Analysis: Key Issues. Litosseliti, Lia (ed.). *Research Methods in Linguistics*. London, New York: Continuum International Publishing Group, 180–197.
- Blackledge, Adrian and Creese, Angela. 2010. *Multilingualism. A Critical Perspective*. Bloomsbury Academic.
- Cheshire, Jenny. 2000. The telling or the tale? Narratives and gender in adolescent friendship networks. *Journal of Sociolinguistics* 4/2, 234–262.
- García, Ofelia. 2009. *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective*. Malden, MA and Oxford: Basil/Blackwell.
- García, Ofelia and Wei, Li. 2014. *Translanguaging. Language, Bilingualism and Education*. Palgrave Macmillan UK.
- Gimenez, Julio C. 2010. Narrative Analysis in Linguistic Research. Litosseliti, Lia (ed.). *Research Methods in Linguistics*. London, New York: Continuum International Publishing Group, 198–216.
- Greiner, Clemens and Sakdapolrak, Patrick. 2013. *Translocality: Concepts, Applications and Emerging Research Perspectives*. Wiley Online Library. Pieejams: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/gec3.12048>
- Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. 2007. *Latvija pievienojas Šengenas zonai*. Pieejams: <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/24752-latvija-pievienojas-sengenas-zonai>

- Lazdiņa, Sanita. 2017. Vai tikai mūzikā ir polifonija: valodu izglītības plānošana glokālizācijas procesu kontekstā. V. Ļubkina, S. Ušča (red.). *Izglītības reforma vispārīzglītojošajā skolā: izglītības satura pētījumi un ieviešanas problēmas*. Rēzekne, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 40–53.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge University Press.
- Mazak, Catherine M. and Carroll, Kevin S. (eds). 2017. *Translanguaging in Higher Education. Beyond Monolingual Ideologies*. Bristol: Multilingual Matters.
- Ochs, Elinor and Capps, Lisa. 1996. Narrating the self. *Annual Review of Anthropology* 25, 19–43. Pieejams: http://www.sscnet.ucla.edu/anthro/faculty/ochs/articles/Ochs_Capps_1996_Narrating_the_Self.pdf
- Plaude, Ilze. 2004. *Pragmatika*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Valkas novada dome. 2014. *Valkas novada attīstības programma 2010.–2016.gadam*. Pieejams: http://valka.lv/wp-content/uploads/2014/09/esos_sit_galiga.pdf
- Webster, Leonard and Mertova, Patricie. 2007. *Using Narrative Inquiry as a Research Method: An Introduction to Using Critical Event Narrative Analysis in Research on Learning and Teaching*. Taylor & Francis.

Sanita Lazdiņa
Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija
Atbrīvošanas aleja 115
LV-4601 Rēzekne, Latvija
sanita.lazdina@rta.lv

SUMMARY

“May the Result of Wishful Thinking Be a United City” — Narratives about Life between Two Political Eras in the Twin-town of Valga-Valka

Sanita LAZDIŅA

This paper reports research carried out during 2014 and 2015 in the border area of Latvia and Estonia, in the city of Valga-Valka which was one town throughout most of its history. Today, however, they are two towns separated by the state border. Most recently, the two towns have started to cooperate again more closely under the initiative *One city, two states*.

In this paper I have analyzed data from narratives provided by one of the interviewees, a pre-school teacher (F, 50 years old). These narratives provide an insight into the social life, languaging and identity in the translocal environment of the border area. Using the method of narrative analysis (Gimenez 2010), my analysis is based on the following research questions: How do the narratives represent translocality — i.e. how do they reflect life spaces and social interaction in a translocal territory in different times? How and in which situations does the narrator cross language boundaries?

Two critical events within these narratives were identified — incidents that reveal a change of the world-view by the story teller (Webster / Mertova 2007): the 1991 re-establishment of Latvian and Estonian independence and 2007, when border control was removed after both countries had joined the Schengen zone.

As a theoretical background for a deeper analysis, the concepts of *translocality* and *translanguaging* were used. *Translocality* has two perspectives: geographical and social; it provides an overview of peoples' life spaces and ways of organizing their social networking and interaction in a translocal territory. *Translanguaging* in current sociolinguistic discourse denotes the transition from one language to another in a given speech situation. The process of translanguaging is characterized as the use of linguistic resources to create meaning in ways that do not always recognize language boundaries (Blackledge & Creese 2010). My case study investigates translanguaging processes in this sense, i.e. switching from one language to another within a single conversation (e.g., Latvian–Russian, Latvian–Estonian, Latvian–English, Russian–English).

LŪŽIS VALSTYBINĖS LIETUVIŲ KALBOS NORMŲ PRIEŽIŪROS SISTEMOJE

Rita MILIŪNAITĖ
Lietuvių kalbos institutas

Įvadas

2019 m. sausio 31 d. Valstybinė lietuvių kalbos komisija (toliau — VLKK) priėmė nutarimą Nr. N-1 (171), kuriame skelbiama: „Pripažinti netekusiu galios Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo 1997 m. gruodžio 18 d. nutarimą Nr. 68 „Dėl Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo“ su visais pakeitimais ir papildymais“¹. Šis nutarimas žymi ryškų pokytį, galima sakyti, lūžį lietuvių kalbos normų priežiūros sistemoje, kuri apima bendrinės lietuvių kalbos normas reglamentuojančius teisės aktus ir juos kuriančių bei vykdančių institucijų veiklą. Taigi panaikinta nuo 1992 m. buvusi įteisinta galimybė tam tikrais atvejais skirti administracines nuobaudas už viešosios bendrinės lietuvių kalbos normų pažeidimus. Tačiau šis VLKK žingsnis visuomenės, kartu ir kalbos specialistų, buvo sutiktas prieštarigai: vienu pritariamai, kitu — su nerimu dėl galinčios pablogėti bendrinės lietuvių kalbos būklės, netekus vieno iš svarbiausių jos taisyklingumo kontrolės įrankių.

Straipsnio tikslas — apibūdinti lietuvių kalbos priežiūros sistemos pokytį — Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo (toliau — DKKS) statuso pakeitimą ir aptarti galimą šio sprendimo poveikį tolesnei bendrinės lietuvių kalbos normų raidai.

Keliami tokie uždaviniai: 1) aptarti DKKS atsiradimo aplinkybes, 2) apibūdinti DKKS turinį, 3) atskleisti priežastis, nulėmusias DKKS statuso pakeitimą, 4) parodyti visuomenės reakcijas į 2019 m. VLKK nutarimą; 5) aptarti galimą tolesnę lietuvių kalbos priežiūros sistemos raidos kryptį. DKKS atsiradimas, funkcionavimas ir jo statuso panaikinimas tiesiogiai susiję ir su teisiniais aspektais, todėl jie straipsnyje neapeinami, bet nuo išsamesnio jų nagrinėjimo atsiribojama, nes tai ne kalbos, o teisės normų objektas.

1. DKKS atsiradimo aplinkybės

XX a. pabaigoje Lietuvai, kaip ir kitoms Baltijos šalims, laisvinantis iš sovietinės okupacijos, ėmė iš esmės keistis jose vartojamų kalbų teisinė padėtis. Lietuvių kalbai grąžinus valstybinės kalbos statusą, 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, buvo svarbu, kad lietuvių kalba ne tik funkcionuotų visose valstybės viešojo gyvenimo srityse, bet ir būtų taisyklinga, lanksti, atitinkanti įvairius visuomenės poreikius.

¹ Prieiga internete: <http://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/nutarimai/nut> (žiūrėta 2019 03 02).

Tuo metu atsirado nemažai privačių leidyklėlių, daug savilaidos leidinių, bulvarinės spaudos. Siekta sparčiai pateikti kuo daugiau ir kuo įvairesnio leidinių turinio, dėl to neretai buvo aplenkiamas profesionalių vertėjų ir redaktorių darbas. Kartu jau buvo prasidėjusi aktyvi anglų kalbos skolinių skverbtis į viešąją vartoseną. Tad viešosios kalbos būklė gerokai suprastėjo. Todėl valstybės mas-tu 1990 m. buvo pradėta kurti valstybinės kalbos priežiūros sistema ir imtasi teisinių priemonių apriboti viešosios kalbos normų pažeidimus:

- 1) sudaryta Valstybinė lietuvių kalbos komisija prie Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo;
- 2) įsteigta Valstybinės kalbos inspekcija² (iš pradžių kaip Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos padalinys),
- 3) pradėti steigti kalbos tvarkytojų etatai miestų ir rajonų savivaldybėse.

Tuometinis ir ilgametis Valstybinės kalbos inspekcijos viršininkas Donatas Smalinskas 2014 m. pasakojo (Urnėžiūtė 2014: 20):

Kalbos inspekcijos, įsteigtos vos paskelbus Nepriklausomybę, darbuotojai svarstė, kokiais būdais to meto sąlygomis užkirsti kelią daugybei kalbos normų pažeidimų. Kalbos leidinių, kuriuose pateikti tik neginčytini dalykai, nebuvo, todėl kaip išeitis pasiūlyta VLKK nutarimu patvirtinti Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą, o Aukščiausiajai Tarybai papildyti Administracinių teisės pažeidimų kodeksą straipsniu, numatančiu atsakomybę už VLKK nutarimų nevykdymą. Patvirtinus šiuos teisės aktus atsirado galimybė reikalauti atsakomybės už kalbos klaidas televizijoje ir radijuje, knygoje, viešuosiuose užrašuose ir kitur.

Taigi, peržiūrint visą teisinę bazę, 1992 m. buvo atnaujintas Administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Į jį įtraukti du straipsniai dėl valstybinės kalbos nevertojimo ir vienas, numatantis teisinę atsakomybę, jeigu nevykdomi VLKK nutarimai. Tokiu būdu VLKK nutarimai įgavo didelį teisinį svorį. Beliko apibrėžti, kas turi būti laikoma bendrinės lietuvių kalbos normų pažeidimais.

Kol buvo rengiami minėti Administracinių teisės pažeidimų kodekso³ papildymai, šio straipsnio autorė 1991 m. iš Lietuvių kalbos instituto bendradarbės Danguolės Mikulėnienės gavo siūlymą kartu parengti „Kalbos pažeidimų kodeksą“: į jį turėjo būti atrinkti svarbiausi leksikos ir gramatikos normų pažeidimai⁴.

---

² Išsamesnę Valstybinės kalbos inspekcijos kūrimosi ir veiklos istoriją žr. šios institucijos interneto svetainėje. Prieiga internete: <https://vki.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/istorija> (žiūrėta 2019 02 20).

³ Nuo 2015 m. šis dokumentas vadinamas „Administracinių nusižėgimų kodeksu“ (ANK 2015).

⁴ Rašybos ir skrybybos normos buvo aprašytos Nijolės Sližienės ir Adelės Valeckienės knygoje „Lietuvių kalbos rašyba ir skrybyba“ (antras leidimas 1992). Šis leidinys 1996 m. nutarimu buvo VLKK aprobuotas 58-uoju nutarimu, taigi taip pat tapo Administracinių teisės pažeidimų kodekso šaltiniu. Nesilaikant tame leidinyje aprašytų rašybos ir skrybybos normų,

Dokumentas, apimantis didžiąsias kalbos klaidas, buvo rengiamas dviem etapais. Nuo 1991 m. rugsėjo iki 1992 m. liepos straipsnio autorė, remdamasi sukaupta viešosios vartosenos kartoteka ir kalbos leidiniuose skelbiamomis kalbos rekomendacijomis, parašė gramatikos dalį (plačiau apie DKKS rengimą žr. Urnėžiūtė 2014: 18–20). 1992 m. rudenį ir žiemą ši dalis buvo svarstoma VLKK sudarytoje pakomisėje. Tų pačių metų pabaigoje VLKK nutarimu patvirtintas skyrius „Žodžių sandaros klaidos“; o iki 1996 m. pabaigos dar 8-iais nutarimais – kiti 10 gramatikos ir leksikos skyrių. Patvirtintus sąrašus su rengėjų komentarais skelbė bendrinės kalbos žurnalas „Gimtoji kalba“; o gramatikos dalies sudarymo principai ir gramatikos normų pažeidimų pobūdis aptarti mokslo žurnale „Kalbos kultūra“ (žr. Miliūnaitė 1994: 24–36). Antruoju etapu visas DKKS 1997 m. dar kartą apsvarstytas VLKK ir patvirtintas 68-uju nutarimu kaip vientisas dokumentas.

Reikia pažymėti, kad DKKS buvo reikalingas ne tik kaip Valstybinės kalbos inspekcijos atliekamoms viešosios kalbos taisyklingumo priežiūros priemonė. Nuo bendrinės kalbos vartojimo rekomendacijų leidinio „Kalbos praktikos patarimų“ 2-ojo leidimo (1985), kuris buvo tapęs parankine mokytojų, kalbos redaktorių, rašytojų, žurnalistų knyga, rengimo (1983 m.) jau buvo praėjęs beveik dešimtmetis. Nebuvo spėta išleisti naujesnių norminamųjų žodynų bei gramatikų. Tuo metu vartosenoje atsirado naujų reiškinių, ir buvo būtina peržiūrėti bendrinės kalbos kodifikaciją. DKKS rengimas ir svarstymai leido atskirti tuos vartosenos reiškinius, kurie žeidžia pačią bendrinės kalbos sistemą, ir tiksliau nustatyti jos normų ribas.

2. DKKS ir taisyklingumo samprata

DKKS pagal statusą buvo ne atskiras dokumentas, o su kitais teisės aktais susijusi valstybinės kalbos priežiūros priemonė. Aptartinos kelios svarbiausios sąsajos.

Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo (VKĮ 1995) IX skirsnis skirtas valstybinės kalbos taisyklingumui. 21–23-ame šio skirsnio straipsniuose įrašytas kalbos taisyklingumo reikalavimas ir nurodomos viešojo valstybinės kalbos vartojimo sritys, kuriose taisyklingumas turi būti palaikomas:

IX. VALSTYBINĖS KALBOS TAISYKLINGUMAS

<...>

21 straipsnis. Taisyklingos valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimai įtraukiami į valstybės tarnautojų, pedagogų, visuomenės

---

galėjo būti skiriamos administracinės nuobaudos (ši teisės nuostata dėl rašybos ir skyrybos, taip pat kitų VLKK smulkesnių nutarimų tebegalioja ir dabar, rengiant šį straipsnį).

informavimo priemonių ir leidybos darbuotojų atestavimo nuostatus ir taikomi atsižvelgiant į kvalifikaciją bei einamas pareigas.

22 straipsnis. Lietuvos visuomenės informavimo priemonės (spauda, televizija, radijas ir kt.), visi knygų ir kitų leidinių leidėjai privalo laikytis taisyklingos lietuvių kalbos normų.

23 straipsnis. Visi viešieji užrašai turi būti taisyklingi.

Kyla klausimas, kas šiame įstatyme laikoma taisyklingumu, arba taisyklinga lietuvių kalba? Jame, kaip ir kituose su valstybinės kalbos vartojimu, norminimu ir priežiūra susijusiuose teisės aktuose — Administracinių nusižengimų kodekse (ANK 2015), Valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatyme (VLKKĮ 1993⁵), Valstybinės kalbos inspekcijos įstatyme (VKIĮ 2001), Valstybinės kalbos inspekcijos nuostatuose, Vietos savivaldos įstatyme ir kt. — taisyklingumas įvardijamas, bet neapibrėžiamas.

Minėti teisės aktai rodo, kad iki 2019 m. taisyklingumas juose, taigi ir visoje valstybinės kalbos priežiūros sistemoje, traktuotas dvejopai:

- 1) kaip VLKK nutarimais įteisintų bendrinės kalbos normų laikymasis,
- 2) kaip 68-uoju VLKK nutarimu patvirtintų bendrinės kalbos normų pažeidimų, arba kalbos klaidų, nevartojimas.

Ši taisyklingumo samprata rodo, kad taisyklingumas suvoktas kaip išvestinė sąvoka, atsiremianti į šaltinius, kuriuose pateikiamos kalbos normos ir taisyklės, nustatomos pagal kalbos dėsnius ir kalbos raidos polinkius, arba jų pažeidimai. Taigi teisiniu aspektu taisyklingumo turinį iš esmės lemia įvairiu laiku ir įvairios VLKK sudėties priimti nutarimai, kurie pagal VLKKĮ 6-o straipsnio 2-ą punktą „yra privalomi valstybės ir savivaldybių institucijoms, visoms Lietuvos Respublikoje veikiančioms įstaigoms, įmonėms ir organizacijoms“. Tačiau VLKK nėra patvirtinusi nutarimais nė vieno leksikos ar gramatikos veikalo (išskyrus minėtą leidinį „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“; LKRS 1992), kurie būtų laikomi bendrinės kalbos normų šaltiniais. Todėl suprantama, kad DKKS kaip tik sukonkretino taisyklingumo reikalavimų turinį ir tapo savotišku bendrinės kalbos normų pažeidimų registru — svarbia teisine priemone, turinčia padėti užkirsti kelią bendrinės kalbos normų pažeidimams viešojoje vartosenoje. Antroji taisyklingumo traktuotė, taisyklingumą suprantant kaip klaidų nevartojimą, iki 2019 m. kalbos priežiūros sistemoje buvo vyraujanti.

---

⁵ Šio ir kitų teisės aktų nurodoma paskelbimo data, tačiau daugelis jų vėliau buvo koreguojami.

3. DKKS turinys, jo stagnacija, vartosenos ir kodifikacijos pokyčiai

DKKS buvo rengiamas orientuojantis į viešąją lietuvių kalbą ir apėmė tuos normų pažeidimus, kurie nepateko į kitus VLKK nutarimus. DKKS sudaro 8 skyriai:

1. Žodyno klaidos.
2. Žodžių sandaros klaidos.
3. Linksnių vartojimo klaidos.
4. Prielinksnių vartojimo klaidos.
5. Įvairių formų vartojimo klaidos.
6. Sakinio dalių ir sakinių jungimo klaidos.
7. Neteiktina žodžių tvarka.
8. Būtiniausi bendrinės lietuvių tarties reikalavimai.

Į DKKS nenorminių kalbos faktų atranką žiūrėta labai atsakingai, vadovaujantis nuostata, kad į jį turi būti traukiami tik tie atvejai, kurie iš esmės pažeidžia bendrinės lietuvių kalbos sistemą, yra jai svetimi (plačiau žr. Miliūnaitė 1994: 24–36). Buvo suprantama, kad negalima taikyti piniginių nuobaudų už tokius vartosenos reiškinius, dėl kurių vertinimo kalbos specialistai nesutaria arba kurių nenormiškumas bent kiek abejotinas. Dėsninga, kad daugiausia neabejotinų normų pažeidimų buvo atsiradę dėl rusų kalbos poveikio; kartu jau buvo išryškėjęs naujųjų anglų kalbos skolinių sluoksnių ir jo poveikis lietuvių kalbos leksikai.

Tiesa, iš visų DKKS skyrių savo pobūdžiu išsiskiria paskutinis: jame apibrėžiamos sakininės kalbos tarties normos, o ne jų pažeidimai (pasirodė, kad metodiškai yra paprasčiau pateikti bendruosius norminės tarties reikalavimus).

Kaip matyti, į DKKS nepateko ne tik rašybos, skyrybos, bet ir kirčiavimo normų pažeidimai. Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas nemažai įvairuoja, buvo ir yra veikiamas tarminio, regioninio kirčiavimo sistemų, todėl nuspręsta, kad šio lygmens reiškiniai neturi tapti administracinių nuobaudų objektu. Valstybinės kalbos inspekcijos raštuose tikrinamoms institucijoms (sakykinei žiniasklaidai, teatrui ir pan.) apsiribojama tik kirčiavimo klaidų nurodymu.

DKKS buvo vienas iš apčiuopiamiausių įrankių viešosios bendrinės lietuvių kalbos būklei, jos normų kaitai stebėti. Keli dešimtmečiai akivaizdžiai parodė, kad labiausiai pasikeitė nenorminės leksikos sluoksnių. Nemaža dalis tiek senųjų slavų kalbų, tiek naujųjų anglų kalbos svetimybų ir skolintų darybos afiksų tapo nebeaktualūs, pasitraukė iš aktyviosios vartosenos (arba dažniau vartojami motyvuotai, stilizuotai), vietoj jų įsigalėjo norminiai atitikmenys. 2014 m. VLKK Bendrojo skyriaus vedėja Aurelija Dyltė teigė: „VLKK konsultantams teikiamų užklausų, Konsultacijų banko paieškų analizė rodė, kad neaiškumų dėl Didžiųjų klaidų sąrašė esančių svetimybų beveik nekyla,

neutraliuose tekstuose jų beveik nepasitaiko, lietuviški jų atitikmenys yra pri-giję, o laisvųjų stilių tekstuose jos pavartojamos sąmoningai, kaip stilistiškai konotuos (ypač senosios svetimybės)“ (Urnėžiūtė 2014: 21).

Tačiau apibendrinamųjų viešosios kalbos tyrimų per šį laikotarpį pa-skelbta neįtikėtina maža, iki šiol neatlikta nė Valstybinės kalbos inspekcijos stebėsenos ir ataskaitų lyginamųjų tyrimų, todėl apie konkrečius statistika paremtus vartosenos pokyčius kol kas duomenų nėra daug (plg. Rudzevičius 2005, Rimkutė 2014, Rimkutė 2015).

Kalbos vartotojams dažniausiai reikia informacijos apie naujausius leksikos pokyčius, tad DKKS šiam reikalui ėmė nebetikti. Iš dalies naujus poreikius ten-kino 2013 m. išleistas antras „Kalbos patarimų“ knygos dalies „Leksika: skolinių vartojimas“ leidimas, taip pat nauji įrašai VLKK tvarkomuose skaitmeniniuose ištekliuose — Lietuvos Respublikos Terminų banke ir Kalbos konsultacijų ban-ke. Taigi kiti kodifikacijos šaltiniai, tiksliau atspindėdami kalbos pokyčius ir būdami lankstesni, ėmė „praaugti“ DKKS leksikos skyrius. Kadangi gramatinė kalbos sistema visada yra nepalyginti stabilesnė nei leksika, DKKS gramatikos dalis iš esmės tebėra aktuali, nors ir joje galima rasti visiškai besitraukiančių iš viešosios vartosenos nenorminių gramatinių formų ir konstrukcijų.

Yra ir dar viena svarbi priežastis, kodėl DKKS nebeatitinka šios dienos visuomenės poreikių. Apie ją Lietuvoje beveik nekalbama, o gal ir vengiama kalbėti. Tai itin suaktyvėjęs anglų kalbos skverbimasis į lietuvių kalbos var-toseną — jau ne pavieniais žodžiais ar konstrukcijomis: skolintos frazės, ištisi sakiniai įterpiami į lietuvių kalbos srautą — tiek sakininį, tiek rašytinį, viešąjį ir privatumą. Taigi vyksta pati tikriausia intensyvių kalbų kontaktų nulėmta kodų kaita. Siekiant apsaugoti lietuvių kalbą nuo neigiamų šio proceso padarinių, reikia kitokios kalbos politikos krypties ir metodologinės priegijos nei pavienių skolintų žodžių ar konstrukcijų „medžiojimas“⁶.

4. DKKS kritika, mėginimai koreguoti DKKS turinį ir lūžio momentas

Mintis koreguoti DKKS turinį, atsižvelgiant į kintančią vartoseną ir nau-jesnę normų kodifikaciją, brendo senokai. Ilgainiui buvo pradėta svarstyti galimybė iš viso šio sąrašo atsisakyti, taigi nebūtų tikslu teigti, kad 2019 m. lūžis bendrinės lietuvių kalbos priežiūros sistemoje įvyko visiškai netikėtai. Anksčiau ar vėliau kalbos priežiūros sistema turėjo pradėti keistis. Lūžiu šį įvykį galima vadinti todėl, kad netrukus iš įvairių reakcijų paaiškėjo: 68-asis VLKK

---

⁶ Kalbos vartotojų nuostatų stebėseną rodo, kad atsirado naujas jų dėmuo: žmonės vis dažniau pripažįsta, kad kai kuriomis temomis jiems lengviau kalbėti angliškais frazėmis nei ieškoti lietuviškos raiškos.

nutarimas panaikintas per staigiu būdu ir ne iki galo tam pasirengus. Taip pat šis lūžis buvo svarbus ir psichologiškai. Kaip rodo viešai reiškiamos žmonių nuomonės, nuo šio žingsnio prasidėjo kurį laiką visuomenėje ir pačioje VLKK brendusios įtampos dėl kalbos priežiūros sistemos atoslūgis.

Konkretus poreikis pakoreguoti DKKS atsirado dar apie 2003 m., kai VLKK pradėjo svarstyti naujai rengiamą kalbos rekomendacijų rinkinį „Kalbos patarimai“, į kurį buvo dedami ne tik didžiausi, bet ir mažesni bendrinės kalbos normų pažeidimai, svyruojančių normų variantai. Šio leidinio rengėjai (tarp jų ir straipsnio autorė) kreipėsi į VLKK su prašymu išbraukti iš DKKS vieną sintaksės atvejį. Atradus papildomų duomenų, jį nutarta vertinti ne kaip skolintą (svetimą), bet kaip tarminį faktą, taigi laikyti ne didžiąja klaida, o tiesiog bendrinei kalbai nebūdingu reiškiniu. Tačiau tuo metu VLKK vadovybė nesiryžo ką nors šiame dokumente keisti, motyvuodama, kad tai būtų sudėtinga dėl teisinių dalykų.

Vienintelė DKKS turinio korekcija atlikta 2014 m. sausį: VLKK nutarimu pripažinti netekusiais galios du 68-ojo nutarimo papunkčiai, t. y. DKKS leksikos skyriai — „Neteiktinos svetimybės ir jų dariniai“ ir „Nevartotinos naujosios svetimybės“. Taigi nenorminė skolintoji leksika tapo nebe administracinių nuobaudų, o tik kalbos rekomendacijų objektu.

Kaip matyti, pirmiausia kritikos sulaukė kalbos pokyčių nebeatitinkantys kai kurie DKKS turinio dalykai. Tačiau kartu buvo keliamas ir kitas klausimas: kaip apskritai žiūrėti į faktą, kad XXI a. pradžioje laisvoje Europos valstybėje už nenorminių kalbos dalykų vartojimą taikomos teisinės sankcijos?

Viešų nuomonių žiniasklaidoje reikia nemažai, tačiau jos iš esmės buvo vienakryptės, keliamos vienos grupės žmonių ir daugiausia emociniu pagrindu, siekiant sukelti visuomenės protestą ne tik dėl DKKS, bet ir apskritai dėl VLKK vykdomos valstybinės kalbos politikos. Vienas iš labiausiai eskaluotų dalykų buvo „baudos piliečiams dėl kalbos“. Iš tiesų įstatymai (ANK 2015) numato nuobaudas už kalbos taisyklingumo reikalavimų nesilaikymą tik apibrėžtai subjektų grupei — toli gražu ne kiekvienam viešai (juo labiau privačiai) kalbančiam žmogui, savo kalboje nemotyvuotai pavartojusiam į DKKS įtrauktą kalbos reiškinį. Kaip matyti iš jau cituoto VKĮ 21-o ir 22-o straipsnio, taisyklingos valstybinės kalbos reikalavimai taikomi valstybės pareigūnams, tarnautojams, pedagogams, žiniasklaidos ir leidybos darbuotojams⁷.

2013 m. pabaigoje žurnale „Kultūros barai“ Giedrius Subačius paskelbė emocingą rašinį „Kalbos klaidų didybė“. Jame perpasakotas Loretos Vaicekaskienės knygoje „Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: kalbos politika ir vartoseną“ (2007) atliktas VLKK ir jos pakomisės 1993–1997 m. posėdžių, kuriuose

⁷ Šiai subjektų grupei, beje, nepriklauso į Lietuvos Respublikos Seimą renkami politikai, nors jų viešosios kalbos lygiu žmonės neretai piktinasi.

svarstyti DKKS skolinių skyriai, tyrimas, taip pat mėginta kritiškai pažvelgti ne tik į DKKS (iš esmės apsiribojant skolinąja leksika) turinį, bet ir nuobaudų taikymo metodiką. Siekiant sukurti kuo nepalankesnę skaitytojų nuomonę apie DKKS (plg.: „Nerimo ir panikos atmosferoje kažkada netvarkingai sulipdytas operatyvinis Sąrašas šiandien padarytas kalbos tvarkos simboliu“; Subačius 2013: 7), rašinyje neišvengta ir faktinių klaidų bei netikslumų (pavyzdžiui, dėl paties sąrašo pavadinimo atsiradimo, dėl jo nusitaikymo į šnekamąją kalbą, dėl informacijos apie DKKS skelbimo ir kt.)⁸. Todėl šio rašinio negalima laikyti objektyviu DKKS įvertinimu.

Esminis žiniasklaidoje skelbtos DKKS kritikos trūkumas buvo tas, kad nemėginta į problemą pažvelgti objektyviai ir siūlyti kitoki bendrinės kalbos priežiūros modelį; priešingai – raginta 68-ąjį VLKK nutarimą paskelbti negaliojančiu (Subačius 2013: 9) ir diegta mintis, kad „kalba susitvarkys pati“; o Valstybinės kalbos įstatymą reikia atšaukti.

Svarstymų, tik ne tokių aštrių, – ką daryti su DKKS (atnaujinti turinį ar iš viso jo atsakyti), – vyko ir VLKK aplinkoje. Minėtame 2014 m. „Gimtiosios kalbos“ žurnalo pokalbyje šio straipsnio autorė išreiškė nuomonę, kad šaltinio, kuris brėžtų bendrinės kalbos ribas, reikia mokytojams (taisantiems mokinių rašto darbus), kalbos redaktoriams, bet svarstyтина, ar tai turi būti siejama su administracinėmis nuobaudomis (Urnėžiūtė 2014: 24). Jeigu visuomenės nusiteikimas, kuris tokiu atveju yra svarbus, rodytų, kad šis teisinis viešosios kalbos normų reguliavimas atgyveno, turi būti, remiantis valstybinės kalbos įstatymo ir kitų teisės aktų nuostatomis, kuriamas naujas valstybinės kalbos priežiūros modelis.

Tame pačiame pokalbyje Valstybinės kalbos inspekcijos viršininkas Donatas Smalinskas, vertindamas VLKK žingsnį iš DKKS išbraukti skolinių dalį, suabejojo, ar inspekcijos darbas, nelikus teisinio reguliavimo priemonių, būtų paveikus: „Vadinasi, taisydamą viešąją kalbą Kalbos inspekcija dirbti turės gerokai daugiau, bet kažin ar tas darbas bus rezultatyvus“ (Urnėžiūtė 2014: 23).

Prieš priimant 2019 m. sausio 31 d. nutarimą, klausimas dėl DKKS likimo buvo aktyviai svarstomas dviejuose VLKK Kalbos politikos pakomisėse ir keturiuose VLKK posėdžiuose, kuriuose dalyvavo ir Valstybinės kalbos inspekcijos atstovai. Kad reikia pokyčių, buvo bemaž sutarta, tačiau nuomonės skyrėsi dėl to, kaip reikėtų pereiti prie kitokių kalbos priežiūros principų ir kokie jie turėtų būti. Iš esmės ieškota atsakymo į klausimą, kaip būtų įgyvendinamas Valstybinės kalbos įstatymas, jeigu DKKS netektų savo statuso kaip VLKK nutarimas. Išryškintos esminės nuostatos, kad baudų už kalbos klaidas reikia atsakyti, o kalbos priežiūra turinti būti kreipiama dialogo su visuomene, konsultavimo ir taisyklingos, stilingos kalbos mokymo, o ne klaidų taisymo linkme.

⁸ Dėl kai kurių netikslų autoriaus teiginių šiame straipsnyje žr. Urnėžiūtė 2014: 19–20.

Daugiausia neaiškumų kėlė teisiniai šio klausimo aspektai, juolab kad konsultuojantis su teisininkais buvo gauta prieštaringos informacijos. Valstybinės kalbos inspekcijos atstovai nuogaštavo, kad panaikinus 68-ąją VLKK nutarimą, Inspekcija negalėtų vykdyti jai numatytų uždavinių „kontroliuoti, kaip valstybės ir savivaldybių institucijose, visose Lietuvos Respublikoje veikiančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose laikomasi Valstybinės kalbos įstatymo, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų ir kitų teisės norminių aktų, nustatančių valstybinės kalbos vartojimo bei taisyklingumo reikalavimus“ (VKIĮ 2001, 4 straipsnio 1 puktas), o kalbos taisyklingumas viešajame gyvenime būtų paliktas savireguliacijai.

Vis dėlto, nors šiose diskusijose ir nebuvo sukonkretinti tolesni kalbos priežiūros sistemos principai, kaip kad reikalauja nuoseklūs kalbos planavimo žingsniai, nors nebuvo iki galo išsiaiškinti teisiniai aspektai (tokią būtinybę ypač pabrėžė ankstesnės kadencijos VLKK pirmininkė dr. Daiva Vaišnienė), nors nebuvo detaliau išnagrinėtas galimo sprendimo poveikis kai kurioms viešosios kalbos vartojimo sritims, VLKK ryžosi 68-ąją nutarimą atšaukti ir panaikinti ne patį DKKS, o pakeisti jo teisinį statusą.

VLKK interneto svetainėje buvo pateikta paaiškinimų⁹:

Šis Kalbos komisijos sprendimas neatšaukia nei taisyklingumo reikalavimų, nei pareigos viešojoje kalboje laikytis bendrinės kalbos normų.

Visi minėto nutarimo sąraše teikti žodžių reikšmių, žodžių sandaros, sintaksės (linksnių, prielinksnių, sakinio dalių ir sakinių jungimo, žodžių tvarkos), tarties atvejai ir toliau laikomi klaidomis. <...>

Kalbos komisija laikosi nuomonės, kad kalbos norminimo ir priežiūros srityje daugiau dėmesio reikėtų skirti turtingai, kūrybiškai ir taisyklingai kalbai ugdyti, o ne administracinėms nuobaudoms taikyti.

Tiesa, interviu žiniasklaidai VLKK pirmininkas teigė, kad VLKK pasi-
lieka teisę grįžti prie griežtesnių sankcijų, jeigu po kiek laiko pasirodytų, kad viešosios kalbos būklė itin suprastėjo.

⁹ VLKK informacija. Nutarimas dėl didžiųjų klaidų paskelbtas negaliojančiu, bet kalbos taisyklingumo reikalavimai neatšaukti. Prieiga internete: <http://www.vlkk.lt/naujienos/kitos-naujienos/nutarimas-del-didziuju-klaidu-paskelbtas-negaliojanciu-bet-kalbos-taisyklingumo-reikalavimai-neatsaukti> (žiūrėta 2019 03 02).

5. Reakcijos į VLKK 68-ojo nutarimo panaikinimą

Natūralu, kad keičiant kalbos priežiūros sistemą ir nuo teisinių sankcijų laipsniškai pereinant prie rekomendacinio bei prevencinio darbo, kyla įvairių teisinių ir praktinių klausimų. Nors VLKK stengėsi kiek galima daugiau komunuoti per žiniasklaidą, visuomenėje kalbamasis VLKK nutarimas nebuvo aiškiai ir vienaprasmiškai supastas.

Jeigu turėsime omenyje keturis kalbos politikos subjektų lygmenis (oficialųjį politinį, valstybinių institucijų, visuomeninių organizacijų ir individų; plg. Haarmann 1990: 120–121), visuose juose rasime nemažai skirtingų reakcijų — nuo džiūgavimų iki raginimų nutarimą atšaukti. Straipsnio apimtis neleidžia visų jų išsamiau panagrinėti, todėl apžvelgtini keli svarbesni momentai.

Kai kurie politikai, labiau sekantys kalbos politikos aktualijas, įvairių nuomonių pareiškė renginiuose, socialiniuose tinkluose ir neoficialiuose pokalbiuose. Vieni ši VLKK žingsnį vertino teigiamai, kiti atkreipė dėmesį, kad būtina peržiūrėti teisinę bazę, tretį nerimavo dėl galinčios labai suprastėti viešosios kalbos, netekus vieno iš svarbiausių jos kontrolės įrankių.

Europos žmogaus teisių fondas pasveikino VLKK žengus šį žingsnį kaip didesnę žmogaus teisių užtikrinimą: „EFHR sveikina Valstybinę lietuvių kalbos komisiją su šiuo sprendimu, atveriančiu galimybę į valstybinę kalbą žiūrėti kaip į gyvą instrumentą, o ne vien taisyklių rinkinį“ (EŽTF 2019). Visuomeninė organizacija — Lietuvių kalbos draugija surengė savo narių apklausą, tačiau, nuomonėms išsiskyrus, viešo dokumento nepaskelbė.

Daugiausia klausimų dėl DKKS statuso pakeitimo kilo specializuotoms kalbos vartotojų grupėms — savivaldybių kalbos tvarkytojams, mokytojams lituanistams, kalbos redaktoriams, t. y. tiems, kurie dabartinėje vartosenoje nuolat susiduria su bendrinės kalbos normų pažeidimais ir turi vienaip ar kitaip į juos reaguoti bei pagrįsti savo veiksmus.

Lietuvos savivaldybių kalbos tvarkytojai keliais raštais (ir prieš priimant 68-ąjį nutarimą, ir jį priėmus) kreipėsi į VLKK, kad ši paaiškintų, kaip jiems užtikrinti viešosios kalbos taisyklingumą, kadangi Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas, netekęs teisinio statuso, lieka tik rekomendacinis. Mat Vietos savivaldos įstatymas įpareigoja kalbos tvarkytojus atlikti valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklingumo priežiūrą. Kalbos tvarkytojai nuogastavo, kad jų funkcijos pasidaro apribotos, nes, reaguodami į viešosios kalbos taisyklingumo pažeidimus, jie gali rašyti tik informacinius raštus ir prašyti pašalinti pažeidimą (pavyzdžiui, lauko reklamoje), tačiau jokių kitų poveikio priemonių nebeturi¹⁰. Dalies kalbos tvarkytojų manymu, DKKS teisinį statusą reikėjo išlaikyti, tik atnaujinti turinį.

---

¹⁰ Šie klausimai buvo aptarti VLKK inicijuotame susitikime su savivaldybių kalbos tvarkytojais, kuris vyko Lietuvių kalbos institute 2019 m. kovo 21 d.

Atskirą paaiškinimą¹¹ dėl DKKS statuso pakeitimo VLKK skyrė mokytojams lituanistams, nes kai kuriems iš jų kilo klausimų, kuo remtis vertinant mokinių rašto darbus:

Selektyvus kalbos klaidų sąrašas kėlė neišskumų mokymo procese. Sudarytas pirmiausia kaip administracinių nuobaudų taikymo priemonė sąrašas jokių būdu nebuvo tinkamas mokymo reikmėms. Bet į daugelį mokyklinių lietuvių kalbos vadovėlių jis būdavo ištaisai ar dalimis perkeliamas, ilgainiui tapo mokymo ir mokyklinių darbų vertinimo priemone. Mokiniais aktualūs tik kai kurie sąrašo faktai, žinoma, su jų kalbos pavyzdžiais.

Teigdama, kad DKKS „nėra susijęs su ugdymo procesu ir neturi jo paveikti. Sąrašas niekada nebuvo skirtas nei mokymo, nei vertinimo reikmėms“; VLKK pažymėjo, kad paties sąrašo, nors ir pakeitusio statusą, informacija ir toliau galima remtis ugdymo procese ar per brandos egzaminus.

Skirtingą požiūrį į VLKK 68-ojo nutarimo panaikinimą rodo ir pavienių komentuotojų mintys viešojoje interneto erdvėje. Vienas žinomas kandžiu ironišku stiliumi pasižymintis liberalių pažiūrų apžvalgininkas populiariame interneto portale rašė:

Didysis kalbos klaidų sąrašas buvo tai, ko niekas, be mūsų, visame sviete neturėjo.

Tai, kas Lietuvą laikė stratosferoje — aukštai virš kitų kalbančių tautų. Didysis klaidų sąrašas, leidęs bausti kiekvieną buką padarą, kuris negerai vartojo motinos kalbą, mirė.

Bet jei visai tiksliai, tai, 9 globalistams VLKK teisėjams balsavus „už“ ir tik 4 nacionalistams „prieš“, septintasis Lietuvos stebuklas buvo nužudytas. Lietuvių kalba — pavojuje! (*delfi.lt*, 2019-02-03, Rimvydas Valatka)

Konservatyviųjų pažiūrų komentuotojai ėmė pranašauti lietuvių kalbos griūtį:

Tai dabar leis įsigalėti svetimžodžiams, kuriuose bus tik lietuviški priešdėliai ir galūnės, ar kaip? Pvz.: čipsai, dylas, ofisas, nusi-selfinti... (*delfi.lt*, 2019-02-01, straipsnio komentuotojas).

Skęstančiųjų gelbėjimas yra pačių jų reikalas... <...>

Neliko vedlių, liko lozungas — gelbėkitės patys kaip norit... Artėja jovalas... Kitas žingsnis — kalbos komisijos išvaikymas. (*delfi.lt*, 2019-02-02, straipsnio komentuotojas).

¹¹ VLKK informacija. Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas ir ugdymo procesas. Prieiga internete: <http://www.vlkk.lt/naujienos/kitos-naujienos/didziuju-kalbos-klaidu-sarasas-ir-ugdymo-procesas> (žiūrėta 2019-03-02).

Nuomonių įvairovė ir netiksli kalbos vartotojų turima informacija apie DKKS iš dalies atskleidžia pačios VLKK viešosios komunikacijos trūkumus. Be to, kalbos planavimo metodika (plg. Christian 1988: 193–209) reikalauja, kad prieš imantis panašių sprendimų, būtų ne tik apibrėžti būsimų veiksmų tikslai ir uždaviniai, bet ir numatyti jų įgyvendinimo būdai, galimi rezultatai bei laukiami pokyčiai, o paskui įvertintas plano veiksmingumas, kad prireikus būtų galima jį koreguoti. Nors VLKK veiksmai šiuo atžvilgiu nebuvo iki galo nuoseklūs, tačiau faktas jau yra įvykęs, VLKK 68-asis nutarimas pripažintas negaliojančiu, todėl neverta gręžiotis atgal ir eikvoti energiją nekonstruktyviai kritikai. Daugiau dėmesio reikia skirti kitų panašių šalių kalbos politikos ir gerosios patirties analizei.

6. Kas toliau?

Valstybinės kalbos įstatymas ir toliau įpareigoja užtikrinti viešosios lietuvių kalbos taisyklingumą. Kaip tai padaryti? Neneigiant Valstybinės kalbos inspekcijos darbo (kuris nesiriboja vien taisyklingumo kontrole, nes kartu prižiūrima, kaip vartojama valstybinė kalba) ir nuo teisinių sankcijų laipsniškai pereinant prie rekomendacinio bei prevencinio darbo, matyti keli valstybinės kalbos priežiūros uždaviniai:

- 1) kitaip, nei remiantis bendrinės kalbos normų pažeidimais, apibrėžti taisyklingumo sąvokos turinį,
- 2) nustatyti naujus bendrinės kalbos taisyklingumo priežiūros viešojoje vartosenoje principus,
- 3) įvertinti Valstybinės kalbos inspekcijos veiklą, jos turimą kalbos priežiūros metodiką ir išdiskutuoti naujas jos darbo kryptis.

Kadangi valstybinės kalbos taisyklingumo reikalavimą teigianti teisės norma reikalauja sukonkretinimo, kas yra taisyklinga, šios sąvokos išaiškinimo reikia ieškoti kituose šaltiniuose. 1992 m. išėjusiame „Kalbotyros terminų žodyne“ (Gaivenis, Keinys 1990: 203) taisyklingumas apibrėžiamas taip:

Sutikimas su kalbos norma, su tarties, kirčiavimo, gramatikos, žodžių darybos ir vartojimo taisyklėmis. Vertinant taisyklingumo atžvilgiu naujus kalbos faktus, atsižvelgiama į jų sutikimą su atitinkamo lygmens dėsniais, raidos polinkiais bei analogiškų vienetų sudarymo tipais.

Šioje apibrėžtyje atskleista taisyklingumo sąvokos esmė: sprendžiant, kas yra taisyklinga, turi būti nustatytas etalonas, su kuriuo lyginami kalbos (t. y. vartosenos) faktai. Aiškumo dėlei šią apibrėžtį galima kiek patikslinti ir suglaudinti:

Vartosenos faktų atitiktis bendrinės kalbos (leksikos, gramatikos, tarties, kirčiavimo, rašybos ir skyrybos) taisyklėms, dėsniams ir kodifikuotoms normoms.

Vadinasi, norminamasis darbas turėtų būti labiau kreipiamas į bendrinės kalbos normas, o ne į jų pažeidimus. Ne kalbos klaidų kritika, o taisyklingos kalbos diegimas turėtų keisti ir visuomenės požiūrį į kalbos priežiūros darbą. Taigi artimiausiu metu VLKK turėtų ypač orientuotis į tokius uždavinius:

- 1) skirti daugiau dėmesio normų šaltiniams — atnaujinti kodifikacijos veikalus ir sparčiau rengti naujus (o šių darbų sąlyga — nauji lietuvių kalbos tyrimai, kuriuos taip pat reikia remti);
- 2) skatinti viešosios kalbos kūrėjus (ypač žiniasklaidininkus, švietimo darbuotojus, administracinės kalbos vartotojus, kalbos redaktorius, vertėjus ir kt.) tobulinti bendrinės kalbos įgūdžius;
- 3) imtis priemonių lietuvių kalbos, kartu ir bendrinės kalbos, prestižui visuomenėje stiprinti.

Kai kurie sociolingvistai Lietuvoje skleidžia požiūrį, kad kalbos prestižo negalima reguliuoti, jis galintis klostytis tik savaime. Tačiau tose valstybėse, kuriose kalba rūpinamasi politiniu lygmeniu, kalbos prestižo (teigiamo požiūrio į kalbą, jos vartojimą) planavimas įtraukiamas į bendrą kalbos priežiūros ir planavimo sistemą (plg. Baldauf 2004: 378–382). Atsisakant nuobaudų už kalbos klaidas principo, svarbu, kad pati visuomenė suvoktų taisyklingos viešosios kalbos poreikį ir pati jaustųsi atsakinga už kalbos puoselėjimą, naujų raiškos priemonių kūrimą, taigi būtinas kalbinių nuostatų pokytis (plg. Ager 2005: 1035–1054). Šiuo metu tokiam pokyčiui reikia paskatinimo kalbos politikos priemonėmis. 2018 m. Lietuvos Respublikos Seimo pavirtintame kalbos politikos dokumente „Valstybinės kalbos politikos 2018–2022 metų gairės“ kalbos prestižui skirtas atskiras skyrius (VKPG 2018). Šiuo tikslu VLKK parengta ir Lietuvių kalbos prestižo stiprinimo 2020–2024 m. programa, kurioje numatoma įvairiais būdais stiprinti lietuvių kalbos prestižą Lietuvoje ir lietuviakalbėje išeivijoje, ugdyti visuomenės kalbinį sąmoningumą ir pasitikėjimą savo kalbos galiomis.

7. Išvados

1. Prieštarai vertinamo Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo (DKKS), kuris funkcionavo nuo XX a. paskutinio dešimtmečio ir buvo pagrindas taikyti administracines nuobaudas už viešosios kalbos taisyklingumo reikalavimų pažeidimus, teisinio statuso pakeitimas 2019 m. rodo, kad valstybinė lietuvių kalbos priežiūros sistema pereina į naują etapą.
2. DKKS galima vertinti kaip žiniasklaidos, leidinių ir kitų viešosios bendrinės lietuvių kalbos sričių normų reguliavimo priemonę, kuri pradiniu egzistavimo laikotarpiu (XX a. pab. — XXI a. 1-ą dešimtmetį) atliko teigiamą vaidmenį bendrinės kalbos normų raidoje: stabilizavo kalbos normas viešojoje vartosenoje, sumažino rusų kalbos įtaką, drausmino aplaidžius

viešosios kalbos vartotojus, stabdė naujųjų skolinių srautą, padėjo diegti naujus lietuviškus skolinių atitikmenis.

3. Daugiau kaip per du dešimtmečius kalbos vartoseną pakito. Nuobaudų už viešosios kalbos klaidas sistema daliai visuomenės tapo nepriimtina ir nepaveiki. Demokratinės visuomenės principai skatina į kalbą žiūrėti ne kaip į prievartą, o kaip į motyvuoto vartojimo objektą. Todėl atėjo laikas ieškoti kitokių bendrinės kalbos normų priežiūros principų ir metodų.
4. DKKS teisinio statuso panaikinimas buvo vienkartinis aktas, bet pats kalbos priežiūros sistemos keitimas — tiek teisiniu, tiek ideologiniu aspektu — ilgas procesas, nes jis susijęs su visuomenės kalbinių nuostatų pokyčiais.
5. Keičiasi taisyklingumo samprata: jis pradedamas nuosekliau traktuoti ne kaip kalbos klaidų (įtrauktų į DKKS ir kitus kodifikacijos šaltinius) nedarymas, o kaip bendrinės kalbos normų laikymasis. Šia linkme kreipiamas ir lietuvių kalbos mokymas mokykloje.
6. Nors teisinis pagrindas skirti administracines nuobaudas už kai kurių bendrinės kalbos normų (rašybos, skyrybos, vietovardžių) pažeidimus tebėra likęs, tačiau akivaizdu, kad lietuvių kalbos priežiūros sistema pradeda pereiti nuo teisinių sankcijų prie rekomendacinio bei prevencinio darbo. Todėl vienas iš svarbiausių kalbos politikos uždavinių — stiprinti lietuvių kalbos prestižą visuomenėje, kad ji pati jaustų daugiau atsakomybės už kalbos gyvybingumo išlaikymą ir atnaujinimą.

Šaltiniai

- ANK 2015 = Administracinių nusižengimų kodeksas. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4ebe66c0262311e5bf92d6af3f6a2e8b>
- DKKS = Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos patvirtintas 1997 m. gruodžio 18 d. Nr. 68. 2019 m. sausio 31 d. nutarimas atšauktas. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E6FA99389109>
- LKRS 1992 = *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. 2 leid. Parengė Nijolė Sližienė, Adelė Valeckienė. Vilnius: Mokslas.
- VKIĮ 2001 = Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos inspekcijos įstatymas. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0058572509B3>
- VKĮ 1995 = Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas. Prieiga internete: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0B0253BB424C/TAIS_170492
- VKPG 2018 = Valstybinės kalbos politikos 2018–2022 metų gairės. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/cd0584707b6e11e89188e16a6495e98c?jfwid=-g0zrziw17>
- VLKKĮ 1993 = Lietuvos Respublikos valstybinės lietuvių kalbos komisijos įstatymas. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5412/SwSlyNwRBc>

Literatūra

- Ager, Dennis E. 2005. Prestige and image planning. *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*. Eli Hinkel (ed.). Lawrence Erlbaum Associates Publishers: Mahwah, 1035–1054.
- Baldauf, Richard B. Jr. 2004. Issues of Prestige and Image in Language-in-Education Planning in Australia. *Current Issues in Language Planning* 5(4), 376–388.
- Christian, Donna. 1988. Language planning: the view from linguistics. *Linguistics: The Cambridge Survey 4: Language: The socio-cultural context*. Frederick J. Newmeyer (ed.). Cambridge University Press, 193–209.
- EŽTF 2019 = Europos žmogaus teisių fondas. Valstybinė lietuvių kalbos komisija panaikino didžiųjų kalbos klaidų sąrašą, 2019-02-04. Prieiga internete: <http://lt.efhr.eu/2019/02/04/valstybine-lietuviu-kalbos-komisija-panaikino-didziuju-kalbos-klaidu-sarasa/> (žiūrėta 2019 03 05).
- Gaivenis, Kazimieras, Keinys, Stasys. 1990. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
- Haarmann, Harald. 1990. Language planning in the light of a general theory of language: A methodological framework. *International Journal of the Sociology of Language* 86(1), 103–126.
- Miliūnaitė, Rita. 1994. Pastabos gramatikos klaidų sąrašo parašėse. *Kalbos kultūra* 66, 24–36.
- Rimkutė, Erika. 2014. Ar vis dar aktualus didžiųjų kalbos klaidų sąrašas? Vertinių atvejais. *Bendrinė kalba* 87, 1–13.
- Rimkutė, Erika. 2015. Dar kartą apie Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo žodyno klaidas: semantizmai. *Bendrinė kalba* 88, 1–16.
- Rudzevičius, Povilas. 2005. Svetimybų vartojimo polinkiai lietuvių kalbos tekstyne. *Kalbos kultūra* 78, 210–218.
- Subačius, Giedrius. 2013. Kalbos klaidų didybė. *Kultūros barai* 10, 4–9. Prieiga internete: <https://docs.google.com/viewer?url=http://www.kulturosbarai.lt/uploads/news/id65/kb%2010%202013.pdf>
- Urnėžiūtė, Rita [parengė]. 2019. Kronika. Valstybinė kalba. *Gimtoji kalba* 2, 31–32.
- Urnėžiūtė, Rita [kalbėjosi]. 2014. Taisyklingos kalbos niekas neatšaukė. Interviu su Aurelija Dvylyte, Rita Miliūnaite, Jūrate Palionyte, Donatu Smalinsku, Daiva Vaišniene. — *Gimtoji kalba* 2, 18–26. Prieiga internete: http://www.kalbosnamai.lt/images/dokumentai/gk%202014%20vasaris_dks.pdf

Rita Miliūnaitė
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308, Vilnius, Lietuva
rita.miliunaite@lki.lt

KOPSAVILKUMS

Lūzums lietuvišu kā valsts valodas normu uzraudzības sistēmā

Rita MILIŪNAITĒ

Raksts iepazīstina ar Lietuvas Valsts valodas komisijas 2019. gada 31. janvāra lēmumu atcelt Galveno valodas kļūdu saraksta (GVKS) juridisko statusu. Tā ir nozīmīga izmaiņa lietuvišu kā valsts valodas politikā. GVKS ir darbojies oficiālās lietuvišu valodas uzturēšanas sistēmā kā līdzeklis, lai kontrolētu publiskās valodas lietojuma pareizību, kopš 1992. gada beigām. Tas ļāva uzlikt finansiālas sankcijas par valodas pamatstandartu neievērošanu oficiālajā sabiedriskajā telpā (plašsaziņas līdzekļos, publikācijās utt.). Tomēr tas nenozīmē, ka kopš 2019. gada vairs nav spēkā lietuvišu valodas standarta noteikumi.

Rakstā aplūkoti GVKS rašanās apstākļi, saturs, iemesli, kas noteica GVKS statusa maiņu, sabiedrības (institūciju, sociālo grupu un indivīdu) reakcija uz šo maiņu, kā arī turpmākā virzība lietuvišu valodas uzturēšanas sistēmā.

GVKS ir bijusi pozitīva loma lietuvišu valodas normu attīstībā: stabilizētas valodas normas publiskajā lietojumā, disciplinēti publiskie valodas lietotāji, kavēti jaunu aizguvumu plūdi, īpaši no angļu valodas, veicināts jaunu lietuvišu ekvivalentu publiskais lietojums. Demokrātiskā sabiedrībā tomēr ir pienācis laiks meklēt citas, ietekmīgākas, standartvalodas normu uzraudzības metodes.

GVKS statusa atcelšana bija vienreizējs pasākums. Valodas uzturēšanas sistēmas maiņa ir ilgstošs process, jo tas ietver izmaiņas arī publiskajā lingvistiskajā attieksmē. Lietuvišu valodas uzturēšanas sistēma pāriet no juridiskajām sankcijām uz ieteikumiem un preventīviem pasākumiem, tāpēc viens no galvenajiem valodas politikas uzdevumiem ir stiprināt lietuvišu valodas prestižu sabiedrībā.

SUMMARY

The Turning-Point in the Maintenance System of the Official Lithuanian Language Norms

Rita MILIŪNAITĒ

The object of the article is a significant step in the Lithuanian language policy, i.e. the decision of the State Commission of the Lithuanian Language on the 31st of January 2019 to abolish the legal status of The List of Major Language Mistakes (LMLM). The LMLM has functioned in the maintenance system of the official Lithuanian language as a tool to control the correctness of the public language usage since the end of 1992. It allowed imposing financial penalties for non-abidance of the basic linguistic standards in official public spaces (media, publishing, etc.). But it does not mean that since 2019 the rules of the Standard Lithuanian any longer obtain.

The article deals with the circumstances of appearance of LMLM, the content of LMLM, the reasons that determined the change of the status of LMLM, reactions of the society (institutions, social groups, and individuals) to this change as well as the further direction of the system of the Lithuanian language maintenance.

The LMLM has played a positive role in the development of the Standard Lithuanian norms during the initial period of existence: stabilized language norms in the public usage, disciplined public language users, impeded the flood of new loanwords especially from English,

promulgated new Lithuanian equivalents into public usage. In a democratic society, however, it is time to look for different, more influential methods of supervision of standard language norms.

The abolition of the LMLM status was a one-off act. The change of the language maintenance system is a long-lasting process as it also involves changes in public language attitudes. Evidently, the Lithuanian language maintenance system is moving from legal sanctions to recommendations and preventive work, therefore, one of the main tasks of the language policy is to strengthen the Lithuanian language prestige in the society.

THE PAST AND PRESENT OF THE SAMOGITIAN LANGUAGE

Juozas PABRĖŽA
Šiauliai University

1. Historical overview

An essential question has been repeatedly raised since olden times: is Samogitian *a language* or *a dialect*? Before the appearance of standard Lithuanian, the concept of the Samogitian language prevailed. Quite a few Samogitians wrote their works in Samogitian. The 19th c. boasts a particularly large number of such works. In that period the concern and efforts to create standard Lithuanian on the basis of the Samogitian dialect were particularly obvious. The language and the spelling of Dionizas Poška, Silvestras Valiūnas and Simonas Stanevičius, all of them originally being South Samogitians, were oriented towards their native *Dūnininkai* dialect. Three of the most prominent Samogitians of the 19th c. — Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Simonas Daukantas and Motiejus Valančius — employed the North Samogitian *Dounininkai* dialect in their writings.

The creator of the standard Samogitian language J. A. Pabrėža wrote: “A Samogitian will never agree about the language either with a Lithuanian, a Prussian or a Latvian.” (Subačius 1996: 54)

Juozas Čiulda, the author of the most solid grammar of the Samogitian language of the time, written in Polish in 1854 (*Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles* — “Brief Reasoning about the Rules of the Samogitian Language”) consistently used the concept of the Samogitian language, and at the end of his book affirms this by stating the following: “These are my speculations about the Samogitian language. How I wish somebody knew more about this language! He would be able to formulate and provide more precise rules.” (Čiulda 1993: 357)

The importance of the works of the above-mentioned Samogitians of the 19th c. was so evident that the Samogitian language almost became the basis for standard Lithuanian; that would have allowed the Samogitian language to become the national language of the whole of Lithuania.

After standard Lithuanian had been formed on the basis of the South-West Aukštaitian subdialect, other linguistic systems usually were referred to as dialects. Most Lithuanian dialectologists now tend to regard the Samogitian linguistic system as a dialect of Lithuanian. Antanas Salys (1933: 22–26) has tried to establish the time of diverging of Lithuanian dialects. On the basis of the development of the combination of **tj*, **dj*, he arrives at a conclusion that our main dialects diverged around the 15th c. This view is supported by

a number of linguists. Zigmās Zinkevičius, while admitting that Samogitian is the dialect that has moved furthest from the model of old Lithuanian, tends to associate it with a Curonian substratum and treats the Samogitian dialect, especially its North-West variety, as a Lithuanian dialect “in Curonian lips” (Zinkevičius 1981: 12–18; 2006: 65, 207–226).

The first linguist who cautiously tried to oppose such late divergence of dialects and such origins of Samogitian dialect, was Aleksas Girdenis. First of all, he proved that the date, identified by A. Salys, was established without a deeper analysis. A. Girdenis (1971: 81–86) moves this date further into the past and argues that our dialects must have diverged already by the 13th c., i.e. before the emerging of the Lithuanian state.

Later A. Girdenis made a more courageous step. He started supporting archaeologist Adolfas Tautavičius, who claims that already in the 4–5th c. there was a union of Samogitian tribes, with their own customs of burying their dead, original culture, their own territory and probably their own language (Tautavičius 1981: 27–33). A major influence of the Curonian language on Samogitian dialect also started to seem doubtful, because a number of specific Samogitian linguistic features (e.g., stress retraction, reduction of endings) could be more easily and more convincingly explained not by linguistic contacts but by internal causes (Girdenis 1981: 19–26; Pabrėža 1986: 53–59). Mostly on the basis of the development of the end of the word, A. Girdenis rightfully believes that the Samogitians had to start diverging in terms of their language not later than in the 7th c., while the first phonetic features of the Samogitian language could have appeared even earlier — probably even in the 5th c., which is most often mentioned by archaeologists. Most probably, there was no such thing as a common Lithuanian proto-language: the Samogitians, just as Semigallians, Selonians, maybe also Curonians and Lithuanians, were speaking one of the tribal East-Baltic languages. That means that languages and dialects had not diverged but converged with each other, because linguistic differences before the formation of the Lithuanian state had to be much greater than in later and present times (Girdenis 1994: 5–20).

Aleksas Girdenis and Juozas Pabrėža have discussed the relationship between the Samogitian language and dialect more than once. In their book *Žemaičių rašyba* (“Samogitian Spelling”) they state: “On the basis of the tradition which is still alive until now, one can rightfully use the term the *Samogitian language*, while the term *Samogitian dialect* should be left for the “pure” linguistic science. While writing or speaking Samogitian, *dialect* is not a suitable word, because in speech it means “pronunciation, an accent” (e.g.: *ons šnek gerā žemaitėškā, tik anuo ta tarmie tuoki kap latvėška* — ‘He speaks

Samogitian well, but his *dialect* (i.e. pronunciation) is the same as Latvian’).” (Girdenis, Pabrėža 1998: 11)¹

This is how Viktorija Daujotė (Daujotyė) precisely and vividly describes the relationship between the language and the dialect: “With Samogitian words, sentences, hopefully also with intonations, I dive into the world which doesn’t and can’t exist without that language. For the science of linguistics it is a dialect, while for those who used to speak and are speaking it—it is a language. There is no contradiction here. I spoke a language, not a dialect. <...> That means, that language is our mother tongue; a particular, native one. None of us would dare to “distort the language” while talking to our mother, to talk differently from the way we were used to talking at home.” (Daujotė 2015: 9–10)

Thus the answer to the question whether Samogitian is a *language* or a *dialect* could be like this: both terms are good and can be used. If several linguistic systems are being compared, the term *dialect* suits perfectly, e. g., North Samogitian dialect, South Samogitian dialect, South Aukštaitian (Dzūkian) dialect, etc. However, if we talk or write about one linguistic system, we can definitely use the term the *Samogitian language*. On the whole, the terms *language* and *dialect* are very close concepts. Because the native dialect is one’s native language, inherited from parents, from the place where you were born and grew up, where your true roots are. It is only later that you learn another, second language, i. e. standard national language. Ultimately, all languages are derived from certain dialects; that is why it is quite understandable that a dialect can be granted the status of a language (Aliūkaitė 2013: 9).

This paper argues that there is the Samogitian language with three distinct dialects (North Samogitian or *Dounininkai*, South Samogitian or *Dūnininkai*, west Samogitian or *Donininkai*), North Samogitian *Telšiškiai* and *Kretingiškiai*, South Samogitian *Varniškiai* and *Raseiniškiai* subdialects and a lot of smaller speeches and sub-speeches (see Figure 1).

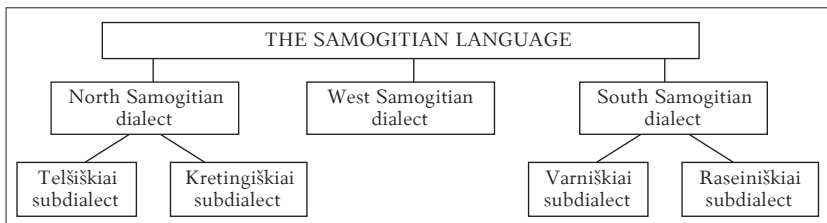

Figure 1. Dialects and subdialects of the Samogitian language

¹ For more about the relationship between the Samogitian language and Samogitian dialect see Pabrėža 2012a: 48–49; 2017: 43–48. On the inaccuracy of terming the Samogitian language a dialect also see Bukantis 2002: 12.

2. Salient features of Samogitian

Today it is universally recognised that the most important element of traditional Samogitian culture, that sets Samogitians apart from the rest and defines, identifies and represents Samogitian identity is the Samogitian language, its dialects and speeches². The most salient signs of identity of the Samogitian language and proofs of its status of a language are as follows:

The Samogitian language differs a lot from both the standard Lithuanian language and other dialects of Lithuanian. In terms of the language, Samogitian differs from Aukštaitian more than East Slavonic Russian, Byelorussian and Ukrainian, South Slavonic Serbian and Croatian, West Slavonic Czech and Slovak, Estonian and Finnish, North German and Dutch. The fact that the Samogitians are more exceptional in terms of their language is supported by a universal agreement among the linguists and dialectologists that all Lithuanian dialects are first of all divided into two major segments: the Samogitian and the Aukštaitian³.

Another extremely important aspect of the identity of the Samogitian language is that it has at all language levels (i.e. phonetics, morphology, syntax and lexis) quite a number of unique, archaic, older qualities, sounds, forms and constructions, which cannot be found in today's standard Lithuanian or other dialects, are preserved⁴. Here are some such examples.

A substantial group of South-East Samogitians instead of nasal vowels *q*, *ę*, *ų*, *į* in the standard language has preserved the older pronunciation of these vowels together with a consonant *n*, e. g., *kánsnis/kônsnis* — Stand Lith *kąsnis* 'bite', *drãnsus/drõnsõs* — *drąsus* 'brave', *skẽñsti/skẽnstę* — *skęsti* 'to sink', *švẽñsti/švẽnstę* — *švęsti* 'to celebrate', *sũnstę* — *siųsti* 'to send', *gẽrũn* — *gerų* (gen. pl.) 'good', *lĩnstę* — *lijsti* 'to crawl, creep', *grĩnštę* — *grįžti* 'to return'.

The Samogitians use affricates *č̣*, *dẓ̌* much more rarely than standard Lithuanian or other dialects. On the whole, ancient Lithuanians didn't have the sounds *č̣*, *dẓ̌* at all. Instead, they were pronounced **tj*, **dj* (Zinkevičius 1994: 88). Today the Samogitians instead of *č̣*, *dẓ̌* in some forms of the words pronounce consonants *t̃*, *d̃* quite close to the old combinations: *jáut̃* — Stand Lith *jaučiai* 'oxen' *jáut̃ems* — *jaučiams* 'for oxen', *žált̃* — *žalčiai* 'grass-snakes', *žált̃s* — *žalčiai*s 'with grass-snakes', *kẽit̃* — *keičiu* 'I am changing', *kẽit̃am* — *keičiame* 'we are changing', *ár̃t̃au* — *arčiau* 'I would plough', *mèd̃* — *medžiai*

² On the linguistic self-awareness of the Samogitians see Kalnius 2012: 296–337.

³ It is interesting that Antanas Baranauskas, who was one of the first to divide Lithuanian dialects quite precisely, instead of the term the *Aukštaitians* used the term *Lithuanians*. Thus, according to A. Baranauskas — there are the Samogitians and the Lithuanians (Baranovskij 1898: 49–78).

⁴ On archaic qualities of the Samogitian language see Pabrėža 2012b: 9–10; 2015: 86–89, 2018.

'trees', *mėdėms* — *medžiams* 'for trees', *gaidė* — *gaidžiai* 'roosters', *gaidės* — *gaidžiais* 'with roosters', *audų* — *audžiu* 'I am weaving', *audām* — *audžiamė* 'we are weaving', *skaudė* — *skaudžiai* 'painfully'.

The Samogitians stand out also by the variety of stress and vivid pitch. A lot of Samogitian words, different from standard Lithuanian and other dialects, have two, three or even four stresses, e.g.: *vėštà* — Stand Lith *višta* 'hen', *bàsė* — *basi* 'barefoot', *sėrgò* — *sergu* 'I am ill', *blúogã* — *blogai* 'badly', *vėlnė* — *velniai* 'devils', *šėlòmà* — *šiluma* 'warmth', *sėptīrnė* — *septyni* 'seven', *pāvārkstò* — *pavargstu* 'I get tired', *pãrsimãlavũojusi* — *persidažiusi* 'wearing too much makeup', *nàbãprigĩrdi* — *nebeprigirdi* 'is hard of hearing'. The so-called *laužtinė priegaidė* (^), a variant of the acute accent, a broken tone, typical of North Samogitians, is exceptional. The sounds with this pitch are pronounced clearly and strongly, i.e., the voice, after a sudden high rise, stops with a kind of explosion and is further pronounced as the same but a weaker, lower sound. Most often this broken pitch is used instead of the standard language acute accent or in syllables after the main old stress, e.g., *dãkts* — Stand Lith *dãiktas* 'thing', *kãrvė* — *kãrvė* 'cow', *kũoks* — *kóks* 'what', *sĩed* — *sėdi* 'is sitting', *trũkst* — *trũksta* 'lacks', *kãrkłã* — *kařklai* 'willows', *brėidėm* — *briedžiams* 'for moose', *sprũokstãm* — *sprogstamė* 'we are exploding'. The abundance of stress and emphatic pitches gives the Samogitian language extra dynamism, expression and vivacity. These stresses and pitches very clearly single out the word in the sentence, which means that they perform another important role — that of marking the boundaries between the words.

The Samogitians also have some unique archaic morphological and syntactic features. They have preserved older Dative sg. inflections *-uo*, *-ie* of the 1st and 3rd declinations of nouns (cf. standard language *-ui*, *-iai*, *-iui*), which, depending on the territory, are pronounced *-ou*, *-ei* (in the North), *-u*, *-i* (in the South), *-o*, *-e* (in the West), e.g.: *mėškòu* — Stand Lith *miškui* 'for the forest', *tėvòu* — *tėvui* 'to/for father', *nãktėi* — *nakčiai* 'for the night', *vãgėi* — *vagiui* (North) 'to the thief', *mėškũ*, *tėvũ*, *nãktĩ*, *vãgĩ* (South), *mėškò*, *tėvò*, *nãktė*, *vãgė* (West).

Next to usual forms of the verb, the Samogitians also use older athematic ones, e.g. *lėikt* / *lĩkt* — Stand Lith *lieka* 'remains', *mėikt* / *mĩkt* — *miega* 'sleeps', *gėist* / *gĩst* — *gieda* 'sings', *ėit* / *ėt* — *eina* 'goes', *skãust* — *skauda* 'pains', *bĩrsma* — *bĩsime* 'we will be', *dėrpsma* — *dirbsime* 'we will work', *šũokste* — *šoksite* 'you will dance'.

The Samogitians have largely preserved the dual number, especially in the North and the West. The dual number is very much used not only with verbs, but also with pronouns, nouns, adjectives and even participles. Instead of the pronouns *mudu*, *mudvi* 'the two of us' the Samogitians have older forms *vėdu*, *vėdvi*, e.g., *vėdò*, *vėdòę dėrbãu*, *sĩedãu* — Stand Lith *mudu*, *mudvi dirbame*,

sédime ‘the two of us are working, sitting’, *jò.dò, jò.dvè dèrbatâu, sídatâu*—*judu, judvi dirbate, sèdite* ‘the two of you are working, sitting’. Other examples: *dò geròjuo vāķò*—*du gerieji vaikai* ‘the two good children’, *dvè pòikè mērgè*—*dvi gražios mergaitės* ‘two beautiful girls’, *vėdò abò.dò esâu tèn bò.vòšò*—*mudu abudu esame ten buvę* ‘the two of us/both of us have been there’.

With respect to word derivation, some suffixes used in a particular way and preferred by the Samogitians can be mentioned. Family name suffixes are of great variety and have different meanings. The Suffix *-alė* is preferred to describe girls and unmarried women, especially in Northern and Western Samogitian speeches: *Petkālė*—Stand Lith *Petkutė*, *Vaitkārļė*—*Vaitkutė*, *Šakārļė*—*Šakytė*, *Gėdgaudārļė*—*Gėdgaudaitė*. In more Southern parts of Samogitia, the suffix *-ikė* is more used in the family names of girls, e.g., *Petkėkė*—*Petkutė*, *Botkėkė*—*Butkutė*, *Norvaišikė*—*Norvaišaitė*, the Suffixes *-ūtis, -uitis* are used in Samogitia in the family names of teenage boys: *Petkūtis*—*Petkus*, *Valožūtis*—*Valužis*, *Kazragūtis*—*Kazragis*, *Pabrėžūtis*—*Pabrėža*.

Today in Samogitia they still very often use an original intermediary aspect of the verb, which is formed by adding adverbs with faded meaning and reinforcing words *žēmēn, laūk, šaliñ, lýgiai, kietai*, etc. to the verbs without a prefix. Sentences with such aspect forms show that the action has not happened yet, but is approaching its unavoidable finish: *nu bāda pradiejau slabnietę žēmēn*—Stand Lith *nuo bado pradėjau visai silpnėti* ‘because of hunger started getting completely weak’, *tievālis mēršt žēmēn*—*tėvelis miršta ir greitai numirs* ‘dad is dying and soon will be dead’, *vuò karštībė būs, arkis sprūokst iš kaktuos laūk*—*o karštybė bus—akys sprogsa iš kaktos (tiesiog veržte veržiasi)* ‘and the heat will be—the eyes are popping out of the forehead, simply pushing out’, *plieš drabužius šalēn*—*plėšia drabužius*—*veikiausiai liks nuogas* ‘is tearing his clothes—probably will remain naked’, *važou mama i tōrgo, jėmė mūni līgė*—*važiuoja mama į turgų—būtinai pasiima ir mane* ‘mother goes to the market—surely takes me together’, *darėk taz dōris kėitā*—*uždaryk duris visai* ‘close the door completely’.

The Samogitian vocabulary is rich. There are some words that are not used in the standard language at all and are hardly understood by the speakers of other dialects. Here are a few examples of such words: *krāmė*—Standard Lith *galva* ‘head’, *plónymas*—*smilkinyas* ‘temple’, *stáibis*—*blauzda* ‘calf’, *krūpis* or *kriūpis*—*rupūžė* ‘toad; a small child’, *lėdspira*—*baltoji kielė* ‘kind of bird’, *ašóklis* ar *vašóklis*—*raudonasis serbentas* ‘red currant’, *lėdžinga*—*pačiūža* ‘skate’, *žiógspira*—*pjuvena* ‘sawdust’, *kušinti*—*liesti, judinti* ‘to touch, to move’, *liuřkšti*—*plepėti* ‘to chat’, *sliņkas*—*tingus* ‘idle’, *drúktas*—*storas* ‘thick, fat’, *apént, apéntais*—*vėl, iš naujo* ‘again’, *nógniai*—*labai, smarkiai* ‘very, strongly’, *vėikiai*—*greitai* ‘very quickly’.

3. The current development of Samogitian

The rebirth and development of Samogitian writing helps a lot in strengthening and consolidating the Samogitian language. Today quite a few newspaper articles and fiction works have been published on the basis of Samogitian spelling standardised by Aleksas Girdenis and Juozas Pabrėža (Pabrėža 1991: 1–43; Girdenis, Pabrėža 1998: 1–80). They are particularly numerous in the journal *Žemaičių žemė* ('Samogitian Land') and other periodicals published in various regions of Samogitia between 1993 and 2016. More than one book in Samogitian has been published and enjoyed by readers. Edvardas Rudys and Teklė Džervienė are among the best, who write prose in their native North Samogitian language. In 1996, E. Rudys' collection of memoir stories *Kuotrė* was published, followed by a collection of short stories *Sėmuona malūnā* in 2011. T. Džervienė's short story *Akmou so velnė piedo* (2000) is considered to be the first work of erotic prose in Samogitian. In 2011, a solid collection of works of this author *Žali žuolelė* appeared. The largest in volume (514 pages) is Donatas Butkus' book *Kā žemē bova brongesnē ož douna*, a collection of 9 stories, written in his native Samogitian of the Plunge region and published in 2016. Poems written and published in Samogitian are especially numerous. In 1998, the first anthology of Samogitian poetry *Savo muotinu kalbo...* was compiled and published. There are even 41 past and present poets who write in Samogitian. The Samogitian poet Apolinaras Petras Bagdonas, who was born and brought up in Užventis, South Samogitian region, and who after the war was living and writing in the USA, has to be singled out. A lot of his poems, written in the native Samogitian *Dūnininkai* language, can be found in the books *Pruo gintara longa* (1978), *Medviegalė pasaka* (1979), *Gīvenims—naujūkā* (1982), *Lėkėma laiptās* (1991). Viktorija Daujotė (Daujotyte), the famous literary science specialist and the author of numerous books, pleasantly surprised by producing four poetry books written in her native South Samogitian *Varniškieiai* language: *Balsā ūkūs* (2010), *Gīvenu vīna* (2012), *Tatā pariejau* (2015), *Žimėni vobelie* (2016). A lot of beautiful verse has been written in Samogitian and published in various newspapers, journals and other sources by Stasys Anglickis, Juozas Elekšis, Aleksas Girdenis, Birutė Lengvenienė, Vaclovas Pocius, Eugenijus Zabitis, Justinas Kubilius, Edmundas Untulis, Irena Daubarienė, Dalia Zabitiienė and many others. All writings in Samogitian have been crowned by the newest and most comprehensive anthology of Samogitian fictional literature *Žemaitė / Žemaičiai* (2018), which contains 48 prose, poetry and drama authors⁵. The words of a famous Samogitian poet in his introductory

⁵ For more on the reborn Samogitian writing and publications in Samogitian see. Pabrėža 2018a: 119–139.

article to the anthology *Žemaičių pasisakymas* are especially meaningful and worth remembering: “It is necessary to revive all those riches of the Samogitian language, which, with the introduction of the standard written language, were pushed aside; it is necessary to make use of all those jewels of the language, which are still possessed by the Samogitian folks. There is only one language, in which all the writers in the world write best of all, and it is their mother tongue. The Samogitians first of all have to use their tongue to the limit and only then use someone else’s, but not vice versa.” (Anglickis 1938: 13)

4. The Samogitian identity

Another exceptional aspect of Samogitian identity related to their language has to be emphasised. Today identification and self-identification via the native Samogitian language is very important and pronounced in Samogitia. Most Samogitians see dialectal speech as their true native language. Participating in the project “Modern Geolinguistic Research in Lithuania: Optimisation of the Network of Locations and Interactive Dissemination of Information”, implemented by the Institute of the Lithuanian Language between 2011 and 2013, the author of the present paper and his students interviewed 247 people of various generations in 25 North Samogitian *Telšiškieiai* localities (Skuodas, Mažeikiai, Akmenė regions). All 247 respondents taking part in the research indicated Lithuanian as their native language; however, even 233 additionally also singled out the Samogitian language, in which part of them can read (142) and write (20).

The Samogitian language is a great value for most Samogitians. A person, speaking Samogitian, is likely to be described and judged positively. The above-mentioned research shows that out of the 317 answers, the majority (113) described a person speaking Samogitian as somebody who respects the native language or is patriotically minded (68). Other positive judgements of the Samogitian speaker are connected with childhood, the native land, relatives, Samogitian features and Samogitian identity proofs: “I was born this way, I was brought up this way, I am used to it” (35) “a true Samogitian” (22), “this is how one should speak” (10), “a Samogitian” (10), “a solid, true-born Samogitian”, (6), “I haven’t turned my coat” (3), “a stubborn Samogitian”, “a true Samogitian”, “a thoroughbred Samogitian”, “not a hypocrite” (1) etc. Only a few respondents associated dialectal speech with an image of a countryman (9), with older people (6) or with uneducated people (2) (Mikulėnienė, Meiliūnaitė 2014: 136–137).

On the whole the prestige of the Samogitian language is strong and still growing. It is interesting that in many places in Samogitia the prestige of the Samogitian language is stronger among the younger generation than among

middle-aged people. Here are some impressions experienced in North Samogitia, in the Skuodas region, during the implementation of the above-mentioned project by the author of the present paper. Donatas Valančiauskas, born in 1961, the elderman of Aleksandrija, said the following: *Vākā ĩ r dēdesnē žemāitē nēgō tievā* ‘Children are bigger Samogitians than their parents’. Dovydas Baublys, born in 1992, a very popular chairman of Bugieniai community, Mažeikiai region (2012), defined as one of his most important tasks and obligations to speak only Samogitian in all community meetings and other events (Pabrėža 2018b: 190–191).

The words of A. Girdenis, a true lover and researcher of the Samogitian language, shouldn’t be forgotten: “One’s homeland starts from the native yard, while the native speech is the one you get from your mother...<...> until now I feel that I am thinking, day-dreaming and even dreaming not in the language that I learned from books and teachers... And I firmly believe: our true native tongue is our dialect. <...> Language and dialect are not simply systems of signs, it is a particular model of the world, unique windows, through which we look at the world. The more such windows, the more unique looks, the bigger the guaranty that both the nation and the whole of humankind will find out more about the world and itself.” (Girdenis 1990: 2–3)

5. Conclusions

Today it is universally recognised that the most important and exceptional element of traditional Samogitian culture, most vividly defining, identifying and representing Samogitian identity is the Samogitian language, its dialects, subdialects and speeches. The most important signs of identity of the Samogitian language and proofs of its status as a language are as follows:

- 1) Samogitian dialectal speech clearly differs both from standard Lithuanian and other Lithuanian dialects; this oneness of the Samogitian language is demonstrated by a unanimous agreement among linguists to divide all Lithuanian dialects first of all into two big groups: the Samogitians and Aukštaitian (and earlier into the Samogitians and Lithuanians).
- 2) The Samogitian language has all the most important levels of any language (phonetics, morphology, syntax and lexis), and at all these levels the Samogitian has preserved a lot of unique, archaic features, sounds, forms, constructions, which do not exist in standard Lithuanian or in other dialects.
- 3) The Samogitians have standardised spelling with definite rules, according to which a lot of articles are published in their own press and in books of fiction.

- 4) Today identification and self-identification via the native Samogitian language is very pronounced and important in Samogitia, most Samogitians view dialectal speech as their native language, while a person speaking Samogitian is most often seen and defined positively as the one respecting the native language, patriotically minded, etc. On the whole, the prestige of the Samogitian language is strong and still growing.

References

- Aliūkaitė, Daiva. 2013. Tarmės ir tarmiškumo vertė. *Visos tarmės gražiausios*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 9–13.
- Anglickis, Stasys. 1938. Žemaičių pasakymas. *Žemaičiai: Žemaičių rašytojų prozos ir poezijos antologija*. Kaunas: Sakalas, 7–15.
- Baranovskij, Antonij. 1898. *Zametki o litovskom jazyke i slovarė*. Sanktpeterburg: Otd-nie rus. jaz.i slovesnosti Imperatorskoj AN.
- Bukantis, Jonas. 2002. Žemaičių kalba šiandien ir jos išlikimo perspektyvos. *Žemaičių žemė* 2(35), 12–13.
- Čiulda, Juozas. 1993. *Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Daujotytė, Viktorija. 2015. *Tatā pariejau / Tai parėjau*. Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras.
- Girdenis, Aleksas. 1971. Kada gi žemaičių tarmė atsiskyrė nuo aukštaičių? *Kalbotyra* 22(1), 81–86.
- Girdenis, Aleksas. 1981. Kuršių substrato problema šiaurės žemaičių teritorijoje (Fonologijos dalykai). Volkaitė-Kulikauskienė, Regina (red.). *Iš lietuvių etnogenezės*. Vilnius: Mokslas, 19–26.
- Girdenis, Aleksas. 1990. Tarmėse — tikroji kalbos gyvastis. *Gimtoji kalba* 10, 1–3.
- Girdenis Aleksas. 1994. Žemaičių savarankiškos raidos pradžia. *Baltistica* 28(2), 5–20.
- Girdenis, Aleksas; Kačiūškienė, Genovaitė. 1986. Paraleliniai reiškiniai latvių ir šiaurinių lietuvių veiksmažodžio sistemose. *Kalbotyra* 37(1), 21–27.
- Girdenis, Aleksas; Pabrėža, Juozas. 1998. *Žemaičių rašyba*. Vilnius–Šiauliai: Žemaičių kultūros draugijos redakcija.
- Kalnus, Petras. 2012. *Žemaičiai: XX a. — XXI a. pradžia*. Vilnius: Mintis.
- Mikulėnienė, Danguolė; Meiliūnaitė, Violeta (red.). 2014. *XXI a. Pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėliapiai ir jų komentarai)*. Vilnius: Briedis.
- Pabrėža, Juozas. 1986. Diachroninės pastabos apie kirčio atitraukimą šiaurės žemaičių tarmėje. *Baltistica* 22(2), 53–59.
- Pabrėža, Juozas. 1991. *Žemaičių rašybos patarimai*. Šiauliai: Šiaulių žemaičių kultūros draugija „Saulaukis“.
- Pabrėža, Juozas. 2012a. Žemaičių tarmė ar žemaičių kalba? *Profesorius Alekso Girdenio (1936–2011) atminimo konferencija. Pranešimų tezės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 48–49.

- Pabrėža, Juozas. 2012b. Žemaičių šnektos — bendrinės kalbos turtas. *Žemaičių kultūros savastys. Nuo Vilniaus kaluų prie Baublio slenksčio*. Vilnius: Šilalės kraštiečių draugija, 8–10.
- Pabrėža, Juozas. 2015. Tarmės — vienas iš etnografinių regionų kertinių akmenų. *Etninė kultūra* 9, 86–89.
- Pabrėža, Juozas. 2017. *Žemaičių kalba ir rašyba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto bibliotekos Leidybos skyrius.
- Pabrėža, Juozas. 2018a. Žemaitiško rašto ištakos ir tradicijos. *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 5. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 119–139.
- Pabrėža, Juozas. 2018b. Žemaičių kalbos tapatybės ženklai. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 187–195.
- Salys, Antanas. 1933. Kelios pastabos tarmių istorijai. *Archivum Philologicum* 4, 21–34.
- Subačius, Giedrius. 1996. Trys XIX a. bendrinės kalbos modeliai: J. A. Pabrėža, J. Čiulda, S. Daukantas. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36, 51–59.
- Tautavičius, Adolfas. 1981. Žemaičių etnogenėzė (archeologijos duomenimis). Volkaitė-Kulikauskienė, Regina (red.). *Iš lietuvių etnogenėzės*. Vilnius: Mokslas, 27–35.
- Zinkevičius, Zigmas. 1981. Žemaičių tarmės kilmės klausimu. Volkaitė-Kulikauskienė, Regina (red.). *Iš lietuvių etnogenėzės*. Vilnius: Mokslas, 12–18.
- Zinkevičius, Zigmas. 1994. *Lietuvių kalbos dialektologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Zinkevičius, Zigmas. 2006. *Lietuvių tarmių kilmė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Juozas Pabrėža
 Šiauliai University
 P. Višinskio g. 38, LT-76352 Šiauliai, Lietuva
 juozas.pabreza@su.lt

KOPSAVILKUMS

Žemaišu valoda pagātnē un mūsdienās

Juozas PABRĒŽA

Kopš seniem laikiem atkārtoti ir ticis izvirzīts būtisks jautājums: vai žemaišu runātā idioma ir *valoda* vai *dialekts*? Pirms mūsdienu lietuvišu rakstu valodas izveidošanās dominēja žemaišu valodas jēdziens. Līdz ar lietuvišu valodas standarta rašanos citas valodu sistēmas sāka parasti saukt par dialektiem vai izloksnēm. Šajā rakstā tiek apgalvots, ka pastāv žemaišu valoda ar trim galvenajiem atšķirīgiem dialektiem — ziemeļžemaišu jeb *dounininku*, dienvidžemaišu jeb *dūnininku*, rietumžemaišu jeb *donininku*, kas tālāk dalās ziemeļžemaišu Telšu (*telšiškiai*) un Kretingas (*kretingišķiai*), dienvidžemaišu Varņu (*varniškiai*) un Raseiņu (*raseiniškiai*) izloksnēs, kā arī daudzās sīkākās apakšizloksnēs.

Svarīgākās pazīmes, kas raksturo žemaišu valodas identitāti ir šādas:

- 1) žemaišu dialektālā runa būtiski atšķiras gan no lietuvišu rakstu valodas, gan no citiem lietuvišu valodas dialektiem, valodas īpašo stāvokli balsta valodnieku un dialektologu

- uzskats, ka visi lietuviešu dialekti vispirms ir dalāmi divos galvenajos segmentos — žemaišu un aukštaišu (agrāk — žemaišu un lietuviešu);
- 2) visos žemaišu valodas līmeņos ir diezgan daudz unikālu un arhaisku īpatnību (skaņu, formu un konstrukciju), kas nav atrodamas lietuviešu rakstu valodā vai citos dialektos;
  - 3) žemaišu valodai ir standartizēta rakstība ar skaidriem noteikumiem, saskaņā ar kuriem tiek publicēti daudzi raksti presē, kā arī daiļliteratūra;
  - 4) mūsdienās identifikācija un pašidentifikācija ar dzimto žemaišu valodu Žemaitijā ir ļoti izteikta un nozīmīga, lielākā daļa žemaišu dialektālo runu uzskata par savu dzimto valodu, savukārt cilvēks, kurš runā žemaitiski, visbiežāk tiek uzvertts un pozitīvi definēts kā tas, kurš respektē dzimto valodu. Kopumā žemaišu valodas prestižs ir spēcīgs un joprojām aug.

SANTRAUKA

Žemaitiu kalbus praitešs ēr dabartēšs

PABRIEŽA Jūzaps

Nu seniausiu laikū karts nu karta bova kelams klausēms: a īr *žemaitiu kalba*, a *žemaitiu tarmie*? Līgi lietuviu bēndrēnēš kalbus atsēradēma *žemaitiu kalbus* sāvuoka bova vartuojama dēdlē tonkē. Didēlis būrīs riktingū žemaitiu (D. Puoška, S. Stanevičios, J. A. Pabrieža, M. Valončios, S. Daukonts ēr kētē) sava darbus rašē žemaitēškā. Ka sosēformava lietuviu bēndrēnē kalba, kētas kalbēnēš sistēmas paprastā vadēnamas tarmiems. Aple žemaitiu kalbus ēr žemaitiu tarmies santiki na vēina karta īr ožsēmēnē, rašē A. Gėrdēnis, J. Pabrieža. Gal sakītē, ka abodo termēnā — *žemaitiu kalba* ēr *žemaitiu tarmie* — īr gerē ēr vartuotēnē. Šiamē straipsnie prisēlaikuoma nuostatas, ka īr žemaitiu kalba, katra tor tris rīškēs tarmēs (šiaurēs žemaitē *dounininkā*, pēitū žemaitē *dūnininkā*, vakarū žemaitē *domininkā*), šiaurēs žemaitiu telšiškiu ēr kretingiškiu, pēitū žemaitiu varniškiu ēr raseiniškiu patarmēs ēr daugībē smolkiesniu šnektū ēr šnektielu.

Svarbiausē žemaitiu kalbus tapatībēs ženklā ēr tuos kalbus bovēma īruodīmā būtom tuokēi: 1) žemaitiu tarmēnē kalba rīškē skērās ēr nu lietuviu bēndrēnēš kalbus, ēr nu kētū lietuviu kalbus tarmiū; tou žemaitiu kalbus ēšskėrtēnoma ruoda kalbininku vēinings sotarēms vēsas lietuviu kalbus tarmēs pėrmiausē skėrstītē i do stombius gabalus: žemaitius īr aukštaitius (dar seniau žemaitius ēr lietuvius); 2) žemaitiu kalba tor vēsus svarbiausius kuožuos kalbus līgmēnis (fuonetēka, muorfuoologėjē, sintaksē ēr leksēka), ēr vēsus tūs līgmenīs īr ēšlaikīta nemažā unėkalīū, senuovėšku īpatībiu, garsū, fuormu, kuonstrukcėju, kuo nabier lietuviu bēndrēnie kalbo ar kėtuos tarmies; 3) žemaitē tor sotvarkīta rašība, tuos rašības taisīklēs, pagal katras žemaitiu kalbo īr spausdēnama nemažā publicistėkas straipsniu, gruožēnēs literatūras kūrēniū, īr leidamē laikraštē, žornalā, ēštēsas kningas; 4) šėndėin Žemaitėjuo savēs sotapatēnēms, ēšreīškėms par gimtuoję žemaitiu kalba īr dēdlē rīškos ēr nuognē svarbos, daug žemaitiu tarmēška kalbiesēna sopront ēr sovuok kāp tēkrōjē gimtōjē kalba, vuo žemaitēškā basėrokuojēntis žmuogos dažniausē īr vertēnamas ēr apėbūdēnamas palonkē, kāp gerbōš gimtōjē kalba, patrėjuotėškā nusėtėikēs ēr panašē Žemaitiu kalbus prestižos īr sostėprijēs ēr augontis.

LIETUVIŠKOS KILMĖS ASMENVARDŽIAI SENIAUSIOJE LIETUVOJE 1599–1621 M. JONIŠKIO KRIKŠTO METRIKŲ KNYGOJE

Alma RAGAUSKAITĖ
Lietuvių kalbos institutas

0. Įvadas

Senajo Jonišio istoriniai asmenvardžiai jau pradėti tirti. Pirmiausia buvo publikuota lietuviškų antroponimų formų iš dabar žinomos seniausios Lietuvoje, 1599–1621 m. Jonišio parapijos krikšto metrių knygos (Garliauskas 1998: 152–153). Kiek vėliau aptarti negausūs joniškiečių vyrų užrašymai su lietuviškais prievardžiais, surinkti iš šio bažnytinio šaltinio (Ragauskaitė 1999: 155). Išnagrinėjus to paties laikotarpio 186 joniškiečių asmenvardžius, buvo nustatyta, jog tarp rekonstruotų lietuviškų nekrikštavardinės kilmės antroponimų dažniausi pravardiniai, o tarp atstatytų krikštavardinės kilmės asmenvardžių daugiausia susidariusių iš įvairių krikščioniškų vardų formų ir jų priesaginių vedinių. Didžioji dalis antroponimų turėjo lietuviškas patronimines priesagas *-aitis*, *-ūnas*, deminutyvines priesagas bei priesagą *-iškis*, galėjusias turėti ir patroniminę reikšmę (Ragauskaitė 2004: 16–17). Atskirai buvo atkreiptas dėmesys į lietuviškų priesagų funkcionavimą XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios Jonišio gyventojų (moterų) asmenvardžiuose (Garliauskas 2004: 21–22; Ragauskaitė 2005: 66–67). Išsamiai išanalizavus 122 antroponimus, prieita prie išvados, jog 32 (tai sudaro 26 % dvinarių įvardijimų antrųjų asmenvardžių) užrašyti su lietuviškomis priesagomis *-aičia*, *-yčia*, *-ienė*, *-(i)ūčia*, o likusieji – su slaviškomis priesagomis *-ova*, *-ovna*. 3 asmenvardžiai (2,46 %), turintys lenkiškas *-sk-* tipo priesagas, priskirti prie galūnės *-a* vedinių. Atkurtos 32 joniškiečių moterų asmenvardžių formos buvo palygintos su dabartinėmis lietuvių pavardėmis. Net 28 (87,5 % visų rekonstruotų) atstatytos lytys žinomos šių dienų vardyne. Nedidelė dalis, t. y. 2 (6,25 %) turi tos pačios kilmės, tik skirtingos darybos atitikmenis tarp dabartinių lietuvių vyrų pavardžių. Paskutinės 2 (6,25 %) sudarytos iš vyrų antroponimų, kurie šiuo metu nefunkcionuoja (Ragauskaitė 2015: 74). Pastebėjus Jonišio miestiečių (vyrų ir moterų) asmenvardžių darybos, kilmės ir kt. savitumus, senosios parapijos istorinės antroponimijos tyrimas atrodo aktualus ir tęstinas.

Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios Jonišio parapijos kaimų gyventojų lietuviškos kilmės asmenvardžius, rekonstruoti šių antroponimų autentiškas formas, palyginti jas su dabartinėmis lietuvių pavardėmis bei nustatyti, kiek ir kokių asmenvardžių nefunkcionuoja šių dienų vardyne.

Medžiaga straipsniui surinkta iš 1599–1621 m. Jonišchio parapijos krikšto metrikų knygos. Rankraštinio šaltinio originali antraštė „Liber Baptisatorum|| Ecc(lesi)æ Parochialis Jani=|| scens ab Anno 1599. — || usq(ue) ad An(n)um || 1621. — “: Priešlapyje užrašytas dar vienas pavadinimas „CATA: || LOGVS. || BAPTISATO: || RVM. EC: || CLESĪÆ. || IANĪ: || SCEN: || SĪS.“: Jonišchio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčios klebonu nuo 1594 m. iki 1621 m. buvo Benediktas Sviechovskis. Manoma, kad būtent jo iniciatyva 1599 m. pradėtas rašyti šis chronologiniu požiūriu unikalus šaltinis (LKD 79). Rankraštinė knyga rašyta lotynų ir lenkų kalbomis. Visoje knygoje nuosekliai lotynų kalba surašyti metų ir mėnesių pavadinimai. Palyginus braižą matyti, kad šią knygą rašė keli asmenys. Krikšto data nurodyta pagal šventes. Krikšto įrašų formulės nebuvo nusistovėjusios, jų rašymo tvarka metams bėgant keitėsi. Matyti, kad dažnai įrašų tekstas buvo trumpinamas. Dalyje knygos rašyti tik vyrų ir moterų vardai, nerašomi jų antrieji ar tretieji įvardijimo nariai (nuo 50–188v lapo, o būtent nuo 1604–1616 m.). Iš viso buvo surinkti 187 dvinariai vyrų užrašymai. Kaip tik jų antrieji asmenvardžiai yra pagrindinis tyrimo objektas.

1. Asmenvardžių klasifikacijos principai

Kilmės požiūriu išskirtos šios pagrindinės XVI a. pabaigos–XVII a. pradžios Jonišchio parapijoje funkcionavusių antroponimų grupės: 1) lietuviškos kilmės asmenvardžiai ir 2) nelietuviškos kilmės asmenvardžiai. Tokia klasifikacija turi seną tradiciją (dar žr. Ragauskaitė 2005: 115–116; 2018: 58–59). Kazimieras Būga 1911 m. parašytoje studijoje „Apie lietuvių asmens vardus“ išskyrė lietuviškos kilmės pavardes, skolintines pavardes ir neaiškios kilmės pavardes (Būga 1958: 205). Pavardžių skirstymo tradicijos į dvi pagrindines grupes (lietuviškos kilmės pavardės ir nelietuviškos kilmės pavardės) daugiau ar mažiau laikėsi ir kiti lietuvių onimijos tyrėjai Petras Jonikas (1968: 558–561), Aleksandras Vanagas (1982: 64, 72; 1999: 466–472), Antanas Salys (II 64), Vitalija Maciejauskienė (1991: 243; 1992: 1–2; 1993: 36–40; 1994: 10–15; 1997: 112; 1997a: 102–104), Alma Ragauskaitė (1999: 47–49; 2000: 95–97; 2005: 141–142), Aušra Žemienė (2002: 17–18; 2016: 125; 2017: 37–40) ir kt.

Ne visuomet nagrinėjamus antroponimus įmanoma priskirti vienai ar kitai minėtai grupei. Todėl buvo išskirta dar viena asmenvardžių grupė — 3) neaiškios kilmės asmenvardžiai. Jų kilmė kelia abejonių dėl autentiškos formos nustatymo sunkumų, kai lietuvių antroponimų grafinė struktūra smarkiai paveikta lenkų kalbos ir kt.

Analizuojami Jonišchio parapijos gyventojų lietuviškos kilmės antroponimai yra rekonstruojami iš patronimų ir nepatroniminės kilmės asmenvardžių. Atstatytos jų formos pažymėtos žvaigždute ir surašytos pagal abėcėlę. Po to nurodyti rankraštyje užfiksuoti asmenvardžiai (pagal jų lyčių abėcėlę ir pagal

chronologiją), kuriais remiantis buvo atkurta antroponimo lytis. Šios formos palygintos su dabartinėmis lietuvių pavardėmis, o reikiamų pavardžių neradus – su dabartiniais vardais. Kai kuriais atvejais palikti keli teoriškai galimi variantai. Nesuradus tikslių atitikmenų mūsų dienų vardyne, pateikiama keletas būdingesnių atitinkamos šaknies asmenvardžių. Suslavintuose antroponimuose dažnai rašomos slaviškos tėvavardinės priesagos *-evič*, *-ovič*, bet teigiama, jog lietuviai gyvojoje kalboje galėjo vartoti lietuviškas patronimines priesagas (*-aitis*, *-ėnas*, *-onis*, *-ūnas*) (Maciejauskienė 1994: 25–30; Ragauskaitė 1999: 148–149; 2018: 59). Kai kada tie patys asmenys tiriamajame šaltinyje buvo užrašyti skirtingai, pvz.: **Nor-oyd-aitis*: 1599 *villæ Aduocat(ionis)*¹ *Dwiłuyćia² Balcius Norwidaitis* Jnš 4v³; 1620 *S(iola)*⁴ *Dwelaiciow <...> K(um) Casper Norwidaitis* Jnš 259–1621 *S(iola) Dwelaiciow <...> K(um) Casper Norwidaitis* Jnš 264–1621 *S(iola) Dwelaiciow <...> Kum Casper Norwidowicz* Jnš 260v. Dėl *noroyd-* plg. db. pvd. *Nórnydas* (LPŽ II 336).

Aptariami lietuviškos kilmės antroponimai suskirstyti į tris pogrupius: 1) lietuvių senieji dvikamieniai asmenvardžiai, 2) dvikamienių asmenvardžių trumpiniai bei jų priesaginiai vediniai ir 3) pravardinės kilmės asmenvardžiai. Tokia tvarka jie toliau ir pateikiami.

2. Lietuvių senieji dvikamieniai asmenvardžiai

Tarp nagrinėjamų XVII a. Joniškio parapijos gyventojų lietuviškos kilmės antroponimų 77 yra tokie, iš kurių galima rekonstruoti lietuvių senuosius dvikamienių asmenvardžius. Atstatant jų galūnes, remiamasi Kazimiero Būgos nuomone, kad kai kuriais atvejais „dvikamienės pavardės lygiomis teisėmis gali turėti galūnėmis vienaskaitos vardininke ir *-as* arba *-a*, ir *-is*“ (Būga 1958: 224). Toliau pateikiamos 36 tokios rekonstrukcijos (tai sudaro 32 % visų atstatytų antroponimų): **Bei-nor-aitis*: 1599 *Pagi Giedwiniu Aduocat(ionis) Stasiula Bejnoraicia* gen. sg. Jnš 5–1599 *die villæ Iwoszkia Aduocat(ionis) Stafiula Benuraicia* gen. sg. Jnš 3v–1599 *die Villæ Sznurayciu Aduocati-onis Staniula Benuraicia* gen. sg. Jnš 3–1600 *Aduo(cati) Stasiula Bejnoraicia <...> Pagi Noraiciu* gen. sg. Jnš 14v–1601 *Aduo(cati) Stafiula Bejnoraicia <...> Pag(i) Mixiumu* gen. sg. Jnš 18v–1601 *Aduo(cati) Stafiula Bejnoraicia* gen. sg. Jnš 28v; 1620 *R(odzic) Casper Bejnoraicitis <...>*

¹ Istorijos šaltinyje užfiksuotos abreviatūros pildomos. Priešas pateikiamas skliaustuose.

² Kai kuriais atvejais šioje bažnytinėje metrikų knygoje nurodomas Šiaulių valsčiaus (nuo 1616 m. faktiškai veikusios Šiaulių ekonomijos) vaitas, kurio vaitystėje yra kaimas (Žilys 2012: 127).

³ Visi straipsnyje analizuojami antroponimai yra metrikuoti. Prie kiekvieno jų pažymėti metai, kuriais asmenvardis buvo užfiksuotas, istorijos šaltinio santrumpa ir lapo numeris.

⁴ Šalia asmenvardžių surašyti parapijos kaimai, norint kuo tiksliau apibūdinti nagrinėjamų antroponimų paplitimą.

S(iola) Bejnorow Jnš 254. Dėl *beinor-* plg. db. pvd. *Beīnoras, Beinorāvičius, Beīnoris, Beīnorius* (LPŽ I 221); *Bud-gin-is: 1618 *Par(entes) Iakub Budginis* <...> *de uilla Buginie* Jnš 217v. Plg. db. pvd. *Budginis* (LPŽ I 328); *Bui-vyd-aitis: 1618 *Pat(rini) Woyciech Buywidaytis* <...> *de eadem uilla* Jnš 212. Plg. db. pvd. *Buivydāitis* (LPŽ I 336); *Bu-taut-aitis: 1601 *Pat(rini) Antonius Butautaitis* Jnš 22v; 1601 *Pat(rini) Jacobus Butautaytis* Jnš 28; 1602 *Patrini Gregorius Butautaitis* Jnš 34; 1617 *Par(entes) Stanulius Butataytis* <...> *de uilla Likacyie* Jnš 207v. Dėl *butaut-* plg. db. pvd. *Būtautas* (LPŽ I 365); *Bu-taut-is: 1621 *Sio(ła) Likaiciow R(odzic) Iendrzei Butawtis* Jnš 270v. Plg. db. pvd. *Butaūtis* (LPŽ I 366); *But-gin-aitis: 1600 *Joannis Butginaitis* <...> *Pagi Skaria* Jnš 15v. Dėl *butgin-* plg. db. v. *Būtginas* (LVKŽ 105); *Bu-vain-is: 1600 *Valentini Buwainis* Jnš 11. Dėl *buvain-* plg. db. v. *Būvainas* (LVKŽ 106); *Dai-nor-aitis: 1620 *Casper Daynoraitis* Jnš 254. Plg. db. v. *Daīnoras* (LVKŽ 254); *Dau-gėl-aitis: 1618 *Par(entes) Matyaß Daugielaytis* <...> *de uilla Daugielaycie* Jnš 222; 1621 *S(iola) Jauniunow Casper Daugałaitis* Jnš 260v. Dėl *daugėl-* plg. db. pvd. *Daugėla, Daugėla, Daugėlà, Daugėlas, Daugėlāvičius* (LPŽ I 468); *Daug-vil-aitis: 1600 *Jurgis Dagwilaitis* <...> *Pagi Buywidziu* Jnš 17v–1600 *Jurka Daugwilaitis* <...> Jnš 11–1601 *Pat(rini) Gregorius Daugwilaitis* Jnš 25v. Plg. db. pvd. *Daugvilāitis* (LPŽ I 470); *Ei-nor-aitis: 1600 *Pat(rini) Matthæus Einoraitis* <...> *Pagi Skaria* Jnš 15v–16. Dėl *einor-* plg. db. pvd. *Eīnoras, Einōras* (LPŽ I 568); *Ged-vil-aitis: 1600 *Peciula Gedwilāicia Pagi Mantkunu* gen. sg. Jnš 12v. Dėl *gedvil-* plg. db. pvd. *Gedvilas, Gedvilas, Gedvilāvičius, Gedvilius* (LPŽ I 642); *Gim-but-is: 1601 *Pagi Gimbuciu* <...> *Pat(rini) Augufstinus Gimbutis* Jnš 23. Plg. db. pvd. *Gimbūtis* (LPŽ I 668); *Go-taut-is: 1601 *Bartholomæi Gataucia* <...> *Pagi Giminenu* gen. sg. Jnš 18v–1620 *S Slekiow K(um) Baltromiey Gatautis* Jnš 248v. Dėl *gotaut-* plg. db. pvd. *Gótautas* (LPŽ I 695); *Jau-gėl-aitis: 1617 *Pat(rini) Sebestian Jaugielaytis* <...> *de ead(em) uilla* Jnš 208v. Plg. db. pvd. *Jaugėlaitis* (LPŽ I 823); *Jo-mant-uitis: 1617 *Par(entes) Ian Iomantuytis* <...> Jnš 206–1618 *Par(entes) Ian Iamantuytis* <...> *de uilla Iauciuny* Jnš 212v. Dėl *jomant-* plg. db. pvd. *Jōmantas, Jōmantas, Jomantas* (LPŽ I 840); *Ky-but-aitis: *Pat(rini) Andreas Kibutaitis* Jnš 27v. Dėl pirmojo sando plg. db. pvd. *Kýbartas* (LPŽ I 985), dėl antrojo sando plg. db. pvd. *Būtrimas* (LPŽ I 370); *Ky-mant-uitis: 1601 *Urbanus Kimantuitis* Jnš 25. Dėl *kymant-* plg. db. pvd. *Kýmantas* (LPŽ I 994); *Mil-vyd-aitis: 1601 *Pat(rini) Joannes Melwidaitis* Jnš 26–1602 *Pat(rini) Joannes Milwidaytis* Jnš 37; 1620 *S(iola) Mirklow R(odzic) Marcin Mielwidaitis* Jnš 256. Dėl *miloyd-* plg. db. pvd. *Miloydas, Miļoydas, Milvydas* (LPŽ II 246); *Mil-vyd-is: 1617 *Pat(rini) Gryg Mielwidzis* Jnš 207; 1617 *Pat(rini) Mecuilis Mielewidzis de uilla Mielwidzie* Jnš 202. Dėl *miloyd-* plg. db. pvd. *Miloydas, Miļoydas, Milvydas* (LPŽ II 246); *Nor-but-aitis: 1600

Patr(ini) Jonuszka Narbutaytis Jnš 16v–1600 *Patrini Joannes Norbutaitis* <...> *Pagi Wanagiow* Jnš 10; 1601 *Pagi Kulpiow Andreæ Norbutaytis* Jnš 19v; 1601 *Patrini Mikutis Norbutaytis* Jnš 27–1601 *Parochi Mifiaus Norbutayčia* gen. sg. Jnš 18v; 1602 *Patrini Geniulis Norbutaycia* gen. sg. Jnš 36v; 1617 *Pa(trini) Kaspar narbutaytis* <...> *de uilla Miksiuny* Jnš 204; 1620 *S(iola) Mikołaiucinow R(odzie) Simon Norbutaitis* Jnš 254. Dēl *norbut-* plg. db. pvd. *Nórbutas* (LPŽ II 332); *Nor-gil-iūnas: 1602 *Pat(rini) Marcus Norgiluns* Jnš 31. Dēl *norgil-* plg. db. pvd. *Nořgilas, Norgilas* (LPŽ II 333); *Nor-taut-aitis: 1620 *Siola Nartauciow* <...> *R(odzie) Iacob Nartautaitis* Jnš 259v. Dēl *nortaut-* plg. db. v. *Nórtautas* (LVKŽ 291); *Nor-vaiš-aitis: 1617 *Pat(rini) Martinas Narwoszajtis* <...> *de Villa Sabaciuny* Jnš 198; 1618 *Pat(rini) Ierzy Narwoβaytis* <...> *de ead(em) uilla* Jnš 214; 1618 *Par(entes) Stanisław narwoβaytis* <...> *de uilla Mirkle* Jnš 214. Plg. db. pvd. *Norvaišaitis* (LPŽ II 335); *Nor-oyd-aitis: 1599 *villæ Aduocat(ionis) Dwiliūcia Balcius Norwidaitis* Jnš 4v; 1620 *S(iola) Dwelaiciow* <...> *K(um) Casper Norwidaytis* Jnš 259–1621 *S(iola) Dwelaiciow* <...> *K(um) Casper Norwidawicz* Jnš 260v. Dēl *noroyd-* plg. db. pvd. *Nórwydas* (LPŽ II 336); *Rad-vil-aitis: 1601 *Pagi Gedwayniow* <...> *Pat(rini) Mathæus Radwilaýtis* Jnš 20v–1602 *Pat(rini) Mathias Radwilaýtis* Jnš 34v–1618 *Pat(rini) Maciej Radwilaýtis de uilla Giedwoynie* Jnš 211; 1601 *Pat(rini) Nicolaus Radwilaýtis* Jnš 26–1602 *Patrini Nicolaus Radwilaýtis* Jnš 37v; 1606 *S(iola) spirakiow kum Ian Radwilaítis* Jnš 86; 1617 *Par(entes) Piotr Radwilaýtis* <...> *de uilla Pietrykayće* Jnš 200v; 1619 *S(iola) Mielayciow Grzegor Radwilaýtis* Jnš 226v; 1621 *S(iola) Mielaiociow R(odzie) Constantin Radwilaítis* Jnš 268; 1621 *Siola Trumpaiciow Iacob Radwilaítis* Jnš 268. Dēl *radvil-* plg. db. pvd. *Radoilas, Rādoilas, Radvilāvičius* (LPŽ II 554); *Rad-vil-uitis: 1602 *Parochi* <...> *Pat(rini) Andreas Radwilaūtis* Jnš 33v. Dēl *radvil-* plg. db. pvd. *Radoilas, Rādoilas, Radvilas, Radvilāvičius* (LPŽ II 554); *Rim-daug-uitis: 1620 *S(iola) Satkunow R(odzice) Ienulis Rimdauguitis* Jnš 257v. Dēl *rimdaug-* plg. db. v. *Rimdaugas* (LVKŽ 313); *Taut-min-aitis: 2017 *Par(entes) Paulus tautminajtis* <...> *de uilla woydminie* Jnš 203v. Dēl *tautmin-* plg. db. v. *Taūtminas* (LVKŽ 345); *Tol-min-aitis: 1601 <...> *Pauli Tałminaitis* Jnš 25. Dēl *tolmin-* plg. db. v. *Tólminas* (LVKŽ 349); *Vaiš-vil-aitis: 1602 *Pat(rini) Laurentius Waýswilaítis* Jnš 31v; 1617 *Par(entes) Czapos wifwilaýtis* <...> *de uilla Ciuil(e)* Jnš 204v; 1602 <...> *Pat(rini) Gregorius Wajswilaýtis* Jnš 38–1620 *S(iola) Skarow* <...> *K(um) Grig Woýswilaítis* Jnš 258. Plg. db. pvd. *Vaišvilaitis* (LPŽ II 1138); *Vaiš-vil-uitis: 1601 *Mifiula Wajswilujčia Pagi Butminiu* gen. sg. Jnš 22v. Dēl *vaišvil-* plg. db. pvd. *Vaišvilaitis* (LPŽ II 1138); *Vid-gin-is: 1600 *Alberti Witginis* <...> *Pagi Rudifkiu* Jnš 17. Plg. db. pvd. *Vidginis* (LPŽ II 1203);

*Vis-nor-aitis: 1600 *Jacobi Wisnoraitis* <...> *Pagi Selmekia* Jnš 11v. Dėl pirmojo sando plg. db. pvd. *Vismantas* (LPŽ II 1234), dėl antrojo sando plg. db. pvd. *Nórbutas* (LPŽ II 332); *Vy-taut-aitis: 1599 *Patr(ini) Georgius Witowtaytis* Jnš 5v. Dėl *vytaut-* plg. db. v. *Výtautas* (LVKŽ 381); *Žu-taut-as: 1621 *S(iola) Likaiciow* <...> *Ku(m) Mis 3uta wc* Jnš 270v. Plg. db. pvd. *Žūtautas* (LPŽ II 1350). Kaip matyti, pateikti senieji lietuvių dvikamieniai asmenvardžiai sudaryti bent iš 34 skirtingų sandų: *bei-*, *bu-*, *bud-*, *bui-*, *but-*, *dai-*, *dau-*, *daug-*, *ei-*, *ged-*, *gėl-*, *gil-*, *gim-*, *gin-*, *go-*, *jau-*, *jo-*, *ky-*, *mant-*, *mil-*, *min-*, *nor-*, *rad-*, *rim-*, *taut-*, *tol-*, *vain-*, *vais-*, *vy-*, *vid-*, *vyd-*, *vil-*, *vis-*, *žu-*. Vėlesniuose XVII–XVIII a. Jonišchio dokumentuose užfiksuota dvikamienių asmenvardžių, bet juos sudarančių sandų įvairovė palaiapsniui mažėjo (Ragauskaitė 2008: 31–33).

3. Dvikamienių asmenvardžių trumpiniai ir jų priesaginiai vediniai

Šaltinyje surasta 19 (17 %) skirtingų 1599–1621 m. Jonišchio parapijos gyventojų antroponimų, kuriuos bent jau teoriškai galima sieti su lietuvių senųjų dvikamienių trumpiniais ir jų priesaginiai vediniais (Ragauskaitė 2005: 116–117). Jie rekonstruoti iš 42 istorijos dokumente užfiksuotų asmenvardžių, pvz.: *Beinius: 1601 *Pauli Beynius* <...> *Pagi Stoniunow* Jnš 18. Plg. db. pvd. *Beinius* (LPŽ I 221); *Daugionis: 1617 *Pat(rini) Herman Daugionis de uilla Iackony* Jnš 204v. Dėl *daug-* plg. db. pvd. *Daūgulis*, *Daugulis*, *Daugūtis* (LPŽ I 470); *Gineikaitis: 1600 *Pauli Gieynekaitis* <...> *Pagi Buraiciow* Jnš 14. Dėl *gineik-* plg. db. pvd. *Ginėika*, *Gineikà*, *Gineikis* (LPŽ I 670); *Noraitis: 1601 *Patrini Valulis Noraitis* Jnš 28v; 1602 *Pat(rini) Stafius Noraitis* Jnš 31v. Plg. db. pvd. *Noráitis* (LPŽ II 332); *Noreikaitis: 1617 *Pat(rini) Bernatofnorekaytis de uilla wiekuny* Jnš 205v–1618 *Patrini Bernat narekaytis de uilla Gailunų* Jnš 216; 1617 *Pat(rini) Walulis Narekaytis de ea(dem) uil(l)a* Jnš 204; 1618 *Pat(rini) Stasius Noreykaitis* <...> *de uilla Namejki* Jnš 210. Dėl *noreik-* plg. db. pvd. *Noreikas*, *Noreikis*, *Noreikāvičius*, *Noreikėvičius* (LPŽ II 333); *Noriūnas: 1599 *Pagi Jankunow Pat(rini) Staš Noriun* Jnš 6; 1600 *Nicolai Noriuns* <...> *Pagi Noriunu* Jnš 13; 1600 *Mathæi Noruns* <...> *Pagi Melāyciu* Jnš 12v. Plg. db. pvd. *Noriūnas* (LPŽ II 333); *Noruitis: 1617 *Parentes Grygos Norujtis* <...> *de uilla Namejke* Jnš 203. Dėl *nor-* plg. db. pvd. *Noráitis* (LPŽ II 332); *Norušaitis: 1601 *Pat(rini) Valentinus Noružaitis* Jnš 26; 1617 *Pat(rini) Lawrynos Naruβajtis* <...> *de uilla Remeycie* Jnš 208v. Plg. db. pvd. *Norušáitis* (LPŽ II 335); *Norutaitis: 1600 *Thomæ Norutaitis* <...> *Pagi Niemeýxiu* Jnš 12v; 1600 *Patrini Paulus Norutaitis* <...> *Pagi Niemeýxiu* Jnš 12v; 1601 *Pagi Vsztupiw Pat(rini) Antonius Norutaitis* Jnš 23; 1602 *Pat(rini) Jacobus Norutaitis* Jnš 37; 1620 *S(iola) Mielwidziow K(um) Ian Norutaitis* Jnš

258v. Dėl *norut-* plg. db. pvd. *Norutāvičius, Norūtis* (LPŽ II 335); *Rimaitis: 1602 <...> *Patrini Lucas Rimaitis* Jnš 36v; 1621 *S(iola) Natawciow⁵ K(um) Sebestian Rimaitis* Jnš 265. Plg. db. pvd. *Rimāitis* (LPŽ II 607); *Rimdaitis: 1601 *Pat(rini) Paulus Rimdaitis* Jnš 26. Dėl *rimd-* plg. db. pvd. *Rimdeikà, Rimdeikis, Rimdeikus* (LPŽ II 608); *Rimeikuitis: 1601 *Pagi Ropinikow* <...> *Maciula Rimeykucià* gen. sg. Jnš 20; 1601 *Pat(rini) Paul(us) Rymeikuitis* Jnš 27v. Dėl *rimeik-* plg. db. pvd. *Rimėika, Rimeikà, Rimeika, Rimeikis* (LPŽ II 608–609); *Rimkuitis: 1617 *Pat(rini) Mikolaj Rymkuitis de eadem Villa* Jnš 199v. Dėl *rimk-* plg. db. pvd. *Rimkaitis* (LPŽ II 609); *Rimkūnas: 1599 *die villæ Iwoszkia* <...> *Compatres Mikaloium Rymkunum* Jnš 3v–4–1600 *Nicolai Rimkuns* Jnš 16v–1602 *Pat(rini) Nicolaus Rimkuns* Jnš 33; 1600 *Patr(ini) Valentinus Rimkuns* <...> *Pagi Baciuow* Jnš 11–1601 *Pagi Buciuow* <...> *Patr(ini) Valentin(us) Rimkuns* Jnš 20; 1601 *Pat(rini) Petrus Rimkuns* Jnš 26v; 1601 *Pat(rini) Venceslaus Rimkuns* Jnš 29; 1617 *Pat(rini) Lawrynos Rymkunof* Jnš 205v; 1617 *Parentes Maciulis Rymkunas* <...> *de Villa Witawcie* Jnš 198v. Plg. db. pvd. *Rimkūnas* (LPŽ II 610); *Rimkus: 1620 *S(iola) Rudiškaiciow R(odzic) Tomasz Rimkiewicz* Jnš 248v. Plg. db. pvd. *Rimkus, Rimkus, Rimkus* (LPŽ II 610); *Rimutaitis: 1599 *de Mązele* <...> *Compatres Georgium Rimutaitis* Jnš 1; 1601 *Pagi Mażiela* <...> *Pauli Rimutaytis* Jnš 22v–23. Dėl *rimut-* plg. db. pvd. *Rimūtis* (LPŽ II 611); *Vaidotaitis: 1618 *Par(entes) Lawryn Waydotaytis* <...> *de uilla mansie* Jnš 217. Plg. db. pvd. *Vaidotaitis* (LPŽ II 1132); *Vaineikaitis: 1600 *Patr(ini) Stanislaus Wainek(a) itis* <...> *Pagi Eitwilaičia* Jnš 9v. Dėl *vaineik-* plg. db. pvd. *Vaineikis* (LPŽ II 1134); *Žadeikuitis: 1600 *Patr(ini) Andreas Zadeikuitis* <...> *Pagi Welaiciow* Jnš 8–1602 *Pat(rini) Andreas Zadeykuitis* <...> *Pagi Welayciow* Jnš 38v. Dėl *žadeik-* plg. db. pvd. *Žadėika, Žadeikà, Žadeika, Žadeikis* (LPŽ II 1306). Lietuvių senųjų dvikamienių asmenvardžių trumpinių ir jų priesaginių vedinių inventorių labai įvairuoja skirtingų Lietuvos vietų istoriniuose vardynuose (Maciejauskienė 1991: 247–248; Ragauskaitė 1999: 150–151; 2005: 116–117; 2018: 60–61; Sinkevičiūtė 2006: 241–242; 2006a: 342–348; 2009: 348–350; 2016: 224–241; 2018: 303–325; Zinkevičius 2008: 276–322).

4. Pravardinės kilmės asmenvardžiai

Tarp tiriamų lietuviškos kilmės asmenvardžių daugiausia yra pravardinės kilmės (plačiąja prasme) antroponimų. Jie sietini su konkrečiais lietuvių kalbos daiktavardžiais, būdvardžiais ir veiksmažodžiais. Toliau pateikiami 57 (51 %) kalbamosios grupės asmenvardžiai, atkurti iš šaltiniuose užfiksuotų 68 antroponimų lyčių: *Balčaitis: 1620 *K(um) Ięndrzej Balcaitis* <...> *S(iola)*

⁵ Turėtų būti *Nartauciow.

Dziugiuw Jnš 258. Plg. db. pvd. *Balčaitis* (LPŽ I 168); *Balčiūnaitis: 1620 *Siola Baukaiciow* <...> *Kum Ian Balczunaitis* Jnš 243. Plg. db. pvd. *Balčiūnaitis* (LPŽ I 169); *Balčiūnas: 1599 *Villæ Poszupiu* <...> *Jona Balciuna* gen. sg. Jnš 4; 1620 *Siola Balczuonow* <...> *Kum Ian Balczuuns* Jnš 244; 1600 *Pat(rini) Baltoromæus Balciuns* <...> *Pagi Witnoru* Jnš 10v; 1600 *Pauli Balciuns* Jnš 16. Plg. db. pvd. *Balčiūnas* (LPŽ I 169–170); *Balnuitis: 1617 *Par(entes) Ianos Balnuytis de uilla Likaycie* Jnš 205. Dėl *baln-* plg. db. pvd. *Balnaitis* (LPŽ I 174); *Barzdelé: 1599 *Mathiæ Barzdelę* gen. sg. Jnš 5v. Dėl *barzd-* plg. db. pvd. *Barzdėlis* (LPŽ I 207); *Barzduitis: 1616 *Siola Normancie Jan Barzduitis* Jnš 192v; 1621 *S(iola) Iakaiciow* <...> *Stanisław Barzduitis* Jnš 267. Dėl *barzd-* plg. db. pvd. *Barzdaitis* (LPŽ I 207); *Bezduitis: 1600 *Pečiuilis Bezdaytis* Jnš 13v. Dabartiniame vardyne toks asmenvardis nefunkcionuoja. Plg. liet. *bezdėti* ‘smirdinti, smirsti, orą gadinti’ (LKŽe); *Budraitis: 1617 *Par(entes) Andreof Budraytis de Villa Narbutow* Jnš 205v; 1620 *R(odzic) Pawel Budraitis* Jnš 252. Plg. db. pvd. *Budraitis* (LPŽ I 329); *Diržaitis: 1620 *R(odzic) Iacob Dirzaitif* <...> *Siola* <...> Jnš 253. Plg. db. pvd. *Diržis*, *Diržys*, *Diržius* (LPŽ I 504); *Dobiluitis: 1616 *Siola Szilmikiow Mikołai Dobiluitis* Jnš 191v. Dėl *dobil-* plg. db. pvd. *Dobilaitis* (LPŽ I 507); *Drąsutaitis: 1617 *Par(entes) Iakub Drąsutaytis de villa Kanciany* Jnš 205. Dėl *drąsut-* plg. db. pvd. *Drąsutavičius*, *Drąsūtis* (LPŽ I 521); *Gailiūnas: 1621 *S(iola) Gierduciow R(odzic) Pawel Gailun* Jnš 264v. Plg. db. pvd. *Gailiūnas* (LPŽ I 608); *Juodaitis: 1616 *Maciey juodaitis* Jnš 194; 1621 *S(iola) Buwainiow R(odzic) Walenti Iodaitis* Jnš 266v. Plg. db. pvd. *Juodaitis* (LPŽ I 857); *Juodis, *Juodys: 1617 *Par(entes) Iakob Iodif* <...> *de uilla Radyki* Jnš 218; 1621 *S(iola) Iakiszkow R(odzic) Ambros Iodziewicz* Jnš 262. Plg. db. pvd. *Juodis*, *Juodys* (LPŽ I 858); *Kairis, *Kairys: 1599 *Martini Kayris* <...> *Pagi Stanajciow* Jnš 5. Plg. db. pvd. *Kairis*, *Kairys* (LPŽ I 888); *Karaliūnas: 1621 *S(iola) Deguciow Walenti Karaliun* Jnš 271. Plg. db. pvd. *Karaliūnas* (LPŽ I 919); *Kepalaitis: 1620 *Siola Kiepiow Tomaß Kia palaitis* Jnš 259. Dėl *kepal-* plg. db. pvd. *Kėpalas*, *Kepalavičius* (LPŽ I 973); *Kilpaitis: 1620 *S(iola) Witkunow Kum Laurin Kilpaitis* Jnš 252v. Dėl *kilp-* plg. db. pvd. *Kilpis*, *Kilpys* (LPŽ I 994); *Kiršaitis: 1620 *R(odzic) Grzegorz Kiršaitis* Jnš 249. Dėl *kirš-* plg. db. pvd. *Kirša*, *Kiršas* (LPŽ I 1002); *Kirvelis: 1621 *S(iola) Buiuidziow R(odzic) Matiaß Kirwelis* Jnš 266. Plg. db. pvd. *Kiroėlis* (LPŽ I 1003); *Kliuuitis: 1599 *Antonius Kliuuytis* Jnš 5; 1616 *Maciej kliuuitis* Jnš 192. Dėl *kliu-* plg. db. pvd. *Klavis* (LPŽ I 1027); *Kulnis, *Kulnys: 1621 *S(iola) Jauneikiow R(odzic) Bernat Kulniewicz* Jnš 264, 268. Plg. db. pvd. *Kulnis*, *Kulnys* (LPŽ I 1116); *Kumpis: 1620 *S(iola) Stanulow* <...> *R(odzic) Tomaß Kumpis* Jnš 248. Plg. db. pvd. *Kūmpis*, *Kuñpis* (LPŽ I 1119); *Kupruitis: 1600 *Valentini Kupruitis* Jnš 17v. Dėl *kupr-* plg. db. pvd. *Kupraitis* (LPŽ I 1128); *Labutaitis: 1617 *Par(entes) Ian Labutaytis* <...> *de Villa*

Andruškunys Jnš 204v. Dēl *labut-* plg. db. pvd. *Labūtis* (LPŽ II 13); *Latvaitis: 1620 *R(odzic) Mikołaj Latwoytis* Jnš 259. Plg. db. pvd. *Latvāitis* (LPŽ II 29); *Lempuitis: 1600 *Balciaus Lempuytis* Jnš 17; 1617 *Par(ens) Balcer Lamputis* <...> *de uilla Giekawy* Jnš 218. Dēl *lemp-* plg. db. pvd. *Lémpa* (LPŽ II 55); *Lydekuitis: 1617 *Pat(rini) Staniul Lidekuytis* <...> *ex ead(em) Pago* Jnš 212v. Plg. db. pvd. *Lydekāitis* (LPŽ II 76); *Lukšaitis: 1617 *Par(entes) Iakub Lukšaytis* <...> *de uilla Nartowcie* Jnš 216v. Plg. db. pvd. *Lukšāitis* (LPŽ II 115); *Meška: 1617 *Par(entes) Stasius meszka* <...> *de Villa Sqtoczuny* Jnš 200v. Plg. db. pvd. *Meškà* (LPŽ II 212); *Nagaitis: 1617 *Par(entes) Maciey Nagaytis* <...> *de uilla Gasciuny* Jnš 211. Plg. db. pvd. *Nagāitis* (LPŽ II 289); *Naguitis: 1617 *Par(entes) Tomaß Naguytis* <...> *de uilla Gasciuny* Jnš 206. Dēl *nag-* plg. db. pvd. *Nagāitis* (LPŽ II 289); *Nemeikšaitis: 1600 *Legieykie Nemejxaytis* Jnš 18v. Dēl *nemeikš-* plg. db. pvd. *Nemeikšà, Nemeikšis* (LPŽ II 318); *Pupeluitis: 1620 *S(iola) Slepsnow R(odzic) Baltromiey Pupeluitis* Jnš 255v. Dēl *pupel-* plg. db. pvd. *Pupēlē, Pūpelis* (LPŽ II 535); *Rudaitis: 1617 *Pat(rini) Grygalus Rudaytis* *de ead(em) uilla* Jnš 214v. Plg. db. pvd. *Rudāitis* (LPŽ II 629); *Rumbaitis: 1600 *Stanislai Rumbaitis* <...> *Pagi Rukayciow* Jnš 11v. Plg. db. pvd. *Rumbāitis* (LPŽ II 638); *Rumbelaitis: 1617 *Par(entes) Stasiul Rumbelajtis* <...> *de uilla Rukaycie* Jnš 207. Dēl *rumb-* plg. db. pvd. *Rūmba, Rumbāitis* (LPŽ II 637–638); *Sedeika: 1621 *S(iola) Burniškio R(odzic) Simon Sedek* Jnš 265v. Plg. db. pvd. *Sedēika, Sedeikà* (LPŽ II 690); *Sedeikaitis: 1600 *Vrbani Sedeykaytis* <...> *Pagi Juodzia* Jnš 15. Dēl *sedeik-* plg. db. pvd. *Sedēika, Sedeikà* (LPŽ II 690); *Senelys: 1600 *Jasa Senela* <...> *Pagi Buciuow* gen. sg. Jnš 13v. Plg. db. pvd. *Senelys* (LPŽ II 700); *Šarkaitis: 1620 *S(iola) Szarkiow R(odzic) Matulis Szarkaitis* Jnš 257. Dēl *šark-* plg. db. pvd. *Šarka* (LPŽ II 889); *Šarkuitis: 1621 *S(iola) Nemeikiow R(odzic) Grigfzarkuitis* Jnš 266. Dēl *šark-* plg. db. pvd. *Šarka* (LPŽ II 889); *Šlamaitis: 1600 *Patr(ini) Jekas Szlamaitis* <...> *pagi Giedminiow* Jnš 13; 1600 *Mathiæ Szlamaitis* Jnš 13. Dēl *šlam-* plg. db. pvd. *Šlamà, Šlāmas* (LPŽ II 947); *Švilpynuitis: 1620 *R(odzic) Casper Swilpynuitis tegoß Dwelaiciow* Jnš 259. Dabartiniame vardyne toks asmenvardis nefunkcionuoja. Plg. liet. *švilpynė* ‘švilpiamasis liaudies muzikos instrumentas (pasidarytas ppr. iš atkepūsios medžio žievės)’ (LKŽe); *Trumpaitis: 1621 *Grig Trumpaitis* <...> *tegoß siola* Jnš 268. Plg. db. pvd. *Trumpāitis* (LPŽ II 1073); *Užubalis: 1617 *Ian Vzubaless* <...> *de uilla Vzubale* Jnš 196. Plg. db. pvd. *Užūbalis* (LPŽ II 1122); *Vanaguitis: 1619 *K(um) Ian Wanaguitis* Jnš 237v. Dēl *vanag-* plg. db. pvd. *Vanagāitis* (LPŽ II 1158); *Vėbraitis: 1620 *R(odzic) Simon Webraitis* <...> *S(iola) Dwelaiciow* Jnš 252v. Dēl *vėbr-* plg. db. pvd. *Vėbra, Vėbra* (LPŽ II 1176); *Vigruitis: 1600 *Patr(ini) Jacobus Wigruitis* <...> *Pagi Melaiciow* Jnš 12. Dēl *vigr-* plg. db. pvd. *Vigrāitis* (LPŽ II 12); *Vilkaitis: 1600 *Macis Wilkaitis* <...> *Pagi Burnišk* Jnš 9. Plg. db. pvd. *Vilkāitis*

(LPŽ II 1216–1217); *Žemaitis: 1620 *S(iola) Noczunow <...> R(odzic) Jendrzey Zamoitis* Jnš 249v; 1621 *S(iola) Woizguciuw <...> K(um) Ierzi Zamoitis* Jnš 267. Plg. db. pvd. *Žemaitis, Žemaitis* (LPŽ II 1322); *Žemėpatuitis: 1614 *Stanislai Zeme patuitis* Jnš 173. Dėl *žemėpat-* plg. db. pvd. *Žemėpatis* (LPŽ II 1324); *Žiurkuitis: 1620 *R(odzic) Iatulis Ziurkuitis <...> S(iola) tegoz Pocunow* Jnš 256v. Dėl *žiurk-* plg. db. pvd. *Žiurkelis, Žiurkėvičius, Žiurkus* (LPŽ II 1340); *Žvingilaitis: 1600 *Patrini Venceslaus Zvingilaitis <...> Pagi Dwelaiciow* Jnš 11; 1621 *S(iola) Dwelaiciow R(odzic) Tomasz Zwingilaitis* Jnš 260v. Dėl *žvingil-* plg. db. pvd. *Žviņgila, Žviņgilas, Žvingilius* (LPŽ II 1352); *Žvingiluitis: 1620 *S(iola) Dwelaiciow R(odzic) Matulis Zwingeluitis* Jnš 259. Dėl *žvingil-* plg. db. pvd. *Žviņgila, Žviņgilas, Žvingilius* (LPŽ II 1352).

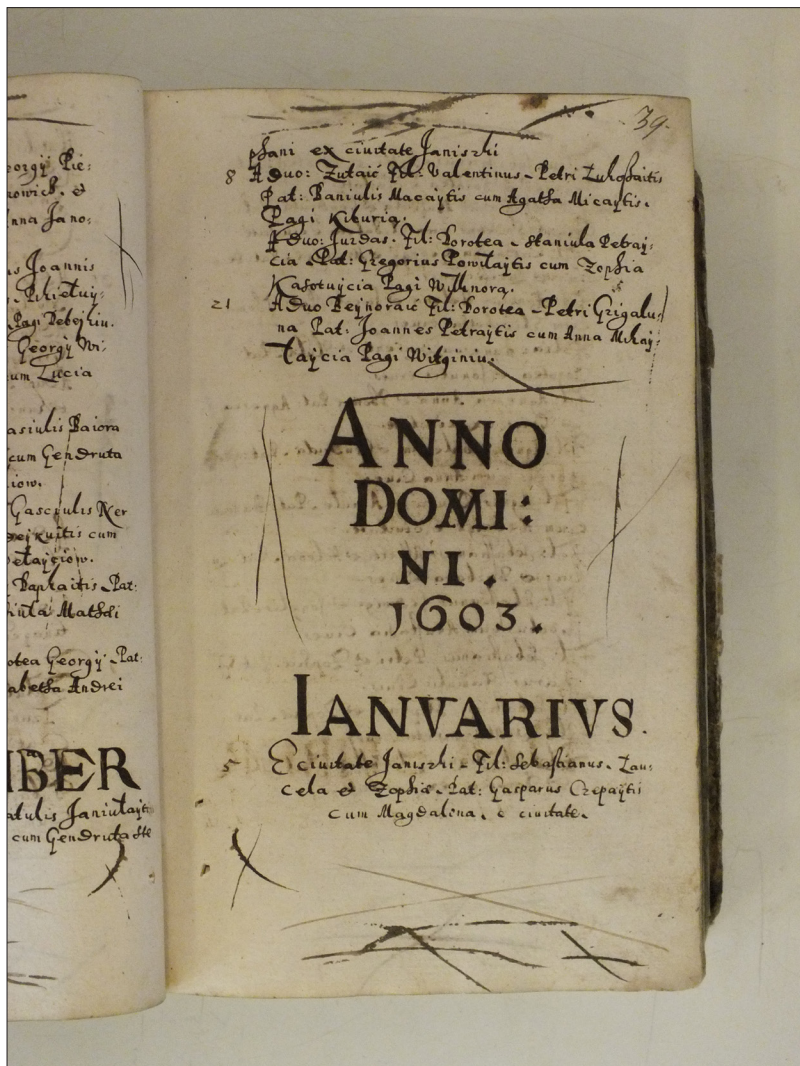
Kaip matyti, tarp lietuviškos kilmės antroponimų vyrauja pravardiniai asmenvardžiai. Šis gausus pravardinės kilmės asmenvardžių sluoksnis nėra unikalus, tik XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios Jonišchio parapijos istorinėje antroponimijoje pastebėtas reiškinys. XVII a. Vilniaus, Kauno, Kėdainių varduose taip pat vyrauja šios rūšies asmenvardžiai (Zinkevičius 1977: 231; Ragauskaitė 2005: 124–125; 2018: 67).

Iš XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios Jonišchio parapijos gyventojų dvinarių užrašymų (jų antrųjų narių) buvo atstatyta 112 lietuviškos kilmės asmenvardžių formų. Šios lytys dar palygintos su dabartinėmis lietuvių pavardėmis. Paaikškėjo, jog 46 (61 %) jų funkcionuoja ir šiomis dienomis. Dalis, t. y. 62 (55 % visų rekonstruotų) antroponimų turi tos pačios kilmės, tik skirtingos darybos pavardžių atitikmenis. Kiti 4 (4 %) atkurti antroponimai nepaliudyti dabartiniame lietuvių vardyne: *Bezdaitis (Jnš 13v), *Kybutaitis (Jnš 27v), *Švilpynuitis (Jnš 259), *Visnoraitis (Jnš 11v).

5. Išvados

1. Išnagrinėjus 1599–1621 m. Jonišchio parapijos krikšto metrikų knygoje suregistruotus kaimų gyventojų dvinarius įvardijimus, buvo nustatyta, jog 187 jų antrieji antroponimai yra lietuviškos kilmės.
2. Iš aptartų 187 lietuviškos kilmės asmenvardžių rekonstruota 112 skirtingų antroponimų lyčių. Tarp jų lietuvių senųjų dvikamienių asmenvardžių–36 (32 % visų atkurtų), dvikamienių antroponimų trumpinių bei jų priesaginių vedinių–19 (17 %), pravardinės kilmės antroponimų–57 (51 %).
3. Sugretinus 112 atkurtų asmenvardžių formų su dabartinėmis lietuvių pavardėmis, pastebėta, jog 46 (41 %) jų funkcionuoja ir šiandien. Didesnė dalis, t. y. 62 (55 % visų atstatytų), turi tos pačios kilmės, tik skirtingos darybos atitikmenis tarp dabartinių pavardžių. Likusiųjų 4 (4 %) nėra šių dienų vardyne.

2 pav. 1603 m. fragmentas iš 1599–1621 m. Joniškio parapijos krikšto metrikų knygos (l. 39)

Sutrumpinimai

db. — dabartinis, -ė
gen. — lo. (*cāsus*) *genetīvus* 'kilmininko linksnis'
plg. — palygink
ppr. — paprastai
sg. — lo. (*numerus*) 'singulāris vienaskaita'
pvd. — pavardė
v. — vardas

Istorijos šaltinis

Jnš = 1599–1621 m. Joniškio parapijos krikšto metrikų knyga [„Liber Baptizatoru(m) Ecc(lesi)æ Parochialis Janiscensis ab Anno 1599. — usq(ue) ad An(n)um 1621. —“]. Lietuvos valstybės istorijos archyvas. F. 1196. Ap. 1. B. 76.

Literatūra

- Būga, Kazimieras. 1958. Apie lietuvių asmens vardus. *Rinktiniai raštai* 1. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 201–269.
- Garliauskas, Vidas. 1998. Lietuviškos oikonomių lytys nelietuviškuose XVI–XIX a. šaltiniuose. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, 1998, 123–204.
- Garliauskas, Vidas. 2004. *XVII a. Molėtų bažnyčios krikšto ir santuokos metrikų knyga*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Jonikas, Petras. 1968. Asmenvardžiai ir vietovardžiai. *Lietuvių enciklopedija*. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 555–571.
- LKD = *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a. Bažnyčios istorijos studijos* 2, aut. Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys. Vilnius: Aidai.
- LKŽe = *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, 1941–2002, elektroninis variantas (antras elektroninis leidimas), red. kolegija: Gertrūda Naktiniėnė (vyr. red.), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- LPŽ I–II = *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2, aut. Vitalija Maciejauskienė, Marija Razmukaitė, Aleksandras Vanagas, ats. red. Aleksandras Vanagas. Vilnius: Mokslas, 1985–1989.
- LVKŽ = *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, aut. Kazys Kuzavinis, Bronys Savukynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- Maciejauskienė, Vitalija. 1991. *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.* Vilnius: Mokslas.
- Maciejauskienė, Vitalija. 1992. Lietuvių pavardės. *Gimtasis žodis* 2, 1–3.
- Maciejauskienė, Vitalija. 1993. Kriaunų parapijos XVII–XVIII a. asmenvardžiai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 32: *Baltų onomastikos tyrinėjimai*, 34–99.
- Maciejauskienė, Vitalija. 1994. *Lietuvių pavardės: raida ir kilmė (habilitacinis darbas)*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Maciejauskienė, Vitalija. 1997. Vienkameniai lietuviškos kilmės vardai XVI amžiuje. *Darbai ir dienos* 4(13), 111–133.
- Maciejauskienė, Vitalija. 1997a. Dėl lietuvių pavardžių (asmenvardžių) klasifikavimo. *Baltistica* 32(1), 101–109.
- Ragauskaitė, Alma. 1999. XVI a. II pusės Kauno miestiečių lietuviškos kilmės asmenvardžiai. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 41, 145–158.

- Ragauskaitė, Alma. 2000. XVII a. pirmosios pusės Kauno miestiečių asmenvardžių kilmė. *Acta Linguistica Lithuanica / Lietuvių kalbotyros klausimai* 43, 93–110.
- Ragauskaitė, Alma. 2004. XVI–XVII a. joniškėčių asmenvardžiai. *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra*. Šiauliai, Ryga: Lucilijus, 8–18.
- Ragauskaitė, Alma. 2005. *XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Ragauskaitė, Alma. 2008. Tendencies in the Evolution of Hereditary Surnames Townspeople in Lithuania from the Sixteenth to Eighteenth Centuries. *Zunamen / Surnames* 3, 29–37.
- Ragauskaitė, Alma. 2015. Seniausios Lietuvoje 1599–1621 metų Joniškio krikšto metrių knygos joniškėčių moterų asmenvardžiai lietuvių istorinės antroponimijos kontekste. *Acta Linguistica Lithuanica* 73, 55–81.
- Ragauskaitė, Alma. 2018. XVII a. kėdainiečių lietuviškos kilmės asmenvardžiai. *Acta Linguistica Lithuanica* 78, 53–75.
- Salys II = Pavardžių problema. *Raštai* 2. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1983, 63–65.
- Sinkevičiūtė, Daiva. 2006. *Lietuvių dvikamienių asmenvardžių trumpiniai ir jų kilmės pavardės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Sinkevičiūtė, Daiva. 2006. Dvikamienių vardų trumpinių paveldas vilniškių areale. *Baltistica* 41(2), 341–351.
- Sinkevičiūtė, Daiva. 2009. Pastabos dėl žemaičių trumpinių kilmės pavardžių, kilusių iš avd. *Gedrimas*. *Baltistica* 44(2), 347–353.
- Sinkevičiūtė, Daiva. 2016. Lietuvių dvikamienių vardų trumpinių kilmės asmenvardžiai ir jų kamienų užrašymo ypatybės Vilniaus naujųjų miestiečių ir laiduotojų 1661–1795 metų sąrašė. *Archivum Lithuanicum* 18, 221–254.
- Sinkevičiūtė, Daiva. 2018. Nežinomi Lietuvos Metrikos senieji lietuvių dvikamieniai asmenvardžiai. *Baltistica* 53(1), 117–132.
- Sinkevičiūtė, Daiva. 2018a. Nežinomi Lietuvos Metrikos dvikamieniai asmenvardžiai su pirmaisiais apeliatyviniais dėmenimis. *Baltistica* 53(2), 303–325.
- Vanagas, Aleksandras. 1982. *Mūsų vardai ir pavardės*. Vilnius: Mokslas.
- Vanagas, Aleksandras. 1999. Pavardės. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 466–472.
- Zinkevičius, Zigmantas. 1977. *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius, Zigmantas. 2008. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Žemienė, Aušra. 2002. *XVIII–XIX a. Ragainės apskrities lietuvininkų pavardžių daryba ir kilmė. Daktaro disertacijos santrauka*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Žemienė, Aušra. 2016. Germanizavimo įtaka Mažosios Lietuvos asmenvardžiams XVIII–XIX a. *Žmogus ir žodis* 18(1), 106–131.
- Žemienė, Aušra. 2017. *Mažosios Lietuvos asmenvardžiai (XVIII–XIX a.)*. Vilnius: Technika.

Alma Ragauskaitė
 Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centras
 Lietuvių kalbos institutas
 P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva
 alma.ragauskaite@lki.lt

KOPSAVILKUMS

**Lietuviešu cilmes personvārdi vecākajā lietuviešu
kristību metriku grāmatā Jonišķos (1599–1621)**

Alma RAGAUSKAITĒ

Draudžu metriku grāmatas ir viens no svarīgākajiem Lietuvas vēsturiskās antroponīmijas izpētes avotiem. Šo reģistru kontekstā izceļas hronoloģiski unikāls Jonišķu pilsētas kristību reģistrs no 1599. līdz 1621. gadam, kas pašlaik ir vecākais zināmais lietuviešu draudzes reģistrs Lietuvā. No 187 lietuviešu izcelsmes antroponīmiem, kas analizēti rakstā, 112 gadījumos tika rekonstruētas personvārdu formas (*Beinoraitis, *Dainoraitis, *Einoraitis; *Noraitis, *Rimaitis, *Vaineikaitis; *Juodis, *Kairys, *Labutaitis). Starp tiem ir 36 (32 %) lietuviešu vecie divcelmu antroponīmi, 19 (17 %) saīsinājumi no divcelmu personvārdiem un to atvasinājumi ar piedēkļiem, 57 (51 %) antroponīmi, kas radušies no iesaukām jeb pavārdiem. Salīdzinot rekonstruētus antroponīmus un mūsdienu Lietuvas uzvārdus, redzams, ka 46 (41 %) no tiem mūsdienās ir joprojām sastopami. Daļai no tiem, t. i., 62 (55 % no visiem rekonstruētajiem antroponīmiem), ir atrodami līdzīgi tās pašas cilmes uzvārdi, taču ar atšķirīgiem formantiem. Pārējiem 4 (4 %) antroponīmiem nav atbilstošu starp mūsdienu lietuviešu personvārdiem.

SUMMARY

**Personal Names of Lithuanian Origin in the Oldest
Lithuanian Baptismal Register of Jonišķis (1599–1621)**

Alma RAGAUSKAITĒ

Parish registers are among the most important sources of Lithuanian historical anthropology. A chronologically unique baptismal register of Jonišķis dating from 1599–1621, which is currently the oldest known Lithuanian parish register in Lithuania, stands out in the context of such registers. Out of 187 anthroponyms of Lithuanian origin analysed in the article, 112 personal name forms were reconstructed (*Beinoraitis, *Dainoraitis, *Einoraitis; *Noraitis, *Rimaitis, *Vaineikaitis; *Juodis, *Kairys, *Labutaitis). Among them are 36 (32 %) Lithuanian old two-stem anthroponyms, 19 (17 %) abbreviations of two-stem personal names and their suffixal derivatives and 57 (51 %) anthroponyms of nickname origin. A comparison of the reconstructed anthroponyms and present-day Lithuanian surnames shows that 46 (41 %) of them still occur today. Some of them, i. e. 62 (55 % of all the reconstructed anthroponyms), have equivalent surnames of the same origin but different formation. The remaining 4 (4 %) anthroponyms have no equivalents among present-day personal names.

ARHĪVU MATERIĀLI — ARCHIVE MATERIALS

AULEJAS IZLOKSNES FONETIKA UN VĀRDU ATVASINĀŠANA*

Anna VAGALE

Ievads

Kaut arī latviešu izlokšņu pētīšanā paveikts liels darbs, tomēr daudz kas vēl nav padarīts, īpaši tas sakāms par Latgales izloksnēm, kuru vispusīgāka pētīšana, salīdzinot ar rietumizloksnēm, sākusies daudz vēlāk.

Bez tam izdarītajos pētījumos ir ieviesusies dažāda aplamība un kļūda. Tas, piemēram, sakāms par Krāslavas un Skaistas izlokšņu aprakstiem¹. Socialisma laikmetā līdz ar strauju kultūras attīstību notiek pastiprināta izlokšņu īpatnības zušana.

* Turpinām BF XIX (1/2), XX (1), XXII (2) sāktu LU HZF Baltu valodniecības katedras arhīva materiālu publicēšanu. Pirmskara Latvijas Universitātes baltu valodniecības studente no Krāslavas pagasta Mateļiem **Anna Vagale** (1912–2006) studijas sākusi 1931. gadā un turpinājusi ar pārtraukumiem. Beigusi 1957. gadā kā neklātienes (nepilna laika) studente, par diplomdarbu „Aulejas izlokšnes fonetika un vārdu atvasināšana” saņemot teicamu vērtējumu un ieteikumu darbu publicēt. Tagad tas notiek. Tekstu pārrakstījušas LU baltu filoloģijas studentes, fonētisko pierakstu sakārtojusi Marija Bēbre, komentārus sagatavojusi Lidija Leikuma.

Par Aulejas izlokšni plašāku publikāciju līdz šim nav, autorei sniegtais materiāls salīdzināts ar ziņām par šā apvidus izloksnēm „Filologu biedrības rakstos” (XII sēj. par Krāslavas izlokšni, XV sēj. par Skaistas izlokšni). Pamatā uz tiem ir balstījies J. Endzelīns „Latviešu valodas gramatikā” (1951), atsaucoties uz Krāslavu, Auleju, Skaistu. Labi pazīdama savu un kaimiņu izlokšni (autorei dzimtie Mateļi saiet robežās ar Aulejas pagastu, un viņai kopš bērnības bijusi iespēja salīdzināt kaimiņu ļaužu runu), A. Vagale vairākos gadījumos koriģē autoritatīvā latviešu valodnieka atzinumus. Publicējamā diplomdarba vērtība ir arī tā, ka tajā iekļautie piemēri un teksts attiecināmi uz Latvijas situāciju pirms Otrā pasaules kara. Autorei spriedumi par valodas parādībām, kaut ne vienmēr formulēti atbilstoši mūsdienām, joprojām ir nozīmīgi un vērtīgi latviešu valodas vēstures izpētē. Tuvākas ziņas par autorei biogrāfiju sekos publikācijas noslēgumā.

Izlokšnes piemēru transkripcijā autore lieto mūsdienām neierastu miksto līdzskaņu apzīmēšanas paņēmieni — *l* un *n* tiek rādīti kā *l* un *ŋ* arī palatālā pozīcijā, savukārt citu miksto līdzskaņu apzīmēšanai vēlāro patskaņu un divskaņu, kā arī *ā*, *ā̄*, *āi*, *āu* priekšā tiek izmantots *ī*. Publikācijā saglabāta darbā lietotā pieraksta sistēma, labojot vienīgi pārrakstīšanās kļūdas un izlīdzinot pierakstu līdzīgu vai vienādu parādību atspoguļošanai. Neviendabīgs palicis līdzskaņa *l* velarizācijas pakāpes apzīmējums un palatalizācijas pakāpe cita mikstināta līdzskaņa priekšā. Tāpat patērēti tālaika patskaņu garuma apzīmējumi svešvārdos. Vietumis papildināts vārdu nozīmju atšifrējums, kas bija izsecināms no konteksta, tomēr latgalisko izlokšņu nezinātajam varētu būt neskaidrs. Precizēts arī ciemu nosaukumu pieraksts atbilstoši oficiālajam lietojumam mūsdienās. Par šo un vēl citas redakcijas piezīmes pievienotas parīdēs.

¹ FBR XII un XV.

Ievērojot dialektoloģijas svarīgumu valodas vēsturē un līdz ar to vispārīgās valodniecības laukā, kā arī ar valodas zinātnei saistītajās specialitātēs, izriet nepieciešamība pasteidzināt izlokšņu pētīšanu. Nevar samierināties ar to, ka viena latviešu izlokšņu daļa, kurai, kā prof. B. A. Larins atzīmē, „piemīt liela vēsturiska vērtība”², paliek nepilnīgi izpētīta. Tuvāk pazīdama Aulejas un Krāslavas izlokšnes, nolēmu sniegt savā diplomdarbā šo izlokšņu fonetikas un vārdu atvasināšanas aprakstu.

Darbs balstās galvenokārt uz Aulejas izlokšnes materiala, ko esmu vākusi 1933.–1935. gadam un kas tagad glabājas LPSR ZA Valodas un literatūras institūtā. Tas papildināts un salīdzināts ar jauniem novērojumiem 1956. un 1957. gadā, ko esmu guvusi galvenokārt no vecākās paaudzes pārstāvjiem.

Bez tam ar Aulejas izlokšni esmu iepazinusies jau no bērnības, dzīvojot tiešos kaimiņos auliešiem, Dzalbu sādžas iedzīvotājiem. Aulejas izlokšnes formas esmu salīdzinājusi ar Krāslavas formām. Krāslavas izlokšne ir mana dzimtā izlokšne.

Piemēros izmantots galvenokārt Aulejas izlokšnes materials. Krāslavas izlokšne kā leksikā, tā fonetikā un sintaksē ne visur saskan ar Aulejas izlokšni. Dažos gadījumos, kur ir atšķirības, esmu devusi blakām abu izlokšņu fonetiskās vai morfoloģiskās formas, bet sintaktiskām vienībām tulkojums Krāslavas izlokšnē nav dots, lai gan sintaktiskās atšķirības pastāv. Blakus nominatīva formām ar *-sts*, ko Aulejā runā kā *-s̄*,* nav dotas Krāslavas formas, kuras runā kā *-sc*.

Izlokšņu teksti transkribēti fonetiskajā transkripcijā, kas visumā saskan ar LPSR ZA Latviešu valodas un literatūras institūta izstrādāto fonetisko transkripciju, izņemot to, ka pirms *ā* un velarajiem patskaņiem esmu lietojusi kā mikstināšanas zīmi *ī*, piem., *miāļā*, jo mikstinājums te daudz stiprāk nekā, piem., Varakļānu vai Kalupes izlokšnēs. Platāis *ç*, ko šais izlokšnēs izrunā platāk nekā literarajā valodā vārdā *dçls*, apzīmēts ar *ä*.

Īsas ziņas par izlokšnes apvidu

Valoda ar saviem dialektiem un izlokšnēm ir sabiedriska parādība, to attīstību noteikuši vēsturiskie apstākļi, tādēļ tā jāpētī ciešā sakarā ar tautas vēsturi. Latviešu valodas teritoriālo dialektu atšķirībām pamati likti jau agrā feodalisma laikmetā. Tālāku nošķiršanos īpaši veicināja dzimtbūšanas nostiprināšanās 16. un 17. gadsimtā. Galvenā nozīme augšzemnieku dialekta un tā īpatnību izveidē atšķirībā no Latvijas rietumizlokšnēm bija ilgajai teritorialajai nošķirtībai, kas sākās ar 1629. gadā Altmarkā noslēgto miera līgumu starp Poliju un Zviedriju, kad Latgale tika iekļauta Polijas valsts sastāvā:

² Prof. J. Endzelīns. *Baltu valodu skaņas un formas*. LVI, Rīgā, 1948. g., 256. lpp.

* Domāti tādi vārdi kā *rīksts* un *rīkss* ‘rieksts’. — Red. piezīme.

„Ar Vidzemes sadalīšanu divās daļās — zviedru un poļu Vidzemē — sākās nošķirtība starp kādreiz vienotā apgabala latviešu iedzīvotājiem. Poļu Vidzemi jeb Latgali, ko poļi dēvēja par Inflantiju, saimnieciskajā, politiskajā un garīgajā ziņā pakāpeniski atsvešināja no zviedru Vidzemes. Šāda jau tā nelielās Latvijas teritorijas sadrumstalošana starp Zviedriju un Poliju negatīvi ietekmēja visu tālāko latviešu tautības attīstību. Katrs apgabals pamazām sāka dzīvot savu nošķirtu dzīvi divu dažādu valstu sastāvā.“³

Pēc Polijas dalīšanas 1772. gadā Latgale — tāpat kā jau agrāk pārējās Latvijas teritorijas daļas — tika pievienota Krievijai. Ar to turpinājās latviešu apdzīvoto apgabalu apvienošana. Tomēr — gan vēl pastāvošā dzimtbūšanas iekārta, gan arī tas fakts, ka Latgale palika Vitebskas guberņas sastāvā, gan arī pusotra gadsimta laikā radušās valodas atšķirības neveicināja kaut cik ievērojamu latvisko apgabalu tuvošanos valodas ziņā, bet ļāva nostiprināties dialekta atšķirībām. Līdz pat Lielajai Oktobra revolūcijai Latgales iedzīvotāju ekonomiskie sakari ar Krieviju bija daudz ciešāki nekā ar Latvijas teritorijas daļām. Jau dzimtbūšanas periodā bija izplatījusies peļņā iešana uz dažādiem Krievijas rajoniem, kas sevišķi pastiprinājās pēc dzimtbūšanas atcelšanas:

„Parasti Latgales peļņā gājēji strādāja kaimiņu guberņās, bet viņi bija sastopami arī Iekškrievijā. Sevišķi daudz aizgāja uz Pēterburgu un Maskavu, mazāk uz Rīgu.“⁴ Dažas Aulejas pagasta iedzīvotāju ģimenes pārdeva savasniecīgās saimniecības un aizbrauca uz Sibīriju, kur palika uz pastāvīgu dzīvi. Tik plašu sakaru ar Kurzemes un Vidzemes laukiem un pilsētām vismaz Aulejas un tuvāko apkārtnējo pagastu iedzīvotājiem nebija līdz šī* gs. 20. gadu sākumam.

„Sākot ar 1909. gadu Latgales peļņinieki lielā skaitā devās darbā pie „pelēkajiem baroniem“ citos Latvijas apgabalos, kur 1911. gadā strādāja par laukstrādniekiem ap 500 Latgales algādžu.“⁵

Bez tam krievi blakus latviešiem dzīvoja arī viena pagasta robežās. Tā arī bijušajā Aulejas resp. agrākā Izvaltas pagasta robežās bija kompakta veidā daudzas vecticībnieku sādžas, tāpat ienācēji no Baltkrievijas, Polijas un Lietuvas. Par Latgales iedzīvotāju sastāvu, zīmējoties uz Daugavpils starastiju, H. Strods raksta:

„Iedzīvotāju grupas pēc 1805. g. Vitebskas Kamervaldes iesnieguma Finanču ministrijai: Daugavpils iedzīvotāju pirmo un galveno grupu sastādīja latvieši, zemes pamatiedzīvotāji „korennye lathyši“ (*коренные латыши*).

Otrā grupā ietilpa t. s. bajāri jeb baltkrievi, kurus Platers bija ievedis no citām savām muižām un nometinājis starastijā. Trešā grupa bija tā saucamie „zemļjane“ (*земляне*), t. i., ienācēji no dažādām Polijas daļām. Ceturtā grupā

³ *Latvijas PSR vēsture*, LPSR ZA 1953. g. izd. I sēj. Rīgā, 153. lpp.

⁴ B. Brežgo. *Latgales zemnieki pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1861.–1914. g.*, Rīgā, 1954. g.

* Domāts 20. gs. — Red. piezīme.

⁵ Turpat.

ietilpa krievi, galvenokārt vecticībnieki, kas Latgalē bija iebēguši no Iekškrievijas guberņām pirms Latgales pievienošanas Krievijai.⁶

Tā kaimiņu slavu valodu ietekmē varēja veidoties galvenās izlokšnes atšķirības, kas sevišķi spilgti izpaužas fonetikā (līdzskaņu mīkstināšana priekšējās rindas patskaņu ietekmē, *e > ā* baltkrievu valodas izlokšņu ietekmē, kur runā *nja'su < ne'su, vja'zu < ve'zu* u. c.) un leksikā.

Feodalisma laikā veidojās arī sīkākas atšķirības viena dialekta robežās – izlokšņu atšķirības. Aulejas apvidus izlokšne, salīdzinot ar Skaistas un Dagdas, bet īpaši ar Krāslavas izlokšni, ir latviskās cilmes vārdu, kā arī seno morfoloģisko formu ziņā daudz bagātāka. Tāpat tai ir savas fonetiskās īpatnības, kas galvenokārt izpaužas mazāk izplatītā *ē > ā* nekā minētajās kaimiņu izlokšnēs. Vistuvāka tā Izvaltas izlokšnei, ar kuru Auleja līdz Lielajai Oktobra revolūcijai bija viena pagasta robežās un ar izvaltiešiem auliešiem bija kopējas cīņas pret feodalismu 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā. Šo cīņu rezultātā, kas norisinājās ap Grāveru (Aulejas pag.) un Šķeltavas (Izvaltas pag.) pusmuižām⁷, Izvaltas un Aulejas zemnieki agrāk nekā viņu kaimiņi, t. i., jau 1828. g., atbrīvojās no privātmuižnieku varas.

„Kopīgiem spēkiem zemnieki vairākas reizes, kaut arī uz laiku, panāca kļaušu samazināšanu, atbrīvojās no grafa Platera un viņa apakšnieku nežēlīgās ekspluatācijas un, kaut arī militarās apmetnes formā, no privātām rokām nonāca kroņa pārvaldē.”⁸ Vēlāk tie tika pārvērsti par valsts zemniekiem un maksāja obroku:

„Latgalē no trijām zemnieku kategorijām, kas pastāvēja poļu laikos, līdz XIX gs. piecdesmitajiem gadiem bija saglabājušās tikai divas kategorijas: valsts zemnieki un muižnieku zemnieki.”⁹

Turpretī Krāslavas pagasta zemnieki palika atkarībā no grafa Platera. Ne Krāslavas, ne Skaistas iedzīvotāji nepazīst obroka vārdu.

Tie Aulejas pagasta latvieši, kas dzīvojuši ļoti tuvos kaimiņos ar krieviem, pat vienā sādžā, kā Sakavā, Raginskos, Cibulkovā u. c., ir pilnīgi pārkrievājušies, bet attālākās sādžās, Aulejas pagasta austrumu daļā, krievu valodas ietekme daudz mazāka nekā Krāslavā vai Skaistā, kur gan nav bijis nometinātu krievu, bet kur pārtautošanu vēl lielākā mērā sekmējusi muiža ar pusmuižziņu pārvaldniekiem poļiem, baznīca ar poliskajiem dievkalpojumiem un Krāslavas pilsētiņas tuvums. Laikam galvenais iemesls, kāpēc Aulejā nav notikusi šo divu tautību saplūšana daudz plašākā mērā, ir to piederība pie dažādām reliģiskām konfesijām,

⁶ *LPSR ZA Vēstis* 1956. g. 3. nr. H. Strods. Daugavpils starastijas zemnieku cīņas pret feodālās ekspluatācijas palielināšanos XVIII gs. beigās un XIX gs. pirmajā ceturksnī, 43. lpp. (Turpmāk minēšu tikai: H. Strods, *Daugavpils starastijas zemnieku cīņas*.)

⁷ H. Strods, *Daugavpils starastijas zemnieku cīņas*, 43. lpp.

⁸ Turpat.

⁹ B. Brežgo, *Latgales zemnieki pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1861.–1914. g.*, Rīga, 1954. g.

kas pasargāja no jauktu tautību laulībām. Aulejas pagasta austrumdaļa — Aulejas draudze — (skat. robežu pēc pievienotās kartes) ir šī pagasta latviskā daļa, te nav gandrīz nevienas pārpoļotas vai pārkrievotas ģimenes, kamēr Krāslavā, tāpat arī Skaistā, tādas ir gandrīz ik sādžā. Tie tad būtu galvenie nosacījumi citādu īpatnību izveidei starp kaimiņu pagasta izloksnēm.

Nodibinoties pēc Lielās Oktobra socialistiskās revolūcijas padomju varai Krievijā, tika ņemta vērā latviešu tautības apdzīvoto novadu vēsturiskā kopība un ar 1917. gada 4. decembra dekretu Latgale tika iekļauta kopējā Latvijas teritorijā. Tomēr buržuaziskās Latvijas pastāvēšanas laikā tika cilāts jautājums par augšzemnieku dialektu kā patstāvīgu valodu un izdarīti daudzi pasākumi šai virzienā; taču bez savas saimnieciskās un kulturalās bāzes, kaut arī cariskās Krievijas laikā te bija izveidojušās savas preses tradīcijas, — nevarēja nostiprināties tie priekšnosacījumi, kas dotu iespēju šai teritorijai kļūt par nacionālu apgabalu un tās dialektam par patstāvīgu valodu. Tomēr gluži skaidras nacionālās kopības sākumā arī vēl nebija. Par to, ka atsvešināšanās no pārējiem Latvijas apgabaliem bija ļoti dziļa, liecina kaut vai tāds fakts, ka buržuaziskās Latvijas pirmajos pastāvēšanas gados vienkāršo iedzīvotāju masa neizjuta nacionālo kopību ar pārējiem apgabaliem. Par Latviju dēvēja Kurzemes, Zemgales un Vidzemes daļas un par latviešiem (*latiņiem*) tikai minēto apgabalu iedzīvotājus, turpretī savu Latvijas teritorijas daļu sauca par Latgali un tās iedzīvotājus par latgaliešiem vai tikai pēc ticības — par katoļiem. Šāda nozīme vārdiem *Latvija* un *latvietis* ir palikusi vecākās paaudzes valodā līdz mūsu dienām. Tikai pamazām — izveidojoties arvien ciešākiem ekonomiskiem un kulturaliem sakariem, nākot palīgā skolām un preseī, Latgales iedzīvotāji sāka sevi apzināties par latviešu tautas daļu.

Buržuaziskās Latvijas laikā blakus tiem faktoriem, kas tuvināja Latgales iedzīvotājus visas tautas kopīgajai valodai, darbojās arī tādi, kas šo tuvināšanos traucēja. Grūti bija nonākt līdz nacionālās kopības apziņai ar savu darba devēju nabadzīgajam proletarietam vai pusproletarietam. Gani un gājēji, atgriezušies no vasaras darba gaitām, sarunājās atkal savā dzimtajā izloksnē, bet, ja kurš izlikās to aizmirsis, citu zobgaliņas lika „aizmirsto“ atcerēties. Bez tam buržuaziskās iekārtas laikā, vismaz pirmajos gados, mērķīgi veicināja nošķirtību dažādas politiskas grupas ar savām politiskajām spekulācijām. Skolā mācīja dialektā, šim nolūkam dialektā tika izdotas mācību grāmatas. Garīdzniekiem izloksne bija viens no līdzekļiem, kā tautu turēt ilgāk tumsībā, kā aizkavēt „ķecerīgas“ literatūras izplatīšanos, jo līdz ar nacionālās valodas apgušanu tauta var patstāvīgi izvēlēties lasāmvielu.

Padomju dzīves prakse ir pareizi atrisinājusi jautājumu par dialektu un literārās valodas lomu. Atteikšanās no mākslīgas dialektu īpatnību kultivēšanas nevis traucē, bet sekmē tautas dzīves attīstību. Pašreiz par Latgales un arī par Aulejas un Krāslavas iedzīvotājiem var teikt, ka visiem tās latviešu tautības pārstāvjiem ir pazīstama kopīgā nacionālā latviešu valoda, to pārvalda, tā kalpo

kā sazināšanās līdzeklis visās sabiedriskās dzīves nozarēs un tikai vecākajai paaudzei nav kļuvusi par sazināšanās līdzekli.

Mūsdienās Aulejas un Krāslavas izlokšņu attīstība veidojas vairākos virzienos: notiek kaimiņu izlokšņu savstarpēja asimilēšanās, jūtama kādreizējo latgališu gramatiku normatīvā ietekme, kas ievieš attālāku izlokšņu īpatnības, un ietekmē literārā valoda. Ikdienas savstarpējā satiksmē kā sazināšanās līdzeklis kalpo izlokksne, bet iestādēs un citos oficiālos darījumos dominē literārā valoda.

Izmantotie Aulejas izlokksnes materiāli ir savākti bijušā Aulejas pagasta austrumdaļā, kur visspilgtāk saglabājušās šīs izlokksnes īpatnības, proti: Dzalbu, Vaišļu, Ploto*, Drongānu, Kaktiņu, Kaļvu, Šķipu, Meža Dosku sādžās. Tās pašas izlokksnes īpatnības sastop arī Kalna un Lejas Podniekos, Ezergalā, Ančos, Jākaveļos un citur.

Dienvidaustrumdaļā pāreja starp Aulejas un Skaistas un Krāslavas izlokksnēm ir visai krasa, bez starpizlokšņu elementiem, bet ne tik krasa rietumu virzienā. Tā uz rietumiem — Šķipos, Kaļvos, Nitiškos arvien biežāk dzird īpatni auliskās pag. *-uoja-* celmu izskaņas *-ava* vietā runājam *-ava* vai pat *-ova*. Ir atšķirības morfoloģisko formu lietojumā arī starp vecākās un jaunākās paaudzes izrunu, piem., pagātnes *ē*-celmus *viādiām*, *viādiāt*' runā tikai visvecākās paaudzes pārstāvji, bet vidējā un jaunākā paaudze gadījumu vairumā runā *viādiòm*, *viādiot*. Tāpat substantīvu *ē*-celmu lokatīvu vecie ļaudis runā ar *-ās*, bet jaunākā paaudze ar *-uôs*: *vuôc'elās'* : *vuôc'eluôs*. Ir arī citas paraleli sastopamas formas, kas apskatāmas attiecīgajā morfoloģijas daļā. Šai darbā esmu spraudusi par mērķi apskatīt Aulejas izlokksnes fonetiku un vārdu atvasināšanu, pēc iespējas salīdzinot ar attiecīgajām Krāslavas izlokksnes formām.

A. Fonētika

I. Uzsvars

Aulejas izlokksnē viena vārda robežās ar nedaudziem izņēmumiem sastopams tas pats uzsvars, kas visā latviešu valodā. Parasti tiek uzsvērtā vārda pirmā zilbe. Parastā izrunā otrās vārda sastāvdaļas pirmo zilbi akcentē zemāk minētajos jaunākos saliktnos:

- 1) pronomenu un adverbu salikumos ar *ni-* (atbilst literārās valodas *ne-*, slavu valodu *ni-* nozīmei): *ni'v'inc*, *ni'kas*, *ni'kaic* 'nekāds', *ni'c'ik*, *ni'kot* 'nekad', *ni'kūr*, *c'ikni'b'eis'* 'cik nebūt', *kūrni'b'eis'* 'kur nebūt' (bet: *kas'nakas*, *kur'nakur* 'kas ne'kas, kur ne'kur');

* Vietu nosaukumu rakstība vienādota atbilstoši Aulejas pagasta ciemu reģistram vārdnīcā *Latvijas ciemi. Nosaukumi, ģeogrāfiskais izvietojums*. Rīga: Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra, 2007, 166.–167. lpp. — Red. piezīme.

- 2) salikumos ar *pus-*: *pus' ùtra rubļa, apiādīā pus' uôbuļa, nùgaid'ie pus' nak-t'is'*, *nùsajāmīā pus' d'iny's* u. c. Vecākos salikteņos ar *pus-* *s > š* (atbilst lei. *pusiau*), tie runājami ar uzsvētu pirmo zilbi: *puš' nakt'* 'pusnaktis', *pušd'īnis'*, *puškùortīān*¹⁰ (bet *pus' ņes'īņ* 'pusnesus', *pus' s'ied'īņ* 'pusēdus'). Atšķirā no prof. J. Endzelīna minētā piemēra¹¹ *citreiz kukulis, citreiz puskukuļa*, Aulejā un Krāslavā arī šādā nozīmē lietotā salikumā ir otrās zilbes uzsvars; *ad'd'evu vysu pus' kukuļi*;
- 3) adverbu atvasinājumos ar *pa-*, *ār-* : *ai-* un citos: *pa'mozām* 'pamazām', *pa's't'ikām* 'palēnām, paklusām', *pa'vysām*, *ar'vysu* : *ai'vysu* 'pavisam', *u'mai* 'pēkšņi', *u'mynāi* 'pēkšņi', *b'iz'mynāi* 'biezi', *b'iz'mynāi m aiz'is'* *p'itrupynoī p'īnā, tju'ļān* u. c.;
- 4) adverbu salikteņos ar *vis-* un citos: *vys'apļēik* 'visapkārt', *vys'caur*, *vys'garūm* 'visgarām', *vys'ļeīza* 'vienalga', *vys'v'īnc*, *vysa'pūrms*, *pošu'làik* (tikai veida nozīmē, piem., *kūr'p'is' pošu'làik* 'kurpes pa kājai'), *v'īn'muk* 'vienā laidā, vienmēriģi' u. c.;
- 5) adverbos ar *-pat'*: *pot'*: *taī'pat'*, *t'ī'pat'*, *tīā'pat'*, *t'ik'pat'* u. c.;
- 6) skaitļa vārdu salikteņos ar *abi*: *aba'd'īu*: *abi'd'īu* 'abi divi'.

Ar otras salikteņa daļas pirmās zilbes uzsvaru vecie ļaudis parasti runā skaitļa vārdus no 11–19 un no 20–90: *v'īņ'pac'm'it'*, *d'ev'eīņ'pac'm'it'*, *treīs' d'es'm'it'*, *d'ev'eīņ' d'es'm'it'* u. c.

Savādāks uzsvars nekā literarajā valodā ir arī vārdos *vys'saīc*, *vys'sūr*, *vys'surīnā* 'visuriene', *vysūr'kūr*.

Emfatiskā izrunā mēdz būt neuzsvērtā pirmā zilbe šādos vārdos:

- 1) divdabjos ar *-dāms*: *skrīn pa'lāgdāms*, *runoī rāu'duōdama*, *z'eīvoī paz'ī duōdāms* vai *pa'z'īduōdāms*, *nūgūo pa's'vīļpuōdāms* utt.;
- 2) darāmās kārtas pagātnes lokāmajā divdabī: *skrīn nū's'v'eīc'*, *m'eīca aca'rāi-t'iejusīā* 'atrotītām piedurknēm';
- 3) paretam īpašības vārdos un adverbos, arī pag. ciešamās kārtas divdabjos: *brīs'mai osys nuōtrys*, *brīs'm'eīgūs ušņu*, *nara'zātūs ļaužu* 'ļoti daudz ļaužu'.
- 4) tiek uzsvērtā saknes zilbe arī verbu finitās formās, parastāk noliegtās: *na'jām'*, *na'jām' rùkā!*; *lāi jis nasa'c'eļ nu luōvōys'gultas'*; *nadasa'buōs'* 'nesameklēs' poša, *a vys kab rùkā idūt'im*; *c'īg'i* 'vai tad' poša *nadasa'buōs'i?*; *joū nū'putynoī!* 'ātri aizbrauc vai aizskrien'.
- 5) adverbos: *nas'kūr nùskrā*, *nas'c'ik mōnta p'īz'eīvāva* 'sakraīja'.

¹⁰ puskarus, t. i., saturot viduklī, bet kājām un galvai ļaujot karāties lejup.

¹¹ J. Endzelīns. *Latviešu valodas gramatika*, Rīgā, 1951. g., 12. š. 30. l. p.

II. Intonācijas

Aulejā ir divas intonācijas: krītošā un lauztā.

Krītošā intonācija apvieno triju intonāciju apgabala stiepto un krītošo intonāciju: *mūotiā, kļiec* 'klēts', *kūks, rez'ieju, m'ienēs*'.

Lauztajai intonācijai atbilst triju intonāciju apgabala lauztā intonācija: *dāls, goļc, s'iva, mīāta, aguŕks* 'gurķis', *rūkā, sāuļi*.

Lauztā intonācija ir vārdos *dūt', jirēt', it', s'ņâkt', zjârt', vjâlt'* (vārds *žaut* nav dzirdēts). Pagātnē parasti dzirdams *jiemū, jāmijā*, bet daži veci cilvēki izrunā arī lauzti (bez nozīmes starpības).

Lauzti runā vārdus *kâi, tâi, kaic, taic, t'î(ņ)*, krītoši — *kūr, âi : ar, pār, jòu, dēļ, cār*.

Lauzta intonācija ir zemāk minētajās piedēkļu zilbēs:

-*ib-*: *lab'eiba, drauz'eiba, t'ic'eiba*;

-(*n*)*ic-*: *saim'ineica, šlim'ineica, tjâleica* 'pērnā tele';

-*idz-*: *s'ivjâņeiza* 'grūsna cūka', *kum'eļņeiza* 'grūsna ķēve', *m'eļņeiza* 'mel-lene', *zjâm'leiza* 'zemene';

-*ig-*: *maņeiks, laim'eiks, gūd'eiks*;

-*it-*: *gâļeic', up'eitjā*;

-*âk-*: *lobuôks, ļeluôks, p'iecuôk* 'vēlāk', bet *suņâks, Juoņâks*;

-*im-*: *agreims* 'agrīns', *vâleims* 'vēlīns';

-*ûn-*: *v'iersyûņā* 'galotne', *kòlpyûņā* 'kalpone';

-*iên-*: *kurîņā* 'kuriene', *vy'surîņā* 'visuriene', *âuk'îņā* 'elkonis', bet: *âukšîņā, zjâm'îņā, v'id'îņā* 'augša, apakša, vidus';

-*ûl-*: *vogûls, k'ukûla, sopûls* 'sapals', bet *duôbûts, v'eitûts*;

-*îņ-*: *vakarēiņis*; arī vārdos *s'ept'eîņi, d'ev'eîņi*;

-*âts-*: *sprûguôc* (= *spruogâts*), *rûbuôc* (= *ruobâts*), *dubļuôc* (= *dublâts*).

Lauzta intonācija ir atvasinājumos: *ostoîņi, palâda* 'pūce', *palâks, valâna*.

Lauzti intonē galotnes zilbes lokatīvā: *vogâ, voguôds, s'ird'î, s'ird'îs', kòlnâ, kòlnûs*.

Vietniekvārdus arī citos locījumos: *mâņ, tjâū, sjâū, myîms* (< *mums*), *jîms, myûs, jîûs*, bet *kâm, tâm, jâm*, tāpat kā: *lobâm, dâlâm, solòm, dâlým, s'îd'im*.

Bez minētajām locījumu formām Aulejā izšķir lauzto un krītošo intonāciju noteikto īpašības vārdu un norādāmo vietniekvārdu *tys, t'ei, šys, šei, jis, jei* citu locījumu galotnēs, piemēram, Drongānos ļoti precīzi runā viensk. ak. *tû lobû*, bet viensk. instr. *ar tû lobû*, daudzsk. ģenit. *tûs lobûs*, bet ak. *tûs lobûs*. Krāslavā viensk. ak. un instr. vispārināta krītošā intonācija, bet daudzskaitlī — lauztā.

Verbos lauztā intonācija ir:

- nenoteiksmes un ciešamās kārtas pagātnes divdabja piedēkļos: *dûmuôt', dûmuôc, mòntuôt', mòntuôc, v'iet'eit', v'iet'eic, vjâlt'ât', valâc, dareit', dareic*;

2) refleksivajās galotnēs: *vjāļāt'is'*, *monuôds*, *monÿs*, *vylktûs*, *s'm'idam'is'*, *s'm'iejis'*.

Lauztā intonācija ir arī verbalsubstantīvos: *lauššonuôds*, *bùoršonuôds*, *m'ekļiēšona*, *runuôšona*.

Intonāciju maiņa

Intonāciju maiņa ar disimilāciju regulāri notiek vārdos ar vairākām lauztām intonācijām. Skaidrs lauzums parasti dzirdams pēdējā lauzti intonētājā zilbē, kamēr iepriekšējās zilbēs lauzums pilnīgi zūd, runājot tad to kritoši, vai tiek vājināts: *goīc* : *gòtdā*, *ciāļt'* : *ciāļt'is'*, *iúd'īnc'* : *iud'īnī*, *rūza* : *rūz'eit'is'*, bet *lauššonuôds* : *lauššonuôds** u. c.¹² Šāda lauztās intonācijas disimilācija ir arī Krāslavas izloksnē.

Dažu runātāju izrunā ir novērota intonāciju maiņa vārdā *kālidz*: *kùoļeic'*, bet *kuōļ*, *kuōļc'*. Vairums tomēr runā *kùoļ*, *kùoļc'*. Kontrakcijas gadījumā pārsvaru gūst pirmās zilbes intonācija: *stuōja* : *stuō*, *muōja* : *muō* (pagātne no *māt*), bet *pa-ādiā* : *piādiā*, *piās't'*. Kritoša intonācija rodas, ja kontrahējas īss pirmās zilbes patskanis ar nākamās zilbes lauzti intonētu (*pavoīc* (-*dā*) > *pūorc*), kā arī izveidojoties garai zilbei no diviem īsiem patskaņiem (*nātguo* < *na-atguo*, *dariē* < *dareja*), vai no kritoši intonētas un īsas zilbes: *vjāļāja* : *vjāļā*.

Atvasinājumos metatonija ir šādos vārdos: *glūms* : *glum̃tys* 'gļotas', *muōkt'(is')*; *muōkūīls* : *apm̃yuka* 'apstulbums', *cygany taīdu*, *kaī apm̃yuku aps'v'āš* 'čigāni apstulbina', *dūmy* : *padūms*, *škiāļt'* : *škiāļā*. Metatonija līdz ar vārda nozīmes maiņu ir vārdā *līš*, *līsa* adj. 'vājš, -a miesās' un *līsa* s. 'gremošanas organa daļa'. (Par vārda *jim̃t'* intonāciju skat. 176. l. p.!) Dažus vārdus Aulejā runā ar citādu intonāciju nekā Krāslavā: Aulejā *skoboīrna*, Krāslavā *skobūorna*. Aulejā *s'v'īļpoī*, Krāslavā *šovļpoī*. Aizgūtus vārdus parasti mēdz runāt ar kritošu intonāciju: *p'ērķ'eļs'* 'katuns', Krāslavā *p'ērķāļs'*, *c'ērķva* 'pareizticīgo vai vecticībnieku** baznīca', *bōika* 'trauks sviesta kulšanai', *vazāuņā* 'ēkas daļa ratu novietošanai', vai arī blakus sastopamas abas izloksnes intonācijas: *grabās(t)s* : *grabās(t)s*. Vecākos aizguvumos ir arī lauzta intonācija: *stoīks*, *vaīgany* 'ērģeles'. No literārās valodas ienākušie vārdi palaiķam tiek runāti arī ar kritošu intonāciju, bet tie, kas ar savu skaņu sastāvu līdzīgi kādas citas nozīmes izloksnes vārdam, tiek runāti ar attiecīgā izloksnes vārda intonāciju, piem., *v'iergs*, *v'iergy* vai *v'ergs*, bet *aūksts* ar lauztu intonāciju pēc *augsts* parauga. Tā kā šais izloksnes, tāpat kā citur Latgalē, ir sakritusi stieptā un kritošā intonācija, tad metatonijas gadījumi starp šīm divām intonācijām neatspoguļojas.

* Beidzamos divus piemērus pretstatīdama iepriekšējiem, autore acīmredzot vēlējusies rādīt, ka gaidāmās intonāciju disimilācijas garākos vārdos var arī nebūt. — Red. piezīme.

¹² LVG 17. §. b. 45. l. p.

** Vecticībnieku baznīcu parasti sauc *ma'ļennūo*, ģ. *ma'ļennūos*. — Red. piezīme.

III. Vokālisms

Patskaņi

Aprakstāmajās izloksnēs runā šādus patskaņus un divskaņus: *a, ā, e, ē, ā, ī, ī, y, y, u, o, ai, ei, äi, ie, yu, iu, ui, uo, oi*.*

a, ā, e, ī, ī, u, ū atbilst attiecīgajām literārās valodas skaņām, *o* runā tāpat kā *o* svešvārdu literārā izrunā (piem., vārdā *bloks*).

ā un *ē* apzīmē palatālas skaņas, tās runā platāk par to skaņu, ko apzīmē ar *e, ē*, tās drīzāk ir gaišas *a* skaņas.

y apzīmē velaru skaņu, kas atbilst kr. val. *y (bi)* skaņai, *y* ir tāds pats garš patskanis.

Divskaņu *ai, ei, ie, iu, ui, uo, oi* izruna relatīvi atbilst attiecīgo divskaņu izrunai literārā valodā tādos vārdos kā *aita, meita, iela, pliuksķēt, smuidrs, uola*, svešvārdā *boikots*.

äi runā ar ļoti platu *e* pirmajā daļā.

äi, ie, ei, iu ir palatāli, tie mīkstina iepriekšējo un arī sekojošo līdzskani, ja tas atrodas vārda beigās.

yu tiek runāts ar velaru, krievu val. *y (bi)* atbilstošu skaņu pirmajā daļā.

a

a lieto:

- 1) ja aiz tā seko vai ir sekojis mīkstināts līdzskanis vai palatāls patskanis: *va-jaga, gaļa, baruôt', barūķlis', gars, vars, kars*, tag. 1. pers. *varu*, 3. pers. *var*, tāpat *aru, ar, as'tjā, saļāņa, art', agri, agrūms, vakār* u. c.;
- 2) ja aiz tā seko *v*: *plava, kļava, saūs, sava, taūs, tava, 3'iernavys, rogavys*¹³, *ava, apavy, kava* 'kāva';
- 3) *a* ir vienzilbes prepozīcijās, vietniekvārdos un partikulās: *pa, par, da, àr, kas, kām, tām, šām, jām*;
- 4) priedēkļos, ja vārds tie izjūts kā saliktenis^{**}: *at'v'īkt', sakrāt', daņās't', pakūšy, apaūs, apāušy, nalāimjā, nad'ina* (bet *otūols, otvòrs, ozbòrs* 'putraimi', *pogoľms, pop'ivjā, porūoc* 'parāds', *postolys, povoda, oplòm, otkòn, ozuc'* (-tis) 'azote');
- 5) vārda beigās *a* nekad nepārveidojas: *sàta, bòlta, cyta, roksta, guoja*; viensk. ģenit.: *koľna, grūouļa* 'grāvja', *vysa, loba* u. c.

a > o, ja nākamajā zilbē tam seko vai kādreiz ir sekojis velars patskanis un starpā nav un nav bijis mīkstināta līdzskaņa vai *j*: *mola, goľva, koľnc, bòlc, vokòrs, vosora, rogavys, nogla, soľma, soľkònc* (bet *saľkaņā* 'sarkana govš').

* Arī *au, äu, ou*. — Red. piezīme.

¹³ Prof. J. Endzelīns izsaka domas, ka te *-av-* var būt arī no *-ev-* (LVG 45. §. c. 115. l. p.)

** Agrākos valodas aprakstos par salikteņiem tiek saukti arī atvasinājumi ar priedēkļiem, ne tikai vārdi, kam vairākas saknes. — Red. piezīme.

Vārdi *brangs* un *stangas* izloksnē nav dzirdēti; ir dzirdēts vārds *izbrūnga*, kas, domājams, aizgūts no leišu aukštaišu izloksnes.

a gaidāmā o vietā ir šādos vārdos: *darynuot'*, *balynuot'*, *labynuot'*, *dancynuot'*, *radynuot'is*¹⁴ u. c., bet citi patskaņi pirms y šai pašā piedēklī ir pārskatoti: *zylynuot'*, *sadynuot'*, *adynuot'*, *vadynuot'*, *dažynuot'* u. c.

Šķietami neregulārs a ir deminutivos un salikteņos tāda a priekšā, kam seko vai ir sekojis mīkstināts līdzskanis vai palatals patskanis: *gabaļāņč*, *lakaļāņč*, *ragaviāņis*, *vasaraņa*, *kamaņāņis* u. c., *baldgaļviā** 'baltgalve', *bāltas'tiā* u. c. Šo parādību prof. J. Endzelīns skaidro ar kādreizējo a > ģ mīkstinātu līdzskaņu un palatālu patskaņu priekšā.¹⁵ Šādu uzskatu atbalsta aprakstāmajās izloksnēs vēl tagad sastopamā a > e divdabju piedēkļu zilbēs ar *-dams* un *-ams*, ja nākamajā zilbē seko palatals patskanis: *nazdāms* : *ņez'd'em'i*, *vazdams* : *v'ez'd'em'i*, *vadāms* : *v'ed'em'i*, *plāunāms* : *plāuņem'i*, bet: *vazdamys*, *plāunamys*, deminutivs no vārda *acslāks* : *ecs'liēz'āņa*; līdzīga parādība Aulejā arī citos vārdos: *p'ev'ed'iņc* < *pavad'iņc* 'pavediens', *res'ied'iņiks* 'lecektis', baltkr. *rassadnik* (*рассадник*), Krāslavā *rasādņiks*.

Var būt tā pati parādība arī vārdos *tagad* un *tagadiāņ*, *saīkaņā* 'sarkane', bet *balsūoņā* 'govs baltiem sāniem' pēc analogijas ar vārdu *baldgaļviā*.

a > o dažos vienzilbes vārdos: *kot*, *šot*, *tot*, *gon*, *stoīp*. Prof. J. Endzelīns min no Krāslavas arī *pōr*,¹⁶ bet īsti krāslavieši tā nerunā.

a gaidāmā o vietā ir:

- 1) o-celmu vienskaitļa datīva galotnē: *dālām*, *lobām*, *cytām*, *kurām*;
- 2) verbu o-celmu tagadnē: *jamām*, *vadām*, *īmļām*;
- 3) divdabjos ar *-dams*: *īdāms*, *īdama*, *brāugdāms*, *brāugdama*;
- 4) tagadnes ciešāmās kārtas divdabjos: *ļikāms*, *z'ieržāms*.

Neregulārs o ir:

- a) īpašības vārdu deminutivos un daudzskaitļa nominatīvā un datīvā: *bōlc*, *bōļtiāņč*, *bōļt'i*, *bōļt'im* (bet: *vacs*, Aulejā — *v'eciāņč*, *v'ec'i*, *v'ec'im*, *zyls* : *z'iļāņč*, *z'iļi*, *z'iļim*);
- b) vietniekvārdos *poc'*, *poša*, partikulā *pot'* (arī *pac'*, *pat'*).

ā

Literārās valodas ā Aulejā un Krāslavā paglābts vienīgi vienskaitļa lokatīva gala zilbē: *lobā*, *sātā*, *kotnā*, *kurā*, *k'imā* utt. Arī aizguvumos no literārās valodas veci cilvēki ā nepārveido, piem., saka: *išu da mājōm*. Citādi viscaur ā > uo (izņemot tikai dažas vārda beigu zilbes, kurās tagad uo vietā ir o): *kuōpt'*, *duōbūts*, *mūosa* (bet *dorōm*, *vadōm*).

¹⁴ LVG 45. §. d. 116. l. p.

* Biežāk *baldgaļviā* — Red. piezīme.

¹⁵ LVG 45. §. e. 117. l. p.

¹⁶ LVG 45. §. f. 118. l. p.

uo < *ā* ir:

- ājo*-celmu infinitīvā: *runuô't*, *dūmuô't*; *uo* vispārināts arī -*uoja*-celmos: *mòntuô't*.
- refl. *ā*-celmu tag. un pag. 3. personā: *doruôs*, *voduôs*, *lykuôs*, *dùmàvuôs*;
- refl. verbalsubstantīvos: *daļēišonuôs*;
- ā*-celmu daudzskaitļa lokatīvā: *sātuôs*;
- noteikto adjektīvu sieviešu dzimtes vienskaitļa nominatīvā: *lobùo*, ģenitīvā: *lobùos* (Krāslavā *lobuôs*), daudzsk. nominatīvā un akuzatīvā: *lobùos*, *lobuôs*; noteikto adjektīvu un dažu pronomenu vīr. dz. viensk. ģen. *tùo*, *kurùo*, *lobùo*; dažu pronomenu sieviešu dzimtes vienskaitļa ģenit. un daudzsk. nom. un akuz.: *kurùos*, *tùos*, *kuruôs*, *tuôs*.

ĕ, ě

ĕ > ģ tai pašā pozīcijā kā *a* > *o* (skat. 178. l. p.): *rac* (-*ta*), *ratāi* 'reti', *lāc* (-*ta*), *lātāi* 'lēti', *dāls*, *dāty*, *dālym*, *tā(u)s*, *tāvys*, *tāvym*, *lācu*, *ļāc'*, *lācām*, *ļāc'it'*, *lāc u. c.*

Kā tagadējās formas rāda, *ĕ* ir bijis arī sekojošu vārdu saknes un piedēkļu zilbēs, kurās citās izloksnēs mēdz būt arī citāds vokālisms: *sary* (bet deminutīvs *saraņi* gaidāmā *seraņi* vietā, kā *lads* : *ļediāņč* (Aulejā)), *vasāls*, *pavasārs*, *azārs*, *vādārs*, *ļeidaka*, *sařkaņā* (bet *sořkōnc*).

ē > *ā* vai *ie*, bet vārda sākumā, aiz šņāceņiem un palaikam aiz *r ē* > *ā*; *e* > *ā* vai paliek nepārveidots; *e* > *a* arī tādā pozīcijā kā *ē* > *ā*. *ā* < *ē* tomēr tiek runāts gaišāk nekā, piem., vārdā *vacs*, *sāta*.

ā mikstina iepriekšēju un sekojošu līdzskani.

e palicis nepārveidots, un tāds *ē*, kas jau agrāk nebija pārvērsts *a*-skaņā,¹⁷ pārvērties par *ie*, ja nākamajā zilbē seko vai ir sekojis:

- sens jūtējums: *b'eru*, *jis b'er*, *b'erām*, bet *tu biār*, *jiūs biārit'*, *ceļu*, *jis c'ēļ*, *c'ēļām*, bet *tu c'āļ*, *jiūs c'āļit'*, *t'ēļš*, *c'ēļš*, *m'eš* (< *mežs*), *s'v'eš*, *eža*, *kum'ēļš*; *s'iēžu*, *s'iēžām*, *s'iēžlām*, bet *siād'im*;
- ja ir sekojis vecs *i*, *e*, *ei* vai *ie* un ja nav traucējis sistēmas spāids: *m'ēļs'*, *c'ēļs'* 'kājas locītava', *m'ieņes'*, *d'eb'es'*, *c'epļis'*, *ēļkšņis'*, *ž'ēļš'*, *ž'ēļža*, *p'erek'ļis'*, Aulejā aizgūvumā *pas'c'ēļs'* 'gultas maiss'.

v'iēs', *v'ieža*, *d'ieļs'*, *k'ļiec'*, *k'ļieps*, akuz. *k'ļiep'i* (lok. *k'ļiep'ī*), *v'ierš* 'virsa', *t'es'm'iņc'*, *es'm'iņc'* 'asmenis', *d'es'm'it'*, *četry*, *s'ešy*; *v'ežu*, *v'ed'i*, bet *vjādijā*, *vjādijām*, *vjādijāt'* (< *vede*, *vedēm*, *vedēt*), *d'ežu*, *d'ež'i*, bet *dijāziā* (< *dedze*), *dijāziām*, *dijāziāt'* (< *dedzēm*, *dedzēt*), *t'ec'ieju*, *t'ec'ieji*, *tiāciāja* (< *tecēja*), *tiāciājōm* (< *tecējām*), *tiāciājōt* (< *tecējāt*), *b'ieru*, *b'ierys*, bet *biār'ā* (< *bēre*), *biār'ām* (< *bērēm*), *biār'āt'* (< *bērēt*), *ļieču*, *ļiec'i*, bet *ļāciām* (< *lēcēm*), *ļāciāt'* (< *lēcēt*), *ļāciā* (< *lēce*); nākotnē: *v'eššu*, *v'es's'i*; bet *vjās'*, *vjās's'im*, *vjās's'it'*, *d'ekšu*, *d'eks'i*, bet

¹⁷ LVG 44. Š. a. 108. l. p.

dīāks' (< *degs*), *dīāks'im* (< *degsim*), *dīāks'it'* (< *degsit*), *t'ec'iēšu* (< *tecēšu*), *t'ec'iēš'i* (< *tecēši*), bet *tīācīāš'* (< *tecēs*), *tīācīāš'im* (< *tecēsīm*), *tīācīāš'it'* (< *tecēsīt*), *b'iersū*, *b'iers'i*, bet *biārs'*, *biārs'im*, *biārs'it'* utt.

Nākotnē redzam novirzīšanos no varbūtējā likuma, bet tā varēja rasties attiecīgo pagātnes formu ietekmē. Vispirms laikam, kā to rāda pagātne, *e > ā* gala zilbēs, kas tālāk ietekmēja iepriekšējā *e* pārveidošanos.

Abās izlokšnēs vēlāks *-ē-* pārveidojums ir substantīvu un verbu piedēkļos ar *-ēj-* (tagad *-iej-*). Iepriekšējās zilbēs šādu *-ie-* priekšā *e* palicis nepārveidots, bet *ē > ie* (Krāslavā te sastopami arī izņēmumi). Abās izlokšnēs runā:

d'ieņejs', *d'ieņeja* 'desu dēņejs',
b'ieriejs', *b'ierieja*,
s'v'ieriejs', *s'v'ierieja*,
z'ieriejs', *z'ierieja*,
skrieņejs', *skrieņeja*,
s'ieņejs', *sieņeja* (gan no *sēt*, gan *siet*),
d'ev'iejs', *d'ev'ieja*,
d'ez'iejs', *d'ez'ieja*,
ņes'iejs', *ņes'ieja*,
v'ed'iejs', *v'ed'ieja*.

Par vistu Aulejā saka: *d'ieņeja*, *d'iejeiga*, bet Krāslavā *dīāņeja*, *dīājeiga* (bet govys — *z'iereiga*). Kādēļ gan blakus *siāi*, *siāja* ir *s'ieņeja*, bet blakus *dīāi*, *dīāja* — *dīāņeja*? Domājams, tas tādēļ, ka ikdienas dzīvē vārds *dējeja*, blakus citiem šīs saknes vārdiem ar *ā*, runāts biežāk: par vistu dēšanu nācās runāt gandrīz ik dienas, bet, piemēram, par desu dēšanu — labi, ja vienreiz gadā.

Aulejā *e* un *ie* sastopams biežāk nekā Krāslavā arī citās formās un atsevišķos vārdos, kas liecina par *e* un *ē* skaņu lielāku stabilitāti Aulejas izlokšnē.

Aulejā:	Krāslavā:
<i>v'eļejs'</i> , <i>v'eļejusjā</i> ,	<i>v'eļejs'</i> , <i>vjāļajusjā</i> ,
<i>m'ek'ļejs'</i> , <i>m'ek'ļejusjā</i> ,	<i>m'ek'ļejs'</i> , <i>mjāk'ļajusjā</i> ,
<i>v'iet'iejs'</i> , <i>v'iet'iejusjā</i> ,	<i>vjāt'ejs'</i> , <i>vjāt'ejusjā</i> ,
<i>s'v'iet'iejs'</i> , <i>s'v'iet'iejusjā</i> ¹⁸ ,	<i>s'v'jāt'ejs'</i> , <i>s'v'jāt'ejusjā</i> ,
<i>d'iējs'</i> , <i>d'iėjusjā</i> ,	<i>d'iējs'</i> , <i>djājajusjā</i> ,
<i>s'iejušs</i> ,	<i>sjājušs</i> ,
<i>s'iejusjā</i> , <i>sjājusjā</i> ,	<i>sjājusjā</i> ,
<i>kriejūšs</i> ,	<i>krājūšs</i> ,
<i>v'iešs'</i> ,	<i>vjāšs'</i> ,
<i>p'eļņei</i> , <i>p'eļņa</i> ,	<i>pjāļņei</i> , <i>pjāļņa</i> ,
<i>v'es'eļeiba</i> ,	<i>vjāšjāļeiba</i> ,
<i>s'ep't'eīni</i> , <i>d'ev'eīni</i> .	<i>sjāpt'eīni</i> , <i>djāv'eīni</i> .

¹⁸ Tagad runā arī *v'iet'ejs'*, *v'iet'ejusjā*, *s'v'iet'ejs'*, *s'v'iet'ejusjā*.

L. Latkovskis Skaistas izlokšnes aprakstā atzīmē, ka Aulejas pagasta robežās runā *sjāpt'eīņi*, *djāv'eīņi*,¹⁹ uz ko atsaucas arī prof. J. Endzelīns;²⁰ pret to jāiebilst, jo īstie aulieši runā tikai *s'ep't'eīņi*, *d'ev'eīņi*. Aulejā stabili *e* un *ie* ir deminutivos un *i-* un *ē-*celmu daudzskaitļa ģenitivā:

- a) *calms* : *c'eļmīāņč*,
lac : *ļedjāņč*,
dāls : *d'iēļāņč*,
bārnc : *b'ierņāņč*,
cals : *c'eļāņč* 'kamola posms',
mac : *m'edjāņč*,
vāzda : *v'iez'djāņa* u. c.

Pēc to parauga arī *k'ieņāņč* un *k'ieņāņiņā*. Krāslavā: *ciāļmīāņč*, *biāņāņč*, *mīādīāņč*, *k'āņāņč*, *vīz'djāņa* utt.

- b) *trap'is'* : *trepū*,
piāļā : *p'eļū*,
ziāk'ā : *z'ek'u*,
ziām's' : *z'emu* u. c.

Krāslavā *trapu*, *piāļu*, *ziāk'u*, *ziāmu*. Abās izlokšnēs neregulars *ā* < *ē* ir *o-*celmu substantīva daudzskaitļa nominatīvā un datīvā: *tā(v)s*, *tāvoy*, *tāvym*, *lac*, *lady*, *ladym* u. c. Turpretī regulars *e* un *ie* šais pašās adjektīvu, numerāļu, pronomenu un ciešamās kārtas pagātnes participu formās:

- vacs* : *v'ec'i*, *v'ec'im*,
palāks : *p'eļiēc'i*, *p'eļiēc'im*,
raksnys : *reks'ņi*, *reks'ņim*,
s'es't'i, *s'es'tijim*, *d'es'm'it'ijim*,
saus : *s'ev'i*, *s'ev'im*,
taus : *t'ev'i*, *t'ev'im*,
āizdaks : *āizd'ekt'i*, *āizd'ekt'im* (< *aizdegts*, *aizdegti*, *aizdegtiem*),
vaš : *v'es't'i*, *v'es't'im* (< *vests*, *vesti*, *vestiem*).

Participu formās ar *-dams* un *-ams* te notikusi pārskauņa:

- z'īduôdāms* : *z'īduôd'em'i*,
runuôdāms : *runuôd'em'i*,
pļāunāms : *pļāun'em'i*,
vadāms : *v'ed'em'i* utt.

Uzskatu par aplamām L. Latkovska Skaistas izlokšnes aprakstā²¹ Krāslavas tuvumā atzīmētās formas: vīriešu dzimtes viensk. *z'īduôd'ems*, siev. dz. *z'īduôd'ēmys*. Tās min arī prof. J. Endzelīns.²² L. Latkovskis, pats šis izlokšnes ne-

¹⁹ FBR XV 33. l. p.

²⁰ LVG 44. §. a. 109. l. p.

²¹ FBR XV 33. l. p.

²² LVG 45. §. c. 114. l. p.

pārzinādams, varēja kļūdoties: dzirdēto *-dēmi* (ko Skaistā izrunā ar platāku *e* nekā Aulejā un Krāslavā) ir attiecinājis arī uz vīriešu dzimtes vienskaitli, ko runā tikai ar *-dams*, un uz sieviešu dzimti, ko runā tikai ar *-dama* un *-damys*, piemēram: *z'īduôdams*, *z'īduôd'em'i* resp. Skaistā *z'īduôd'em'i*, *z'īduôdama*, *z'īduôdamys*; *runuôdams*, *runuôd'em'i* resp. Skaistā *runuôd'em'i*, *runuôdamys*, *runuôdama*. Refleksīvās formas: *grīz'd'em'īs'*, *grīzdamušīs'*, *grīzdamušiās'*, *grīzdamušuôs*.

Nepārveidots *e* abās izloksnēs ir vienzilbes vārdos *b'ez*, *b'et'*, *pret'*, *ņet* 'pat', *s'eņ*, arī *s'eņejais* un *s'eņuoķ*.

Abās apskatāmās izloksnēs:

e > *ä*:

- vārda galā: *viädjā*, *ņāsijā*, *tijā*, *sauļā*, *vuôciälā* : *vuôc'eļā* u. c.;
- infinitivos: *ziār't'*, *ņās't'*, *viās't'*, *viäl't'* u. c.;
- kur *-ej-* < *-eij-*: *ļāju*, *ļāi*, *raju*, *rai*;
- ja nākamajā zilbē seko *a* vai *ā*: *s'viäciä*, *viädjā*, *viälät'*, *ņāsijā*, *z'viāja*, *ļāja*;
- vārdos (*j*)*äs'*, *mjäs'*.

ē > *ā*:

- infinitivos: *z'ierdiät'*, *mjäklät'*, *tjäciät'*, *viälät'*, *t'iciät'* u. c.
- a) un d) daļās minētajās pozīcijās: *mjäklä*, *mjäklāja*, *viälä*, *viälāja*, *ņā* 'nē';
- ā* ir vārdā *vēl*, ko Krāslavā izrunā: *viäl*, Aulejā — *viäl*, *viäl*, *väl* (bet adverbu *vēli* izrunā *v'iel*).

Nolieguma piedēklim *ne-* atbilst *na-* un *ņi-*: *naž'eļus*, *naž'eiva*, *nalāimīä*, bet — *ņi* 'v'inc', *ņi* 'kot', *ņi* 'kaic' u. c.

Neuzsvērtās un piedēkļu zilbēs *a* : *e* un Krāslavā pat var atbilst *i*: *vuôc'iļä*, *pūck'eļs'* : *pūck'iļs'* 'podu ceļamā lupata', *kaņāp'is'* : *kaņep'is'* : *kaņip'is'*; Aulejā *aciāpļa* 'aizkrāsne', bet tikai *c'eplis'* utt. Tāpat pilnīgi iespējams, ka tagadnes aktīvo nelokāmo divdabi, ko Krāslavā un Aulejā vīriešu dzimtes daudzskaitlī runā ar *-d'em'i* (ar šauru *e!*), L. Latkovskis ir dzirdējis arī ar platāku *e*: *-d'em'i*. Abās izloksnēs runā *dasmytāis*, *dazynuôt'*, *matynuôt'*, bet *eļšņis'*.

i, y

i > *y* vārda saknē un piedēkļu zilbēs visumā tais pašās pozīcijās kā *a* > *o*, *ē* > *ā*: *vyļna*, *lyny*, *vyļks*, *cymc* 'cimds', *vyč* 'vidus', *dyļynuôt'*, *ādynuôt'*, 1. p. *sytu*, *sytoṁ*, 3. p. *syt*, *dasmytāis*, bet *v'iļņāņa*, *c'imdiāņč*, *iēdiņč*, 2. p. *s'it'*, *s'it'it'*, *d'es'm'it'*, *b'ic'* 'bite' u. c.

i > *y* nav kavējis sekojošais ņācenis: *dyžān*, *dyrža* 'ap vidu jožamā sikсна', *Vyšky* (Krāslavā *Vyšk'i*).

Vārdā *zināt* *i* > *y* ir regulara: *zynuôt'*, *zynu*, *tu z'iņ*, *jis zyna*, *z'iņim* (bet *zynòṁ*), *z'iņit'*.

Vārda beigās *i* > *y* visos *o-c.* substantīvos un pag. *ā-c.* verbos, izņemot aiz *k*, *g* Krāslavā.

Abās izloksnēs: *syły, gony, jùnty, gođdy, kopy, ruzy, dùorzy, kàusy*, 2. pers. perf. *grymy, syty, c'ierpy, dùmàvy*, Krāslavā *dùmovy*.

Aulejā: *zyřgy, kùky, zyřgym, kùkym, lyky, zogy*, bet Krāslavā — *zyřg'i, kùk'i, zyřg'im, kùk'im, lyk'i, zog'i*. Šais formās Krāslavā vārda saknē y neregulars.

Turpretī īpašības vārdos, vietniekvārdos un divdabjos *i* ir regulars abās izloksnēs: *zyls : z'īli, z'īlim, lyk : likt'i, likt'im, sytāms, s'it'em'i, oys, v'is'i, v'is'im, cyc (< cits), c'it'i, c'it'im*. M. Alkšņa Krāslavas izloksnes aprakstā minētās formas *vil'k'i, gon'i, mal'i, mal'im, mūon'²³* u. c., uz ko atsaucas kā uz Krāslavas izloksnes piemēru arī prof. J. Endzelīns,²⁴ ir Krāslavas izloksnei svešas. Tā būs teicis tikai kāds atsevišķs krāslavietis, gribēdams pēc kādas citas izloksnes parauga runāt „pareizāk“:

u ir vārdos *ustoba, oužynuôt'*.

ī > ei

ei no *ī* runā šauri: *reic, m'eils, m'eikš'miksts', m'eiklā, s'eikš'siksts', v'eiksna, zvaņēt', dareūt', sūļēt'²⁵*.

ei runā arī vārdā *ļeic* 'lietus'.

u

u atbilst literarās valodas *u*: *sūņc* 'suns', *guļāt', turāt', puk'ū* 'puķe' u. c.

u ir vārdā *mūnc* (< *mans*), *muna, munys, munām, munai* utt.

Sens *u* > *i* lūpeņu priekšā ir tais pašos vārdos kā literarajā valodā: *d'iu, dybync* (< *dibens*), *syvānc* (< *sivēns*), *z'iyus'* (< *zius*). Bez tam izloksnē *i* ir vēl rindā vārdu, kurus literarajā valodā runā ar *u*: *dryva, kryvoasy* 'kruveši', *skryvoys* 'locītavas', *tyvāi* 'tuvu', *tymš* 'tumšs', *pyva, šyva, g'iova, kryš* 'krusts', *kris't'eit', k'itynuôt', k'imūs* 'kumoss', *dyravys* 'durvis', *šivjā, pop'iojā, slaukt'iojā* u. c. ar *-ivi-*.

ū > yu, iu

ū > *yu*, bet aiz *j, k, g* un vārda sākumā — (*j*)*iu*: *cýuka, byūt', šýt', (j)iuzyys, iúd'īņc'* (Krāslavā — *jūzyys, jiūd'īņc'*), *g'ūt', k'ūļā, v'iersyūņā, iu* ir arī vārdā *ņūļā*.

Divskaņi

ou

Dažos vārdos sastopams arī *ou* < *ū*: *kròukšys, kòukšsynuôt', kòukšīņât'* 'klauvēt'.

²³ FBR XII 27., 28., 29. l. p.

²⁴ LVG 51. §. 131. l. p.

²⁵ FBR XV 33. l. p. minētā izruna *sūļāt'* gan būs veidojusies Dagdas, bet ne Aulejas izloksnes ietekmē.

ei > äi

ei > äi, aiz *r* — *ai*: *mïäita*, *bjäïkt'* 'beigt', *bjäizu*, *räipt'* 'reibt', *gräis* 'greizs' u. c.

ie > ī, ē

ie > ī, ē: *iva*, *d'ina*, *s'inc* 'siens', *bareiba*, *luc'eit'*, *o'eit'*, *zvaņeit'*, *ļin*, *jēi*, *t'ei*, *kurēi* u. c.

ē sastop refl. verbu tagadnes *ā*-celmu 2. personā: *skotýs*, *dorýs*, *rüodýs*, *räugýs*, *sokýs* (*räugýs*, *sokýs* arī Krāslavā!)

Paretam var dzirdēt refl. pag. ciešamās kārtas participus: *býutýs*, *ästýs* — *gon jou bie ästýs*.

ai

ai ar maz izņēmumiem paliek nepārveidots: *mäizjā*, *aramäitjā*, *skaïda*, *säita*, *väidjät'* 'slimot', *lätai* u. c.

ai > ei vārdā *k'eit'* (< *kā*), ko nerunā visur.

ai > oi priedēklī vārdā *ðizdòrs* Aulejā, Krāslavā — *äizdòrs* 'lopu aizgalds'.

au

au gadījumā vairumā atbilst literārās valodas *au*: *säuļā*, *säukt'*, *bräukaļät'*, *käukt'* u. c.

Dažos vārdos sastopama literārās valodas *au* mija ar izlokšnes *yu* vai *iu*: *graûds* : *grýuc*, *şņäukt'* : *şņiukt'*, Aulejā *mýudùot'is'* : Krāslavā *mäudùot'is'* 'peldēties'.

uo > ū

Literārās valodas *uo > ū*: *sûls*, *ûla*, *luc'eit'*, *golûtñā* u. c.

ui

ui sastopams tais pašos vārdos kā literarajā valodā un dažos izlokšnes vārdos: *müiža*, *müit'is'* 'nesekmīgi pūlētis; tūļāties', *püis'*, *püik'ēls'* (Aulejā), *smüîdrys*, *vüic'eit'* 'mācīt', *vüiklÿs* 'apķērīgs, atjautīgs'.

oi

oi sastopams vārdā *ostoîni* (*s'ept'eîni* un *d'ev'eîni* ietekmē), *ðizdòrs*, Krāslavā *äizdòrs*, dažos aizguvumos: *vòiloky* 'tūbas apavi', *bòika* 'sviesta kuļamais trauks'.

Patskaņu tautosillabisks savienojums ar r, l, m, n

Krītoši intonēta tautosillabiska *r* priekšā noticis tas pats *a* patskaņa pagarinājums kā literarajā valodā, kam sekojuši tālākie izlokšņu pārveidojumi. Literārās valodas *ār > uor*: *kùors't'*, *bùors't'eit'*, *bùorks'* ('-t'is'), *dùorks* (-ga),

dūors (-za) u. c. Pagarinājums nenotiek, ja tautosillabisks *r* savienojums radies kā jauninājums, zūdot īsam gala zilbes patskanim: *zòrs*, *bòrs*, *tu dòr*, *tu àr* u. c.

Vecais *ir* > *ier*: *z'ìernc'*, *m'ìert'*, *p'ìerc'* (-*t'is*) u. c.

Vecais *ùr* > *ùr*: *kùrpiä*, *dùrt'*, *ùrpt'* 'urbt' u. c.

Literarās valodas *èr* > *är*: *viärt'*, *ziärtvjiä* u. c.

Turpretī *ař*, *eř*, *iř*, *uř* garums paliek nepārveidots: *dořps* (-*ba*), *ořklys*, *kořstums*, *ařt'*, *ziärt'*, *kjiärt'*, *s'ifc'* 'sirds', *zyřks* 'zirgs', *v'it'*, *puřnc'* 'purns'.

ùr > *ùor* vārdā *p'ìduorknä*. No literarās valodas vēlāk ienākušie vārdi lielāko tiesu tiek runāti ar krītošu intonāciju un attiecīgo vokaļa pagarinājumu: *bùorks*, *bùorga*, *v'ierks*, *v'ierga*, arī *v'ērks*. *l*, *m* un *n* tautosillabiskā pozīcijā iepriekšējo patskani nepagarina: *zāřtònc*, *dymdynuòt'*, *glumtys*, *skòngòts*.

Pagarināts patskanis lauži intonēta *n* priekšā vienīgi pronomenu pirmās personas datīvā: *māņ*.

Patskaņu pagarināšana

Vārda saknē pagarinātus patskaņus runā vārdos *ityũks'* 'ilkss' un *irubjiä* 'irbe'.

Aprakstāmajās izloksnēs, tāpat kā citās augšzemnieku izloksnēs, *-ij-* > *-ij-* > *-eij-* > *-ej-* un *-uv-* > *-ũv-* > *-yuv-* > *-yv-*: *s'eja*, *reja*, *b'eja*, *v'eja*, *s'eņejs'*, *vakarejs'*, *řyva*, *pyva*, *g'iva*, *plaut'ĩnc'* 'gatavs plaušanai, plaujams', *slaukt'ivjiä* u. c.

Sekundārs pagarinājums Aulejā verbu piedēkļos: *b'ieja*, *v'ieja*, *las'ieja*, *sac'ieja* u. c. (*-ej-* > *-eĵ-* > *-ieĵ-*).

a pagarināts refl. tagadnes 0-celmu 3. personā: *vadās*, *sāstās*, *līkās* u. c.

Personas pronomenu viensk. datīvā pagarināts *a* un *ā*: *māņ*, *tjāũ*, *šjāũ*.

Patskaņu saīsināšana

Vārda saknē sastopama patskaņu saīsināšana tautosillabisku *l* un *n* priekšā: *dỹndũors'* (-ža), *ļels*, *gārkoļys*, *prapuļt'* 'izgaist', bet *prapũla*; Aulejā *ļeld'ĩņä* : *ļeld'ĩņä*, *svād'ĩņä* : *svād'ĩņä*, abās izloksnēs *řud'ĩņ*, *brānd'ivjiāņč* 'brandvīns'. Krāslavā tagad runā *ļieļd'ĩņa* ar sekundāru pagarinājumu, kas tomēr liecina par kādreizējo saīsinājumu: *liel-* > *lel-* > *leĵ-* > *lel-*. Saīsinājumi ir arī pirms citiem līdzskaņiem: *řud'ĩņ* (bet *řukòr* 'šovakar', *řũgot* u. c.), *triciärt'*, *ozuc'* (-*t'is*'), *v'it'erāt'*, *trycynuòt'*, vārda beigās: *pāļd'is'*.

Lai novērstu nozīmes sajaukumu ar vārdu *liekt*, tagadnes indik. un imperativa 2. personu no vārda *likt* runā ar īsu *i*: *tu ļic'*, *jũs ļic'it'*; *ļic'*! *ļic'it'*! (turpretī 1. p. *ļiku*, *ļikām* un 3. p. *ļik* atšķiras no *ļicu*, *ļicām*, *ļic'* ar konsonantismu).

Saīsinājumi ir arī prepozīcijās: *cār* (< *caur*), *d'èĵ* (< *dēĵ*), *nu* (< *nuo*), *p'i* (< *pie*), bet piedēkļu funkcijā saīsinājumu nav: *nũņās't'*, *cāurdur'ä*, *pīļikt'*. Īsas piedēkļu zilbes ir vārdos *ozbòrs*, *ozuc'*.

Piedēkļu zilbju patskaņi un divskaņi ir saīsināti pirms j:

-ējo-celmu tagadnē: *vjāļaju, ravjāju* (turpretī pagātnē *v'eļjeju, z'eim'ieju*),
arī *vjāļājūms* (Aulejā runā arī *v'eļjejūms, rev'iejūms*);

-tjo-celmu tagadnē un pagātnē: *v'iet'ēju* (Krāslavā *vjāt'ēju*), *dareju, sac'ēju, daļēju*; Aulejā sastopams arī sekundars pagarinājums: *v'iet'ieja, sac'ieja, v'iet'iejušy*;

-uajo-celmu tagadnē: *mòntoju, maloju*, arī *montojūms*;

-ājo-celmu tagadnē: *dūmoju, mozgoju, mozgojūms*.

Vārdu gala zilbēs sastopami saīsinājumi pirms -m: *rūkòm, lobòm, koļnòm; doròm, darejòm*; pēc 1. personas arī 2. personā: *dorot, darejot*²⁶; *vjādiām, vjādiāt', doròmš* (vai arī *doròmš*).

Iespējams, ka saīsināts patskanis arī vīriešu dzimtes daudzskaitļa datīva galotnēs ar -ym, -im²⁷: *lob'im brūoļim, c'it'im godym, muņim dātym* u. c.

Saīsinājumi pirms l ir arī piedēkļos: *komūls, bet v'eitūšs, duòbūšs*.

Pretēji literārās valodas formām nav saīsināta adverba izskaņa -ai: *lātài, ratài, b'izài* u. c.

Pagarināts patskanis vārdā *brūguònc*, laikam pēc *vūnūonc* parauga.

Patskaņu iespraudums

o-celmos un (i)io-celmos, ja vārda beigās ir grūti izrunājama līdzskaņu kopa, starp vārda celmu un galotnes -s ierodas y vai i: *putnys* (Aulejā *putync*), *pynaklys, tuklys, ořklys, kotrys, kapļis', kùmp'is' 'šķiņķis', zagļis'* u. c.

i sastop tagadnes io-celmu 3. personā: *jis ūrbļi, gluòbļi, c'ierpļi*, Krāslavā *ūrbny, gluòbny, c'ierpny*. Dārza zemeni Aulejā apzīmē ar pārveidotu aizguvumu: *kalubņika* no kr. *klubņika* (клубника).

Patskaņu un divskaņu zudums

Saknes* patskaņi te ir zuduši vārdos: *ašņis', gūņc', pas'c'eit' < pasac'eit', kùoļc' < kùoļeic' 'kamēr', kottys* (< sensl. *kotbь*), *c'ir'kļis' 'cirkulis'*.

1. Patskaņi zūd aiz j: *vaižātu < vajažātu, nou < na'jou 'ne jau' — abi vārdi tiek runāti Aulejā. sac'ēja > sac'ie, vjāļāja > vjāļā, nūgūoja > nūgūo, b'ēja > b'ie* u. c., *gārļis' < garlejis* (Krāslavā *gārļāis'*) 'gara lejamais trauks pirti', *gūojs' < gūojs'* u. c.

2. Aiz v paretam ir dzirdēts u zudums vārdā *pyvuša: p'i pūša kūka t'i pūp'iežy*.

²⁶ LVG 687. §. 884. l. p.

²⁷ LVG 231. §. 402. l. p.

* un piedēkļa — Red. piezīme.

- Turpretī garāki piedēkļi nekā literarajā valodā sastopami šādos vārdos: *av'īļs'* 'bišu strops', *čivūska* 'čūska', bet *čyuskalānc*, *erēļs'* (arī *ierglis'*), *īlyūks'* 'ilkss', *kubòls* : *kubùls*, *myl'ync*, *sap'ync*, *sapynuòt'*, Aulejā arī *put'ync*, *ruduks*.
- Galotnēs ar *-is* zudis *i*, izņemot grūti izrunājamas līdzskaņu kopas un vārdus ar *-k'is'*, *-g'is'*: *m'ēļs'* 'melis', *v'ies'* 'vēzis', *kàļus* 'kalvis', *pavasārs*, *v'ec'* < *vedis*, *gùojs'* < *guojis* (bet *gùojuš(y)*, *gùojuš(ys)*), *kapļis'*; *zak'is'*, *zùog'is'* u. c.
  - Galotnēs ar *-us* zudis *u*: *lac*, *mac*, *uyc*; tas veicinājis *u*-celmu pāriešanu *o*-celmos.
  - Darāmās kārtas pagātnes lokāmo divdabju viensk. un daudzsk. nominatīvā mēdz atnest gala zilbju patskaņus vai visu zilbi: *gùojušjā* : *gùojuš'*, *vadusjā* : *vadus'*, *gùojuš(y)*, *gùojušys* : *gùojuš*; *vadušy*, *vadušys* : *vaduš*.
  - Verbu 2. personas formā ir zudis *i* visā tagadnē: *tu māl*, *vjāt'* 'ved', *p'ierc'*, *čjāp'*, *ļic'* 'liec', *sjāt'* 'sēdi', *z'iert'* 'dzirdi', *sāļst'* 'salsti', *klāus* 'klausī', *dòl* 'dali', *sok* 'saki' utt.
  - Zudis *i* *i*-celmu daudzskaitļa nominatīvā un akuzatīvā: *gùs'*, *s'irc'*, *kļiec'* utt.: *mùotijā vjālāj drāps'* 'drēbes'; *izslāuc'* *gùs'!*; *nagulātys ituòs vysys nakc'*. Turpretī vienskaitļa ģenitīvā *i* saglabāts: *atšk'ir t'ēļi nu gùo'is'!*; *vāk c'itys s'ird'is'*.
Lielum lielajā vārdu daļā ar *-inieks*, *-inīca* *i* ir paglābts: *sàim'īņiks*, *rat'īņiks*, *gaļd'īņiks*, *kūrp'īņiks*, *s'ļim'īņeica* un daudzos citos vārdos, bet *z'em'īņiks*, *ļemes'īņeica*, *baz'īņeica*.
  - Zudis gala zilbes patskanis vārdā *divi*: *d'iy*, *aba' d'iy*.

Vokaļu kvalitatīvās pārmaiņas

- ā*-celmu vienskaitļa ģenitīva, daudzskaitļa nominatīva un akuzatīva galotne *-as* > *-ys*: *sātys*, *ļipys*, *rūkys*, *pūikys*; pēc *j* > *-is*: *kùojis'*. (*i*)*ā*- un *ē*-celmu galotnes *-(i)as*, *-es* > *-is'*: *gaļis'*, *vaļis'*, *sàulīs'*, *puk'is'*.
- Piedēkļu patskaņu asimilācija²⁸ notikusi zemāk minētajos vārdos: *mugura* (arī *mugora*), *upūrs* (Krāslavā *upjār'ā*), *kubòls* : *kubòls*, *kāmbārs*, *pypyry* 'pipari', *luktiurs*, *pokoļys* (Krāslavā arī *pokoļy*), *mokšora*, *d'ekt'ērs* 'hektars' (Krāslavā *g'ektars*), *zajt'ònc*, *sof'kònc*, *sofdònc*, *garònc*, *òlkònc* u. c. adjektīvos.
- Aizguvumos sastopama patskaņu disimilācija: *riņā* ('rene', vlv. *Renne*), *riņāt'* (izgriezti, izveidot „reni“ — garenisku iedobumu), Krāslavā *ļāļija* : *ļāļeja* 'lilija'.

Disimilācija latviskās cilmes vārdos sastopama deminutīvu ar *-āņč*, *-āņa* dažos locījumos: blakus tādām formām kā *namjāņč* mēdz būt *nam'īņām*, *nam'īņā*; *goļc* : *gaļd'īņām*, *gaļd'īņā*, *plava* : *plav'īņai*, *plav'īņā*; arī *kuramā* : *kurimā* (lok. v. *kur*). Līdzīga parādība arī noteikto adjektīvu, numeraļu un pronomenu datīvā

²⁸ LVG 35. Š. a. 75.–76. l. p.

un lokatīvā: *lobajām* : *lobyjām*, *lobajâ* : *lobyjâ*, *p'iktajām* : *p'iktyjām*, *p'iktyjâ*; *kurajam* : *kuryjām*, *kuryjâ*; daudzskaitlī *lob'ijīm*, *lobyjūs*, *kuryjūs*.

Kontrakcija

Abās aprakstāmajās izloksnēs tiek vienmēr kontrahēti negācijas *na-* un sekojošo priedēkļu *aiz-*, *iz-*, *ī-*, *ap-*, *at-* patskaņi:

na- + *aiz-* > *nàiz-*: *nàizm'iersa* < *na-àizm'iersa*, *nàistyka* < *na-àiztyka*, *nàizdarie* < *na-àizdarie* u. c.

na- + *iz-* > *nàiz-*: *nàizgùoja nu ustobys*, *nàiz'jāmijā pas'is'*, *nàiz'diävijā apļic'ėbys* utt.

na- + *iz-* ('uz-') > *nàiz-*: *nàiztyka capur'is' gòlvâ*, *nàiskuôpiä is 'uz' c'ep'ļa 'uz krāsns resp. krāsnaugšas'* u. c.

na- + *ī-* (< *ie-*) > *nài-*: *nàiļeida ustobâ*, *nàijāmijā Moskovys* u. c.

na- + *ap-* > *nâp-*: *nâpora t'eiruma*, *nâbzyna vogys* u. c.

na- + *at-* > *nât-*: *nât'it da sâtai*, *ņi'kùo nâdgùodoj* < *na-atgùodoj 'neatceras'*, *ņi'kùr nâtrùn v'itys* u. c.

Krāslavā priedēkļa *na-* un *pa-* patskaņi kontrahējas ar sekojošu *ā* vai *ā* vārdos *ēst* un *iet* visās verbu formās: *nâdu*, *ņât'*, *nât*, *nâdâm*, *ņâd'it'*, *pâdu*, *piât'*, *pât*, *pâdòm*, *piâd'it'*, pag. 3. pers. *piâdiä*, nāk. 3. pers. *piâs'*; *na-ai!* > *ņâi!*, *na-âitiä* > *ņâitiä!*

Finitās formās: *nâdâms* 'neēdams', *nâzdâms* 'neēzdams', *nâs* 'neēsts', *nâdusiä* (bet *nâjiēc'*). Aulejā dzird gan tādu pašu izrunu kā Krāslavā, gan ar *j* iespraudumu: *najaj!* *najâitiä!* *najâdu*, *najât'*, *pajâdiä* utt.

a + a > *â* vārdā *piäg'ļä 'kadiķis'*.

Citos vārdos šāda priedēkļa un saknes patskaņu kontrakcija nenotiek, bet runā: *na-âr*, *na-aûk*, *sa-âr*, *sa-aûk*, *pa-aûk*, *pa-âr*, *nù-ât* utt.

Kontrakcijai padodas verbu pagātnes priedēkļu zilbes *-ēja-*, *-ija-*, *-ija-*, *-uoja-*, zūdot starp patskaņiem *j* (tiek lietota arī nesaišinātā forma): *mjâkļāja* : *mjâkļä*; *vjâļāja* : *vjâļä*, *dareja* : *darie*, *v'eja* : *v'ie*, *b'eja* vai *b'ieja* (Auleja): *b'ie*, *gùoja* : *gùo*, *stuôja* : *stuô* utt.

Līdzskaņiem zūdot starp patskaņiem, kontrakcija notikusi arī vārda saknes zilbēs: *pùorc* < *pavofds*, *pùorņeica* < *pavùorņeica*, *tân* < *tagan*, *tât* < *tagad*, *vâk* < *vajag*, *vâgyna* < *vajagyna*, *šùrēņ* < *šùreit'ēņ*, *šùkôr* < *šùvokôr*, *nou* < *nâjou*.

Pagātnes izskaņās ar *-ava* : *-ava* Aulejā un *-ava* : *-ova* Krāslavā kontrakcija nenotiek: *mozgâva* : *mozgava* : *mozgova*. Patskaņus, kas radušies kontrakcijas rezultātā no diviem patskaņiem, dažreiz izrunā garāk nekā parastos garumus.

Anaptikse

Aulejā runā *irubjâ* 'irbe', dažkārt *ėlekšņis'*.

IV. Konsonantisms

Aprakstāmajās izloksnēs sastop šādus attiecīgajām literārās valodas skaņām atbilstošus līdzskaņus:

b, c, č, d, f, g, h resp. *ch, j, k, l, l̥, m, n, ņ, p, r, s, š, t, v, z, ž*.

Bez tam atkarībā no sekojošā palatālā patskaņa vai divskaņa (bet vārda beigās arī no iepriekšējā) un mikstināta līdzskaņa, visi līdzskaņi, izņemot *č, š* un *ž*, tiek mikstināti: *b', c', d', g', k', m', p', r', s', v', z'*.

Sekundārās mikstināšanas rezultātā *l > l̥* un *n > ņ*. Starp senu *l* un *ņ* un sekundāri mikstinātu kaut cik jūtamas starpības nav (*puņnc, puņni, ņeit'* 'kult sviestu', *kuļu, tu kùl, jis kùl*).

Nemikstinātu līdzskaņu un *y* priekšā ir cieta *l* skaņa, kas dažos gadījumos tiek izrunāta kā *u*: *àuk'ŭñā : àuk'ùñā, kàukoš* 'kolchozs' (Aulejā).

Ar ļoti velāra *l* izrunu skaidrojama pretēja parādība vārdos, kur *u* vai *v* vietā *l* sastopams kā hipernormalisms: *òuc* 'avots', *atlasjā* 'atvase', *Dàlgava, mỳlduot'is'* (= *mūdāties* 'peldēties').

Literārās valodas *k* un *g* tāpat kā citās augšzemnieku izloksnēs runā mazāk mikstus: *k'* un *g'* (*kak'is', zùog'is', k'ävijā*).

Skaņu kopas *šk, žg* palatālu patskaņu un divskaņu priekšā runā kā *šk', žg'* (*šk'èit', ražg'īnis'*), bet velāru — bez mikstinājuma: *škàuduôt', škadārnč* 'skalū pagale'.

Pirms *k* un *g* *n* izrunā dentāli: *kùnkš, kùnga*.

Senais *r* vairs netiek mikstināts, bet dažu runātāju izrunā dzirdams *r' i, ä* priekšā²⁹, *capur'is', kjàr'ä, Z'ip'er'âs', vjàr'âs'* 'skatījās' u. c.

Senais *g > z* vārdā *zagùzjā* 'dzeguze'. Skaņu *z* runā arī vārdā *z'irkļis'*.

Tautosillabiskos savienojumos pēc patskaņiem un divskaņiem sekojošo *v* un *j* izrunā kā *u* un *i*: *saus, taus, pùous, v'iejs', v'ed'iejs'* u. c. *ts > c* arī starp patskaņiem: *acaraûn, acabâk < atsaraûn, atsabâk* 'atraujas, pabēg atpakaļ'.

Aizgūtos vārdos *ch* un *f* skaņu aizstāj *k* un *p* skaņa: *kukņā, c'ek'ņiks* 'technikis', *kàukoš* (Aulejā): *kàl' koš* (Krāslavā), *kop'ija, pabryka, prònts* 'fronte' u. c.

Jaunākā paaudze runā arī *ch* un *f*: *kàl' choš : kàlchoš, me'chaņiks* 'mechaniķis', *fabryka, f'ërma* u. c.

1. Līdzskaņu maiņa

a. Līdzskaņu savienojumi ar *j*

Savienojumos ar *j* aprakstāmajās izloksnēs vērojamas dažas nesaskaņas ar literāro valodu.

²⁹ LVG 90. Š. 189. l. p.

Tāpat kā citās augšzemnieku izloksnēs *j* zudis aiz lūpeņiem *b*, *p*, *m*, *v*. Aulejā tagadnes *jo*-celmos, gluži kā vārdos *pļaut* un *pļava*, aiz lūpeņa ir *l̥*: *ūrbļu*, *kņùobļu*, *gluòbļu* (pēc šī parauga arī *z'izļu*, *raùžļu*, *imļu* u. c.). Krāslavā ar *-l̥*- iespraudumu runā tikai daži visvecākās paaudzes pārstāvji, bet vairums *-l̥*- vietā iesprauž *-n-*: *ūrbnu*, *kņùobnu*, *gluòbnu* (arī *c'ierpnu*, *p'ierknu*, bet *imū*, *z'izu*, *raùžu* u. c.). Aulejā viena izloksnes pārstāvja izrunā dzirdēts arī *s'iēžnòm*, *gluòbñòm*, bet, iespējams, ka te kāda sveša ietekme.

Substantīvos (*i*)*jo*-celmos *j* zudis aiz lūpeņiem Krāslavā bez kāda aizstājēja, tāpat Aulejā, izņemot vārdu *grùoys* 'grāvis'. Abās izloksnēs runā *kūrms*, *kūrma*, *kūrmy*, *kūrmu*, *kūrmỹm*, *gūlps* 'gulbis', *gūlba*, *gūlby*, *gūlbu*, *kāļus* 'kalvis', *kāļva*, *kāļvy*, *kāļvu*; Aulejā *skaps*, *skapa*, *skapy*, *skapu*, *c'ierus*, *c'ierva*, *c'ierovy*, *c'ierou* u. c. (Krāslavā *skapis* ir *šapa* — *ā*-celms, *c'iers*, *c'iera* utt.). Aulejā vienīgi *grāvja* vārdu runā ar *l̥*: *grùoys*, *grùouļa*, *grùouļi*, *grùouļū*, *grùouļim* u. t. jpr. regulāri.

ē-celmu resp. *i*-celmu daudzskaitļa ģenitīvu runā dažkārt arī ar mīkstinātu lūpeni: *z'emu* (Krāslavā *ziāmu* materiala nozīmē, bet valsts nozīmē — *ziām'u*, piem.: *p'ihās' ziāmu ustobâ!*, bet *cytu ziām'u ļauc'* 'ļaudis', *dūbu* (nom. *dūps*), *gūvu*, bet *up'u*, *z'is'miū* : *z'is'mu*).

Vārda saknē dzirdēts runājam *l̥j* vietā aizgūvumā *pļanica* no kr. v. *p'janica* (пьяница) — vienā ģimenē Aulejas Platajos.

Adjektīvā *slapjš* *j* aizstāta ar *ņ*: *slapņis'*, *slapņims*. Citi adjektīvi ar *j* aiz lūpeņiem nav konstatēti, piem.: *rups*, *rupa*, *rup'i*, *rupu* u. t. jpr. kā *o*-celms.

Ir atšķirības arī *tj* un *dj* pārveidojumā: blakus *š* un *ž* < *tj* un *dj* un literārām formām ar *t* un *d*, kā *utu*, *Luda*, ir arī *ē*- un *i*-celmu formas ar *t'* un *d'*, piem., *b'itjā* : *b'išu* : *b'itju*, *būrdjā* : *būržu* : *būrdju*, *mùotjā* : *mùošu* : *mùotju*, *būdjā* : *būdju* u. c.

Turpretī (*i*)*jo*-celmos *tj*, *dj* > *š* un *ž* skaņās bez izņēmumiem: *auļic'* 'aulietis' : *auļiša*, *brīc'* : *brīža*, *spreīc'* : *spreīža* u. c.

i-celmu resp. *ē*-celmu daudzskaitļa ģenitīva skaņu kopa *-kstj-* pārveidota gan tāpat kā literarajā valodā par *-kš-*, gan sastopamas izlokšņu formas ar *-ks't'-*, piem.: *ļeiks'* : *ļeiks'tjā*; *leiks'tju* : *ļeikšu*; *bùorks'* : *bùorks'tjā*; *bùorkšu* : *bùorks'tju*; *rēiks'* : *rēiks'tjā*; *rēikšu* : *rēiks'tju* u. c. Biežāk runā ar *-kš-*.

i- resp. *ē*-celmu daudzskaitļa ģenitīva skaņu kopas *-stj-* pārveidojumā ir tikai izlokšņu formas ar *-s't'-*, piem.: *as'tjā* : *as'tju*, *grēis'tjā* : *grēis'tju*, *brukas'* : *brukas'tju*, *kas'tju*.

Ja teikumā vārdu saskarē vai atvasinājumā *t* nostājas *j* priekšā, tad tāpat kā literarajā valodā tiek runāts ar *t* un *j*, izņemot gadījumus, kad pirms palatāla patskaņa *j* zūd, piem.: *atjaukt'*, *atjiukt'* (*atjukt* 'atradināties'), bet *atjiimt'* : *at'imt'*, *atjāmjā* : *at'āmjā*.

To pašu, ko par *tj* un *dj*, var teikt arī par *sj* un *zj* pārveidojumiem, piem.: *lasjā* : *lašu* : *lasju*, *b'izjā* : *b'izū* : *b'izju*, bet *ļem'es'* : *ļem'eša*, *nas'* : *naža*.

Visur citur *sj* un *zj* pārveidojušies kā literarajā valodā. Citāda forma nekā literarajā valodā ir vārdā *sàut'*.

jo-celmus ar *-c's'* < *-c'is'* un *-ʒ'is'* runā tāpat kā literarajā valodā ar sekundari veidotu *č* un *ž* vienskaitļa ģenitīvā un daudzskaitļa visos locījumos, piem., *luoc's'* : *luôčā, luôčy, luôču* u. t. jpr., *vac's'* : *važā, važy, važu* u. t. jpr.

Senie *lj, nj*, tāpat kā literarajā valodā, pārveidojušies par *l, n*: *gaišs'* : *gaiļa, vuôc'elā* : *vuôc'eļu, c'iņc'* : *c'iņa, sùņc'* : *suņa* u. c. Dažos vārdos, kuros literarajā valodā ir *n*, aprakstāmajās izloksnēs bijis *nj*:- *ņiulā* 'nule', *šņukiā* 'snuķis', atvasinājumos no *knābt*: *kņiupuôt'* : *kņiubuôt'*, *kņiupiāļā* : *kņiobiāļā* 'knābis'.

rj vietā tagad runā *r*, bet par to, ka agrāk runāts *ŗ*, liecina šādas formas: *gārs* 'garš', *baruôt'*, *varu, aru* u. c.

b. Līdzskaņu pārveidojumi palatalu patskaņu, divskaņu un mīkstinātu līdzskaņu priekšā

Tā ir sena latviešu valodas parādība, ka līdzskaņi priekšējās rindas patskaņu un divskaņu priekšā izrunāti mīkstāk nekā citā pozīcijā. To apliecina $k > c, g > dz$, ja tie neatradās aiz *s* vai *z* un ja aiz tiem sekoja *i, e* vai *ie*, piem.: *celt, dzert*. Atskaitot vairākus vēlākus aizguvumus no leišu valodas, arī aprakstāmajās izloksnēs sastopam tos pašus *k* un *g* pārveidojumus par *c* un *dz*. Dažos gadījumos, kur tagad literarajā valodā ir vispārināti *k* un *g*, izloksņu formās ir regulāri *c* un *ʒ*. Tas sakāms par adjektīvu daudzskaitļa nominatīvu, datīvu un instrumentāli, piem.: *palāks* : *p'eliēc'i, p'eliēc'im, diorks* : *diorz'i, diorz'im* u. c.

Augšzemnieku izloksnēs, starp tām arī Aulejas un Krāslavas izloksnē, līdzskaņu mīkstināšana, droši vien kaimiņu slavu valodu un leišu valodas ietekmē, veidojusies plašāk nekā literarajā valodā: te priekšējās rindas patskaņu un mīkstinātu līdzskaņu priekšā tiek izrunāti mīksti visi līdzskaņi, izņemot š, ž, č: *b'itjā, kàļt'ivjā* 'maigles', *puņņc, bris'm'eig'i* u. c.

Gadījumu vairumā mīkstinājums saglabājas arī tad, ja attiecīgais patskanis ir zudis, piem. *p'iļs', akm'iņc', tu cjāļ, voduôt', māņ* u. c.

Līdzskani, kas atrodas vārda beigās, mīkstina arī iepriekšējs palatals patskanis: ģenit. *up'is', sàuļis'*, bet *d'inys, rūkys*, lok. *Z'ip'er'ās'*, bet *d'inuôs, griz'īs'*, bet *grizās, (j)ās', mīās'*, dažreiz arī *kas'*.

Mazāk jutīgi pret šo parādību ir lūpeņi, aukslējeņi un *r* skaņa. Tā, piem., (*i*)*jo*-celmos lūpeņu mīkstinājums, zūdot *i* skaņai, ir zudis, bet iepriekšējs līdzskanis savu mīkstinājumu paturējis: *guļps, guļba, guļby* u. c., turpretī *r* tadā pašā pozīcijā tiek runāts bez mīkstinājuma, piem.: *kūrms, c'ier(y)*; tāpat *gribjât', krācjât' g* un *k* paliek nemīkstināti, turpretī: *s'tjāņât', s'ņiks, kàļt'ivjā* u. c. Toties tieši pirms patskaņiem un divskaņiem arī augšā minēto līdzskaņu mīkstinājums,

* Visdrīzāk te domātas galdniecībā lietotās līmspiles — kaltavas, kautavas, spiestavas — Red. piezīme.

izņemot *r*, ir skaidri sadzirdams: *pīālā, upiā, dūb'is', zīām'is', vjāzīālā* u. c. *r'* var dzirdēt tikai dažu runātāju, lielāko tiesu vecās paaudzes, izrunā. Tā runā — *capuris'* un *capurys*, *kjār'ā* un *kjāra*, *kjābjār'ā* 'neveiklis, -e' un *kjābjāra* u. c.

Krāslavā iepriekšēju līdzskani nemīkstina tāds *k* un *g*, kas atrodas *i* priekšā *o*-celmu daudzskaitļa nominatīvā un datīvā, piem.: *kūng'i, kūng'im, vylk'i, vylk'im, pūlk'i, pulk'im* u. c. (Aulejā *kūngy, kūngym* u. t. jpr.).

Mīkstināšanas rezultātā šur tur ir radušies sekundāri svelpeņu pārveidojumi šņāceņos: *gryut* : *gryuš, v'ins'ieš, v'ins'ieša* 'viensētnieks' laikam no *v'ins'iet'(i)s'* (š varbūt no *t'kā gryuš* vai arī varēja tikt vispārināts no ģenitīva un daudzskaitļa locījumu formām), *karšt'iņc'* 'karsonis'; abās izloksnēs ar šņāceni runā *šjuuka* no kr. val. *sliva* (слива).

Ar līdzskaņu mīkstināšanu nav skaidrojama *s > š* Krāslavā runājamā vārdā *švļpuōt'* 'atkārtoti svilpt'. Abās izloksnēs aizguvumu *špūndiā* 'mucas tapa' un tikai Krāslavā *špūla* 'spole' runā kā attiecīgajā oriģinalvalodā.

Varbūt ar leišu valodas ietekmi³⁰ var skaidrot dažos vārdos *ž*, kur literarajā valodā ir atbilstošie vārdi ar *z*, piem., *vužynuōt'* 'vizināt', *žvaziāt'*, *žvazyynuōt'*, *žibāņis'* 'zibens'.

c. Asimilācija

Regresīvā asimilācija

Tāpat kā literarajā valodā arī aprakstāmajās izloksnēs tā paša vārda robežās nebalsīgie troksneņi balsīgo priekšā kļūst balsīgi un nebalsīgo priekšā — nebalsīgi, piem.: *adz'ēt'* 'atzit', *abguōs't'* 'apgāzt', *lygdāms* 'likdams', *nazdāms* 'nesdams', *rāips* 'raibs', *lūks* 'loks', *lūks* 'logs', *ais't'ikt'* 'aiztikt', *saz'd'iņā* 'sestdiena', *bāldgaļvājā* 'baltgalve' u. c.

Balsīgos troksneņus vārda beigās abās izloksnēs viscaur runā nebalsīgi, bet, ja nākamais vārds sākas ar balsīgu troksneni, tad arī nebalsīgais vārda beigu līdzskanis var kļūt balsīgs: *liž' gòlvā!* 'liec galvā!', *lap sok, lab b'ie, idūd gobolu*, bet *idūt pa gobolām, vālg da s'ev'im, vālk nūst* u. t. jpr.

Bez literarajā valodā parastajiem asimilācijas gadījumiem mīkstinātu līdzskaņu priekšā (*s > š, z > ž, l > ļ, n > ņ* pirms *k, g, l, ņ*) apskatāmajās izloksnēs *l > ļ* pirms šņāceņa: *c'eļšona, s'm'eļšona, v'eļšona, s'm'eļšu, c'eļšu, v'eļšu, ž'eļža* u. c. *š* un *ž*, kas asimilācijas ceļā radušies no *s* un *z* *ļ* un *ņ* priekšā, ir tikuši vispārināti visos locījumos, piem., ģen. *greišļa*, bet tagad *greišlis', greišlām* utt., tāpat arī *ašņis', eļkšņis', šļikšņis'* : *s'ļikšņis', pjušlis', pakriēšlis', ušņā, zvāigžņā, zlāugžņā* 'ledus kārtiņa, kas rodas, kad pārsalst uz ledus pamatkārtas uzplūdušais ūdens'.

s > š arī pirms veca *-mj-* (ko tagad runā kā *m'* vai *m*) *dziesmas* vārdā, piem., *ž'išmu* : *ž'išmju*.

Skaņu kopā *-nč-* *n* nemīkstina: *dānčy, rùnčy, Prānča* 'Franča', *Brēnčy* u. c.

³⁰ LVG 92. §. 193. l. p.

t skaņu kopā *-tm-* ir nebalsīgs: *patmaļis'* 'dzirnavas'. *Sudmalu* vārds pazīstams tikai no tautas dziesmas, no kuras redzams, ka tas izlokšnē palicis nepārveidots: *kur ža tu b'ēji, ūoz'ēt'i munu? patmaļūos, sutmaļūos, kūnziāni munu!*

-md- abās izlokšnēs > *nd:* *rondōnc.*

-mt- runā kā *-nt-* un *-mt-:* *jūmc (-ts) : jūnc, pajūmtiā : pajūntiā*, Krāslavā *krīntiāļā* 'skrimslis' (Aulejā *krīmtiāļā*).

n, k un *g* priekšā ir dentals (skat. 190. l.p.!)

-np- > *-mp-* vārdā *sūmpuŋc'*.

Regresīvā asimilācija atstatumā ir nedaudzos vārdos: *čārmjūksa, šļikšņis'* (arī *s'ļikšņis'*), *pazušā, čī'čas* 'tūliņ', kr. *sečas (ceŋuac)*, Krāslavā — *ši'čas*.

Progresīvā asimilācija

Aiz *j* un sena *r* *s* palicis nepārveidots: *v'iejs'* (Krāslavā *viāis'*), *kārs, vārs, gārs, kūrs*; ka bijis *r*, par to liecina nepārveidotā *a* skaņa.

Tāpat kā literarajā valodā *s* asimilējas par š aiz *ŋ* un *ļ*: *kaļŋāņc' (< kaļŋāntš)*, *c'ēļš, t'ēļš, zāļš* u. c.

Aprakstāmajās izlokšnēs pēc tādu vārdu parauga kā *kaļŋāņc* dažos vārdos *s* > š arī aiz sekundara *ŋ*, piem.: *kāim'iņc' : kāim'iņc', kuļiņc' : kuļiņc'* 'priekšnams' (pēdējais tikai Aulejas leksikā), *(j)iūd'iņc' : (j)iūd'iņc', rud'iņc' : rud'iņc'* (bet nav dzirdēti *akm'iņc', rūoc'iņc', c'iert'iņc'* u. c.)

-šs > šš tādos vārdos kā *gāišš, s'v'ešš*.

Vārdos *myūšš, dasš, spušš* notikusi abpusēja asimilācija: *-žs* > šs > šš.

Progresīvā asimilācija atstatumā ir vārdos *puščyuc's', čyvuška* 'čūska', bet — *čyuskalānc*.

d. Disimilācija

g > *d* vārdā *drik'i*.

g > *r*: *čaūrōnc* 'čaugans'.

l > *r*: *kāļp'iers* 'puspūis'.

l > *n*: *skōngōls, āļņā*.

r > *l*: *s'ekļetārs* 'sekretārs'.

bn > *mn* aizgūvumā *grāmņica* (bkr. *grob'ņica* — 2. febr., Sveču diena, Krāslavā *grabņeica*).

Līdzskaņu zudums disimilējoties: *apakļa, mokšora*. Vārdā *bālg'ā* skaņu kopa *-lg'-* atbilst oriģinalvalodas *-lge-* (vlv. *balge*), tādēļ kā augšzemnieku izlokšņu disimilācijas piemērs šis vārds nav minams, kā tas dažkārt tiek darīts blakus vārdam *āļņā*.

Citi līdzskaņi gaidāmo vietā ir sastopami vārdos *pasmakļā* < *pasmakre* 'pazode', *kūorgāls'* < *kūojgāls'*, *kūorstaŋpiā, kūoistaŋpiā*, runā arī *kūogāls'*.

j > *l* vārdā *ligerēt* no *jēģerēt* tautasdziesmā, citādi šo vārdu nelieto: *kaļ as' b'ēju jaūnc pūškŋnc, as' muōc'ieju liģ'erāt'* 'uzdzīvot'. Līdzskaņu pārveidojums

vai zudums arī citos aizguvumos: Aulejā runā *d'ekt'èrs* — no *hektars*, abās izloksnēs — *olodnys* 'izsalcis' no kr. *golodnyj* (золотный).

2. Metateze

Aprakstāmajās izloksnēs ar metatezi runā *miägžt'*, *miägžinā* 'kas pagatavots megžot', *izm'igžeit'*³¹, *guļgz'diņc'* 'malks' (tam blakus ar to pašu nozīmi *guļz'iņc'*), *sàiva* 'sauja'. Pretēji literārās valodas parādībām bez metatezes runā *priška*, laikam arī *riškauvys*³². *Iekšas* vārdu, kas ienācis no literārās valodas, runā *iška*, bet no garīgiem rakstiem pazīst vārdu *ikšan* 'ieks', ko lieto lūgšanās.

Šķirtu skaņu metateze ir šādos pārveidojumos: *drivači* < *dvyrači*, *šez'd'es'm'it'* < *s'es'd'es'm'it'*, *skobořna*, Krāslavā *skobuřorna* 'skabarga', *k'ierkūš'*, *k'ierkūža* laikam atbilst literārās valodas vārdam *ciekurzis*.

3. Līdzskaņu zudums

j zūd starp patskaņiem verbu pagātnes izskaņās, kas rada izskaņu saīsināšanos: *gùoja* : *gùo*, *ļāja* : *ļā*, *b'ēja* : *b'ie* u. c. (skat. 189. l.p.).

Atvasinājumos no *jimt j* zūd aiz priedēkļu līdzskaņiem: *at'āmīā*, *izjāmīām*, *apjāmīā iūd'iņč*.

j zuduma rezultātā *vajag* > *vàg*, *na'jou* > *noū* 'tiešām': *noū tu naiš'is?* 'vai tiešām neiesi?'

1. *o*, *u* un *uo* priekšā vārda sākumā mēdz zust *v*, bet šī parādība nav pastāvīga: dažkārt tas pats runātājs tos pašus vārdus runā ar *v* zuduma un bez tā: *vuška* : *uška*, *vosora* : *osora*, *voga* : *oga*, *vùorty* : *ùorty*. Visbiežāk *v* zudumu var dzirdēt vārdā *vužynùot'is'* : *užinùot'is'*, *v* mēdz izrunāt kā *ū* arī starp patskaņiem: *kaūu*, *aūu*, *saūu* u. c., kas radījis fonetiskas izmaiņas vārdā *pavārņica*, *pavārds* u. c. (skat. 189. l.p.)
2. *v* > *ū* arī aiz līdzskaņa *u* priekšā: *šuuřkš* (-*sta*) : *šuřkš* (-*sta*), *otùuols* : *otùols*.
3. Tautosillabisks *v* zūd aiz diftongiem un gariem patskaņiem: *stùodaīga* 'zediņš', *stùomučy* 'nelūgtie kāzu viesi', *gùs'*, Aulejā konsekventi *d'is* : *d'is* *tàs* 'Dievs Tēvs', Krāslavā *d'is* : *d'iūs*, *tàs* : *tàūs*; bet vienādi abās izloksnēs runā *ž'eiūs*, *t'iūs*, *s'eiūs*, *grùouys*, *kriūs*.
4. *v* mēdz zust starp *r* un *s* vārda beigās un pēc *r* arī citā pozīcijā: *pùrs*, *pùrmaļā*, Krāslavā *c'iers* (bet Aulejā *c'ierūs*, *c'ierva* u. t. jpr.), Aulejā *duris*, *duru* (Krāslavā tikai *dyravys*), bet *v'iervojā*, *žjārvjā*, *dòrva*, *kàļus*, *goļva* u. c. ar *v*; *r* zudis vārda sākumā vārdā *redzi*: *rec'* > *ec'*, pārejot interjekciju kategorijā: *ec'*, *kur cytvàks nùit*; *ec'*, *kaic nat'ikļis* 'sliņķis!'

³¹ LVG 109. §. 234. l. p.

³² LVG 108. §. 233. l. p.

Aulejā skaņu kopā *-sts* vārda beigās zūd *t*: *p'ier̄s*, *s'v'is̄*, *m'eik̄s*, *nūc'ier̄s* 'nocirsts' utt., Krāslavā *p'ier̄sc*, *s'v'isc*, *m'eik̄sc* u. c.

Līdzskaņi zūd saliktoņos: *bālsūoņā* < *bāltsūoņā*, *krasmaļā* < *krastmaļā*, *kryskac'* (*-t'is'*)^{*} < *krystkac'* 'krustkakt's', *kūogaļs'* < *kuojgaļs'* (jūtot līdzskaņa zudumu, tas aizstāts vēlāk ar citu, tā veidojušies *kūorgaļs*, *kūorstaŕpiā*), *cādur'ā* < *cāurdur'ā*, *svād'īņā* < *svātd'īņā*, *catūrd'īņā* < *catūrtd'īņā*, *p'īgd'īņā* < *p'īktd'īņā*, *br̄yugūonc* < *br̄yutgūonc*, *krystā(u)s* < *krysttā(u)s*.

m zudis abās izloksnēs vārdā *pupury* (< *pumpury*).

4. Līdzskaņu pielikums un iespraudums

Aprakstāmās izloksnēs tāpat kā citur dažkārt *j* iesprauž vārda sākumā palatāla patskaņa vai divskaņa priekšā: Krāslavā runā (*j*)*as'*, *ŕierklys*, *ŕiuzys*, *ŕiūd'īnc'*, *ŕiēd'īnc'*, *ŕir*. Aulejā *j* piespraudumu vārda sākumā sastop retāk nekā Krāslavā, piemēram, *as'* runā konsekventi bez *j* piesprauduma, toties hiata novēršanai starp divām zilbēm *j* iespraudums Aulejā sastopams biežāk nekā Krāslavā: *najīt*, *najjēc'*, *pajjēc'*, *nūjīt*, Aulejā arī *najādīā*, *pajādīā*, *najjā* 'neej' (skat. 189. l.p.)

Tādu pašu zilbju priekšā vārda sākumā, kādā novērojams *v* zudums, tas tiek piesprausts: *vūorā* : *uorā*, *vūrpt'* : *ūrpt'*, *vuc'* : *uc'* (*-ts*), tomēr tas, tāpat kā *v* zudums, nav konsekvents, izņemot vienmēr ar *v* Aulejā runāto *v'eng'is'* 'eņģes'.

Nekonsekvents ir *r* iespraudums starp *ie* un sekojošu līdzskani: *ier̄šk'ier̄žy* : *ier̄šk'iežy* 'erškši', *p'ier̄šk'i* 'pēkšņi' : *p'iešk'i*, ko pirmajā vārdā var skaidrot ar progresīvo asimilāciju līdzīgas iepriekšējās zilbes ietekmē, otrā piemērā savukārt varbūt sekots tādiem vārdiem kā *p'iersts*, *pierksts*.^{**}

Ar *s* un *š* piespraudumu runā vārdus *skāuzjā* (: *kāuzjā*), *skruk'is'* (: *kruk'is'*), Aulejā *stubretka* 'taburete', Krāslavā *tabu'retka*, Aulejā *škierzlac* (*-ta*) 'ķirkzaka', *sprosc* 'prasts', *skrāuc's'* 'drēbnieks', *skūsūorna* 'kovārnis', bet — *trūps* 'stobrs', *trap'is'*.

Lieks *s* dzirdams atvasinājumos *pa s't'ikām*, *is' s't'ika* 'palēnām, paklusām', *pa s't'icjāņai*, lai gan aizguvumu no krievu valodas runā bez lieka *s*: *t'iks* no kr. *tihij* (*muXuū*). *s* piespraudums radies laikam no *is't'ic'eīša*, kur *s* piedēvēts vārda saknes sākuma zilbei. Pēc *is't'ic'eīša* parauga arī *pa s't'ikām*, *pa s't'ic'eīšām* vai *pa s't'icjāņai*.

Tāpat kā literarajā valodā un citās izloksnēs Aulejā un Krāslavā iesprauž *k* un *g* svelpeņu un šņāceņu priekšā³³ vai aiz tiem: *pļaukšys* 'plaušas', *žūļkc'*, *zaļkc'*, *guļksts'īņāt'* 'rīstīties', *raksnys*, *s'm'ūļkc'*, *gārd'ieķšņis'* 'gardums', *pras'eīškys* 'prasišot', *v'eškys* 'vedišot', *žanyūgla* : *žanyūla*, *guļgz'd'īnc'* : *guļz'īnc'* 'malks' (bet *p'ier̄s* 'pirksts', *grabšy* 'saslaukas, sakašņi' bez gaidāmā *k* iesprauduma).

^{*} *i*-celma dsk. nom. — Red. piezīme.

^{**} Nav skaidrs, ko autore šeit domājusi. — Red. piezīme.

³³ LVG 114. §. 239. l. p.

Lieks *s* tiek runāts pēc *c* (< *ts*) vārda vidū, ja aiz šī *c* seko kāds līdzskanis: *acskràja* < *atskràja*, *acs'pìärt'* < *ats'pìärt'*, *acsprìeklàn* < *atsprìeklàn* 'ačgārni', *acslàks* (-*ga*) < *atslāgs* utt.

Lieku *z* dzird vārdā *Vyzziämjä*.

l iespraudums: *šk'ierzloc* (-*ta*).

t iesprauž starp *n* un *s* un *s* un *š*: *gònts* > *gònc*, *bùoriņt's'* > *bùoriņc'*; *bùoriņt's'* > *bùoriņč'*, *kaļņāņt's'* > *kaļņāņč'*, *lýtšaklȳs* > *lȳncàklȳs* u. c.

5. Garie līdzskaņi

Garus plūdeņus un nāseņus var dzirdēt no literarās valodas pārņemtos vārdos: *kanna* (sic!), *panna* (sic!). *Stalla* vārdu mūsdienu izloksnē nerunā, bet to kā vecvārdu var dzirdēt mīklā: *pȳlnc stalēc' sořkonu gūtīānu, at'it garas't'īä — izzonoj* 'ogles krāsni un slota'. Arī senā *kannas* izruna dzirdama tautas dziesmā: *ols ar konu, ols ar konu, mac ar bõttu b'ik'ereit'i*. Piemēri rāda, ka garie plūdeņi un nāseņi nav bijuši. Arī *Annas* vārds dzirdams tikai oficiālā sarunā, bet ikdienā runā *Aņa* vai *Aņcjä*.

Mūsdienu izloksnes izrunā dzirdami gari svelpeņi un šņāceņi.

Gari šņāceņi sastopami verbalsubstantīvos ar *-šana*: *v'eššona*, *ņeššona* u. c.

Gari svelpeņi un šņāceņi ir nākotnes formās tais verbos, kuru sakne beidzas ar *d*, *t*, *z*, *s*: *v'eššu*, *v'es's'i*, *vjäs'*, *vjäs's'im*, *vjäs's'it'*; *c'ierššu*, *c'iers's'i*, *c'iers'*, *c'iers's'im*, *c'iers's'it'* u. t. jpr.

Substantīvos un adjektīvos garus svelpeņus un šņāceņus dzird vienskaitļa nominatīvā: *b'is* < *b'izs*, *m'eš* < *mešs*, *dũors* < *dũorzs*, *d'eb'eš* < *d'eb'es'is*, *zũš* < *zũs's'* u. c.

Aulejā gari svelpeņi arī no *-sts*, *t* skaņai izkřitot: *s'v'is* < *s'v'ists*, *nũc'iers* < *nũc'iersts*, *p'iers* < *p'iersts* u. c.

Garus svelpeņus runā pronomenā *vyš*. Garus svelpeņus dzird aiz *c* un *dz* vārda beigās: *ac's'*, *vacš* (-*a*), *luõc's'*, *docš* (-*za*) 'dadzis' u. c.

Gari līdzskaņi veidojas saliktoņos un atvasinājumos ar priedēkļiem, sastopoties diviem slēdžeņiem vai svelpeņiem: *addaļeit'*, *abbaruõt'*, *izzynuõt'*, *is's'miäļt'*, *apputynuõt'*, *at'tiäcät'*, *plyggaļvjä*, *lappatyka* u. c.

6. Balsīgo un nebalsīgo troksneņu maiņa

Abās izloksnēs ir vārdi, kuru balsīgajiem troksneņiem citās izloksnēs vai literarajā valodā atbilst nebalsīgi, vai arī ir vērojama pretēja parādība. Vairākos vārdos notiek balsīgo un nebalsīgo līdzskaņu mija aprakstāmo izlokšņu robežās.

Tiek runāts:

Aulejā un Krāslavā:

vjāpla ‘auša’,

slosts,

pokys,

plakc’,

trupynuôt’,

trupjât’,

kopona,

vaiņuks (-ka),

čup’iņât’,

kņubu (Krāslavā *kņupš*),

ec’iēža,

literarajā valodā:

viebties,

slazds,

bakas,

blakts,

drupināt,

drupēt,

gabana,

vainags,

čubināt,

knubu ‘guļus ar seju uz zemi’,

ecēšas;

das’ņâciâ : *das’ņâziâ*,

at’ņâsiâ : *at’ņâziâ*,

kņūopuôt’ : *kņūobuôt’*,

kņūopiâļä : *kņūobiâļä* ‘knābis’,

dypys : *dybys* ‘troksnis, kas līdzīgs smagas gaitas radītam troksnim’,

trupònc : *drupònc* ‘viegli drūpošs’,

pubùls’ : *bubùls’*,

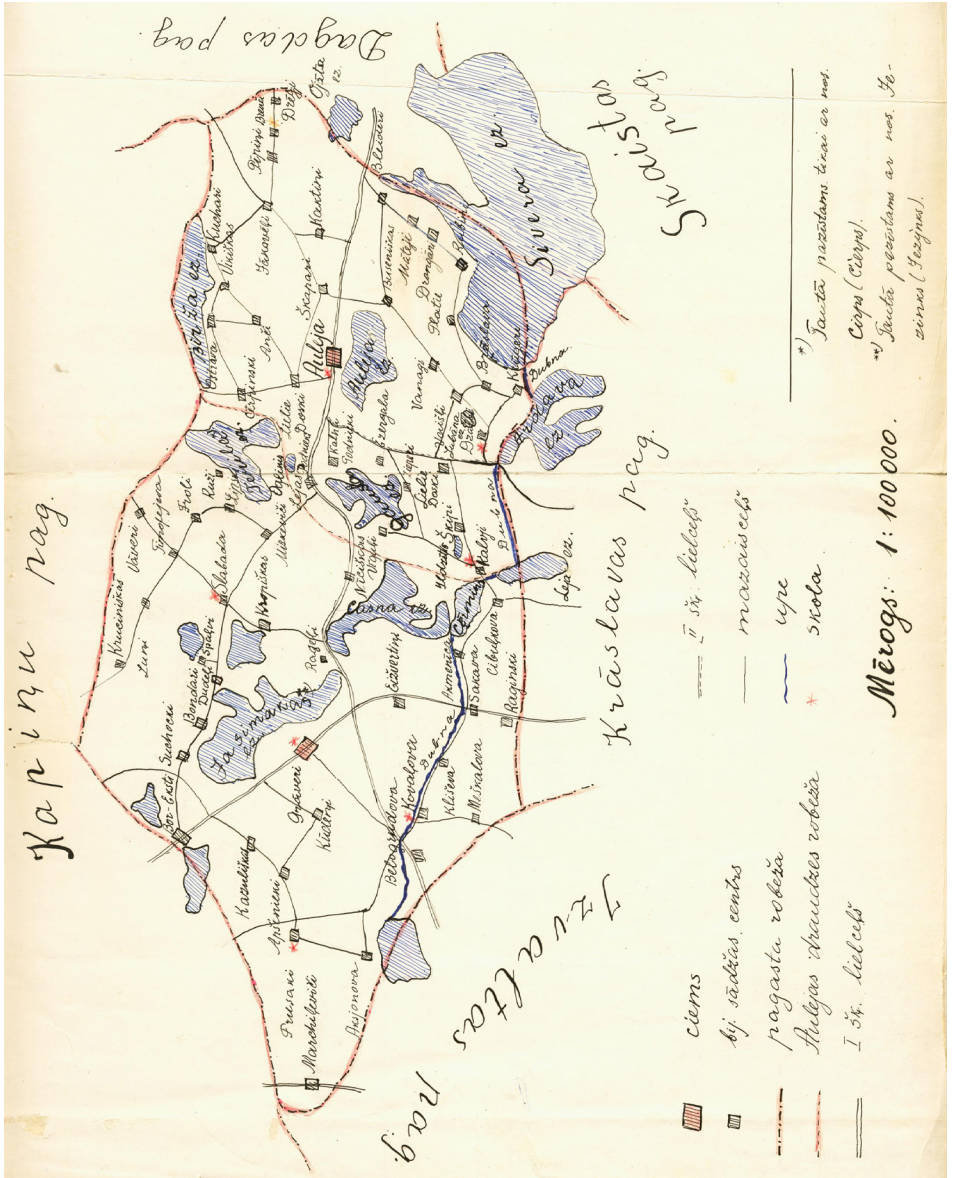
pus’ùtra : *puz’ùtra*.

(*nobeigums nākamajā numurā*)

Pielikums

Shēma

Bijušais Aulejas pagasts

HRONIKA — CHRONICLE

**Seminārs *Latviešu raksti un raksti Latvijā*
16.–19. gadsimtā — pētniecības aktualitātes un problēmas,
2019. gada 11. janvārī**

2019. gada 11. janvārī Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē notika devītais starptautiskais seminārs „Latviešu raksti un raksti Latvijā 16.–19. gadsimtā — pētniecības aktualitātes un problēmas“. Starpdisciplinārajā seminārā piedalījās valodnieki, kas stāstīja par saviem jaunākajiem atradumiem un pētījumiem. Šoreiz seminārā tika nolasīti septiņi referāti. Ar laba vēlējumiem semināru atklāja LU HZF dekāne prof. Ilze Rūmniece.

Saņikojuma pirmās daļas referāti bija veltīti 16. un 17. gadsimta latviešu rakstu problemātikai. **Anta Trumpa** (LU Latviešu valodas institūts) referātā „*Blēži un liekuļi* latviešu valodas senajos tekstos: nozīmes pārmaiņa?“ pievērsās vārdu *blēdis*, *blēdīgs* un *blēdnieks* lietojumam 17. gadsimta latviešu valodas tekstos. Referāta autore secināja, ka šo vārdu lietojums senajos tekstos salīdzinājumā ar mūsdienām ir bijis plašāks, vārdi ir attiecināti ne tikai uz viltniekiem un šķelmjiem, bet arī uz ļaundariem, neliešiem un zaimotājiem. Savukārt vārds *blēdnieks* ar nozīmi ‘liekulis’ ir lietots tikai 17. gadsimta beigās un jo īpaši Bībeles tulkojumā, šādu lietojumu neapstiprina ne agrākie, ne arī vēlākie leksikogrāfiskie avoti.

Par „Reduplikāciju Georga Manceļa sprediķos“ runāja **Anna Frīdenberga** (LU Latviešu valodas institūts). Viņa aplūkoja dažādas reduplikācijas izpausmes Georga Manceļa Sprediķu grāmatā jeb *Lang-gewünschte Lettische Postill* (1654). Reduplikāciju, kas izpaužas kā saknes, celma vai visa vārda atkārtošana, latviešu valodā izmanto pastiprinājuma izteikšanai. G. Manceļa sprediķi balstās uz reliģiskās retorikas paņēmieniem, tiem raksturīga tēlaina valoda, kupla un daudzkrāsaina izteiksme, kā arī dažādu stilistisko līdzekļu, tai skaitā reduplikācijas, izmantojums. Substantīvu pastiprināšanai G. Mancelis visbiežāk lietojis t. s. pastiprinājuma ģenitīvu, sastopami tādi vārdu savienojumi kā *drusku=druskās*, *pīšļu=pīšļos*, *pelnu=pelnos*, *malu=mali*. Sprediķos bieži lietoti arī adverbiālie vārdu savienojumi *kārt=kārtim*, *tieš=tiešam*, *pār=pārim*. Tomēr visbiežāk tiek pastiprināti verbi — gan ar tās pašas saknes substantīvu vai adverbu, gan ar divdabi vai nenoteiksmi. G. Mancelim ļoti raksturīgi reduplikatīvie savienojumi ar adverbjiem *-in* un *-tin*, piemēram, *audzin aug*, *lūstin lūst*, šādi teicieni ļoti bieži sastopami arī tautasdziesmās. Domājams, ka šis modelis ticis aktīvi lietots tautas valodā un G. Mancelis to ir ievērojis un izmantojis. Ļoti bieži sastopami arī vārdu savienojumi, kur verbu pastiprina substantīvs ar *-šana*, turklāt G. Mancelis šādos gadījumos lietojis arī apzīmētāju *liels: lielu*

krākšanu krāc, lielu tvīkšanu tvīkst. Reduplikācijas plašais izmantojums sprediķos saistāms gan ar latviešu folkloras, gan ar sarunvalodas ietekmi.

Viļņas Universitātes pārstāve **Ernesta Kazakēnaite** (*Ernesta Kazakēnaitē*), kas jau pēc semināra (22. februārī Viļņā) aizstāvēja savu promocijas darbu, runāja par tekstuālajām sakritībām Lūkas evaņģēlija tekstos no pirmajām perikopēm līdz E. Glika Bībeles tulkojumam. Kaut pirmo reizi pilnīgs Lūkas evaņģēlijs latviešu valodā izdots 1685. g., tomēr tas netapa tukšā vietā — izvilku mi zināmi jau kopš 16. gs. Strukturāli salīdzinot zināmās iespīestās perikopes ar Glika Lūkas evaņģēliju, redzams, ka tā ir aptuveni trešā daļa no visa evaņģēlija teksta. Referātā uzmanība tika pievērsta Glika Jaunās Derības un perikopju krājumos esošo izvilku mi tekstuālajām sakritībām. Runātāja secināja, ka Glikš gandrīz pilnīgi sekojis Firekera tulkojumam, kas ievietots 1685. gada *Vermeheretes Lettisches Handbuch*, tomēr no 347 kopīgajiem pantiem tikai 127 sakrīt vārds vārdā, bet 76 — arī forma formā. Gliku abu izdevumu kopīgajiem pantiem varētu uzskatīt nevis par tulkotāju, bet par redaktoru, jo visi 29 izvilku mi ir tikuši laboti. Iemesli ir dažādi, bet lielākoties labots, balstoties uz oriģinālavotiem. Tāpat vērojama arī Glika tieksme izvairīties no K. Firekera piedāvātajiem paralēlajiem variantiem, kas Kurzemes rokasgrāmātā rakstīti iekavās.

Glika Bībeles tulkojumam un citiem 17. gs. tekstiem pievērsās arī LU doktorante **Jolanta Višņoha** (*Jolanta Wišnioch*). Viņas pētījuma uzmanības lokā ir darbības vārdu formu lietojums šajos avotos. Analizē konstatēts, ka G. Manceļa perikopju materiāls izdevumos starp 1631. un 1655. gadu veido veselumu ar šādām pazīmēm: 1) galotne *-eeta* indikatīva un imperatīva dsk. 2. pers. formās; 2) darbības vārda *būt* pagātnes 3. pers. izmantota vienīgi forma *by*; 3) primāro darbības vārdu pagātnes 3. pers. galotnē izmantota gandrīz vienīgi galotne *-e*.

Glika un Firekera perikopēs situācija ir atšķirīga: 1) Par gandrīz vienīgo indikatīva galotni dsk. 2. pers. formās kalpo galotne *-at/-aht*. Glika Bībeles Mateja un Marka evaņģēlijos šajā funkcijā izmantota galvenokārt galotne *-aht*, bet Jāņa evaņģēlijā *-at*. Lūkas evaņģēlija tekstā abu rakstības variantu skaits ir identisks — 53/53. Firekera perikopēs lietota gandrīz vienīgi galotne *-aht* (1685. g. gramatikā *Erster Versuch* — *-at*). Par pavēles izteiksmes rādītāju Firekera un Glika perikopēs kalpo gandrīz vienīgi galotnes *-eet*, kā arī *-ait ā*-celma verbiem.

2) Firekera un Glika perikopju tulkojumā verba *būt* pagātnes 3. pers. forma parādās divos variantos: pilnajā *bija* un ar apokopētu galotni — *bij*. Turklāt, īpaši Glika Bībelē, abu galotņu lietojums variē dažādās grāmātās. Mt un Mk tekstos abu formu skaits nedaudz svārstās par labu garākajai formai. Forma *bija* abos tekstos izmantota pārsvarā patstāvīga darbības vārda funkcijā. Abos tekstos palīgverba funkcijā lietota galvenokārt saīsinātā forma *bij*. Lk un Jņ evaņģēliju tekstos situācija ir atšķirīga. Verba pilnas formas ir daudz biežākas par formām ar apokopi (Lk — 158 un 70, Jņ — 115 un 77), tomēr Lk un Jņ

evaņģēlijos garās formas nozīmes specializācijas process nav tik izteikts. Līdzīga situācija vērojama arī Fīrekerā perikopju materiālā. Salīdzinot abu avotu materiālu, skaidri redzams, ka Gliks vairākos gadījumos ir mainījis Fīrekerā perikopēs lietotās formas.

3) Verbu pagātnes formu lietojums analizētajās Glika un Fīrekerā perikopēs ir svārstīgs. Mk un Mt tekstos lietota Manceļa darbos izmantotā sistēma, turpretim Lk un Jņ tekstos blakus pagātnes *ē*-celma galotnei *-e* primāro tiešo verbu formās biežāk parādās *ā*-celma galotne *-a*. Lk un Jņ reģistrētās galotnes daļēji pārklājas ar vēsturisko pagātnes celmu dalījumu. Fīrekerā perikopju tulkojumā lietotās primāro darbības vārdu 3. pers. formas uzrāda paralēles ar Lk un Jņ materiālu.

Šī pētījuma rezultāti atbalsta E. Kazakēnaites secinājumus par to, ka Glika Bībeles tekstā visas evaņģēliju perikopes ir tikušas pārņemtas no Fīrekerā tulkojuma, tomēr neviena no tām nesakrīt ar Fīrekerā tekstu pilnībā. Redzams, ka Gliks, pārņemot Fīrekerā materiālu, ir veicis zināmus labojumus, kas parāda Glika tieksmi sistematizēt un sakārtot verbu formu rakstību.

Semināra otrā daļa pēc pārtraukuma bija veltīta 19. un arī 20. gadsimta procesiem latviešu valodas vēsturē. **Pēteris Vanags** (LU / Stokholmas Universitāte) savā referātā „*Latviešu draugu biedrības* devums latviešu rakstu valodas normēšanā“ pievērsās vācbaltu mācītāju latviešu valodas normēšanas un kopšanas darbam 19. gs. pirmajā pusē. Tas pamatā tika izvērst ar LDB izdevuma *Magazin*, kā arī citu publikāciju palīdzību. Lai gan sākotnēji biedrības locekļiem bija plāni gan reformēt latviešu rakstību, gan kopt citus valodas līmeņus, ne visus darbus izdevās novest līdz kādam taustāmam rezultātam. Turklāt jau ar gadsimta vidu latvieši paši pārņēma valodas tālākveidošanu savās rokās. Jautājums paliek, vai LDB un tās biedru darbība ir atstājusi ietekmi latviešu rakstu valodas attīstībā. No vienas puses, varētu uzskatīt, ka biedrības darbībai tiešas ietekmes nebija, jo latviešu rakstība 19. gs. vidū kopumā palika tāda pati, kāda tā bija 19. gs. sākumā. Arī rakstu valodas gramatika un vārdu krājums vēl 19. gs. vidū bija spēcīgā vācu valodas iespaidā. No otras puses, nevar noliegt, ka LDB sanāksmēs un izdevumā *Magazin* noritējuši plašā domu apmaiņa gan par ortogrāfijas, gan citām problēmām, arī vērtīgie materiālu krājumi bija nozīmīgs pamats, uz kā varēja turpināties diskusijas 19. gs. otrajā pusē jau Rīgas Latviešu biedrības paspārnē. Arī LDB un tās locekļu publikācijas latviešu valodā un tajās izmantotā leksika bija viens no pamatiem, uz kā veidojās jaunlatviešu rakstu valoda un tālāk arī mūsdienu valoda.

LU Latviešu valodas institūta direktore **Ilga Jansone** savā referātā „Turnas ezeru grupa: pārsteigumi un mīklas“ analizēja Ērgemes pagasta Turnā esošās ezeru grupas — Valdis, Kukris, Vircelis, Ruķa ezers u. c. — nosaukumus dažādos 19.–21. gs. avotos. Pētījums rāda, ka šo ezeru nosaukumiem piemīt visai strauja mainība, kas saistīta ar dažādiem procesiem gan dabā, gan sociālajā vēsturē.

Aplūkoto limnonīmu etimoloģiskā analīze liecina par spēcīgu igauņu valodas iespaidu, kas nav pārsteigums, jo ezeru grupa atrodas tuvu latviešu un igauņu etniskajai robežai, kas laika gaitā arī ir bijusi mainīga.

Dzintra Paegle (Rīga) referētā „Suntažu mācītāja Emīla Lopenoves (1820–1897) 1859. gada sprediķis“ analizēja Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālos (233. fonds, 3. apraksts, 3017. lieta 166., 167. lp.) atrasto E. Lopenoves sprediķi. Tas rakstīts ar paša mācītāja roku latviešu valodā. Sprediķa saturs atstāj nomācošu iespaidu, bet ortogrāfiski tas atbilst 19. gs. rakstu tradīcijai, vienīgi garie patskaņi un divskanis /uo/ rakstīts ar taisnu gulošu svītru virs burta: <ā>, <ē>, <ī>, <ū>, <ō>. Tas liecina, ka autors kā LDB biedrs ir sekojis diskusijai par latviešu valodas ortogrāfijas uzlabošanu, turklāt mēģinājis kādus ieteikumus arī praktiski lietot. E. Lopenoves latviešu valoda ir bagāta, sprediķa teksts rūpīgi izstrādāts, tajā saskatāmas dzimtās vācu valodas pēdas, atspulgi no dažām latviešu izloksnēm (*fchmuidris kōks, pee tewi, pee mani*), periodikas (*prātu mōdināt, bārgs*) un reliģiskās literatūras (*wells, purrs*) tradīcijām.

Seminārā piedalījās ap divdesmit runātāju un klausītāju. Kā vienmēr klāt bija arī profesors Trevors G. Fennels (*Trevor G. Fennell*, Flindersa Universitāte, Adelaide, Austrālija). Dalībnieki bija priecīgi par iespēju apmainīties domām un vienojās satikties arī desmitajā seminārā nākamgad.

Pēteris Vanags
Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Baltu valodniecības katedra
Visvalža iela 4a, LV-1050 Rīga, Latvija
pvanags@latnet.lv

KLEINE SCHRIFTEN VON PROF. DR. RAINER ECKERT

Die beiden Eckert-Zwillinge aus Hasel¹

Ich, Rainer Eckert, wurde als zweiter Zwillingssjunge am 10. Dezember 1931 im Elternhaus Hasel (heute: Líska) Nr. 44 bei Böhmisches-Kamnitz (heute: Česká Kamenice), Bezirk Tetschen (heute: Děčín) in der Tschechoslowakischen Republik (vormals Československa republika) um 8.00 Uhr morgens geboren. Mein Bruder Helmut erblickte bereits um 6.00. Uhr das Licht der Welt.

Unsere Mama Johanna Eckert, geborene Schiefner, stammte aus dem Hasler Oberdorf aus dem „Bauerschusterhäusl“. Ihr Vater war Josef Schiefner, der von Beruf Schumacher war und nebenbei eine ganz kleine Landwirtschaft betrieb, um über die Runden zu kommen. Seine Frau war ihm früh verstorben und er war aus dem Nachbardorf Limbach nach Hasel gezogen.

Unser Papa Franz Eckert war der erstgeborene Sohn des Bleichereibesitzers Franz Eckert und seiner Gattin Antonia Eckert, geborenen Eschler, aus dem Gehöft schräg gegenüber unseres Geburtshauses, das gewöhnlich als „Schierplouns Hof“ bekannt war.

Unsere Kindheit lag in der Zeit von 1931 bis 1938, als die Zwangsangliederung der böhmischen Randgebiete („Sudetenland“) an das faschistische Deutsche Reich erfolgte. Dieser Zeitabschnitt war für unsere Familie trotz der düsteren politischen Lage Ende der dreißiger Jahre eine glückliche und harmonische Periode, obgleich unser Vater längere Zeit arbeitslos war und sich mit verschiedenen Tätigkeiten (vor allem mit Heu- und Grummetmähen bei den Bauern) durchschlagen musste. Wir hatten aber infolge des ererbten Hauses und Gartens und eines kleinen Stückchen Feldes am Ortsausgang in Richtung Kreibitz (heute: Chřípská) und durch einige Ersparnisse eine gewisse materielle Absicherung. Papa konnte sich damals viel der Familie und uns Kindern widmen. Vor allem zog er uns zu kleinen Tätigkeiten heran und wir erlernten nebenbei und in kluger Belehrung durch ihn den Wert der Arbeit kennen. So brachte er uns „des Lebens ernstes Führen“ bei. Als etwas später Mama sich beklagte, dass wir neigten, Unfug zu treiben und ungehorsam zu werden, ersann er als Beschäftigung für uns, um dem zu begegnen, dass wir beide Geige lernen sollten und zwar bei dem Lehrer, der ihn schon als Kind beim Knopffarmonikaspiel unterrichtet hatte, nämlich bei Herrn Sobinski in Böhmisches-Kamnitz. Aber nur nach Noten, nicht wie zu seiner Zeit nach Ziffern! Wir waren erst Feuer und Flamme für diese neue Sache, doch allmählich flachte unser Interesse ab. Da wir weniger übten für den wöchentlichen

---

¹ Die vorliegende Darstellung habe ich Ende 2018 zu unserem 87. Geburtstag vorbereitet.

Unterricht, war der Musiklehrer oft ungehalten, doch wir brachten seiner Frau jeweils eine schöne Flasche Milch mit in der immer schwerer werdenden Kriegszeit, die wir nie vergaßen, und so milderten wir den Unmut des Lehrers. Hier zeigte sich schon, dass Helmut, obwohl er genau so wenig wie ich übte, gewöhnlich besser abschnitt beim individuellen Vorspiel als ich — er hatte eine größere musikalische Begabung. Später baute er seinen Beruf als Violoncellist darauf auf. Nach dem Kriege tauschten wir einen zu kleinen Kindermantel gegen eine Geige ein (denn wir hatten durch die Vertreibung 1946 alles verloren) und befassten uns ernsthafter mit der Musik. Wir spielten eine Zeit lang im Betriebsorchester der Papierfabrik Hainsberg, in der wir als Hilfsarbeiter arbeiteten, und erhielten Unterrichtsstunden. Später, als wir begonnen hatten zu studieren, waren wir beide im Sinfonieorchester der FDJ an der Dresdner Technischen Hochschule in Vorbereitung der Weltfestspiele der Jugend in Berlin, das eine Zeit lang von Dirigenten der Philharmonie betreut wurde. Auch während meines Hochschulstudiums war ich mehrere Jahre Mitglied des Sinfonieorchesters der Moskauer Universität, das zu seiner Blütezeit von Professor Terian vom Moskauer Konservatorium geleitet wurde.

Das war unser weitsichtiger Papa, der zeitlebens an hochgradiger Kurzsichtigkeit litt, aber es meisterhaft verstand, das Schöne mit dem Nützlichen zu verbinden und dies seinen Sprösslingen angedeihen ließ. Er war sehr belesen und hatte sich autodidaktisch gute Kenntnisse auf vielen Gebieten angeeignet. Er konnte frei deklamieren, musizieren und singen und sprach neben seinem Hasler Dialekt ein gutes Hochdeutsch. Er wollte einige Zeit ins Böhmisches, um Tschechisch zu erlernen, aber seine Eltern hatten dafür kein Verständnis, sie brauchten ihn als tüchtige und geschickte Arbeitskraft in der Bleiche. Wie schade, dass er nicht studieren konnte!

Auch politisch und weltanschaulich war uns unser Vater stets ein Vorbild. Es war nicht leicht, in den 30er und in der ersten Hälfte der 40er Jahre, als ein bedeutender Teil der Deutschen dem Faschismus und Nationalismus verfallen war, seinen humanistischen und sozialistischen Idealen treu zu bleiben und sich dem Hitlerregime zu verweigern. Dafür wurde er zweimal nach Deutschland zur Arbeit „beordert“; zum Stahlwerkbau in Brandenburg und zum Flugplatzbau in Schleswig-Holstein, was eindeutig der Kriegsvorbereitung diente. Das war für unsere Mama eine schwere Zeit. Als er auch 1945 nicht bereit war, Nazi zu werden, wurde er eingezogen und als Transportsoldat der Flak zugeordnet; denn er war stark kurzsichtig und hatte schon im Ersten Weltkrieg für Österreich-Ungarn in Albanien als Bausoldat gedient. Er war Sozialdemokrat und Gewerkschaftler als Mitglied des Internationalen Transportarbeiterverbandes. Maßgeblich hatte er an der Elektrifizierung des Wohnortes und dem Bau einer Wasserleitung für alle Bewohner des Dorfes mitgewirkt und wurde aus allen Funktionen, die er vor 1938 bekleidet hatte,

verstoßen, nur die Römisch-katholische Kirche machte ihn damals zum Kirchenwart von Hasel. Nach der Zerschlagung des Hitlerregimes erhielt er einen Ausweis als Antifaschist, der allerdings unsere Familie nicht vor der Vertreibung im Sommer 1946 bewahrte, obwohl unser Vater sich um die Wiedererlangung der tschechischen Staatsbürgerschaft bemüht hatte.

Bis zur Aufnahme des Studiums erlebten wir beide, Helmut und ich, eine Zeit schönster brüderlicher Gemeinschaft und Zusammenwirkens, an die wir uns immer gern erinnern. Wir ergänzten uns glücklich durch die unterschiedlichen Begabungen und Interessen. Helmut war in praktischen Dingen geschickter und schneller als ich. Er fuhr zuerst Fahrrad und konnte früher und besser Skilaufen und Schlittschuhlaufen. Auch war er mir in der Wirtschaft immer voraus, konnte zeitiger Futter mähen, verstand es, die Ziegen zu melken, wenn keiner da war. Er war in vielem disziplinierter und konsequenter. Er hatte mehr Mut, ich war etwas ängstlicher, hatte aber besondere Neigungen für schulische Fächer, las viel und hatte schon mit 13/14 Jahren eine gute Grundvorstellung von Geographie und Geschichte. Ich war auch ziemlich neugierig. Wir konnten einander viel helfen und beibringen, ob das in der Schule oder überhaupt im Alltag war. Wir bedauerten es sehr, als wir später getrennte Wege gehen mussten, doch über alle Unbill hinweg hielten wir letztlich gut zueinander.

Die schwersten Unglücke, die unsere kleine Familie heimsuchten, waren der frühe Tod unserer lieben Mama im Juni 1943 und die Vertreibung aus der Heimat im Juli 1946.

Unsere unvergessene Mama war eine einfache und fleißige Frau. Sie hatte früh ihre Mutter verloren und musste zeitlebens viel und schwer arbeiten. Sie hatte mit gutem Erfolg die Volksschule in Hasel abgeschlossen und in kurzer Zeit schneidern gelernt, was ihr besonders lag. Bis zu ihrer unheilbaren Krankheit hat sie uns und nächste Verwandte mit schöner Kleidung ausgestattet. Da unsere erstgeborene Schwester Inge schon als Kleinkind verstarb, wollte sie mich immer ein bisschen mädchenhaft ausstaffieren, was ihr besonders mit meinen Locken gelang. Doch als ich 1938 zur Schule kam, weigerte ich mich kategorisch mit einem Lockenkopf zu gehen und sie weinte bitterliche Tränen, als der Friseur mir die Haare abschnitt. Das tut mir heute sehr leid, aber leider verstand ich es damals nicht anders.

Hanni, wie unser Papa sie nannte, war eine ausgezeichnete Köchin der unvergleichlichen böhmischen Küche. Sie brachte pikante Pflaumenknödel, wunderbare Buchteln mit Vanillesoße, pikante Suppen und viele feinste Gerichte auf den Tisch. Und sie war eine talentierte Bäckerin, wie ihr vollendeter „Floslkuchn“ und ihre prächtigen Striezeln und Torten verrieten. Auch versorgte sie mit großer Umsicht Haus und Hof. Und sie war eine gläubige Frau. Welch ein Glück war für sie, uns beide als Ministranten zu sehen! Für mich

war es etwas ganz Besonderes, als ich die ersten lateinischen Worte vernahm und immer wieder begeisterte mich die hehre *sacra lingua*. Im Kreuzgang der Marienkapelle zu Böhmischem-Kamnitz sah ich die ersten Bilder über die Passion Christi. Das waren meine frühesten Eindrücke von der religiösen Malerei und von der Kunst überhaupt, die ich damals als Kind so tief und lebendig aufnahm. Der Kunst galt in meinem ganzen Leben zusammen mit der Philologie mein größtes Interesse. Hier nahm alles seinen Anfang.

Unsere liebe, überaus gütige Mama ging von uns, als wir noch nicht einmal das zwölfte Lebensjahr erreicht hatten und ließ uns als Halbwaisen zurück. Ich weiß nicht, was aus uns geworden wäre, wenn nicht unser Papa sich so aufopferungsvoll unser angenommen hätte. Es folgten nämlich die schweren Jahre der Vertreibung von zuhause und Armut und Hunger in Deutschland (besonders in Sachsen, in das unser Vater mit uns aus Mecklenburg im Jahre 1947 umsiedelte).

Das waren die schwersten Jahre für uns von 1943 bis 1948: Ohne Mutter, ohne Heimat, ohne geringsten Besitz als minimaler Absicherung im Leben und ohne Perspektive. Was sollte aus uns werden? Aber wir drei haben zusammengehalten. Papa hat uns zusammengehalten und durchgehalten: denn in der Perspektive hatte er das Richtige getan, als er mit uns in die Nähe der wenn auch arg zerstörten Stadt Dresden zog, da sich nur hier in der Folgezeit Möglichkeiten der Bildung und des Berufserwerbs eröffneten. Er hat sich ganz für uns eingesetzt, ihm verdanken wir beide, dass aus uns etwas geworden ist, über das er sich freuen konnte und das ihn stolz machen konnte, obwohl er nie nach Stolz gestrebt hatte. Er konnte noch ein gutes Stück unserer Entwicklung miterleben. Nicht so unsere liebe, teure Mama, der dies durch den frühen Tod verwehrt blieb. Wie hätte sie sich über unsere Erfolge gefreut!

Mein Bruder Helmut schloss das Dresdner Konservatorium ab und wirkte als Cellist am Theater in Dessau und später am Staatstheater Cottbus. Ich hatte an der Vorstudienanstalt der TH Dresden (später ABF) und im letzten Jahr an der Universität Greifswald die Hochschulreife erlangt. Im September 1952 wurde ich zum Auslandsstudium delegiert und war von 1952 bis 1957 Student der Lomonosow-Universität in Moskau, die ich mit Auszeichnung abschloss. Danach durchlief ich auf Vorschlag meines berühmten Lehrers Prof. Dr. Samuil Borisovič Bernštejn die Doktorantur für Slawistik und Baltistik und verteidigte 1961 meine Dissertation an der hauptstädtischen Universität Russlands. Von 1961 bis 1979 wirkte ich an der Universität Leipzig (als Assistent, Oberassistent, Wahrnehmungsdozent, Dozent und schließlich ab 1971 als Ordentlicher Professor für Russische Sprache und vier Jahre (1971-1975) als Direktor der Sektion Theoretische und angewandte Sprachwissenschaft). Von 1979 bis 1989 wurde ich als Leiter des Bereiches Slawistik, Balkanologie und Finnougristik an das Zentralinstitut für Sprachwissenschaft der Akademie der

Wissenschaften der DDR nach Berlin berufen. Nach der Wiedervereinigung Deutschlands konnte ich die in der 1980 von mir gegründeten Forschungsgruppe Baltistik begonnenen Forschungsvorhaben fortsetzen. 1992 erfolgte meine Berufung als Professor für Baltistik an die Universität Greifswald, an der ich im Mai 1993 ein eigenständiges Institut für Baltistik gründete, dem ich bis zu meiner Emeritierung im Dezember 1996 vorstand. Im Jahre 1998 wurde ich Dr. honoris causa der Universität Vilnius und zwei Jahre später Dr. h. c. der Universität Lettlands in Riga. Im Jahre 2010 erhielt ich für meine Arbeiten zum Altpreußischen den Prussen-Preis der Tolkemita in Potsdam. Besondere Ehrungen stellen für mich die zwei Festschriften, die man mir widmete, dar: 1) „Problemy frazeologii europejskiej“; Bd. II, (erschieden in Opolo 1997 und 2) „Aspekte baltistischer Forschung“ (erschieden in Essen 2000).

Meine Habilitationsschrift „Die Nominalstämme auf -ī im Baltischen unter besonderer Berücksichtigung des Slawischen“ (Berlin 1983) habe ich meinen innig geliebten Eltern gewidmet.

***

Nachtrag zu meinem Bericht „Kommission zum Studium der balto-slawischen Beziehungen“ (1963–2013), erschienen in „Oblicza slawistyki. Komisje międzynarodowego komitetu slawistów (1958–2013)“, Opolo 2013, S. 129–142

I. KOMMENTAR

In dem ansprechenden Sammelband über die Geschichte der Kommissionen des Internationalen Slawistenkomitees unter Redaktion von Prof. Dr. Stanisław Gajda zum XV. Internationalen Slawistenkongress in Minsk 2013 hatte ich bei der Darstellung der balto-slawischen Kommission zum Zeitpunkt der Abfassung des Textes den Berichtsteil über den VI. Internationalen Slawistenkongress in Prag 1968 (S. 132) leider auslassen müssen. Mir wurde nämlich unter dem fadenscheinigen Grunde, den erforderlichen Text meines Kongressbeitrages nicht rechtzeitig eingereicht zu haben (eine bindende Verpflichtung für die Teilnahme), mitgeteilt, dass ich nicht der Delegation der DDR angehören könne. Tatsache war jedoch, dass ich meinen Kongressbeitrag bereits im Winter 1967/68 an die Redaktion der „Zeitschrift für Slawistik“ abgegeben hatte; denn ich hatte den Beitrag während eines Studienaufenthaltes in Moskau im Wintersemester 1967/68 verfasst. Er war einfach nicht gedruckt

worden und ich konnte daher nicht zum Prager Kongress fahren, sonst habe ich alle internationalen Slawistenkongresse vom Kongress in Moskau (1958) bis einschließlich zum Kongress in Ohrid (2008) besucht. Dass ich meinen Vortrag sehr zeitig abgegeben hatte, beweist auch der Umstand, dass ich nach der Zurückforderung des Beitrags von der Redaktion ihn noch vor Beginn des Prager Kongresses in der Zeitschrift „Baltistica“ in Vilnius veröffentlicht habe.

In Vorbereitung meines Buches „Der Baltistenkreis zu Berlin e.V. und seine Vorgängereinrichtung“ (erschienen 2015 in Frankfurt am Main) stieß ich auf den entsprechenden Bericht, den der nun schon verstorbene Prof. Dr. Karl Gutschmidt wahrscheinlich im Auftrage von Prof. Dr. Viktor Falkenhahn verfasst hatte und den ich nun im vollen Wortlaut hier veröffentliche. Damit wird eine vollständige Darstellung der Geschichte der Kommission zum Studium der balto-slawischen Beziehungen, die leider sehr bald nach dem Minsker Kongress einging, erreicht.

II. DER TEXT

Bericht über die Sitzung der balto-slawischen Kommission beim ISK (Internationalen Slawistenkomitee — R.E.)

Die Sitzung fand am 10. August 1968 von 16.00 bis 18.30 statt. Sie wurde vom Vorsitzenden Akad. Korsakas, Litauische SSR, geleitet.

Zunächst wurde des verstorbenen Mitgliedes B. Larin, Leningrad, gedacht.

Prof. Bezlaj, Ljubljana, hielt einen Vortrag über die speziellen Beziehungen des Slovenischen zu den baltischen Sprachen, an den sich Diskussionsbeiträge von Prof. Kiparsky und Prof. Stang schlossen.

Prof. Korsakas verwies auf seinen gedruckten Rechenschaftsbericht (in „Baltistica“ 1968). Er berichtete über verschiedene Aktivitäten in der Sowjetunion, in Polen und anderen Ländern. Besonders würdigte er die Tätigkeit Prof. Falkenhahns. Anschließend berichteten Prof. Holttum (Glasgow), Prof. S. B. Bernštejn (Moskau), Prof. Kiparsky (Helsinki), Prof. Duridanov (Sofia), Frau Prof. Rūķe-Draviņa (Lund), Prof. Garde (Aix-en-Provence) über Arbeiten zur Baltistik und baltisch-slawischen Problematik in ihren Ländern. Die Anregung (V. Rūķe-Draviņa), eine reine Baltistenkommission zu schaffen, wurde abgelehnt. Prof. Kiparsky schlug vor, eine Sitzung der Kommission in Vilnius oder Riga zu veranstalten. Akad. Korsakas konnte keine bindende Zusage dafür geben. In seinem Schlusswort stellte er fest:

1) Die Kommission besitzt in der Zeitschrift „Baltistica“ ein wissenschaftliches Fachorgan. Um die gegenseitige Information zu verbessern, sollte die Gründung eines Bulletins ins Auge gefasst werden.

2) Es sollte eine Bibliographie von Arbeiten zur balto-slawischen Problematik veröffentlicht werden. Die Materialien müssen von den Mitgliedern der Kommission bereitgestellt werden.

3) Neben der Veröffentlichung der Bibliographie hätte die Litauische Akademie der Wissenschaften die Möglichkeit, einen wissenschaftlichen Sammelband herauszugeben.

4) Die Kommission soll auch literarische und folkloristische Probleme (nicht aber historische) in ihr Arbeitsgebiet mit einschließen.

Während zu 1) bis 3) keine konkreten Beschlüsse gefaßt wurden, fand 4) die Zustimmung der Kommission.

Zum Abschluß schlug Akad. Korsakas die Erweiterung der Kommission vor, und zwar um je einen Vertreter

- der lettischen SSR (noch nicht bekannt),
- der BRD (Prof. Koschmieder),
- der Volksrepublik Polen (Prof. Antonewicz),
- Italiens (noch nicht bekannt)
- Jugoslawiens (noch nicht bekannt).

Karl Gutschmidt

***

Zweiter Nachtrag² zur Gesamtbibliographie von Prof. Dr. Rainer Eckert³ (Stand vom 15.05.2019)

Auch dieser Nachtrag ist nicht mehr thematisch und nach Jahren geordnet, sondern schließt unmittelbar mit den Positionszahlen an die letzte Position (nämlich: 562.) des „Ersten Nachtrages zur Gesamtbibliographie von Prof. Rainer Eckert (Stand vom 17.01.2013) an, d.h. er setzt mit der Positionszahl 563. ein.

Zuvor ist jedoch noch folgender Nachtrag festzuhalten: Position 548. Diese Positionszahl wurde zu Beginn des Ersten Nachtrages leider vergessen und muss daher nachgetragen werden:

² Der Erste Nachtrag erschien in der Zeitschrift *Baltu filoloģija* XXI (2), Riga 2012, S. 100–101.

³ Rainer Eckert. *Bibliografija / Bibliographie*. Redaktorijs: Bonifacas Stundžia, Vilniaus universitetas, Baltistikos katedra, Vilnius 2011 (101 S.).

548. New Baltic Institutions in Europe. Fünf Jahre Baltistik an der Universität Greifswald, in: *Baltic Studies Newsletter*, September 1994, Nr. 79, S. 19.
- Es folgt nun die reguläre Fortsetzung des Ersten Nachtrages, der mit der Positionszahl 562. endete:
563. Frau Dr. Benita Spielhaus in memoriam, in: *Zeitschrift für Slawistik*, Bd. 55, Heft 2, Berlin 2010, S. 241–242.
564. A. Sabaliauskas, in: *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija 1980–2010 m.* (Lietuvių kalbos institutas), Vilnius 2012, S. 572–579 (über R. Eckert).
565. J. Palionis, in: *Atsiminimų nuotrupos*, Mišiškės–Vilnius 2000–2012, S. 152–153; 166 (Abbildung) (über R. Eckert).
566. Erster Nachtrag zur Gesamtbibliographie von Prof. Rainer Eckert (Stand vom 17. 01. 2013), in: *Baltu filologija XXI* (2) Rīga 2012, S. 100–101.
567. (R. Eckert zusammen mit Björn Wiemer) Kommission zum Studium der balto-slawischen Beziehungen (seit Sept. 2008: Baltisch-slawische Kommission) (1963–2013), in: *Oblicza slawistyki. XV. Międzynarodowy Kongres Slawistów. XV. Міжнародны з’езд славістаў*, Minsk — Мінск 20. — 27. 08. 2013, S. 129–144).
568. 20 Jahre Institut für Baltistik an der Universität Greifswald, in: *Baltu filologija XXII* (1) 2013, Rīga 2013, S. 104–106.
569. (Annotation) Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius 2013 (Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, in: *Baltu filologija XXIII* (1), Rīga 2014, S. 133–134).
570. Zu balto-slawischen Schnittpunkten in der geistigen Kultur: Der Brauch des Blockschleppens; Werwölfe und der Brautraub; der Kämpfer mit dem Bären, in: *Baltai ir slavai: Dvasinių kultūrų sankirtos. Baltų i slavjane: peresečenija duchovnych kul'tur*. Sudarė ir redagavo: Tatjana Civjan, Marija Zavjalova, Artūras Judžentis, Vilnius 2014, S. 277–283.
571. (Annotation) Zur Zweitaufgabe des Etymologischen Wörterbuches des Altpreußischen von Vytautas Mažiulis, in: *Tolkemita Waistsennei Mitteilungen*. Informationsschrift für Prußen und Prußenfreunde, I / 2014, S. 56.
572. Studien zur Terminologie der Waldimkerei im Slawischen und Baltischen, in: *Balto-slavjanskie issledovanija*, XIX, Sbornik naučnych trudov, (Rossijskaja Akademija Nauk. Institut slavjanovedenija) Moskva–Sankt-Peterburg 2014, S. 40–107.

573. Kurzer Abriß der Phraseologie der russisvchen Gegenwartssprache, Teil II, in: *Słowo.Tekst. Czas*, XII. Frazeologia w idiolekcie i systemach języków słowiańskich, Szczecin–Greifswald 2014, S. 244–256.
574. (Monographie) *Der Baltistenkreis zu Berlin e.V. und seine Vorgängereinrichtung*. Unter Mitarbeit von Artūras Judžentis, Helmut Wilhelm Schaller, Stephan Kessler und Jolanta Guesdon-Vaičiūnaitė, Peter Lang Edition, Frankfurt am Main 2015 (260 S.).
An Besprechungen des Buches erschienen bisher:
- 1) von Prof. Dr. Klaus Steinke in: *Informationsmittel* (IFB). Digitales Rezensionen-organ für Bibliothek und Wissenschaft (<http://ifb.bsz-bw.de/>);
  - 2) von Prof. Dr. Helmut Schaller in: *Auskunft. Zeitschrift für bibliothek, Archiv und Information in Norddeutschland*, 35. Jahrgang, Juni 2016, Heft 1, S. 236–240);
  - 3) von Prof. Dr. Pēteris Vanags in: *Baltu filoloģija* XXIV (2), Rīga 2015, S. 171–174;
  - 4) von Prof. Dr. H. Schaller: Veröffentlichung zur Geschichte der Baltistik in Berlin, in: *Bibliothek und Medien* 36 (2016), Nr. 2, S. 34–35.
575. Das altkirchenslawische Komparativphrasem <сѣбрати сѣ на кого> jako oranina sokolъ, in: *Etymological Research into Old Church Slavonic. Proceedings of the Etymological Symposium Brno* 2014, 9.–11. September 2014, Brno. Edited by Ilona Janyšková & Helena Karlíková, Nakladatelství Lidové noviny Praha 2015, S. 129–135.
576. Dragocennoe pis'mo, in: *Slavjanovedenie* II (mart, aprel' 2019), S. 100–102 (Ein Brief von Prof. Dr. S. B. Bernštejn an R. Eckert vom 15.04.1961 in russischer Sprache).

Rainer Eckert
Emeritus
Murtzaner Ring 16
D-12681 Berlin
Bundesrepublik Deutschland
rainer_eckert@gmx.net

BALTU FILOLOĢIJA
XXVIII (1) 2019
Baltu valodniecības žurnāls
Redaktors Pēteris Vanags

LU Akadēmiskais apgāds
Tālr. 67034889
www.apgads.lu.lv

Iespiests SIA „Drukātava“